

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU

**AZƏRBAYCAN
FOLKLORU
KÜLLİYYATI**

XX cild

DASTANLAR

X kitab

BAKI - 2010

AMEA Folklor İnstitutu
Elmi Şurasının qərarı ilə çap olunur

REDAKSIYA HEYƏTİ

Hüseyn İsmayılov, filologiya elmləri doktoru, prof. (sədr);
İsrafil Abbaslı, filologiya elmləri doktoru, professor;
Teymur Bünyadov, akademik;
Tofiq Hacıyev, AMEA-nın müxbir üzvü;
Məhərrəm Cəfərli, filologiya elmləri doktoru, professor;
Paşa Əfəndiyev, filologiya elmləri doktoru, professor;
Oruc Əliyev, filologiya elmləri namizədi;
Qara Namazov, filologiya elmləri doktoru, professor;
Azad Nəbiyev, AMEA-nın müxbir üzvü;
Əziz Ələkbərli, filologiya elmləri namizədi;
Ağaverdi Xəlil, filologiya elmləri namizədi;
Seyfəddin Rzasoy, filologiya elmləri namizədi (məsul katib).

TƏRTİB EDƏNLƏR: f.e.d. prof. **Hüseyn İSMAYILOV**
f.e.n. **Əziz ƏLƏKBƏRLİ**

NƏŞRİNƏ MƏSUL: f.e.n. **Əziz ƏLƏKBƏRLİ**

Azərbaycan folkloru külliyyatı, XX cild, Dastanlar (X kitab), Bakı, “Nurlan” nəşriyyatı, 2010, 392 səh.

Azərbaycan folkloru külliyyatının bu cildində 5 cildlik “Azərbaycan dastanları” kitabının görkəmli folklorşünaslar M.H.Təmasib və Ə.Axundovun tərtib etdiyi 1-ci, 2-ci, 3-cü cildlərindəki və AMEA Folklor İnstitutunun Folklor arxivindəki mətnlərdən istifadə olunmuşdur.

4603000000

A -----

N-098-2010

©Folklor İnstitutu, 2010

ƏSLİ VƏ KƏRƏM

USTADNAMƏ¹

Dəli könül, məndən sənə əmanət,
Demə bu dünyada qalım – yaxşıdı.
Bir gün olar qohum-qardaş yad olu,
Demə ulusum var, elim yaxşıdı.

Məclisə varanda özünü öymə,
Şeytana bac verib, kimsəyə söymə,
Qüvvətli olsan da yoxsulu döymə,
Demə ki, zorluyam, qolum yaxşıdı.

Qoçaqdan olubsan, qoçaq olgunan,
Qadadan, baladan qaçaq olgunan,
Sən açıq ol, mərd ol, alçaq² olgunan,
Demə varım çoxdu, pulum yaxşıdı.

Xəstə Qasım³ kimə qılsın dadını?
Canı çıxsın, özü çəksin odunu,
Yaxşı igid yaman etməz adını,
Çünki yaman addan ölüm yaxşıdı.

Ustadlar ustadnaməni bir yox, iki deyər, biz də deyək iki olsun.

Vaxt olar qalxarsan ərşə, asmana,
Vaxt olar havadan enərsən, könül!
Vaxt olar düşərsən çənə, dumana,
Vaxt olar, hər işi qanarsan, könül!

Vaxt olar çıxarsan Məcnun dağına,
Vaxt olar düşərsən qəm yığnağına,

Vaxt olar yüz atəş kar etməz sana,
Vaxt olar alışıb yanarsan, könül!

Vaxt olar Məhəmməd⁴ tez gələr coşa,
Vaxt olar heç əlin getməz bir işə,
Vaxt olar dönərsən dəmirə, daşa,
Vaxt olar şişətək sınırsan, könül!

Ustadlar ustadnaməni iki yox, üç deyər, biz də deyək üç olsun.

Salam verib bir məclisə varanda,
Yaxşı əyləş, yaxşı otur, yaxşı dur.
Dindirəndə kəlmə-kəlmə cavab ver,
Görən desin: barakallah, yaxşıdır.

Mənəm deyənləri tanı elində,
İgidin saxası gərək felində,
Pis övladlar yaxşı ata yerində,
Qalmağından qalmamağı yaxşıdır.

Ay Ululu Kərim⁵, söz yerdə qalmaz,
Nakəs təkəbbürlər dost qədri bilməz,
Dayan demək ilə namərd əylənməz,
Hər kəstənin özü bilən yaxşıdır.

Sizə haradan danışım, Gəncə şəhərindən. Gəncə şəhərində kimdən, Ziyad xandan⁶.

Ziyad xanın övladı yox idi. Həmişə övlad dərdi çəkirdi. Övladsızlıqdan qəlbi açılmırdı, üzü gülmürdü. Vəziri Qara keşiş⁷ də o gündə idi. Lap su çuxuru tapmışdı. Bir gün xan Qara keşişlə bağda oturmuşdu. Keçmişdən, gələcəkdən söhbət eləyirdilər, dərdləşirdilər.

Ziyad xan dedi:

– Keşiş, nə sənin övladın var, nə mənim. Öləndən sonra bizim çırağımızı kim yandıracaq? Gəl fağır-füğəranın qarnını doyduraq, nəzir-niyaz verək, bəlkə allah bizə bir övlad verdi. Özü də indidən arada şərt qoyaq.

Keşiş dedi:

– Nə kimi şərt desən razıyam, təki övladımız olsun.

Ziyad xan dedi:

– Əyər mənim qızım, sənin oğlun oldu, mən qızımı sənin oğluna verim; yox, sənin qızın, mənim oğlum oldu, sən qızını mənim oğluma ver.

Keşiş razı oldu. Kağız yazıb, qol qoyduqdan sonra hərə öz otağına getdi.

Səhərişi gün Ziyad xan Gəncə əhlini, fağır-səğirən hər nə ki var, bir yerə cəm elədi, qarınlarını doydurdu, əyinlərini geyindirirdi, əlsiz-ayaqsızlara pul verib, yola saldı.

Doqquz ay, doqquz gün, doqquz saat, doqquz dəqiqə, doqquz saniyə keçəndən sonra Ziyad xanın bir oğlu, Qara keşişin də bir qızı dünyaya gəldi. Ziyad xan əyan-əşrəfi toplayıb, şad-yanalıq keçirtdi, oğlanın adını Mahmud, qızın adını Məryam qoydular. Uşaqları tapşırdılar dayalara. Necə deyərlər, nağıl dili yüyrek olar. Uşaqlar böyüyüb səkkiz yaşa çatdılar. Ziyad xan oğlunu molla yanına qoydu. Qara keşiş də qızını özü oxutmağa başladı.

Ay dolandı, il keçdi, Mahmudla Məryam on beş yaşına çatdılar; amma bu on beş ilin ərzində nə qız oğlanı görmüşdü, nə də oğlan qızı. Mahmud gününü lələsi Sofi ilə keçirirdi. Bir gün Mahmud lələsi Sofiyə dedi:

– Sofi, get atamdan izn al, mən ova çıxmaq istəyirəm.

Sofi gedib, Mahmudun sözünü Ziyad xana yetirdi. Ziyad xan izn verdi. Mahmud at mindi, tərhanını da qolunun üstünə alıb, şəhərdən çıxdı. Bir qədər yol getdikdən sonra Mahmudun tərhanı qolunun üstündən qalxdı, bir qəşəng quşu qabağına

qatıb, özünü vurdu ağacların arasına.

Mahmud dedi:

– Sofi, sən atımı saxla, mən tərmanın dalısınca gedim, görüm hara qondu?

Sofi atların yanında qaldı. Mahmud düşdü quşun dalınca. Mahmud tərmanın axtarmaqda olsun, sizə deyim keşiş qızı Məryamdan.

Məryam bağa seyrə çıxmışdı. Sərv ağacının yanına çatar-çatmaz gördü ki, bir tərman gözəl bir quşu qabağına qatıb qovur. Quş özünü yetirib, soxuldu Məryamın qucağına. Məryam tez quşu tutdu. Tərman özünü yetirdi, istədi quşu Məryamın əlindən alsın, Məryam tərmanı da tutdu.

O biri tərəfdən Mahmud ağacların arasından gəlib, bu bağa çıxdı. Baxdı ki, bağ nə bağ?.. Gül bülbülü, bülbül gülü çağırır. Ağaclar çiçəkləyib, nərgizlər baş qaldırıb. Mahmud bir qədər irəli gedib gördü ki, sərv ağacının altında maral misal bir qız yüz naz-qəmzə ilə dayanıb. Qaşlar kaman, gözlər qara, burun hind fındığı, sinə Səmərqənd kağızı. Mahmud gördü tərmanı da bu qızın əlindədi. Mahmud irəliləmək istəyəndə Məryam geri dönüb onu gördü. Kaman qaşlarını çatıb, qəzəbli-qəzəbli dedi:

– Oğlan, kimsən? İznsiz bu bağa niyə girmisən?

Mahmud aldı sinə sazını, görək tərmanın qızdan necə istəyir.

Aldı Mahmud:

Ay gözəl qız, səd afərin əslinə,
Ala gözlüm, tərmanımı gətir ver!
Mənəm o tərmanın ovçu səyyadı,
Ala gözlüm, tərmanımı gətir ver!⁸

Mahmud belə deyəndə qız bildi ki, tərman bununkudu. Qara saçlarından üç tel ayırıb, sinəsaz əvəzində sinəsinə basdı, görək ona nə cavab verdi.

Aldı Məryam:

Mən bilirəm bu tərmanın işini,
Kərəm eylə, tərmanın gəl apar!
Tərnan gərək yesin ovun döşünü,
Kərəm eylə, tərmanın gəl apar!

Aldı Mahmud:

Əyninə geyibsən gözəl daray1,
Şana alıb tellərini daray1,
Səyyad olan tərnanını aray1,
Ala gözlüm, tərnanımı gətir ver!⁹

Aldı Məryam:

Ovun olub bədənindən yaralı,
Bülbül olan gül görməsə, saralı;
Nə üçün durubsan məndən aralı?
Kərəm eylə, tərnanını gəl apar!

Aldı Mahmud:

Mahmud deyər, nələr gəldi başıma,
Gedim söyləyimmi tayı-tuşuma?..
Ovum sənsən, gözəl, çıxdın qarşıma,
Ala gözlüm, tərnanımı gətir ver!¹⁰

Aldı Məryam:

Əsli dedin, gözəllərin gözüyəm,
Aşıqların söhbətiyəm, sözüyəm,

Adım Məryam, Qara Keşiş qızıyam,
Kərəm eylə, tərənini gəl apar!

Söz tamama yetdi, qız dedi:

– Oğlan, kərəm elə, tez çıx buradan get, keşiş babam gəlib
bizi görməsin.

Mahmud dedi:

– Bu gündən mənim adım Kərəm olsun, sənin adın Əsli.
İndi quşumu ver, varım gedim.

Aldı Əsli cavabında görək nə dedi:

Kərəm, quşun uçdu qondu budağa,
Kərəm oğlan, kərəm eylə, quşun al!
Gözlərinə verrəm qurban, sadağa,
Kərəm oğlan, kərəm eylə, quşun al!

Mənimlə durubsan qabaq-qabağa,
Olum qamətinə qurban, sadağa,
Ziyad xan oğluna olmaz qadağa,
Kərəm oğlan, kərəm eylə, quşun al!

Bülbüllər oxuyur baharın fəsli,
Gözlərin olubdu canımın qəsdı,
Adım Məryam idi, sən qoydun Əsli,
Kərəm oğlan, kərəm eylə, quşun al!

Söz tamama yetdi. Kərəm qıza, qız da Kərəmə aşiq oldu,
əhd-peyman elədilər.

Kərəm barmağındakı üzüyü qıza, qız da ipək dəsmalını Kə-
rəmə verdi. Kərəm Əslinin gözlərindən öpmək istəyəndə Əsli
geri çəkildi. Saçlarından iki tel ayırıb, sinəsaz elədi, aldı, görək
nə dedi:

Nə gəzirsən məlul-məlul bu yerdə?
Aman Kərəm, məni rüsvay eyləmə!
Səni mənə qismət eyləyib xuda,
Aman Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

Kərəm qızın yalvarmağına baxmayıb, onu qucaqladı. Əsli birtəhər onun əlindən qurtarıb dedi:

Heç olurmu bu yerlərdə belə iş?
Keşiş babam duyub eyləyər təftiş,
Öpdün də, qucdun da, artıq var, sovuş,
Aman Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

Kərəm özünü saxlaya bilməyib, əl atdı qızın incə belinə.
Əsli dedi:

Doymamışam şəkər kimi dilindən,
Qorxum yoxdu mənim heç də ölumdən,
Sarılıbsan incə miyan belimdən,
Aman Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

Ağam Kərəm, paşam Kərəm, xan Kərəm!
Alış Kərəm, tutuş Kərəm, yan Kərəm!
Əslin olsun sənə qurban, can Kərəm,
Aman Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

Söz tamam oldu. Kərəm onunla halal-hümmət elədi, Sofinin yanına qayıtdı, atını minib şəhərə gəldi. Öz mənzilində Əsli deyib gizli-gizli ağlamaqda olsun, sizə deyim Ziyad xandan.

Ziyad xana xəbər çatdı ki, oğlun xəstələnib, neçə gündü ki, mənzilinnən bayıra çıxmır. Haman saat Ziyad xan qalxıb, oğlunun yanına gəldi, xəbər aldı:

– Oğlum, dərдин nədi?

Kərəm dedi:

– Ata, izn ver, dərdimi saz ilə deyim, dilnən desəm dilim alışıb yanar.

Ziyad xan izn verdi.

Aldı Kərəm, görək atasına nə dedi:

Keşiş bağçasında bir gözəl gördüm,
Ağlımı başımnan aldı, nə çarə?
Darayıb zülfünü, töküb üzünə,
Sərimi sövdaya saldı, nə çarə?

Mən də bildim bu bir tərta qızıdı,
Səhərdən parlamış dan ulduzudu,
Yaşılbaş sonadı, göllər qazıdı,
Ağlımı başımdan aldı, nə çarə?

Dərdli Kərəm deyər fərqətim qatı,
Kəskindi qılıncı, yüyəkdi atı,
O, İsevi, mən də Məhəmməd hümməti,
Atəşi sərimdə qaldı, nə çarə?¹¹

Söz tamam oldu, Ziyad xan dedi:

– Oğul, sənin dediklərimdən mən bir şey başa düşmədim.
Əyər aşığısan, de görüm kimi istəyirsən, sənin üçün alım.

Kərəm üç yaşında uşaq kimi başladı ağlamağa. Ziyad xan oğlunun yanından çıxıb, bir baş divana gəldi, taxtına çıxıb əmr verdi ki, hər kim mənim oğlumun dərini bilə, mən onu dünya malından qəni elərəm.

Şəhərdə təbib qalmaq gəlməmiş ola, amma heç kim Kərəmin dərindən bir şey anlaya bilmədi.

Bir gün Kərəm oturmuşdu bağda, özü də çox damaqsızdı. Bir qarışdı ki, Ziyad xanın oğlu xəstədi, heç kim də onun dərini tapa bilmir, dedi:

– Hər nə olursa-olsun gərək mən Kərəmin dərđini tapım, bəlkə Ziyad xan mənə bir qırmızı donluq verə.

Qarı əsasın əlinə alıb, özün yetirdi Ziyad xanın bağına, gördü Kərəm çox qəmgin oturub, gözləri yol çəkir, dedi:

– Oğul, şəhərin gəlinləri, qızları, oğlanları Gülşən bağına seyrə çıxıblar, sən nə üçün burada tək-tənha oturubsan?

Kərəm dedi:

– Qarı nənə, sənnən bir söz soruşacağam. Ancaq bu söz ikimizin arasında qalmalıdır.

Qarı dedi:

– Oğul, qarı ki var, bir ovuc darıdır. Hara səpələrsən, elə oradaca qalar. Sən sözünü de!

Kərəm dedi:

– Nənə, o qızların içində keşişin qızı da olacaqmı!

Qarı dedi:

– Olacaq.

Kərəm dərinən bir ah çəkdi. Qarı işi başa düşdü, bildi ki, Kərəm Məryama aşıqdı. Balağın qatlayıb, özünü Ziyad xana yetirdi, dedi:

– Ziyad xan, oğlunun dərđini bilmişəm.

Ziyad xan soruşdu:

– Oğlumun dərđi nədi?

Qarı dedi:

– Oğlun keşiş qızı Məryama aşıq olub.

Ziyad xan işi yəqin eləyəndən sonra qarına pul verib yola saldı, haman saat keşiş üçün adam göndərüb, hüzuruna çağırırdı. Keşiş Ziyad xanın hüzuruna gəlib, ədəb-salamını yerinə yetirdi. Ziyad xan ona oturmağa yer göstərdi. Keşiş oturdu, Ziyad xan dedi:

– Keşiş, mənim oğlum sənə qızına aşıqdı, bu gün-sabah gərək toylarını eləyək.

Keşiş dedi:

– Mənim gözüm üstə! Ancaq mənə üç ay möhlət ver, tədə-

rük görüm.

Ziyad xan razı olub, üstelik ona bir üzük verdi ki, qıza versin. Keşiş üzüyü alannan sonra bir baş evinə gəldi, arvadını çağırıb dedi:

– Arvad, Ziyad xan qızı əlimizdən alacaq. Gəl qaçaq!

Arvad razı oldu, haman gün evdə olan hər nə şeyləri vardısı satdılar, səhər açılmamış köç-külfətnən şəhərdən çıxıb qaçdılar. Onlar qaçmaqda olsun, sənə kimnən deyim, Sofidən.

Sofi işdən xəbərdar olan kimi Kərəmin yanına gəlib dedi:

– Atan keşişin qızını sənə aldı, nişan da taxdılar. Kərəm bunu eşidən kimi sazını sinəsinə alıb dedi:

Vədəsi çatınca, süsən, sünbülün,
Səfasın çəkməyə dal gəlsin, getsin!
Sürəyin dünyanın zövq-səfasın,
Boyna dolanmağa qol gəlsin, getsin!

Süsən nədi, sünbül nədi, gül nədi,
Ağ üzündə qoşa-qoşa xal nədi,
Şəkər nədi, şərbət nədi, bal nədi,
Ver, ağızım içində dil gəlsin, getsin!

Dost bağında süsən, sünbül mənimdi,
Budağında ötən bülbül mənimdi,
Bağçada xar görməyən gül mənimdi,
Öpməkçün dodağa xal gəlsin, getsin!

Şah gəlib fəth etdi bu kərəm kanı,
Kərəmin aşığı, məşuqu hanı?
Qorxuram qaçırdı Əsli cananı,
Qoyma üstə qeyr əl gəlsin, getsin!¹²

Söz tamam oldu. Kərəm yarı şad, yarı naşad mənzilinə keçib, düz üç ay gözlədi.

Bir gün butası yadına düşüb, sazını əlinə alıb, atasının yanına gəldi.

Ziyad xan xəbər aldı:

– Oğul, belə gəlməyinin səbəbi nədir?

Kərəm sazını alıb, görək atasına nə dedi:

Aşdı getdi qarlı dağın ardına,
Xan Əslim yadıma düşdü, ağırlam.
Heç təbiblər çarə etməz dərdimə,
Xan Əslim yadıma düşdü, ağırlam.

Dağların burçusu mənə yurd oldu,
Meşəsində aslan oldu, qurd oldu,
Bu üç ay mənə bir böyük dərd oldu,
Xan Əslim yadıma düşdü, ağırlam.

Uca dağ başında ötüşür quşlar,
Maralım qaçıbdı, kimlər görmüşlər?
Dərdimi anlamaz qara keşişlər,
Xan Əslim yadıma düşdü, ağırlam.

Hey ağalar, budu sözün əzəli,
Payız olar, bağlar tökər xəzəli,
Dərd anlamaz bu yerlərin gözəli,
Xan Əslim yadıma düşdü, ağırlam.

Dərdli Kərəm deyər, bu dərdim bitməz,
Yarımin sövdası sərimdən getməz,
Yüz min öyüd versəz, biri kar etməz,
Xan Əslim yadıma düşdü, ağırlam¹³.

Söz tamam oldu, Ziyad xan dedi:

– Oğlum, bu gün səbr elə, sabah keşişin qoyduğu iğrar ta-

mamdı, yığışıb, birlikdə gedərik sənin butavı gətirməyə.

Ertəsi gün Ziyad xan böyük cah-cəlalnan yığışıb, keşişin evinə gəlməyə bina qoydular. Bir qədər yol gedəndən sonra Kərəm dedi:

– Siz yavaş gəlin, mən atımı çapıb, sizdən qabaq gedəcəyəm.

Ziyad xan razı oldu. Kərəm atını çapıb, bir qədər getmişdi ki, yolda iki nəfər piyada rast gəldi. Kərəm onlardan xəbər aldı:

– Haradan gəlib, haralara gedirsiniz?

Dedilər:

– Kənddə bir keşiş var, onun yanına getmişdik ki, kitaba baxdıraq, gedib gördük köç-külfətiynən köçüb gedib.

Kərəm belə eşidəndə az qala ağı başınnan çıxdı. Bir qədər atını sürdü, gördü ki, qarşıdakı dağların başını duman bürüyüb. Atını saxlayıb, görək dağlara nə dedi:

Xan Əslim Zəngidən fərar eləyib,
Yol verməyin, başı dumanlı dağlar!
Belə getmiş atası ilə anası,
Yol verməyin, başı dumanlı dağlar!

Qalxışdılar xanlar, ağalar toya,
Zənginin adamı batıbdı loya;
Uçubdu əlimdən bir ağca maya,
Yol verməyin, başı dumanlı dağlar!

Dərdli Kərəm bu eşq ilə bişmişdi,
Sevda üçün can-başından keçmişdi;
Əsli, keşiş Xoy üstünə köçmüşdü,
Yol verməyin, başı dumanlı dağlar!¹⁴

Kərəm atını çapıb, özünü keşişin bağına saldı. Atdan düşüb, hər tərəfi gəzdi. Əslidən bir iz tapmadı; gördü ki, doğru

deyirmişlər, lələ köçüb, yurdu boş. Kərəmin dərdi tuğyan elədi. Aldı, görək nə dedi:

Gəldim dost bağına, eylədim nəzər,
Gördüm yarın bağçasında gül yeri.
Ağ buxağa dənə-dənə düzülmüş,
Ağlımı başımdan aldı xal yeri.

Çağırırım gündüz-gecə mən Cəlil,
Üstümüzdə qadir mövlam həm dəlil;
Ağ kəfəni qəmli, iynəsi mөлul,
Bəlli yarın kəfəndə əl yeri.

Ərz-halım yazdım mən Əsli dostu,
Onun üçün oldu könül şikəstə,
Yasdığı qan ağlar, yorğanı yasında,
Döşək cavab verər məndə yol, yeri!

Kərəmini atmış, yadları tutmuş,
Dərdini toplayıb, dərdinə qatmış,
Ala gözdən çağlayıban yol etmiş,
Vəfalı dost otağında sel yeri.

Kərəm sözünü tamama çatdırıb, özünü yetirdi həmişə Əsli kölgəsində oturan sərv ağacına. Ürəyinnən qara qan axa-axa sərv ağacını qucaqlayıb, görək Əslini onnan necə xəbər aldı:

Dur, sərv, dur, sənnən xəbər sorayım,
Sərv ağacı, sənin maralın hanı?
Gözümənən axıtma qanlı yaşları,
Sərv ağacı, sənin maralın hanı?

Alçaqlı-ucalı qarşıda dağlar,
Könlüm intizardı, gözüm qan ağlar,

Xəstənin halından nə bilər sağlar?
Sərv ağacı, sənin maralın hanı?

Doğru söyləməsən, qəddin əyilsin,
Qarğaram mövladan, belin bükülsün,
Bir ah çəkim yarpaqların tökülsün,
Sərv ağacı, sənin maralın hanı?

Kərəm deyər, göz yaşları tökərəm,
Viran bağda bülbül olub ötərəm,
Yarımların yolunda başdan keçərəm,
Sərv ağacı, sənin maralın hanı?¹⁵

Kərəm, sərv ağacından heç bir cavab ala bilmədi, dönüb keşişin evinə tərəf gəldi. Gördü ki, keşişin evi uçulub, viran olub. Kərəmin daha da dərdi artdı. Sənə sazını alıb, görək nə dedi:

Keşiş bağçasına gəldim,
Gördüm nazlı yarım getmiş.
Bağ gözümə xor göründü,
Sallanıb gəzənim getmiş.

Canım həsrətədi gözüne,
Şəkərdən şirin sözüne;
Siyah zülfün ağ üzünə,
Darayıb tökənim getmiş.

Boyu bənzər fidana,
Odlar saldı şirin cana,
Məni qoyub yana-yana,
Sallanıb gəzənim getmiş.

Gülsüz bağa bülbül gəlməz,
Güllü bağlar viran olmaz, –
Kərəm sənsiz burda qalmaz,
Haray Əsli xanım getmiş¹⁶.

Kərəm Əslini axtara-axtara bağı gəzirdi, baxdı ki, kənar-
daki gül bağında bir qız seyr edir. Kərəm elə bildi ki, bu Əsli
xandı. Öz-özünə dedi: ax, bivəfa yar! Məni ağlar qoyub, özü
bağda seyr edir. Aldı sazı görək nə dedi:

Ala gözlü, nazlı dilbər,
Gülünmü oldun, gülünmü oldun?
Əzəl mənim idin ənbər,
Elinmi oldun, elinmi oldun?

Pəncərəyə çəkib pərdə,
Sən uğratdın məni dərdə;
Mən gedirəm, sən du yerdə,
Qalanmı oldun, qalanmı oldun?

Evimizin dalı iydə,
İydənin ucları göydə,
Döşəməli eyvan öydə
Gəlinmi oldun, gəlinmi oldun?

Aynanı aldın dizinə,
Sürməni çəkdim gözünə,
Sən bəzək verib özünə,
Xanımmı oldun, xanımmı oldun?

Gərdənə tökdün telini,
İşlətdin fitnə-felini,
Büktün Kərəmin belini,
Qənimmi oldun, qənimmi oldun?¹⁷

Qız Kərəmə tərəf gəlib dedi:

– Oğlan, mən Əsli deyiləm. Sənin aradığın Əslini, nə müddət ki, atası götürüb getdi. Hara apardığını da bilmirəm.

Kərəm dönüb ağlaya-ağlaya sərv ağacına tərəf getdi.

Ziyad xan neçə-neçə adamlardan keşişin bağına daxil olub gördülər ki, lələ köçüb, yurdu boş. Buralarda keşiş nə gəzir.

Ziyad xan adam göndərdi keşişdən bir xəbər bilsin, özü də Sofini alıb yanına, Kərəmi axtarmağa başladı. Gəlib haman sərv ağacının dibində Kərəmi ağlar bir halda tapdılar. Sofi Kərəmi yerdən qalxırdı. Ziyad xan xəbər aldı:

– Oğlum, bu nə haldı düşübsən? Bəs keşiş haradadı?

Kərəm dedi:

– Ata, izn ver dərdim sazla deyim. Dil ilə desəm, dilim alışıb yanar.

Ziyad xan izn verdi, Kərəm alıb sinə sazını, görək atasına nə deyəcək:

Fələk məni bağa bağman eylədi,
Dost bağına heç girmədim, ağlaram.
Aləm dərdi bəslədiyim gülləri,
Bir gül dərib iyləmədim, ağlaram.

Görünmür heç bu yerlərin soltanı,
Bu xəstə könlümün təbibisi hanı?
Əzəldən sevmişdim mən Əsli xanı,
Qol boynuna heç dəymədi, ağlaram.

Görünməz, görünməz mənim maralım,
Kəsildi, qalmadı səbrim, qərarım;
Qara keşiş qızı Əslidi yarım,
Yar halımı heç bilmədi, ağlaram.

Kərəm deyər, zalım fələk neylədi,
Xəncər ilə bağrım başım teylədi,

Əsli xanım mənə nələr eylədi,
İlqarında düz olmadı, ağlaram¹⁸.

Söz tamam oldu, Kərəm başladı ağlamağa, belə ki, gözün-
nən bahar buludu kimi yaş axırdı.

Ziyad xanın keşişin dalınca göndərdiyi adamlar geri qayıt-
dılar, keşişin qaçdığını xəbər verdilər. Ziyad xan kor-peşman
oğlunu yanına alıb, evinə qayıtdı.

Kərəm öz mənzilində saralıb-solmağa başladı. Ziyad xana
xəbər getdi ki, bəs oğlun pis haldadı. Ziyad xan həmən saat bir
neçə mötəbər şəxsləri oğlunun yanına göndərdi ki, əhval-pür-
sanlıq eləsinlər.

Ziyad xanın adamları getdilər Kərəmin yanına. Kərəmnən
hər nə soruşdularsa, cavab vermədi. Ona öyüd-nəsihət
verdilər, könlünü aldılar.

Axırda Kərəm sazı sinəsinə basıb dedi:

Ala gözlü, qələm qaşlı,
Mənim sonam göldən uşdu,
Məni qoydu intizarda,
Varıb, qeyri gölə düşdü.

Bizim ellər gül bağında,
Könül eşqin bulağıdı;
Yel əsər, zülfün dağıdı,
İndi fürsət belə düşdü.

Hər zaman çəkərəm yası,
Silinməz könlümün pası;
Sərimin getməz sevdası,
Altun kəmər belə düşdü.

Hanı sevdiciyim, hanı?
Yolunda qoymuşam canı,
Kərəm sevdi Əsli xanı,
O da qürbət elə düşdü.¹⁹

Söz tamam oldu. Kərəm üzüquylu yıxılıb, ağlamağa başladı. Adamlar geri qayıdıb, əhvalatı Ziyad xana xəbər verdilər.

Ziyad xan bu dəfə özü Sofini də götürüb, Kərəmin yanına gəldi. Gördü ki, oğlu o oğul deyil, payız yarpağı kimi saralıb solub.

Kərəm atasını görəndə sazı sinəsinə basıb dedi:

Əslim köç elədi vətən elindən,
Rəqiblərin xatir evi xoş olsun!
Bu ayrılıq bizə gəldi mövladan,
Ağlayalım, gözlərimiz yaş olsun!

Əcəb ayrı düşdüm nazlı yarımından,
Yolunda keçdiyim canü sərimdən,
Yazılıbdı bizimçin Mövla Kərimdən,
Aşiq gərək min bəlaya tuş olsun!

Üzümə gülərdi, bilməzdim fəndin,
Qeyriyə açacaq köksünün bəndin,
Mən əmə bilmədim ləbinin qəndin,
Yağı rəqiblərin könlü xoş olsun.

Oğrun-oğrun dost bağına girmədim,
Əl uzadıb qonça gülün dərmədim,
Yarı otağında tənha görmədim,
Gündüz xəyal, gecələri duş olsun!

Bəylər oynar şətrəncini, nərdini,
Kimsə bilməz ürəyimin dərdini,
Çox çəkmişəm bu dərdlərin dördünü,
Qoy çəkəyim, bunun ilə beş olsun!

Siyah zülfü ağ üzünə yayılan,
Dal gərdəndə hər hörüyü bir ilan,
Yarı mənnən, məni yardan ayıran,
Görüm onu bitməz dərdə tuş olsun!

Ərisin, dağların qarı ərisin,
Sel oluban yer üzünü bürüsün,
Sürəhilər dolsun, saqi yürüsün,
İçək badə, içək, bizə nuş olsun!

Kərəm gedər oldu bu el-obadan,
Yaran, yoldaş, unutmayın duadan,
İgid şahin uçurmuşam yuvadan,
Mən gedirəm, xatiriniz xoş olsun!²⁰

Söz tamam oldu, Ziyad xan dedi:

– Oğul, sən məni bu qoca vaxtımda dağa-daşa salma. Açıq
söylə görüm, nə eləmək istəyirsən?

Elə bu yerdə Kərəmin bir neçə dostları əhval-pürsanlığa
gəldilər. Kərəm bunları görəndə kimi ürəyi kövrəkləndi, görək
nə dedi:

Gedər oldum, yar-yoldaşım sağ olsun,
Bol olsun çörəyi, aşı dünyanın!
Bundan sonra dərdləriniz durulsun,
Sürmələnsin gözü, qaşığı dünyanın!

Ərənlər qoyduğu yolları seçdim,
Dolduruban, eşqin badəsin içdim,

Bir belə sevdaçın sərimnən keçdim,
Ləl, gövhər olsun daşı dünyanın!

Bağla bostan olsun çöllər, səhralar,
Bal ilə yağ olsun yeddi dəryalar,
Meyvə versin bütün dağlar, ovalar,
İstərəm yaz olsun qışı dünyanın!

Dərdli Kərəm deyər: dünya fanidi,
Neçələrin elər abdal, yürüdü.
Kimsə bilməz nə zamandan bəridi,
Heç hesaba gəlməz yaşı dünyanın!²¹

Söz tamam oldu, Kərəm dedi:

– Ata, mənim dərdim Keşiş qızı Əsli xanın dərdidi.

Ziyad xan dedi:

– Oğul, sən gəl o qızın eşqini ürəyindən sil! Mən burada könlün istədiyi bir qızı sənə alaram.

Kərəm dedi:

– Ata, mənə Əslidən qeyr-əz gözəl lazım deyil. Mən gərək onu axtaram, tapam.

Ziyad xan dedi:

– Oğul, gəl sən bir keşişin qızınınan ötrü diyar-qürbətə düşmə!

Kərəm dedi:

– Ata, izn ver mənə gedim. Qürbət mənə xoşdu. Bəlkə qismət ola, yarıma yetişəm.

Ziyad xan dedi:

– Oğul, sən ki, bu sevdadan əl çəkmirsən, get, allah sənə yar olsun!

Kərəm atasının əlindən öpdü, Sofi ilə birlikdə anasının yanına getdi.

Anası bunu belə görəndə xəbər aldı:

– Oğlum, belə gəlməyinin əsli nədi?

Kərəm dedi:

– Ana can, izn ver saznan deyim.

Aldı Kərəm, görək anasına nə dedi:

Qəm, qəzavət bu gün başa verildi,
Ağla, ana, ayrılığın günüdür!
Bizə qismət qərib ellər yazıldı,
Ağla, ana, ayrılığın günüdür!

Məni xar elədi elin dilləri,
Mən gedirəm, gözləməyin yolları;
Varıban gəzərəm qürbət elləri,
Ağla, ana, ayrılığın günüdür!

Fələk bizi daşa çalıb nə üzlər,
Ana, intizarda qalmasın gözlər;
Kərəm deyər: Əslim yolumu gözlər,
Ağla, ana, ayrılığın günüdür!²²

Söz tamam oldu, Kərəm anasının halallıq alıb, Sofi ilə bərabər gəlib yoldaşlarının yanına, görək bunlar necə halallaşacaq.

Aldı Kərəm:

Yeni bir sevdadı, gəldi başıma,
Gəlin halallaşaq, mən gedər oldum.
Gəlib ya gəlməyib, sizi görmərəm,
Gəlin halallaşaq, mən gedər oldum.

Ürəyimdə vardı sönməz atəşlər,
Yar əlindən dərin yaralar işlər,
Gülüb danışdığım dostlar, sirdaşlar,
Gəlin halallaşaq, mən gedər oldum.

Seyrağıba sirtinizi verməyin,
Keşiş gəlsə bu yerlərə qoymayın,
Əsli gəlsə Kərəm getdi, söyləyin,
Gəlin halallaşaq, mən gedər oldum²³.

Söz tamam oldu, Kərəm öz dostları ilə görüşüb ayrıldı. Sofi ilə birlikdə yola düşdü. Nə gecə bildilər, nə gündüz bildilər, az getdilər, çox getdilər, bir bulaq başında bir dəstə qıza rast gəldilər. Bunların içində Əsli xana bənzər bir qız var idi. Kərəm onu görəndə kimi sazı ciyərinə basıb dedi:

Sallana-sallana yolun üstünə,
Çıxan dilbər, məni cannan eylədin,
Quba qaz yerişli, şahin baxışlı,
Baxan dilbər, məni cannan eylədin.

Şahin kimi gör nə gəlir üstümə,
Xub yaraşır qızıl güllər dəstinə,
Baxışları durub canım qəsdinə,
Baxan dilbər, məni cannan eylədin.

Tərən görse hürküşəcək sonalar,
Qorxum budu – qeyri gölə qonalar;
Ağ əllərə, əlvən-əlvən hənalar,
Yaxan dilbər, məni cannan eylədin.

Kərəmin dərdinə ağlayar göylər,
Gəlib gedənlərə dərdini söylər,
Könül Əsli xandan qeyrisin neylər?!
Duran dilbər, məni cannan eylədin²⁴.

Kərəmin belə oxumağını görəndə qızlar yoldan çıxıb kənarla getmək istəyəndə Kərəm sazını alıb, görək bu dəfə qızlara nə dedi:

Məndən küsən nazlı, nazlı bacılar,
Mən kənardan keçim, yol sizin olsun!
Ürəyimdə çoxdu qəmlər, acılar,
Ağular mənimki, bal sizin olsun!

Mən yolçuyam, yollar keçib gedirəm,
Eşqin qatarını çəkib gedirəm,
Yanıqlıyam, su ver, içib gedirəm,
Bir cam verin içim, dol sizin olsun!

Sinəm düyünlüdü, ciyərim qara,
Əslisiz qalmışam qəmgin, avara,
Baş götürüb getdim çölə, diyara,
Viranələr mənim, el sizin olsun!

Mey içib məst olmaq yaraşmaz bizə,
Yarı gərək tapam mən gəzə-gəzə,
Bir qonça gülüm var, təzə, tər-təzə,
Yengidə açılan gül sizin olsun!

Dərdli Kərəm deyər: gözəlim Əsli,
Gözlərim yaşlıdı, ürəyim paslı;
Ondan ayrılalı yasıyam, yaşlı,
Mən qara geyinim, al sizin olsun!²⁵

Söz tamam oldu, qızlar Kərəmə su verdilər. Kərəm su içdikdən sonra Sofi ilə birlikdə yola rəvan oldu. Bir müddət yol gəldikdən sonra kiçik bir karvana rast gəldilər. Kərəm karvanı görəndə Əsli yadına düşdü, aldı sazı, sinəsinə basdı, dedi:

Ay ağalar, könül quşu,
Havaya qalxır, əylənir.

Qürbət elə düşən adam,
Göz yaşın silir, əylənir.

Bumu qürbət elin halı,
Müşkül olur yar vüsali,
Sevdiyim yarın xiyalı,
Ağlıma gəlir, əylənir.

Mələşir qoyun, quzular,
Hərə öz elin arzular;
Uzaq olanda mənzillər,
Bir zaman qalır, əylənir.

Sözüm ağızlarda, dildə,
Gözüm qalıb qonça güldə;
Dərdli Kərəm qürbət eldə,
Ahu zar edir, əylənir²⁶.

Söz tamam oldu. Hamı Kərəmin qəmli-qəmli oxumağına təəccüb elədi. Karvanbaşı soruşdu:

– Aşiq, sənə nə olub ki, belə yanıqlı-yanıqlı oxuyursan? Ürəyimizi lap qana döndərdin.

Sofi macəranı bunlara nağıl elədi. Karvanbaşı dedi:

– Aşiq, biz keşiş görməmişik. Ancaq bu yaxınlarda bir oba var, gedin oraya, soruşun. Bəlkə onlar bilərlər.

Kərəmgil onlarla xudahafizləşib, yola rəvan oldular. Bir qədər gəlib, özlərini haman obaya yetirdilər. Onların başına çox adam toplandı. Kərəm sazı alıb, Əsli xanı görək bu adamlardan necə xəbər aldı:

Nazlı yarımı qaçırtım,
Ellər, xan Əslim gördüzmü?
Bülbülü bağdan uçurtdum,
Güllər, xan Əslim gördüzmü?

Bu gün bizim ellər köçər,
Ayağı bu yoldan keçər,
Çox gözəl bu sudan içər,
Göllər, xan Əslim gördüzmü?

Əsli huridi bilənə,
Qoynu cənnətdi girənə;
Gözləri bənzər ceyrana,
Çöllər, xan Əslim gördüzmü?

Obaları oymaq-oymaq,
Olmaz imiş yardan doymaq,
Ağız süddü, dodaq qaymaq.
Dillər, xan Əslim gördüzmü?

Zülfüdü hazar, səd hazar,
Nə gözəl dayanıb düzər,
Qürbət elə düşmüş, gəzər,
Yollar, xan Əslim gördüzmü?

Gəldim, gördüm Əsli köçüb,
Atın sürüb burdan keçib,
Əyilib suyundan içib,
Sular, xan Əslim gördüzmü?

Kərəm deyər: canım kimi,
Atlas geyər xanım kimi,
Mən sevirəm canım kimi,
Ellər, xan Əslim gördüzmü?²⁷

Sofi gördü ki, Kərəmin oxumağından bunlar bir şey başa düşmədilər, dillə xəbər aldı:

– Qardaş, bu tərəflərdə köç-külfətnən belə varıb gedən bir

keşiş görmədinizmi?

Bunlardan bir neçəsi keşişin Gürcüstana tərəf getdiyini söylədilər. Kərəmgil elə haman günü Gürcüstana tərəf getməyin binasın qoydular. Bir müddət yol getdilər, bir çölün düzündə göynən gedən bir qatar durna gördülər. Kərəm durnaları görənin kimi sazını sinəyə basıb, görək durnalardan nə xəbər aldı:

Qatar-qatar göy üzündə süzürsüz,
Əylən, durnam, əylən, xəbər sorayım.
Bizim yurddan nə xəbərlər bilirsiniz?
Əylən, durnam, əylən, xəbər sorayım.

Bizim yerdə sərin bulaq axarmı?
Yaz gələndə bənövşələr qoxarmı?
Ala gözlüm seyrəngaha çıxarmı?
Əylən, durnam, əylən, xəbər sorayım.

Bitməzmi ağacı bizim bağların,
Əskik deyil hər cür gülü dağların,
Heç olurmu sənün gözəl çağların,
Əylən, durnam, əylən, xəbər sorayım.

Xan Əslimin seyrangahı harada?
Haqq çatdırsın aşığıları murada;
Canım durna, nə gəzirsən burada?
Əylən, durnam, əylən, xəbər sorayım.

Dərdli Kərəm deyər: hardan gəlirsiniz?
Xan Əslimin yerin, yurdun bilərsiz,
Görsəz, ona məndən salam deyərsiz,
Əylən, durnam, əylən, xəbər sorayım.

Kərəm sözün tamam elədi. Baxdı ki, durnalar hey dalbadal gedir, Sofiyə dedi:

– Sofi lələ, görürsənmi, bu durnalar bizim ellərə gedirlər. Qoy bunlarnan elimizə bir xəbər göndərim.

Kərəm bunu deyib, sazını basdı sinəsinə, telləri dilləndirdi, aldı, görək nə dedi:

Durnam, gedər olsan bizim ellərə,
Yaxşı söylə başdan keçən halları.
Qohum-qardaş, dost, müsahib olanlar,
Bundan sonra gözləməsin yolları.

Bir çıxaydım eyvanına, köşkünə,
Bir bataydım ənbərinə, müşkünə,
Adı bəlli Əsli xanım eşqinə,
Öldürərlər, durna, töksən telləri.

Kərəm deyər, heç kəs yarın öyməsin,
Əl uzadıb açam yaxa düyməsin,
Heç iyidin oxu daşa dəyməsin,
Yad olmasın mənim kimi elləri²⁸.

Söz tamam oldu, yollarına davam elədilər. Bir müddət gedib, günlərin birində Gürcüstan sərhəddinə çatdılar. Baxdılar ki, burada böyük bir oba var. Obanın ahıl-cahılı qabağa çıxdı, salam-kalamdan sonra kim olduqlarını, haradan gəlib, hara getdiklərini soruşdular. Kərəm sazı sinəsinə basıb, özünü belə nişan verdi:

Fələk məni bağa bağman eylədi,
Bağman ağlar, bağça ağlar, gül ağlar.
Dost bağına axmaz oldu sularım,
Süsən ağlar, sünbül ağlar, sel ağlar.

Yarı tapam, xına yaxam əlinə,
Alıb gedəm vətəninə, elinə.
Nə olar ki, sarılaydım belinə,
Kəmər ağlar, qaftan ağlar, bel ağlar.

Tərk eylədim vətənim, elimi,
Əlimdən aldılar qonça gülümü,
Onunçun qürbətə saldım yolumu,
Oba ağlar, vətən ağlar, el ağlar.

Ördək kimi uçdum göldən-göllərə,
Ceyran kimi qaçdım çöldən-çöllərə,
Kərəm deyər: düşdüm bədnam dillərə,
Gələn ağlar, gedən ağlar, yol ağlar²⁹.

Söz tamam oldu. Hamı Kərəmə afərin dedi. Sofi yığılanlardan keşişi xəbər aldı, dedilər:

– Axtardığımız keşiş Tiflisdə olur.

Kərəm oradan qalxıb, bir baş Tiflisə gəlməkdə olsun, eşit keşişdən.

Keşiş Gəncədən çıxıb, obaları, ölkələri dolana-dolana gəlib çatmışdı Tiflisə. Buranın knyazının yanına gəlib dedi:

– Mən qızımı bir müsəlman oğlunun əlindən götürüb qaçmışam. İzn ver, sənin ölkəndə yaşayım.

Knyaz keşişə bir ev verdi. Keşiş köç-külfətinən burada qalmaqda olsun, indi eşit Kərəmdən.

Kərəm gəlib lap şəhərin kənarına çatdı, gördü ki, bir dəstə cavan oğlan yaşıl çəməngahda çalıb-oxuyur, oynayır. Bunlar Kərəmi görəndə kimi ətrafını aldılar.

– Aşıq, gəl bizim üçün bir ağız oxu. Nə qədər pul istəsən verərik.

Kərəm dedi:

– Oxumağına oxuyaram, ancaq biz pul aşığı deyilik. Əgər

mənə kömək eləmək istəyirsinizsə soruşduğuma cavab verin.
Kərəm aldı, görək nə dedi:

Ey ağalar, gəlin sizə söyləyim,
İtirdim Əslimi, görən olmadı.
Pərvanələr kimi alışdım, yandım,
Məntək bu çöllərdə qalan olmadı.

Kim görmüşdü Fərhad ilə Şirini,
Olar da sevdilər biri-birini,
Atdı külüngünü, yardı sərini,
Fərhad kimi yarçun ölən olmadı.

Xurşid öz Mahının dizinə yatdı,
Qənbər Arzusunun tozuna batdı,
Dünyada Şahsənəm murada çatdı,
Aşiq Qərib kimi gülən olmadı.

Ağ Qovaq qız Yürü bəyinin dəngi,
Şah İsmayılın yarı Ərəbzəngi,
Leyla da bir zaman Məcnunun dəngi,
Onlara da imdad olan olmadı.

Kərəm deyər: dağ döşündə oturdum,
Dərdim əlli ikən yüzə yetirdim,
Loğman həkim kimi cərrah gətirdim,
Mənim dərdlərimi bilən olmadı³⁰.

Hamı yerbəyerdən Kərəmi alqışladı. Sofi bunlardan da Keşişi xəbər aldı, dedilər:

– Aşiq, bizə bir məzəli dastan söylə. Elə dastan olsun ki, əsl olmasın, yalandan düzəlsin. Sonra Keşişin yerini sənə deyək.

Kərəm alıb, görək nə dedi:

Gəzə-gəzə bir milçəyə tuş oldum,
Xəncər ilə tutub kəsdim başını.
Gücüm çatmadı ki, çəkib aparam,
Yeddi dağın üstə sərdim leşini.

Milçək vızıldadı, uçdu havaya,
Yağın süzdüm üç yüz altmış tavaya,
Yüklədim ətini doxsan dəvəyə,
Xodkar üçün göndərdim mən leşini.

Alıb onu bir meydana atdılar,
Ətin yüz min tımən deyib, satdılar,
Sümüklərin yığıb, körpü çatdılar,
Hesab etdik, iki min il yaşını.

Ölçüb gördüm yeddi qarış dizi var,
Otuz xırmandan da böyük gözü var,
Dərisində yeddi qarış tozu var,
Hesablamaq olmur onun dişini.

Dərisindən çadır qurub oturduq,
Ətin kəsib, on küçəyə yetirdik,
İsfahandan bir minəxor gətirdik,
Açıban ağzını, saydı dişini.

Dırnaqların qırıb, tökdük dəriyə,
Budlarını yığdıq əlli kisəyə,
Qanadını yelkən çəkdik gəmiyə,
Fil burnundan uzun gördüm qaşını.

Mən görürəm qaranlıqda gələni,
Gəlibəni şirin canım alanı,
Dərdli Kərəm söylər belə yalanı,
Belə gördüm gözəllərin işini³¹.

Toplaşanlar Kərəmə afərin söylədilər, keşişin Tiflisdə olduğunu ona xəbər verdilər. Kərəmgil camaatla xudahafızlaşib, yola düşdülər. Az getdilər, çox getdilər, Kür çayının kənarına çıxdılar. Kərəm baxdı ki, iki gözəl Kür çayının kənarında səyahət edir. Kərəm sazı sinəsinə mindirdi, görək bu iki gözələ nə dedi:

Cilvələ-nə-cilvələ-nə
Nə gedirsiz qoşa, dilbər?!
Tanrı ayrılıq verməsin
Havadakı quşa, dilbər!

Xoşladım xəsyat, halını,
Ağ üzdə qara xalını,
Görəndə gül camalını,
Könül gəldi coşa, dilbər!

Sevdim sən kimi sonanı,
Qafil oxladın sinəmi,
Gözlərin qanlı haramı,
Qadağa ver qaşa, dilbər!

Bir ox atdım zərnişana,
O da getdi pərişana,
Dedim bəlkə bir yumşana,
Bağrı dönmüş daşa, dilbər!

Heyranıyam Əsli xanın,
Kərəm də olsun qurbanın,
Sənin bu dəli dövranın,
Varmaz hərgiz başa, dilbər!³²

Kərəm sözünü tamama yetirib, qızlardan ayrıldı. Tiflis böyük, bunlar nabələd. Az gəzdilər, çox gəzdilər, gəlib bir qəhvəxanaya çatdılar. Qəhvəxanada olanlar ondan xahiş elədilər ki, Gürcüstanı tərif eləsin. Kərəm onların sözünü yerə salmayıb, aldı görək nə dedi:

Seyr elədim Gürcüstanın elini,
Elləri var – bizim elə bənzəməz.
Barlı bağçaları, qarlı dağları,
Gülləri var – bizim gülə bənzəməz.

Alimləri yazı yazar, mənədi,
Gülləri var – min dərdlərə davadı,
Gözəlləri, məhəublari əladı,
Malları var – bizim mala bənzəməz.

Başlarına keçə papaq qoyallar,
Çağıranda «modi, modi» deyəllər,
Gəlin, qızlar al-yaşılı geyəllər,
Dilləri var – bizim dilə bənzəməz.

Coşqun-coşqun çaylarını keçmişəm,
Sərin-sərin sularını içmişəm,
Kərəm deyər: dilbərlərin seçmişəm,
Halları var – bizim hala bənzəməz³³.

Bəli, oradan-buradan bir qədər çalıb oxuyannan sonra, elə ki, gecə aralığa gəldi, məclis dağıldı, çayçı Kərəmdən xəbər aldı:

– Aşıq tayfası gözəri olar. Deyin görüm, haradan gəlib, haraya getmək istəyirsiniz?

Sofi dedi:

– Biz sənin bildiyin aşıqlardan deyilik. Bu aşiq Ziyad xanın oğludu. Atasının vəziri Qara keşişin qızına aşiq olub. Keşiş də qızını götürüb qaçıb. İndi biz diyar-qürbətə düşüb, keşişi axtarıyıq.

Çayçı dedi:

– Siz axtardığınız keşiş külfətiynən bizim qonşuluğumuzda olur.

Kərəm çayçıdan bu xəbəri eşidəndə çox şad oldu. Ayağa qalxdı ki, o saat gedib Əslini görsün, ancaq gecə olduğuna görə Sofigil onu qoymadılar. Çayçı onlara yer saldı. Sofi yerə girən kimi yuxuya keçdi. Amma Kərəm yata bilmədi. Elə bil ki, yorğan-döşəyinə birə doldurmuşdular. Səhərə kimi gözlərinə çimir də gəmədi. Elə ki, səhər açıldı, Sofini dümsümləyib dedi:

– Sofi lələ, səhərdir, dur!

Bəli, hər ikisi durub səhərə çıxdılar. Çayçının verdiyi salıq ilə gəlib keşişin evini tapdılar. Sofi keşişin qapısını döydü. Keşiş qapını açdı. Kərəmi görəndə kimi dil-dodağı qurudu. Sofi dedi:

– Keşiş, sən özün bilirsən ki, Kərəm sən qızına, qızın da Kərəmə aşıqdı. Sən gəl, bizi çox incitmə, Əslini ver Kərəmə.

Keşiş əvvəl istədi çığır-bağır salsın. Gördü ki, hay-küy salsayaxşı olmayacaq, yumuşaqlıqnan dedi:

– Sofi, elədiyim işə mən özüm də peşiman olmuşam. Bir işdi düşüb. Gəlin içəri. Mən qızımı verdim Kərəmə. Ancaq bu gün bizdə qalın, səhər tezdən elə burada toyu elərik, qızı apararsınız.

Keşiş qolunu Kərəmin boynuna salıb, üzündən öpdü. Onlara bir otaq verib rahatladı. Özü evdən çıxıb, şəhərin baş keşişinin yanına məsləhətə gəldi. Baş keşiş onun başına gələn-lərə qulaq asıb dedi:

– Sən bu yerlərdə qalma! Elə bu gecə qaç, get!

Keşiş burada qalsın, sizə xəbəri verim Kərəmdən. O biri tərəfdən Kərəm axşamı saldı, düşdü keşişin həyətinə. Elə həyəətə ayağını qoyan kimi Əsli çıxdı onun qabağına. Kərəmin eşqi coşa gəldi, aldı, görək nə dedi:

Sallana-sallana çıxdı qarşıma,
Boyu sərv, yanaqları al Əsli!
Huridə, mələkdə tayı tapılmaz,
Dili şəkər, dodaqları bal Əsli!

Məsməni çəkibdi qələm qaşına,
Ağ ipək çalmanı salıb başına,
Sinə bənzər ahu, ceyran döşünə,
Aç qolların, gəl boynuma sal, Əsli!

Kərəm deyər, yüz il sənə qul olum,
İzn ver qapında rəncbər durum,
Qismət olsun səndən muradım alım,
Sən də mənən muradını al, Əsli!³⁴

İki həsrət bir-birinə sarmaşdılar. Əsli öz başına gələnləri Kərəmə, Kərəm də öz başına gələnləri Əsliyə danışdı. Elə ki, söz gəldi Qara keşişin bu gün Kərəmə verdiyi vədəyə, Əsli başladı ağlamağa. Kərəm onnan soruşdu:

– Bəs nə üçün ağlayırsan?

Əsli dedi:

– Kərəmcən, atam səni aldadır. O məni sənə verən deyil. Qorxum budu, o bu gecə məni burdan qaçırdı.

Kərəm dedi:

– Yox, Əsli, o daha verdiyi bu sözdən qaçmaz.

Hər iki həsrətkeş görüşüb, bir-birindən ayrıldılar. Kərəm ilə Sofi ürəkləri arxayın gecəni yatmaqda olsunlar, sənə deyim

namərd keşişdən.

Keşiş gecəni araya salıb, köç-külfətini yığışdırdı, Ərzruma yola düşdü. Yazıq Əsli nə qədər vurnuxdusa, nə keşişin qorxusundan dad-fəryad eyləyə bildi, nə də Kərəmə xəbər çatdırı bildi.

Səhər açıldı. Kərəmlə Sofi gördülər ki, lələ köçüb, yurdu boş, keşiş yenə də qaçıb. Kərəmin ürəyi qubar elədi, aldı sazı, görək nə dedi:

Dolansın əyyamın, dönsün dövranın,
Qoymadın yetişim murada, fələk!
Qurumaz göz yaşım, açılmaz könlüm,
Düşmüşən məninən inada, fələk!

Cəbrinə siz baxın çərxi-qəhharın,
Zülmünü artırdı mən dil-əfkarın.
Cəfasın mən çəkdim gül üzlü yarın,
Axır nəsib etdin xoryada fələk!

Əlimdən almısan huri, mələyim,
Eşq oduna yandırmısan ürəyim,
Axırda sənənlə düşər gileyim,
Tökülər nahaq qan arada, fələk!

Kərəm deyər: yarsız burda neylərəm,
Əbəsdi kim bu sözləri söylərəm,
Məhşərdə əlinnən şükuh eylərəm,
Onsuz deyil, yetər imdada, fələk!

Söz tamama yetdi. Sofi dedi:

– Kərəm, ağlamaqdan bir şey çıxmaz. Dur, gedək, xurcunlarımızı götürək, keşişin dalınca yollanaq.

Durub bir baş düşükləri qəhvəxanaya gəldilər. Camaat

onları belə görüb, səbəbini soruşdu. Sofi keşişin onları necə aldadıb qaçdıgının danışdı. Kərəmin dərdi təzələndi, aldı, dedi:

Bir od düşdü, ürəyimi teylədi,
Od tutuban cismim, yandım, ağlaram.
Zalım keşiş yenə hiylə eylədi,
Murdar hiylələrin qandım, ağlaram.

Könlüm istər gözəllərin mərdinnən,
Qurtarmadım mən bu zülmün dərdinnən,
Aman lələ, Əsli köçüb yurdunna,
İndi ona mən inandım, ağlaram.

Həkim yox, loğman yox dərdimi qana,
Əriyibdi bağrım, dönübdü qana,
Az qalıbdı Kərəm oddana, yana,
Od tutub bədənim, yandım, ağlaram³⁵.

Camaat yerbəyerdən keşişə söyməyə başladı. Dedilər:
– Sən gəl qal bizim bu yerlərdə. Sənə bəyəndiyin qızı alağ,
toyunu eləyək. O qızda nə görübsən ki, əl çəkə bilmirsən?
Kərəm sazı döşünə basıb dedi:

Əslim getdi Gürcüstanın elinnən,
Mənim burda qalışıma nə dersiz?
İki dilli hərcayının əlinnən,
Sarılıban soluşuma nə dersiz?

Bayram gələ, xına yaxam dəstimə,
Salam verəm yaranıma, dostuma;
Xəstə olsam, Əsli gəlməz üstümə,
Qərib-qərib ölüşümə nə dersiz?

Məcnun Leyli üçün çəkdi cəfanı,
Qərib Şahsənəmlə sürdü səfanı,
Arayıb da tapdım mən bivəfanı,
İndi də ayrılışıma nə dersiz?

Bir zülfünə asılayım dar deyə,
Qonça gülə sarılayım xar deyə,
Mənim burda tuti dillim var deyə,
Gedib-gedib gəlişimə nə dersiz?

Səhər ilə ikindinin arası,
Aldı məni qaşlarının qarası,
Kimsə bilməz nədi dərdim çarası,
Məlul-məlul baxışıma nə dersiz?

Mən Kərəməm, Kərəmliyim bildirdim,
Dostu ağladıb, düşmənim güldürdüm,
Uzun boylu, xan Əslimi aldirdim,
Arsız-arsız gülüşümə nə dersiz?

Söz tamam oldu. Kərəm sazla, sözlə dediyi kimi dillə də dedi ki:

– Sağ olun, qardaşlar! Ancaq mən öz Əslimi tapmalıyam.

Sofi xurcunu götürdü, camaatla halal-hümmət eləyib yola düşdülər. Şəhərdən çıxıb bir az getmişdilər ki, Gürcüstanın əyri-üyrü cığırları, yolları başladı. Kərəm dedi:

– Sofi, dayan, xan Əslimi bu yollardan xəbər alım.

Sofi dayandı, Kərəm alıb sazını görək Əsli xanı yollardan necə xəbər aldı.

Əyrim-üyrüm gedən yollar,
Yollar, Əslimi gördüzmü?
Düşmüşəm yarım izinə,
İzlər, Əslimi gördüzmü?

Əyninə geyibdi saya,
Yanında var bir cüt maya,
Sənnən xəbər alım, qaya,
Qaya, Əslimi gördüzmü?

Əslimin keçdiyi yurdlar,
Kərəmin çəkdiyi dərdlər,
Qoyunları yeyən qurdlar,
Qurdlar, Əslimi gördüzmü?³⁶

Az getdilər, çox getdilər, dərə-təpə düz getdilər, günlərin birində bir uca dağın ətəyinə çıxdılar. Baxdılar ki, bu dağın başı qar, ətəkləri isə çəmənlik, bağ-bağcadı. Təzəcə dağın gədiyindən aşmaq istəyirdilər, duman, çən bunları elə qapladı ki, yolu itirdilər, bilmədilər hara getsinlər. Kərəm gördü çovğun bunları öldürəcək, dedi:

– Amandı, Sofi qardaş, mənim sazımı ver. Burada ölüb, qurd-quşa yem olacağım. Yarım çatmayacağam.

Sofi sazı verdi. Aldı, Kərəm, görək nə dedi:

Sənə deyim, Soltan dağı,
Nə dumandı başın sənini?!
Çiskin tökər, duman çökər,
Heç getməzmi qışın sənini?!

Dörd bir yannan bəst olmusan,
Dərdəmi tək məst olmusan?!
Cümlə dağdan üst olmusan,
Nə ucadı başın sənini?!

Əskik olmaz qarın, yağar,
Buludlar bir-birin qovar,

Sabah günəş sənə doğar,
Cavahirdi daşın sənin.

Alt yanın bağ ilə bostan,
O bir yanın gül-gülüstan,
Ayırdılar məni dostdan,
Ötər qərrib quşun sənin.

Kərəm deyər: öldüm, itdim,
Bu fani dünyadan getdim;
Qocalardan sual etdim,
Kimsə bilməz yaşın sən³⁷.

Kərəm sözünü tamama yetirdi. Dağın başındakı duman çəkilib getdi, çovğun yatdı. Kərəmgil yola davam edib, dərələrdən sel kimi, təpələrdən yel kimi gedib, bir çobana rast oldular. Kərəm çobannan soruşdu:

– Burdan bir keşiş keçdimi?

Çoban dedi:

– Aşıq, haman keşiş Xob vilayətinə tərəf getməyin binasını qoydu.

Kərəm baxdı ki, öz dağları uzaqdan görünür, ürəyi qubar elədi, aldı, görək nə dedi:

Gəlib bahar, yaz ayları,
Sular axar indən belə.
Hər tərəfdən tuti, qumru,
Coşur, oxur indən belə.

Bülbül ötər həzin-həzin,
Cənnətə bənzər ilk yazın,
Bənəvşə, çiçək yer üzün,
Əlvən elər indi belə.

Ağaclar geyər donunu,
Haqqa çevirər yönünü,
Dərdli Kərəm vətəni,
Anar, sizlər indən belə.

Söz tamama yetdi. Kərəmgil yola düşdülər. Gecə-gündüz yol getdilər. Bir çay kənarına çatdılar, gördülər qız-gəlinlər paltar yuyurlar. Bunların içərisində bir gözəl gəlin var, gün kimi işıq verir. Kərəmin eşqi coşa gəldi, aldı, görək gəlinə nə dedi:

Gedərikən bir gəlinə tuş oldum,
Yolçunu yolunna eylər bu gəlin.
Görcək, niqabını atdı üzünən,
Yolçunu yolunna eylər bu gəlin.

Mənim Əslim cənnətdəki huridi,
Bir ah çəksəm dağı, daşı əridi;
Gözəllikdə huri, mələk, pəridi,
Yolçunu yolunna eylər bu gəlin.

Bir ah çəksəm dağlar, daşlar əriyə,ər,
Nədi bu səndəki o siyah tellər,
Xınalı barmaqlar, o nazik əllər,
Yolçunu yolunna eylər bu gəlin.

Kərəm çəkər yar ucundan zilləti,
Bivəfa dost heç eyləməz mürvəti,
Üzün görən neylər dünya ləzzəti?
Yolçunu yolunna eylər bu gəlin.

Bənzər Əslim cənnətdəki huriyə,
Ah çəkəndə dağlar, daşlar əriyə,

Dərdli Kərəm bu yollarda çürüyə,
Yolçunu yolunna eylər bu gəlin³⁸.

Keşişi qız-gəlinlərdən soruşdular. Qızlar keşişin köç-külfətlə çaydan keçib getdiyini ona xəbər verdilər. Kərəm ayrılıb getməyə başladı.

Az getmişdilər, çox getmişdilər, Kərəmin halı dəyişildi, ürəyi döyünməyə başladı, gözləri qaraldı. Ürəyində dedi: «Əs-limə çatmayacağam, ölüb, qütbət ellərdə qalacağam». Aldı, halına münasib görək nə dedi:

Haldan hala düşən viran könlümün,
Hər məhləsində bir cahan əyləşmiş.
Gah şah, gəda olur, gah dana, nadan,
Gah hər məhləsində zindan əyləşmiş.

Bir məhəlləsində yeddilər, beşlər,
Bir məhəlləsində bəzircan işlər,
Bir məhəlləsində doqquz dərvişlər,
Bir məhəlləsində pircan əyləşmiş.

Bir məhəlləsində canan can eylər,
Bir məhəlləsində gül fəğan eylər,
Bir məhəlləsində bülbül qan eylər,
Bir məhəlləsində gülşən əyləşmiş.

Bir məhəlləsində cəmalın görəm,
Bir məhəlləsində güllərin dərəm,
Bir məhəlləsində biçarə Kərəm,
Bir məhəlləsində canan əyləşmiş.

Söz tamama yetdi. Yola düşüb, gecəni gündüzə qatıb, Ballı-caya gəldilər. Onların yanına çox adam toplandı. Sofi adamlar-

dan keşişi soruşdu. Bir nəfər dedi:

– Ay canım, sizə nə olub ki, bir qızın dalına düşübsünüz?
Məgər dünyada qız yoxdu? O olmasın, başqası olsun.

Aldı Kərəm, dedi:

Ay ağalar, xan Əslimdən ayrıldım,
Məni öldürməli, döyməli deyin!
Gecə-gündüz ah edibən yanaram,
Məni öldürməli, döyməli deyin!

Bircə dəfə xatirini sormadım,
Keçdi ömrüm, muradına irmədim,
Fürsət əldə ikən dəmlər sürmədim,
Məni öldürməli, döyməli deyin!

Əlimdən aldırdım gözü alanı,
Onun üçün tərək eylədim siləni,
Başıma salmışam bunca bəlanı,
Məni öldürməli, döyməli deyin!

Mən Kərəməm, eşq badəsin içirdim,
Bu sevdanı öz başımdan keçirdim,
Hayıf ki, Əslimi əldən uçurdum,
Məni öldürməli, döyməli deyin!

Kərəm sözünü tamama yetirdi. Baxdılar ki, bu doğrudan haqq aşığıdı. Keşişgilin getdiyi yolu onlara göstərdilər. Kərəmgil gecəni orada qalıb, səhər tezdən yola düşdülər.

Bir az getmişdilər, sərin bir meh başladı. Meh qabaq tərəfdən əsirdi. Lap onların üzünə vururdu. Kərəm dedi:

– Sofi, dayan, mən xan Əslimi bu badi-səbadan xəbər alacağam.

Sazı köynəyindən çıxarıb, basdı bağrına, dedi:

Əylənmir ki, yardan xəbər sorayım,
Əsib-əsib gedən badi-səba hey!..
Qırılsın baysın qolu, qanadı,
Heç kimsə düşməsin yardan cida hey!..

Yudum dolbəndimi, bəyaz eylədim,
Sildim könül pasını, ayaz eylədim,
Mən qanlı fələyə niyaz eylədim,
Fələk mənə verdi çoxlu cəfa hey!..

Durmayıban axır çeşmimin yaşı,
Axdığı yerlərdə əridir daşı,
Belə imiş qanlı fələyin işi,
Nə şah bilir, nə xan, nə də gəda hey!..

Mən Kərəməm, xoryatlara tay oldum,
Bivəfa yar sevdim, əcəb bay oldum.
Ömür üzdüm, gün çürütdüm, zay oldum,
Məni boşaltdılar qabdan qaba hey!³⁹...

Bir az oturdular. Dinclərini alıb, yorğunluqlarını çıxartdıqdan sonra durub getməyin binasını qoydular. Az getdilər, çox getdilər, bir şəhər xarabalığına çıxdılar. Kərəm dayanıb dedi:

– Sofi lələ, bir zaman varmış ki, bu şəhərdə adamlar dövran sürürmüş. Dayan, soruşum, görüm bu şəhər niyə xaraba qalıb? Adamları necə olub?

Aldı Kərəm görək xaraba şəhərə nə dedi:

Səyyah olub bu aləmi gəzərkən,
Rast gəlmişəm bu viranın daşına.

Söylə viran, nə zamannan bərisən?
Nə gəlmişdi, nə gələcək başına?

Kərəmin sözlərindən viran dilə gəlib dedi:

Həzrət Nuhun zamanınnan bəriyəm,
Əmr-haqla nələr gəldi başıma...
Başıma gələni söyləyim sənə.
Gör nə zəhər qatılıbdı aşıma.

Aldı Kərəm:

Kim eşitsə sənin ah ilə zarın,
Tərk eləyər əldə olanın, varın,
Neçün xarab oldu çarsı-bazarın,
Ağıl irməz o xudanın işinə.

Aldı viran:

Üç yüz altmış çeşmələrim axardı,
Gözəllərim seyrangaha çıxardı,
Xanımlarım ləlü gövhər taxardı,
Baxmazmısan xan yerində daşıma.

Aldı Kərəm:

Dərdli Kərəm sənə viran söylədi,
Söylə, iyidlərin fələk neylədi?
Kimlər gəlib səni viran eylədi?
Fələk niyə daşın saldı başına?

Aldı viran:

Çoxlu iyidlərim vardı burada,
Kimi saz çalardı, gəzib orada,

İndi viran olub, qaldım arada,
Viranam, onları çəkdim döşümə.

Kərəm sözünü tamam eyləyib, getməyin binasın qoydu. Gedib, gedib, axşam çağı Çaloba deyilən bir yerə çıxdılar. Kərəm hər cür ağacnan, gülnən dolu, laləzar bir bağa girdi. Bağın içində bir dəstə qız çalıb, oxuyub, oynayırdı. Kərəm bu qızların içində Əsliyə bənzər bir qız gördü, dedi:

– Sofi, dayan bir qatar söz deyim, bu qız mənim xan Əslimə bənzəyir.

Kərəm ürəyi dəmirçi kürəsi kimi alışıb yana-yana bu qıza dedi:

Gözəllər çıxıblar seyrə,
Birisi Əslimə bənzər.
Al geyibən sallanışı,
Yerişi Əslimə bənzər.

Kərəm belə deyəndə qız qulac saçlarını sinə sazı eləyib, görək Kərəmə bu sözünün müqabilində nə dedi:

Uzaq eldən gələn aşıq,
Sənin Əslin mən deyiləm,
Çoxun dərdə salan aşıq,
Sənin Əslin mən deyiləm.

Aldı Kərəm:

Eşqin badəsini içdim,
Bulanıq çaylardan keçdim,
Bir qız gördüm, dərdə düşdüm,
Duruşu Əslimə bənzər.

Aldı qız:

Sözünü qanmışam əzəl,
Bağıma dəyməyib xəzəl,
Hayıstana getdi gözəl,
Sənin Əslin mən deyiləm.

Aldı Kərəm:

Mənə müştəq qürbət ellər,
Göz yaşımı kimlər silər?
Kərəm ağlar, rəqib gülər,
Gülüşü Əslimə bənzər.

Aldı qız:

Sənin axtardığın Əsli,
Qara qaşlı, qara gözlü,
Mənim adım Xanımnazdı,
Sənin Əslin mən deyiləm.⁴⁰

Söz tamam oldu, Kərəm keşişi ondan xəbər aldı, qız dedi:
– Sənin axtardığın keşiş bu gün köç-külfətinən buradan
köçüb, güncıxan tərəfə getdi.

Kərəm bu sözü qızdan eşidən kimi sazı sinəsinə basıb,
görək Sofiyə nə dedi:

Durma, gedək, Sofi lələ,
Yenə Əslim köç eyləyib.
Qan ağlaram bunnan belə,
Yenə Əslim köç eyləyib.

Əslim elindən köçübdü,
Almalı dağdan keçibdi,

Daşbulaxdan su içibdi,
Yenə Əslim köç eyləyib.

Yardan mənə yara dəymiş,
Heç düzəlməz bu müşkül iş,
Onla belə Qara keşiş,
Yenə Əslim köç eyləyib.

Sofi, gəl eylə söyləmə,
Bağrımın başın teyləmə,
Gedirəm, yoldan eyləmə,
Yenə Əslim köç eyləyib.

Qarşımızda qarlı dağlar,
Könül məhəbbəti çağlar,
Əsli köçdü, Kərəm ağlar,
Yenə Əslim köç eyləyib⁴¹.

Kərəmgil oradan da qalxıb, bir neçə gün yol gəldikdən sonra gəlib bir kəndə çıxdılar. Baxdılar ki, burada toy var. Kərəmin rəngi gül yarpağı kimi soldu.

Sofi xəbər aldı:

– Kərəm, sənə nə oldu?

Kərəm dedi:

– Zalım keşiş Əslini ərə verib, bu toy da onun toyudu.

Sofi dedi:

– Gəl dalımcan, allah kərimdi.

Sofi Kərəmi məclisə apardı. Məclis Kərəmi keçirdi yuxarı başa. Xörək yeyənnən sonra dedilər:

– Aşırıq, bir az oxu, ürəyimiz açılınsın.

Kərəm sazını əlinə aldı, ayağa qalxıb çalmaq istəyəndə gözü o biri otağa sataşdı, gördü bir gəlin oturub taxt üstə, qızlar da ona zinət verir, yəqin elədi ki, bu Əslidi. Dedi:

Çıxar taxta, divan eylər,
Əsli, qaşların, gözlərin.
Gözümdən qan rəvan eylər,
Əsli, qaşların, gözlərin.

Şah kimi mətləb bitirər,
Hökmün yerinə yetirər,
Dilsizi dilə gətirər,
Əsli, qaşların, gözlərin.

Firqətin məni yandırar,
Dağı, daşı dolandırar.
Qapı-qapı diləndirər,
Əsli, qaşların, gözlərin.

Havada şahinə bənzər,
Yerdəki laçına bənzər,
Göydə göyərçinə bənzər,
Əsli, qaşların, gözlərin.

Gah ağladar, gah güldürər,
Gah gözəlliyin bildirər,
Axır Kərəmi öldürər,
Əsli, qaşların, gözlərin.

Söz tamam yetdi. Hamı Kərəmin bu xoş avazına əhsən söylədi. Bir nəfər Kərəmə dedi:

– Ey aşıq, gəl qal bizim eldə, aşıqlıq elə, ev-eşik sahibi ol. Bizim ellər qərib sevəndi.

Kərəm belə eşidəndə dedi:

– Ağalar, qulaq asın, bir qatar da sözüm var, deyim.

Dedilər:

– Buyur!

Kərəm dedi:

Tək bircə yarımı mənə versələr,
Bu fani dünyada malı neylərəm?
Bir imdad olursa mövladan olsun,
Qeyrinin verdiyi malı neylərəm?

Uca dağ başında tərhanlar süzər,
Göllərdə yaşılbaş sonalar üzər,
Əslinin yanağın bir cüt xal bəzər,
Qeyrinin verdiyi xalı neylərəm?

Kərəm deyər: mən nə idim, nə oldum.
Əslimin eşqindən saralıban, soldum,
Cismim tük gətirdi, Məcnuna döndüm,
Əslisiz mən cah-cəlalı neylərəm?⁴²

Söz tamam oldu. Kərəmin dediyinnən məclis əhli bir şey başa düşmədi. Sofi işi belə görəndə dedi:

– Qardaşlar, bu Ziyad xanın oğludu. Öz vəzirləri Qara keşişin qızına aşiq olub. Qız da buna aşiqdi. Keşiş qızını buna vermək istəməyib, götürüb qaçıb. Bizə dedilər ki, keşiş burada olur. Biz də buraya gəlmişik. Kərəm elə bildi ki, toy onun sövgülüsünün toyudu.

Toybəyi dedi:

– Aşiq, bu başqa adamın toyudu. Sənin axtardığın keşiş dünən buradan keçib getdi.

Kərəmlə Sofi gecəni burada qalıb, səhər tezdən durub yola düşdülər. Onlar getməkdə olsunlar, bu tərəfdən göydə bir qatar durna göründü.

Kərəm aldı sazını, görək durnalara nə dedi:

Durna, gedərsiz haraya,
Mənnən yara salam deyin!

Görsöz əgər butam ağlar,
Dönüb yara salam deyin!

Yolunuz gedir Ağdaşa,
Qarlı dağlar aşağı-aşa,
Həm qohuma, həm qardaşa,
Həm diyara salam deyin!

Durna, telin şana-şana,
Həm o yana, həm bu yana;
Alın sizə bir nişana,
Verim, yara salam deyin!

Dad seyrağının əlinnən,
Aşiq dağların belinnən,
Dərdli Kərəmin dilinnən,
Durnam, yara salam deyin!⁴³

Kərəm sözünü müxtəsər eylədi, yola davam elədilər. Bir müddət yol gedib, bir obaya çatdılar. Kərəm obaların kənarında bir gözəl qız gördü. Bu qız o qədər gözəl idi ki, gün kimi hər tərəfə işıq salırdı. Qız keçib getdi. Bir dəstə ahıl-cahıl Kərəmin ətrafına toplandı. Kərəm sazı sinəsinə basıb dedi:

Sizin eldə mən bir gözəl görmüşəm,
Şoxu düşüb Gürcüstanın elinə.
Bülbül kimi şirin-şirin danışır,
Bal tökülür dəhanından dilinə.

Qədir mövlam verib xub camalını,
Onu sevən neynər dünya malını,
Qurşayıb kəmərlə incə belini,
Boy bənzər uca sərvin dalına.

Kərəm deyər mənim yarım incədi,
Dodaqları yarı açmış qonçadı,
Sünbül teli topuğundan ucadı,
Bir telin vermərəm dünya malına.

İncidi, mirvarı, sədəf dişləri,
Qüdrətdən çəkilib kaman qaşları,
Dal gərdəndə qulac-qulac saçları,
Sarmaşır, dolanır incə belinə.

Mən Kərəməm, gecə qıllam zarımı,
Haqq canım almasın, çəkim çörini,
Yuxarıdan xəbər aldım yarımı,
Dedilər köçübdü Bayan elinə⁴⁴.

Kərəm sözü tamam elədi. Sofi adamlardan keşişi xəbər aldı. Cavanlar keşişin Qarsa getdiyini ona xəbər verdilər. Kərəm yola rəvan olub, Qarsa tərəf getməyin binasını qoydu. Yolda yenə gördülər bir qatar da durna gedir. Kərəm Sofiyə dedi:

– Sofi lələ, qoy bu durnalardan da bir söz soruşum.
Aldı Kərəm, görək durnalara nə dedi:

Göy üzündə bölük-bölük durnalar,
Nədi sizin əhvalınız, halınız?
Bir ərzi-hal yazım, yara yetirin,
Dost yanına düşər isə yolunuz.

Göydə şahin, şonqar, görüb çaşarsız,
Ol uca dağları nə cür aşarsız?
Ovçu görən kimi qanad çalarsız,
Qışda Qaramandı sizin eliniz.

Dərdli Kərəm deyər: uğradım dərdə,
Canım qurban olsun mərd oğlu mərdə,
Yazıq durna, nə gəzərsən bu yerdə?
Yoxmu sizin vətəniniz, eliniz?⁴⁵

Az getdilər, çox getdilər, günlərin birində gedib Qars şəhərinə çatdılar. Burada bir qarıya qonaq oldular. Adamlar hər tərəfdən tökülüb gəldilər. Qonağa xoş gəlmisiniz dedilər, onların əhvalını sordular. Aldı Kərəm, toplaşanların suallarına belə cavab verdi:

Hey ağalar, necə olur
Halı yardan ayrılanın?
Axırda düşər qürbət elə
Yolu yardan ayrılanın.

Qərənfillər tutmaz imiş,
Gül tikənsiz bitməz imiş,
İşə, gücə getməz imiş
Əli yardan ayrılanın.

Şahinlər göyə çəkilir,
Durnalar gölə tökülür,
On beş yaşında bükülür
Beli yardan ayrılanın.

Kərəm qocalar, deyərlər,
Bu yerdə ölər, deyərlər,
Dinməz, lal olar deyərlər—
Dili yardan ayrılanın⁴⁶.

Adamlar Kərəmə dedilər:

– Aşıq, arzun nədi? Bizdən nə xələt istəyirsən?

Kərəm dedi:

– Mən xələt alan aşıqlardan deyiləm. Sizə bir qatar söz oxuyacağam, könlünüz şad olsun.

Aldı Kərəm, dedi:

Qədir mövlam, budu səndən diləyim,
Bu gələn qışımız bahar, yaz ola.
Gündə otuz iki dövran eyləyə,
Əksinə çevrilib boran, tez ola.

Gündə min toyuğum yumurta sala,
Yaxşı katib gərək hesabın ala,
Min bir qara qarğa göyərçin ola,
Bir dam dolu ördək ilə qaz ola.

Min səfinəm dəryalarda qışlaya,
Qırx qulunlu min qısrığım kişnəyə,
Yanında iki yüz çoban işləyə,
Hər bir sürüsündə min beş yüz ola.

Dəli könlüm eşq oduna qalana,
Hey ağalar, sözüm yadda saxlana,
Doqquz tövlə atım hazır bağlana,
Bir-iki tovla da xam yağız ola.

Dərdli Kərəm deyər: dünyanın işi,
Gözümən axıtdım hey qanlı yaşı,
Ta bu qədər mala maliksə kişi,
Bir əli İranda safi üz ola.

Sofi bunlardan da keşişi soruşdu. Dedilər:

– Keşiş buradan keçib, Bayazıda getdi.

Kərəmlə Sofi gecəni orada qaldılar, səhər tezdən yola dü-

şüb getməyə başladılar. Kərəm dağ ətəyi ilə gedirdi. Gördü bu yerdə o qadar turac, kəklik var ki, o tərəfə-bu tərəfə uçurlar. Birdən-birə Kərəmin halı pərişan oldu. Sazı sinəsinə basıb, halına münasib görək nə dedi:

Aman fələk, kömək eylə bu gündə,
Nagah yerdə gəldi aldı dərd məni!
Gecə-gündüz oda yandım, alışdım,
Tutdu, yolum-yolum yoldu dərd məni!

Qürbət eldə uca dağlar aşalı,
Ah etdikçə qara bağrım deşəli,
Mən Əslimdən ayrı düşdüm, düşəli,
Dəlik-dəlik etdi, dəldi dərd məni.

Fələk mənim ilə inad eylədi,
Qəm ilə hicrandı töhfən, söylədi,
Kəskin qılıncıyla bağrım teylədi,
Bölük-bölük etdi, böldü dərd məni.

Gecə-gündüz kəsməz gözümün yaşı,
Saldı qanlı fələk başıma daşı,
Ərzurum dağında keçirdim qışı,
Axır çöldən-çölə saldı dərd məni.

Bilməm xiyalımdı, yoxsa duş kimi,
Gəldi keçdi boran kimi, qış kimi,
Dərdli Kərəm yuvasında quş kimi,
Tutdu, yolum-yolum yoldu dərd məni⁴⁷.

Söz tamam oldu, yollarına davam edib, mənzilbəmənzil axırda gedib, Altuya çıxdılar. Barada da xəbər tutdular ki, keşiş Bayazıda gedib. Bir qədər çörəkdən-zaddan yeyib, Bayazıda

tərəf getməyin binasın qoydular.

Az getdilər, çox getdilər, Bayazıdın yanında bir dəstə qıza rast gəldilər. Kərəm baxdı, qızların içində bir qız var ki, misli, bərabəri yoxdu. Kərəmin ağı başınan çıxdı, aldı sazı, görək nə dedi:

Sofi lələm, bu gün bir gözəl gördüm,
Qüdrətdən çəkilib qara qaşları.
İstədim ki, nazlı yarı dindirəm,
Aşiq öldürməkdə, bildim, işləri.

Nə gözəl bəzənib könül sonası,
Taxtı-Süleymanı yarın sinəsi,
Min naz ilə bəsləyibdi anası,
Dal gərdəni bürüyübdü saçları.

Kərəm deyər: dürlü-dürlü halı var,
Yanağında dənə-dənə xalı var,
Ağzı şəkər, dodağında balı var,
İncə sədəf düzülübdü dişləri.

Söz tamama yetdi. Yola düşüb bir mənzil gedib Bayazıda çatdılar. Kərəm şəhərin kənarında dayandı. Dönüb bir gəldiyi yola baxdı, sazı döşünə basıb dedi:

Sofi qardaş, üç məmləkət keçirdik,
Biri İran, biri Turan, bir Gilan.
İgidin başına üç dövlət qonar,
Biri ağıl, biri gənclik, biri şan.

Keşişin etdiyi belə də qalmaz,
İki məhbub qəlbin o saya salmaz,
Bu dünya üzündə üç şey zay olmaz,
Bir yaxşılıq, biri elm, biri nan.

Dərd, qəm əlindən mən də bezaram,
Bu dərdləri qələm alıb yazaram,
Çox yerləri innən sora gəzərəm,
Biri Tiflis, biri Bayazıd, biri Van.

Kaş ki, Kərəm muradına irəydi,
Qismət olub, yarın üzün görəydi,
Qədir mövlam mənə üç dərd verəydi,
Biri alış, biri tutuş, biri yan⁴⁸.

Kərəm sözünü tamam eləyib, yol başladı. Gəlib, gəlib, Van şəhərinə çatdılar. Şəhərin kənarında Kərəm dayandı. Adamlardan keşişin Ərdahana getdiyini bilib, yola düşdülər, uzaq yolu yaxın edib, Ərdahana çatdılar. Əsli Kərəmin yadına düşdü, aldı, görək nə dedi:

Bizim eldən sürdüm, bura gətirdim,
Bu dağlardan aşan bir sonam təkdi.
Çiskin oldu, boran oldu, itirdim,
Bu dağlardan aşan bir sonam təkdi.

Enər yerdə duman çiskini bəslər,
Aşiq olan öz məşuqunu səslər,
Pis gündə dostunu atmaz mərd kəslər,
Bu dağlardan aşan bir sonam təkdi.

İtirdim Əslimi, durmaz, araram,
Kəsildi səbirim, həm yoxdu çaram,
Mən Kərəməm, eşq oduna yanaram,
Bu dağlardan aşan bir sonam təkdi.

Kərəm adamlardan keşişi soruşdu. Adamlar keşişin dünən keçdiyini xəbər verdilər. Bunlar yola düşüb, bir müddət yol

getdilər. Bir dağın ətəyində bunların qabağına qırx haramı çıx-
dı, onları hər tərəfdən araya aldılar. Kərəm əhvalı belə görün-
də sazı götürüb dedi:

Gecə-gündüz zarı-zarı ağlaram,
Məni vətənimə göndər, ya rəbbi!
Bu dünyaya gələn getmək üçündü,
Buradan qulunu qurtar, ya rəbbi!

Ya rəbbi, sən saxla könlümü qəmdən,
İtirdim ağlımı, can çıxmaz təndən,
Öldürərlər məni, yar gedər əldən,
Mənim halım sənə yetər, ya rəbbi!

Bu Kərəmi eşq oduna yandırman,
Sevdiyim qonçayı məndən aldırman,
Hey ağalar, elləri də güldürmə, n,
Qəlbinə mərhəmət yendir, ya rəbbi!

Haramılar onları öldürməyib, soruşdular:

– Siz kimsiniz, hara gedirsiniz?

Kərəm dedi:

– Mən Ziyad xanın oğluyam. Qara keşiş qızına aşiq olmu-
şam. Keşiş qızını götürüb qaçıb. Onun dalına düşmüşəm.

Haramılar bir-birinin üzünə baxıb dedilər:

– Bu haqq aşığıdı. Var get, aşiq, allah səni muradına çatdır-
sın.

Kərəmlə Sofi bir qədər getdilər, bir şəhərə yaxınlaşanda
Kərəm dayandı. Sofi dedi:

– Niyə dayanmısan?

Kərəm dedi:

– Bilirəm, keşiş burada da yoxdu.

Sofi çox dedi, Kərəm az eşitdi, yerindən tərpənmədi. Sofi

naəlac Kərəmi orada qoydu, özü xəbər tutmaq üçün şəhərə getdi. Kərəm qaldı tək, qəm-qüssə onu çuğladı, sazı döşünə basıb dedi:

Qəlbi havaynan uçarsan,
Endirəydim, könül, səni.
Budaq-budaq gül dalına,
Qonduraydım, könül, səni.

Uca dağlar uca olur,
Gündüz keçər, gecə olur,
Gör ayrılıq necə olur,
Qandırardım, könül, səni.

Uca dağdan aşırardım,
Vətəninən köçürəydim,
Qurbət eldə düşürəydim,
Yandırardım, könül, səni.

Ördəyi ovlarlar göldə,
Şahini bəslərlər qolda,
Bəzircan keçdiyi yolda,
Endirəydim, könül, səni.

Dərdli Kərəm qan ağlıyar,
Ürəyin çarpaz dağlıyar,
Yaz, baharı yas saxlıyar,
Güldürəydim, könül, səni⁴⁹.

Söz təzəcə tamam olmuşdu ki, Sofi gəldi, keşişin orada olmadığını xəbər verdi. Kərəmin ürəyi dəmirçi kürəsi kimi yanmağa başladı. Sazı döşünə basdı, üzünü yollara tutub dedi:

Qasid yardan yaman xəbər gətirdin,
Mənə nə əcayib hal oldu bu gün.
Bir olan dərdimi yüzə yetirdi,
Yandı qara bağrım, kül oldu bu gün,

Məcnun kimi gəzdim səhranı, dağı,
Fələk şərbətini eylədi ağı,
Əydi qamətini Əsli fərağı,
Tutuldu dillərim, lal oldu bu gün.

Mən Kərəməm, neyləmişəm, neyləyim.
Xəncər alıb, bağrım başın teyləyim.
Üz tutub qürbətə səfər eyləyim,
Qarlı dağlar mənə yol oldu bu gün⁵⁰.

Sofi gördü ki, Kərəmin halı çox pərişandı. İstədi ona təsəlli versin, dedi:

– Əzizim, gənə nə oldu sənə?

Kərəm sazı basdı döşünə:

Sofi nə sorursan mənim halımı?
Yardan ayrılanda şad olmaz könül.
Leylisin itirmiş Məcnuna döndüm,
Hər gecə papağı tac olmaz könül.

Bir dəm səyyah olur, qılınc qurşanır,
Bir dəm turab olub, yerə döşənir,
Bir dəm haqdan qorxu çəkir, üşənir,
Bir dəm padşahnan bac olur könül.

Bir dəm göldə bitən qarğı, qamışdı,
Bir dəm bağçalarda dürlü yemişdi,

Bir dəm qızıl olur, bir dəm g m şd ,
Bir dəm paslanır da, tunc olur könül.

Bir dəm piyadadı, bir dəm atlanır,
Bir dəm ř k r olur, bir dəm dadlanır,
Bir dəm olur hər c faya qatlanır,
Bir dəm z h rd n də acı olur könül.

Bir dəm abdal olur, girir řallara,
Bir dəm d llal olur, düşər dillərə,
Bir dəm yolcu olur, gedir yollara,
Bir dəm ke enl rd n bac alır könül.

Kərəm deyər: axırına irilm z,
Ərəb at yorulur, könül yorulmaz,
Könül bir saraydı sınar, h r lm z,
 z li, sorası k   olur könül.

Kərəm s z  qurtarıb, ayağa qalxdı, yenə də getməyə bařladılar. Gethaget, bir axşam gözəl bir kəndə gəlib çıxdılar. Elə Kərəmin  iynində saz görcək kənd  hli töküldü, onları hər-m tn n, izz tn n bir evə apardılar. Bəli, qonaqlar yedil r, i -dilər, oradan-buradan söhbət elədilər. Kərəmdən bir ne esi oxumağını xahiř elədi. Kərəm ayağa qalxdı, sazı d ř n  basdı, dedi:

Ay həzarat,  slim getdi əlimdən,
Qaldım burda ahu-zarın içində,
Bağı tutdu řeyda bülbül nal si,
Bülbül bağrı yandı xarın içində.

Seyrağıbın fitn sin  inandım,
Firqət n  olduğun sonradan qandım,

Yarın həsrətinnən alışdım, yandım,
Piltətək qovruldu narın içində.

Kərəməm, necoldu ulusum, elim,
Yar, yar söyləməkdən lal oldu dilim,
Xan Əslimdən ayrı büküldü belim,
Qaldım namus ilə arın içində⁵¹.

Məclis əhli Kərəmin belə yanıqlı-yanıqlı oxumağından pərişan olub, Sofidən soruşdular:

– Bu aşıq haralıdı? Niyə qəmli-qəmli oxuyur?

Sofi bütün əhvalatı əvvəldən axıra məclis əhlinə danışdı. Sofinin bu danışmağından Kərəmin ürəyi bir az da od tutub yanmağa başladı. Sazı döşünə mindirib dedi:

Ay ariflər, gəlin sizə söyləyim,
İstəkli dost mənən aralı düşdü.
İllər həsrətiyəm, aylar ayrısı,
Sinəm bayğu kimi yaralı düşdü.

Yeniyetmə, on üç, on dörd yaşında,
Eybi yoxdu kipriyində, qaşında,
Axşam, sabah bulaxların başında,
Yadıma dağların maralı düşdü.

Kərəməm, yollarım toz, qubar oldu,
Boran oldu, çovğun oldu, qar oldu,
Dost bağında heyva oldu, nar oldu,
Bu il bizim bağlar qoralı düşdü.

Kərəm sözü qurtarıb yola düşdü. Sofi də onun dalınca. Az getdilər, üz getdilər, gedib bir çayın kənarına çatdılar. Kərəm baxdı ki, sağ tərəf qaya, sol meşə, qabaqda çaydı. Dayanıb,

Sofiyə dedi:

– Sofi lələ, əylən bu yerlərdən Əsli xanı soruşum, bəlkə bunlar bizə onun yerini dedilər.

Sofi dayandı. Aldı Kərəm görək qayadan, meşədən, çaydan Əslini nə cür soruşdu:

Səndən xəbər alım, ay sarı qaya,
Mənim Əslim buralardan keçdimi?
Mübarək kölgənlə salıbsan saya,
Mənim Əslim buralardan keçdimi?

Sarı qaya dilə gəlib, aldı, görək cavabında nə dedi:

Sənə xəbər verim aşıqlar xası,
Sənin Əslin burdan gəldi də getdi.
Yanında idi atası ilə anası,
Ləpirin üzümə saldı da getdi.

Aldı Kərəm:

Səndən xəbər alım, ay qara meşə,
Qələmi qüdrətdən çəkilmiş qaşa,
Bürünmüsən dağa, daşa bənövşə,
Mənim Əslim buralardan keçdimi?

Meşə də dilə gəlib, Kərəmin cavabında dedi:

Yarın saldı səni olmazın qəmə,
Dayanmazmı yaxşı iyid bu dəmə?
Günəş kimi qondu mənim sinəmə,
Əsli məndən bir gün aldı da getdi.

Kərəm üzünü tutdu çaya:

Abi-həyat kimi daim axarsan,
Haqqın camalına hərdən baxarsan,
Dolana-dolana evlər yıxarsan,
Mənim Əslim buralardan keçdimi?

Çay da dilə gəlib, Kərəmə belə cavab verdi:

Kərəm saxlar onun həmişə yasın,
Yanına almışdı ata-anasın,
Həm içib həmi də doldurdu tasın,
Atların suyuma saldı da getdi.

Söz tamama yetdi. Kərəm o yana, bu yana baxıb, gördü çayın üstündə bir körpü var. Gəldi körpünün yanına. Sazı döşünə basdı, üzün tutdu körpüyə, aldı, görək nə dedi:

Yolum gəldi sənə çıxdı,
Körpü, Əslimi gördünmü?
Seyrağıblar məni yıxdı,
Körpü, Əslimi gördünmü?

Qara qayadandı daşın,
Bəlli deyil sənin yaşın,
Əskik olmaz tər savaşın,
Körpü, Əslimi gördünmü?

Dərdli Kərəm gəlib durar,
Qul kimi boynunu burar,
Əsli xanı səndən sorar,
Körpü, Əslimi gördünmü?

Kərəm sözünü müxtəsər eləyib, getmək istəyirdi ki, birdən qabaqlarına bir ceyran çıxdı. Kərəm ceyranı görəndə kimi sazını mindirdi sinəsinə, görək ceyrandan Əslini nə cür xəbər aldı:

Səndən xəbər alım, ay gözəl ceyran,
Əsli, keşiş buralardan keçdimi?
Minib eşq səməndin, olmuşam rəvan,
Çoban körpüsündən bir su içdimi?

Kərəm belə deyəndə ceyran dilə gəlib, görək Kərəmə nə cavab verdi:

Sənə xəbər verim, ay cavan oğlan,
Əsli anasilə düşdülər yola,
Bir səhər vaxtında gördüm ki, burdan,
Yanında atası keçdilər sola.

Aldı Kərəm:

Bu ayrılıq əydi mənim qəddimi,
Ağır eldə bədnam etdi adım,ı,
Kərəm gəlsin, məni tapsın dedimi?
Gizli-gizli sirtin sənə açdımı?

Ceyran:

Murada yetirsin səni yaradan,
Seyrağıblar görüm çıxsın aradan,
Sevdiciyin köçlə keçdi buradan,
Baxmadı Əsli xan nə sağ, nə sola.

Aldı Kərəm:

Nə zamandı bu yerlərdə durubsan,
Sınıq könlüm qara daşa vurubsan,
Əsli xanı sən ağlarmı görübsən?
Yoxsa gülüb bu dağları aşdımı?

Ceyran:

Qədir mövlam heçdən yaratmış bizi,
Gecəyə qatdılar günlü gündüzü,
Kərəm, Əsli xanın axırkı sözü:
Ərzuma varsa könlüm xoş ola.

Aldı Kərəm:

Kərəm deyər: kimə deyim dərdimi?
Seyrağıblar qonça gülü dərdimi?
Varsam Ərzuma görrəm Əslimi,
Yoxsa keşiş alıb yenə qaçdımı?

Ceyran:

Mövlam sənə kömək olsun bu işdə,
Ceyran deyər: çap səməndin yerişdə,
Ərzuma vardı zalım keşiş də,
Xəbər verdim qismət sənə tuş ola.

Kərəm Əsli xanı ceyrandan dillə də xəbər aldı.

Ceyran dedi:

– Sənin axtardığın keşiş Ərzuma tərəf getdi.

Kərəm ceyrannan ayrılıb, yola düşdü. Gedib, gedib, bir obaya çatdılar. Buranın adamları yaman qonaq sevməyən adamlar idilər. Kərəmgil burada bir qədər dolandılar, bunlara heç kim yaxın gəlmədi. Kərəm baxdı ki, elə adamlar o tərəfə, bu tərəfə keçir, amma heç kim onların halını soruşmur. Kərəmin ürəyi qubarlandı, sazını dərdli sinəsinə mindirdi, zilini zil, bəmini bəm elədi, aldı, görək nə dedi:

Qürbət eldə qərib-qərib ağlaram,
Müşkül halım bildirən yox, bilən yox!

Gecə-gündüz fəğan qılıb yanaram,
Ağladan yox, güldürən yox, gülən yox!

Tərk elədim mən atamı, anamı,
Gölümdən uçurdum telli sonamı,
Xəncər alıb dərd oylağı sinəmi,
Teyləyən yox, dəldirən yox, dələn yox!

Dərdli sinəm düyünlərəm, dağlaram,
Ağ geyməyəm, qaraları bağlaram,
Dərd əlinnən ah çəkərəm ağlaram,
Gözüm yaşın sildirən yox, silən yox!

Kərəməm, yetmədim mən Əsli xana,
Şay bildim ölümü bu yazıq cana,
Gecə-gündüz qəflə işlər hər yana,
Üz çevirib bu virana gələn yox!⁵²

Söz tamama yetdi. Haçannan haçana qoca kişi gəlib bunlara salam verdi. Sofi qocaya dedi:

– Ay qoca, bura necə yerdi? Burada heç qonağa-zada baxan yoxdu.

Qoca kişi dedi:

– Elədi, oğlum, mən də buralı deyiləm.

Pirani Kərəmin kim olduğunu bilib dedi:

– Aşırıq, sənin axtardığın keşiş dünən buradan keçib getdi. Get, allah sənə yar olsun!

Kərəm oradan çıxıb getməyin binasını qoydu. Elə bir qədər getmişdilər, bir də gördülər ki, göy üzündə bir durna tək-tənha süzüb gedir. Kərəm Sofini saxlayıb, görək durnaya nə dedi:

Göy üzündə süzüb gedən tək durna,
Qəmli-qəmli ötmə, könül şad deyil.

Sən də mənim təkə yardan ayrıldın,
Qəmli-qəmli ötmə, könül şad deyil.

Məlul-məlul göy üzündə süzərsən,
Səyyah olub ölkələri gəzərsən,
Süzüşündə xan Əslimə bənzərsən,
Qəmli-qəmli ötmə, könül şad deyil.

Dərdli Kərəm atdı namus, arını,
Yolunda sərf etdi bütün varını,
Hey axtarır, tapmır Əsli yarını,
Qəmli-qəmli ötmə, könül şad deyil.⁵³

Söz tamam oldu, bir gün yol getdikdən sonra bir bulaq başında bir dəstə gəlin-qıza tuş oldu. Əsliyə bənzər bir qız görüb, sazını alıb sinəsinə, görək nə deyəcək.

Aldı Kərəm:

Su başında duran gəlinlər, qızlar,
Allı gəlin, xan Əslimə bənzərsən.
Doğrusun söylərlər haqqı sevənlər,
Xallı gəlin, xan Əslimə bənzərsən.

Kərəm belə deyəndə, haman qız qulac saçlarını sinə sazı edib, görək Kərəmə nə cavab verdi:

Aldı qız:

Aşıb, aşıb qarlı dağlar gəlibsən,
Var get burdan, sənə yarın deyiləm.
İtirdin aqlını, düşdün çöllərə,
Var get burdan, sənə yarın deyiləm.

Aldı Kərəm:

Xan Əslitək yanağında xalın var,
İncədən lap incə əcəb belin var,
Dəhanında baldan şirin dilin var,
Allı gəlin, xan Əslimə bənzərsən.

Aldı qız:

Dinmə, aşıq, səni çəkərlər dara,
Saldırram zindana, vurdurram yara,
Üzüş bizlərdən, qıl başına çara,
Var get burdan, sənin yarın deyiləm.

Aldı Kərəm:

Dərdli Kərəm uca-uca dağ aşdı,
Aşiban da qürbət ellərə düşdü,
Uçurtdum tərlandı, sara ilişdi,
Allı gəlin, xan Əslimə bənzərsən.

Aldı qız:

Güllü xanım gül rəngini soldurar,
Aşiq olan məşuqunu güldürər,
Bir nişanlım vardı, səni öldürər,
Var get burdan, sənin yarın deyiləm⁵⁴.

Söz tamam oldu. Sofi qızlardan keşişi xəbər aldı. Qızlar dedilər:

– Keşişgil dünən burada idilər, elə bu gün çıxıb getdilər.

Sofi Kərəmi alıb, bir baş qızların göstərdikləri tərəfə getməkdə olsunlar, sizə deyim keşişdən.

Keşiş buradan çıxıb, günə bir mənzil, gündüzü gecəyə qatdı, gecəni gündüzə, gəlib çatdı Qeysəriyə, bir baş özünü paşanın yanına yetirib dedi:

– Mən bir müsəlman aşığın əlindən qızımı götürüb qaçmışam. Onun əlindən mənə dinclik yoxdu. İndi sizə pənah gətirmişəm. İzn ver, məmləkətdə yaşayım. Ancaq bir şərtlə ki, haman aşıq gəlib buralara çıxsa, sənin rəiyyətin mənim evimi ona göstərməsin.

Paşa razı olub, keşişə xəlvət yerdə bir ev verdikdən sonra, əmr elədi ki, başqa torpaqlardan bura Kərəm adında aşıq gəlsə, tutsunlar, hər kim də keşişin evini haman Kərəmə göstərsə, dar ağacından asılacaq.

Belə bir əmrdən sonra keşiş paşadan çox razı qaldı. Şəhər əhli də göz-qulaq oldu ki, Osmanlı torpağına Kərəm adında kim gəlsə tutub paşaya versinlər.

İndi keçək əsl mətləbə.

Kərəm Sofiynən neçə gün, neçə gecə yol gəlib, bir qarlı dağın ətəyinə çatdılar. Bu dağlar Gəncə dağlarına yaman oxşayırdı. Kərəmin ürəyi coşa gəldi, aldı, görək nə dedi:

Qarşı duran qarlı dağlar,
Dağlar bizim dağlarmola...
Ağ birçəkli qoca anam
Oğul deyib, ağlarmola...

Məkkədən gələn hacılar,
Ürəyimdə var acılar,
Evmizdəki cüt bacılar
Qardaş deyib, ağlarmola...

Fələk, nədi mənim xatam,
Nə məlulam, nə də şadam,

Ağ saqqallı qoca atam
Kərəm deyib, ağılarmola...⁵⁵

Söz tamam oldu. Elə bunlar getmək istəyirdilər ki, birdən hava pozuldu, hər yeri duman-çiskin bürüdü. Şiddətli qar yağdı. Sofi halı belə görüb dedi:

– Aman Kərəm, ölüb burada qalacağıq. Gəl geri dönək. Qış qurtarar, sonra gələrək.

Kərəm onun cavabında aldı, görək nə dedi:

Dəli könül qalxdı, fəğan eylədi,
Gedəmməzsən, Kərəm, qışdı, geri dön!
Qalmadı macalım borandan, qışdan,
Gedəmməzsən, Kərəm, qışdı, geri dön!

Yağış yağır, yerin üzü yaş olar,
Çiskin olar, boran olar, qış olar,
Hava belə qalmaz, yenə xoş olar,
Gedəmməzsən, Kərəm, qışdı, geri dön!

Gedər qış əyyamı, görərik yazı,
Gülüstana dönər dağların üzü,
Ey fələk, nə olar, ağlatma bizi,
Gedəmməzsən, Kərəm, qışdı, geri dön!⁵⁶

Hava açılmadı, daha da pisləşdi. Yolu itirdilər. Aldı Kərəm:

Boranlı dağlarda yolum itirdim,
Çağırırım aman fələk, aman hey!
Bir yanımda yağış yağar, qar səpər,
Bir yanımda çiskin bulud, duman hey!...

Axşam oldu, görəmmədim yolumu,
Soyuq aldı ayağımı, əlimi,
Gözüm altda aldım yenə ölümü,
Daha yoxdu sağlığıma güman hey!...

Dağlar, hümmət edin burda qalmayım,
Qalırsam da qürbət eldə ölməyim,
Qarı düşmənlərə möhtac olmayım,
Aman fələk, mənim halım yaman hey!...

Qurdlar, quşlar yığılarlar leşimə,
Baxmazlar gözümdən axan yaşım,
Qürbət eldə bəla gələr başıma,
Doğru dönməz çərx-fələk, aman hey!..

Dar günümdə kimsə yetməz fəryada,
Çovğunun əlindən gəlmişəm dada,
Kərəm deyər: ölüm haqdı dünyada,
Axirətdə qarşı gəlsin iman hey!..⁵⁷

Kərəm sözünü qurtaran kimi şaqqıltı, gurultu qopdu. İldırım şığıdı. Kərəm sazı döşünə basıb dedi:

Aman fələk, budu sənnən diləyim,
Qoyma məni yarı yolda qış günü,
Kərəm eylə, bircə yapış əlimnən,
Yetir muradına sən bu düşkünə.

Çovğun, boran alıb dörd bir yanıımı,
Soyuq kəsib iliyimi, qanıımı,
Vədəm tamamdısa, gəl al canımı,
Fələk, mənə minnət etmə beş günü.

Kərəməm, bir kimsə yetmədi dada,
Əsli bivəfadi, heç salmaz yada,
Ömrüm keçdi ahu-zarla dünyada,
Çox axtardım, bir görmədim xoş günü⁵⁸.

Söz qurtaran kimi bir də gördülər ki, bir nurani kişi zahir oldu, dedi:

– Qəm eləməyin, darda qalmazsınız. Sizi dardan qurtaran tapılar. Yumun gözünüzü!

Kərəmlə Sofi gözlərini yumdular. Nə qədər keçdi bilmirəm, bir də nurani kişi dedi:

– Açın gözlərinizi!

Gözlərini açıb gördülər ki, bir basəfa yerdədilər. Nurani kişi-zad da yoxdu. Amma yer nə yer... Elədi ki, gül gülü çağırır, bülbül bülbülü. Kərəm də göz dolandırıb gördü ki, ovçular iki quzulu bir ceyran vurublar. Ceyran balalarının yanında inildəyir. Qızıl qanı gülləri qıp-qırmızı qızardıb. Kərəmin ürəyi qana döndü, aldı sazı, görək nə dedi:

Mən, ay Sofi lələ, necə yanmayım?
Əsli xanın ceyranıdı bu ceyran,
İnsafdımı əhvalını bilməyim?
Əsli xanın ceyranıdı bu ceyran.

Güllə dəyib bu ceyranın üzünə,
Qan tökülüb topuğuna, dizinə,
Gözü bənzər xan Əslinin gözüne,
Əsli xanın ceyranıdı bu ceyran.

Zalım ovçu bunu əldən salıbdı,
Dörd yanını qara qanlar alıbdı,
Kimsəsi yox, məlul, müşkül qalıbdı,
Əsli xanın ceyranıdı bu ceyran.

Yaraları köhnə deyil, təzədi,
Siyah sürmə ala gözə məzədi,
Bu ceyranı kim al qana bəzədi?
Əsli xanın ceyranıdı bu ceyran.

Kərəməm, düşmüşəm mən qürbət elə,
Seyrana çıxmışdı ceyranı çölə,
Ağlaram, sızlaram mən bundan belə,
Əsli xanın ceyranıdı bu ceyran⁵⁹.

Elə bu dəmdə də gördülər ki, ovçular dağdan enib gəlirlər.
Kərəm bunları görən kimi sazı götürüb, görək ovçuların gəlməyini ceyrana nə cür xəbər verdi:

Sürə-sürə ovçu dağdan endirən,
Qaç, quzulu ceyran, yad ovçu gəldi.
Oxu ilə vurub torpağa sərən,
Qaç, quzulu ceyran, yad ovçu gəldi.

Gözəl çəmənlikdə ceyran sürüsü,
Sürüdən ayrılmış onun birisi,
Qana boyanıbdı gözəl dərisi,
Qaç, quzulu ceyran, yad ovçu gəldi.

Zalım ovçu düşmüş, gəlir izinə,
Al qanını axıtmış iki dizinə,
Milçəklər qonubdu qanlı üzünə,
Qaç, quzulu ceyran, yad ovçu gəldi.

Beləmi olur ovçuların bərəsi,
Qoltuğundan vurub, sızlar yarası,
Həkimə göstərib, yoxdu çarası,
Qaç, quzulu ceyran, yad ovçu gəldi.

Qova-qova endirdilər yazıya,
Tuş etdilər iti dişli tazıya,
İş müşküldü, gəl baxma sən quzuya,
Qaç, quzulu ceyran, yad ovçu gəldi.

Sürə-sürə yendirdilər dağlardan,
Al süsənli bağçalardan, bağlardan,
Kərəm deyər keçdicəyim yollardan,
Qaç, quzulu ceyran, yad ovçu gəldi.

Yaralı ceyran nə qədər elədisə, balalarını çəkib bir yana gedə bilmədi. Özü də balalarından ayrılmaq istəmirdi. Kərəm əhvalı belə görəndə ovçuların qabağına getdi. Ovçu ondan soruşdu:

– Buralarda bir yaralı ceyran görmədinizmi?

Kərəm başqa bir uçurum dərə göstərib dedi:

– Ceyran qaçıb o dərəyə getdi.

Ovçular dərə tərəfə yönəldilər. Kərəm gəlib ceyranın yaralarını bağladı, aparıb yaxındakı mağaraya qoydu. Sonra sazını dilləndirib, dərqli-dərqli oxumağa başladı:

Bu səfər ayının yirmi beşində,
Bu dağda bir ceyran ağlar, inildər!
İki körpə quzu vardı döşündə,
Bu dağda bir ceyran ağlar, inildər!

Oxlar dəyib onu candan salmışdı,
Dörd yanını qızıl qanlar almışdı,
Quzuları məlul, məhzun qalmışdı,
Bu dağda bir ceyran ağlar, inildər!

İnsan əcəb zalım oldu, qazılar,
Sinəsində yaraları sızılar,

Kərəm kimi öz yurdunu arzular,
Bu dağda bir ceyran ağlar, inildər!

Çoxlu ox yarası vardı canında,
Bir cüt balaları ağlar yanında,
Kərəm deyər: anası yox yanında,
Bu dağda bir ceyran ağlar, inildər!

Sofi Kərəmi qaldırıb götürdü. Gəlib, gəlib bir obaya çıxdılar. Kərəm bərk xəstələnmişdi. Obanın lap kənarına çatanda göydə bir dəstə durna göründü. Kərəm sazı götürüb, durnalardan öz ellərinə görək nə sifariş elədi:

Durna, gedər olsan bizim ellərə,
Qürbətdə bir xəstə gördüm deyərsiz.
Əgər sizdən sual edən olarsa,
Qürbətdə bir xəstə gördüm deyərsiz.

Mən uçardım, qanadlarım yoruldu,
Qürbət eldə qara bağrım qovruldu,
Xəstə düşdüm, indi belim qırıldı,
Qürbətdə bir xəstə gördüm deyərsiz.

Qürbət eldə məlul, məhzun olmuşam,
Eşqinə düşəli Məcnun olmuşam,
Bir saçı Leylayə məftun olmuşam,
Qürbətdə bir xəstə gördüm deyərsiz.

Xəstə düşdüm, kimsə bilməz halımı,
Əlimdən aldırdım qonça gülümü,
Nə diyarə tutum gedim yolumu?
Qürbətdə bir xəstə gördüm deyərsiz.

Dərdli Kərəm xəstə düşüb, inildər,
Ah etdikçə qulaqları cingildər,
Bəlkə mövlam bizə imdadə gələr,
Qürbətdə bir xəstə gördüm deyərsiz.

Söz tamam oldu. Xəstəliyə baxmayıb, qalxıb, yenə də yola düşdülər. Bir qədər gedib, bir qəbristanə çatdılar. Qəbristanı görəni kimi Kərəm birtəhər oldu. Sazı döşünə basıb aldı, görək nə dedi:

Yenə vətənimdən oldum didərgin,
Xəstə düşdüm, qürbət ellərdə qaldım.
Seyrağıblar aralıxda çoxaldı,
Artdı yamanlarım, fellərdə qaldım.

Yanaram, yanaram, tütünüm tütməz,
Ah çəkərəm, ahım kimsəyə yetməz,
Əslimin sevdası sərimdən getməz,
Əcəb rüsvay olub, dillərdə qaldım.

Kərəm indi satın gəzir ölümü,
Fələk qırdı qanadımı, qolumu,
Duman gəldi, azdım indi yolumu,
Çişkinli, boranlı çöllərdə qaldım⁶⁰.

Elə söz təzəcə tamam olmuşdu ki, Kərəmin gözü yerə sataşdı. Gördü uçulub-dağılmış göhnə bir qəbrin içində bir quru kəllə var. Kərəm əyilib kəlləni götürdü, tozunu silib təmizlədi, o tərəf-bu tərəfinə baxıb dedi:

– Sofi lələ, bu quru kəlləni görürsənmi? Bir zaman bu da bizim kimi insan imiş. Bir zaman olacaq biz də belə olacağıq. Qoy bundan bir neçə söz xəbər alım.

Aldı Kərəm, görək kəllədən nə soruşdu:

Bir suval sorayım, xəbər ver mənə,
Sən də bu dünyada vardınmı, qafa?!
Heyvandınmı, insandınmı, nə idin?
Dürlü meyvələrdən yerdinmi, qafa?!

Ayrılmış çənəsi, tökülmüş dişi,
Pozulmuş kipriyi, süzölmüş qaşı,
Həmişə belədi fələyin işi,
Beş vaxt namazını qıldınmı, qafa?!

Baxmazmısan alınıdakı yazıya,
Torpaq dolmuş qulağına, gözünə,
Heç uydunmu kor şeytanın sözünə,
Halal deyə haram yedinmi, qafa?!

Kərəm sözünü qurtaran kimi kəllə dilə gəldi, dedi:

Dinlə deyim gələn-keçən halımı,
Bir zaman dünyada mən də var idim.
Bir şah idim, bəla gəldi başıma,
Bütün əsrlərə yadigar idim.

Aldı Kərəm:

Qafa, bu dünyada, bir de mərdmidin?
Dünya malı üçün yoxsa qurdmudun?
On, on beş yaşında bir iyidmidin?
Yoxsa ağ saqqallı pirmidin, qafa?!

Aldı kəllə:

Mən bir güldüm, bağçalarda bitərdim,
Loğman idim, elmlərə yetərdim,

Altmış il yaşadım, yüz il yetirdim,
Şücaətli, adlı namidar idim.

Aldı Kərəm:

Qafa, bu dünyada yaxşı xasmıdın?!
Dünya malı üçün qara yasmıdın?!
Yedirməz, içirməz bir nakəsmidin?!
Süfrəsi meydanda ərmidin, qafa?!

Aldı kəllə:

Bilməz idim mən malımın hesabın,
Düşünməzdim heç axirət əzabın,
Aqibət nuş etdim əcəl şərabın,
Ölən vaxtda tamam ixtiyar idim.

Aldı Kərəm:

Dərdli Kərəm ah-zarın artırsın,
Cümlə müşkül işlərini bitirsin,
Nə zamandan bəri burda yatırsan?
Bu dünyada ölməm dermidin, qafa?!

Aldı kəllə:

Mən quru kəlləyəm, burda oturdum,
Sənin müşkül işlərini bitirdim,
Yüz on ildi mən bu yerdə yatırdım,
Mən də sənin kimi aşikar idim.

Kəllə sözünü tamam eyləyən kimi dığır-lana-dığır-lana gedib
genə girdi qəbrə, yox oldu. Kərəmgil yollarına davam elədilər.

Qəbristandan çıxmağa az qalmış Kərəm gördü ki, bir cavan qız bir qəbrin yanında oturub ağlayır. Arabir durub qəbrin dörd tərəfinə dolanır, yenə oturub başlayır ağlamağa.

Kərəm sazını sinəsinə basıb, görək qıza nə deyəcək:

Aldı Kərəm:

Qaşları mehrabı, gözləri yağı,
Ahu gözlüm, nə dönürsən məzarı?!
Aşığı bənd edər zülfü, dodağı,
Ahu gözlüm, nə dönürsən məzarı?!

Kərəm belə deyəndə qız qalxıb, dal gərdəninə tökülmüş qulac saçından üç tel ayırıb, görək Kərəmə necə cavab verəcək:

Aldı qız:

Aşıq, nə sorursan mənim halımı,
Yar eşqilə dolanıram məzarı!
Nə müddətdi yandım firqət oduna,
Yar eşqilə dolanıram məzarı!

Aldı Kərəm:

Qaralar geyibsən, yasdadı başım,
Qüdrətdən çəkilib, qaradı qaşım,
Atamı ölübdü, yoxsa qardaşım,
Ahu gözlüm, nə dönürsən məzarı?!

Aldı qız:

Qaralar geymişəm, yasdadı başım,
Qüdrətdən çəkilib, qaradı qaşım.
Nə atam ölübdü, nə də qardaşım,
Yar eşqilə dolanıram məzarı!

Aldı Kərəm:

Gün görmədim bu dünyaya gələli,
Ağlayıban gözüm yaşın siləli,
Neçə ildi sənın yarın öləli?
Ahu gözlüm, nə dönürsən məzarı?!

Aldı qız:

Payız olcaq bağçalarda gül solar,
Ağlayıban gözüm yaşs sel olar,
Sevdiciyim ölən yeddi il olar,
Yar eşqilə dolanıram məzarı!

Aldı Kərəm:

Qalxışb sonalar, göllər quruyub,
Ətrafını çayır-çəmən bürüyüb,
Yeddi ilsə, indi yarın çürüyüb,
Ahu gözlüm, nə dönürsən məzarı?!

Aldı qız:

Əlimdən aldılar gül üzlü yarı,
Artdı ürəyimin qəmi, qubarı,
Ürəyimdə sönmür eşqimin narı,
Yar eşqilə dolanıram məzarı!

Aldı Kərəm:

Yeri hey, yeri hey, gözü haramı,
Ürəyimdə qoydun dərdi, vərəmi,

Xan Əslimdən betər etdin Kərəmi,
Ahu gözlüm, nə dönürsən məzarı?!

Aldı qız:

Nazlı deyər: belə qoyduq ilqarı,
Ağlamaqdan ömrüm olubdu yarı,
Açın məzarını, bir görüm yarı,
Yar eşqilə dolanıram məzarı!

Söz tamam oldu. Qız başladı ağlamağa. Kərəm başa düşdü ki, qəbirdəki qızın nişanlısıdı, onu zor-güc ilə qanlı fələk əlindən alıb. Kərəm qıza təsginlik verəndən sonra dedi:

– Gözəl qız, bu tərəflərdə köç-külfətli bir keşiş görmədin?

Qız cavab vermədi. Kərəm nə qədər dedisə qızdan cavab ala bilmədi. Baxdı ki, hər nə deyirsə qız heç birisini eşitmir. Onun fikri elə qəbirdədi. Çar-naçar ondan ayrıldılar. Qəbristanlıqdan keçib, az getdilər, çox getdilər, gəlib yenə bir uca dağın ətəyinə çatdılar. Kərəm dedi:

– Sofi qardaş, dayan, bundan söz xəbər alım.

Aldı Kərəm, görək dağa nə dedi:

Başın üstə şahin, şonqar səslənər,
Alvız dağı, heç əskilməz dumanın.
Ətəyində tuti, qumru bəslənər,
Alvız dağı, heç əskilməz dumanın.

Tipi, boran olur, yağış ələyir,
Meşəndə dolanır maral, mələyir,
Kollarında tülkü, çaqqal ulayır,
Alvız dağı, heç əskilməz dumanın.

Sinəndə xarlanmış nəmli qar olur,
Alt yanında bağça olur, bar olur,

Alma olur, heyva olur, nar olur,
Alvız dađı, heç əskilməz dumanın.

Belində otlayır qoyunun, malın,
Hində, Hindustana bəllidi halın,
Karvanın, köçqonun, cahın, cəlalın,
Alvız dađı, heç əskilməz dumanın.

Uca-uca qayan, yastı daşın var,
Şirin-şirin ötən min bir quşun var,
Kərəm kimi nə bəlalı başın var,
Alvız dađı, heç əskilməz dumanın⁶¹.

Kərəm sözün tamam edən kimi Alvız dađı bunlara yol verdi. Buradan keçib, günə bir mənzil gedib, yenə də bir bulaq başına çatdılar. Kərəm baxdı ki, burada bir dəstə qız zarafatlaşa-zarafatlaşa paltar yuyur. Qızlar Kərəmi görəndə kimi tutdular yaxasından ki:

– Aşırıq, bizə bir-iki kəlmə söz de!
Aldı Kərəm, qızlara görək nə dedi:

Bulaq kənarında paltar yuyanlar,
Eyni mənim xan Əslimə bənzərsiz.
Yuyub-yuyub gül dalına sərənlər,
Eyni mənim xan Əslimə bənzərsiz.

Əyricə qaşı var, ucu əyməli,
Kətan göynək geyib, köksü düyməli,
O da sizin kimi gözəl, öyməli,
Eyni mənim xan Əslimə bənzərsiz.

Kətan göynək geyib, güldən tazacək,
Bülbül sitəm eylər gülə yazacək,

O da sizin kimi bəyaz, nazicək,
Eyni mənim xan Əslimə bənzərsiz.

Kərəməm, dolandım, buraya gəldim,
Sizi görəndə kimi şad oldum, güldüm,
Darılmayın, qızlar, mən Əsli bildim,
Eyni mənim xan Əslimə bənzərsiz.

Qızlar, gəlinlər hamısı Kərəmə afərin dedilər. Kərəmlə Sofi burada bir az dincəlib qalxdılar. Günə bir mənzil gəlib, Ərzrumun gədiyinə çatdılar. Kərəm baxdı ki, hava qaralır, dedi:

– Sofi, dayan, bu dağa bir-iki söz deyim, yoxsa bizə yol verməyəcək.

Sofi hirslənib dedi:

– Xeyir, lazım deyil. Heç nə demə! Elə hər dağa-daşa söz deyəcəksən?

Kərəm bir söz demədi. Yavaş-yavaş dağın başına çıxmağa başladılar. Elə aşırıma az qalmışdılar ki, bir boran başladı, qar başladı, gəl görəsən. Kərəm dedi:

– Qoymadın dağa bir-iki söz deyəm, bizə yol versin, indi ölüb burada qalacağım.

Sofi işi belə görəndə başladı Kərəmə yalvarmağa:

– Aman, Kərəm, nə sözün var de, bəlkə nicat tapaq.

Kərəm aldı sazı, dedi:

Ərzrumun gədiyinə varanda
Onda gördüm burum-burum qar gəlir.
Lələ dedi: gəl bu yoldan qayıdaq,
Dedim: dönmək namusuma ar gəlir.

Əzəldən mayılam o ala gözə,
Darayıb zülfünü töküüb gül üzə,

Xocalar yük tutub çıxdılar düzə,
Elə bildim karvan ilə yar gəlir.

Kərəməm, qürbətə saldım yerimi,
Tərək elədim namusumu, arımı,
Boran, alma əldən nazlı yarımı,
Gen dünya başıma yenə dar gəlir⁶².

Söz tamam oldu. Amma ki, çovğun, boran getdikcə artdı.
Duman, qar hər tərəfi elə aldı ki, elə bil gecə oldu. Kərəm aldı,
bu hala münasib dedi:

Ərzrumun gədiyinə varanda,
Onda dedim, qədir mövlam, aman hey!
Hər tərəfdən çovğun, boran, bad əsər,
Tutmuş hər yanımı çiskin, duman hey!

Bülbül qonar, yırğaladar dalını,
Ördək üzər dalğaladar gölünü,
Xudam qırsın bədxahların belini,
İndən belə görüşə yox güman hey!

Su duran yerləri sonam göl eylər,
Çeşmim yaşı giribandan sel eylər,
Bəziranlar üstümüzdən yol eylər,
Onda mənim halım olar yaman hey!

İgid gərək sər meydanda oynada,
Eşq atəşin sinəsində qaynada,
Hər kəs üçün ölüm haqdı dünyada,
Tapılmaya üstlərində cahan hey!

Kərəm deyər: eşq qazanın qaynadan,
Geniş ovalarda göhlən oynadan,

Feryad edib, çox analar ağladan,
Mən ağlayım yana-yana, aman hey!⁶³

Kərəm baxdı ki, dağ yol vermək istəmir. Ölüm gəldi durdu
onun gözünün qabağında. Dedi:

Bu dünyada üçcə şeydən qorxum var;
Bir ayrılıq, bir yoxsulluq, bir ölüm!
Heç birindən əsla könlüm şad deyil –
Bir ayrılıq, bir yoxsulluq, bir ölüm!

Bağrım başın fələk nə çaldı daşa,
Yazılanlar gəlir bu qərib başa,
Həsret qaldım elə, qohum-qardaşa,
Bir ayrılıq, bir yoxsulluq, bir ölüm!

Çox süleymanları taxtdan endirdi,
Neçələrin gül rəngini soldurdu,
Neçələrin gəlməz yola gətirdi,
Bir ayrılıq, bir yoxsulluq, bir ölüm!

Qəribin boyuna kəfən biçilməz,
Əcəl camı çox acıdı, içilməz,
Üç dərdim var bir-birindən seçilməz–
Bir ayrılıq, bir yoxsulluq, bir ölüm!

Neçələrin qalasına od atdı,
Neçənin aşına zəhrimar qatdı,
Neçələrin cavan ikən qocaltdı,
Bir ayrılıq, bir yoxsulluq, bir ölüm!

Kərəm yar yolunda canından keçdi,
Qürbət eldə əcəl badəsin içdi,

Gül bağından bülbül qürbətə uçdu,
Bir ayrılıq, bir yoxsulluq, bir ölüm!

Başladılar dağın döşü ilə yuxarı çıxmağa. Boran, çovğun daha da bərkidi. Sofi başladı ağlamağa. Kərəm ondan xəbər aldı:

– Lələ, nə üçün ağlayırsan?

Sofi dedi:

– Ağlamayım neyləyim? Ölüb bu dağda qalacağıq, bədənimiz qurd-quşa yem olacaq. Gəl qayıdaq geri.

Kərəm dedi:

– Lələ, öldü var, döndü yoxdu. İstəyirsən sən qayıt, mən tək gedəcəyəm. Ölərəm, ölərəm, qalaram, qalaram.

Sofi dedi:

– Mən səni tək hara buraxım? İndi ki, belə oldu, yeri gedək, görək başımıza nə gəlir.

Başladılar dağa çıxmağa. Yuxarılarda boran daha da şiddətləndi. Sofi Kərəmin sazını alıb dedi:

Ərzrumun gədiyinə varanda,
Onda gördüm burum-burum qar gəlir.
Dedim: Kərəm, gəl bu yoldan qayıdaq,
Gördüm xan oğludu, ona ar gəlir.

Duman, çiskin hər tərəfi bürüyüb,
Bədənimdə cismi-canım əriyib,
Dedim: Kərəm, kim bu yolda yarıyb?
Gördüm ki, gen dünya sana dar gəlir.

Mən Sofiyəm, neyləmişəm neylərəm...
Dərd əlindən qara bağrım teylərəm;
Loğman yoxdu, dərdim kimə söylərəm?
Hayıf, tərlan oylağına sar gəlir.

Sofi elə zor-güc sözü qurtarıb yıxıldı. Kərəm gördü ki, Sofi gedə bilmir. Onu qucağına götürüb, bir tərər yalın başına çatdırdı, bir balaca qayanın dibində yerə qoydu, üstünə xurcundan-zaddan örtüdü, özü də dili tutulmuş bir halda büzüşüb, bir tərəfdə oturdu. Birdən qayanın üstündəki qar yığını uçub, Kərəmin başına töküldü. Birtərər ki, qarın altından çıxdı, üzün Ərzrum dağlarına tutub dedi:

Ərzrumun alçaq-uca dağları,
Yaşılbaş sonalar uçsun gölündən.
Ağzım açıb sənə qarğış eylərəm,
Qəbul olsun hər nə çıxar dilimdən.

Duman, çiskin heç başacan getməsin!
Ağır ellər ətəyini tutmasın!
Yaz olanda gül-çiçəyin bitməsin!
Heç gözəllər iyləməsin gülündən!

Düşmən oldun, düşmənliyin bildirdin,
Bais olub, sən Sofini öldürdün,
Kərəm deyər: göz yaşımı sildirdin,
Aşdı Qara keşiş qarlı belindən⁶⁴.

Söz qurtaran kimi, Sofi ayağa qalxdı, dizlərinə taqət gəldi. Kərəmgil day heç bilmədilər ki, qardı, borandı, ya nədi. heç bilmədilər haraya gedirlər. Elə üzlərini bir tərəfə tutub getməyə başladılar. Ta ki, gedib-gedib, Ərzruma çatdılar. Burada da heç bir şey öyrənə bilməyib, düşdülər yolun ağına. Elə şəhərdən təzəcə çıxmışdılar ki, yol qabaqlarında üçlədi. Qaldılar mat-məhəttəl, bilmədilər yolların hansı ilə getsinlər. Kərəm sazı döşünə basıb bu hala münasib görək nə dedi:

Ərzrumnan çıxdım, üç oldu yolum,
Mən bu yolun hankısına gedəyim?

Gecə-gündüz çağırırım yaradan,
Mən bu yolun hankısına gedəyim?

Aman lələ, necə oldu halımız,
Harda qaldı vətənimiz, elimiz,
Ördək uçdu, viran qaldı gölümüz,
Mən bu yolun hankısına gedəyim?

Kərəm çəkər cəfa mərđi-mərdana,
Bivəfa əlindən gəlmişəm cana,
Bir kimsə yoxdu ki, yalvaram ona,
Mən bu yolun hankısına gedəyim?

Kərəmgil burada yol axtarmaqda olsunlar, eşit Əslidən. Bir az əzəl dedik ki, keşiş Qeysəridə Süleyman paşanın yanına gedib, başına gələnlərin üstünə bir az da yalandan qondarıb, Kərəmi çox pisləmişdi. Süleyman paşa da keşişin dediklərinə inanıb, onunla dostlaşmışdı. Hər yerə də adam qoymuşdu ki, Qeysəriyə Kərəm adlı aşıq gəlsə ona xəbər versinlər. İndi keşiş burada yaşamaqda olsun, eşit Qeysəri qızlarından.

Yaz fəsli idi deyin Qeysəri qızlarından bir dəstə seyrə çıxmışdı. Qızlardan biri dedi:

– Qızlar, burada Əsli adında qərib bir qız var, gəlin onu da özümüzlə aparaq, yazıqdı.

Yoldaşları razı oldular. Qızlar Əsli xanın yanına gəlib dedilər:

– Əsli bacı, gəl sən də qoşul bizə, seyrə çıxaq.

Əsli qızların könlün sındırmaq istəmədi. Amma ki, Qara keşiş bağçalarından bayıra çıxmağı Əsliyə qadağan eləmişdi. Odu ki, Əsli başqa bir yerə gedə bilməyib, qızlardan xahiş elədi ki, elə onların bağçalarında gəzsinlər. Qızlar razı oldular. İndi qızlar Əsligilin bağçalarında gəzməkdə olsunlar, eşit Kərəmdən.

Kərəm bir müddət yol gedib, Qeysəri şəhərinə çatdı. Üst-başı elə cırım-cındır idi ki, heç bilmirdi hara getsin. Yolu düşdü Əsligilin həmin bağçasının yanından. Gördü ki, burada bir dəstə qız çıxıb, oxuyub, oynayır. Kərəm keçib getmək istəyəndə bir də gördü, budu, bağçadakı evdən bir qız çıxıb, yüz naz-qəmzə ilə qızlara tərəf gedir. Diqqətlə baxanda Əslini tanıdı. Daha heç bir söz deyə bilmədi. Sazını döşünə basdı, götürdü, görək nə dedi:

Sallana-sallana çıxdı xanadan,
Ay həzərat, gedən ceyran mənimdi!
Qana-qana öyüd alıb anadan,
Ay həzərat, gedən ceyran mənimdi!

Mən nə deyim çarxı dönmüş fələyə,
Axır saldı məni olmaz kələyə,
Əslim bənzər behiştəki mələyə,
Ay həzərat, gedən ceyran mənimdi!

Gah ağladar, gahdan məni güldürər,
Dəsmal alıb, göz yaşımı sildirər,
Kərəm deyər: bu dərd məni öldürər,
Ay həzərat, gedən ceyran mənimdi!

Qızlardan biri onu görüb, qaçdı Əslinin yanına ki:
– Əsli bacı, bir yanşaq dayanıb bağçanın ağzında, elə yanıqlı-yanıqlı oxuyur ki..

Əsli dedi:

– Çağır gəlsin, bir az çalsın, oxusun, bəlkə ürəyimiz açıla.

Qız gedib Kərəmi gətirdi. Kərəm Əsliyə tanış gəldi. Amma nə qədər baxdısa anşırda bilmədi. Ona görə anşırda bilmədi ki, Kərəmin üzünü-gözünü tük basmışdı, saçları uzanıb çiyininə tökülmüşdü. Özü də elə arıqlamışdı ki, bir dəri qalmışdı, bir

sümük. Üst-başı da lap tökülüb cındırlaşmışdı.

Kərəm başa düşmüşdü ki, Əsli onu tanıya bilmir. Odu ki, onu bir də sınamaq üçün aldı, görək nə dedi:

Yenə gördüm nazlı yarın üzünü,
Köhnə dərdin təzələndi yarası.
Nələr çəkdim sevdiyimin əlindən,
Bilməm nədi möhnətimin çarası?

Kətan köynək geyib lələdən nəzik,
Qonça cövr eləyir bülbülə yazıq.
Dərdü qəm çəkirəm, üzüyəm, üzük,
Qıyma mənə, ay cigərim parası.

Kərəməm, qürbətə düşübdü yolum,
Dağları bürüyüb yağışım, dolum,
Könül ki, dönməyir, mən necə dönüm?
Bəndə salıb qaşlarının qarası⁶⁵.

Söz tamama yetdi. Qızlar Kərəmə afərin söylədilər. Qızlardan biri dedi:

– Bu yanşaq çox yaralı-yaralı oxuyur. Deyəsən, çox böyük dərdi var. Özü də qərib adama oxşayır.

Əsli soruşdu:

– Aşırıq, haralısan?

Kərəm gördü yox, Əsli doğrudan da onu tanıya bilmir. Bir ah çəkib dedi:

– Qarabağdanam.

Qarabağ sözünü eşidən kimi Əslinin gözləri yaşardı. Kərəmin üst-başına, üz-gözünə baxıb, bir ovuc pul çıxartdı ki:

– Aşırıq, mən də Qarabağdanam. Al bu pulu, özünə pal-paltar al, belə gəzmə.

Əslinin sözləri Kərəmə güllə kimi dəydi. Dedi:

Xəyyat mənə zəri-ziba biçərdi,
İndi çılpacaq qaldım, Əslim, gül mənə!...
Bir zaman daş-qaşnan oynardı əlim,
İndi çılpacaq qaldım, Əslim, gül mənə!...

Yar əlindən düyünlüyəm, dağlıyam,
Qürbət eldə dərdim kimə ağlıyam?
Aləm bilir mən bir xanın oğluyam,
Baş əyərdi nöker, naib, qul mənə!

Quru yerdə üryan qaldı bədənim,
Mən öləndə kimlər tikər kəfənim?
Kərəm deyər: yada düşdü vətənim,
Bələd yoxdu, göstərəydi yol mənə!

Əsli dediyinə peşiman oldu. Onun ürəyin almaq üçün bir gül qoparıb dedi:

– Aşıq, heç olmazsa, bu gülü al məndən.

Kərəm dedi:

– Xanım, qulaq as, gör nə deyirəm?

Aldı Kərəm:

Mən yazığı ağlar qoyan bivəfa,
Ağlayan kimsəyə gül nəyə lazım?
Gülə-gülə yıxdın atam evini,
Düşmənləkdə şirin dil nəyə lazım?

Əsli xan Kərəmin sözünü kəsib dedi:

– Aşıq, sən qərib olduğun kimi, mən də qəribəm. Vətəndə mənim də gözü yaşlı bir məşuqum qalıb. Sözüm onda deyil. Bura yaşaqlarının geyimi başqa cür olur. Sən gəl bu pulu məndən al! İndi ki, paltar istəmirsən, yolda xərclərsən.

Kərəm aldı sözün o biri bəndini:

Həsərətindən yandım, yandım kül oldum,
Alışdım, alışdım, muma dil oldum,
Xan oğluydum, özüm döndüm qul oldum,
Qul olan kimsəyə qul nəyə lazım?

Kərəmin ömrünü sən verdin zaya,
Münkür oldun, üz tutmadın xudaya,
Oldum xarabatı, düşdüm, səhraya,
Xarabat əhlinə yol nəyə lazım?

Əsli Kərəmi tanıdı. Ürəyi tab gətirmədi, yıxılıb özündən getdi. Qızlar Kərəmi qovub, bağdan çıxartdılar ki, sən bizim qərib qonağa nə dedin ki, o belə oldu. Sonra topladılar Əslinin yanına. Əsli ayılan kimi qızlardan soruşdu:

– Qızlar, yanşaq necə oldu?

Dedilər:

– Qovduq, getdi.

Əsli durub o tərəfə-bu tərəfə boylandı, gördü Kərəm bir az aralı dayanıb, həsrət-həsrət ona baxır. Qızlar da Kərəmi gördülər, istədilər söyüb-yamanlayıb qovalasınlar, Əsli qoymadı. Durdu ki:

– Mən evə gedirəm.

Qızlar düşdülər onun yanına.

İndi onlar gəlib keçməkdə olsunlar, sənə deyim Kərəmdən.

Əsli ki, özündən getmişdi, qızlar onun döşünü-başını açmışdılar. İndi gəlib keçəndə Kərəm sazını alıb, görək Əsliyə necə işarə elədi ki, döşünü bağlasın.

Sallanıban gələn dilbər,
Yaxan düymələ, düymələ!..
Məni dərde salan dilbər,
Yaxan düymələ, düymələ!..

Kərəm belə oxuyanda Əsli xan qayıdıb qızlara dedi:
– Yanşaq tayfası sözcül olur. Baxın, sizlərdən kimin döşü açıqdı?

Qızlar dedilər:

– Bizlərdən döşü açıq olan yoxdu.

Kərəm bu dəfə işarəni vurmaq üçün Əsli xanın paltarının adını çəkdi, bəlkə Əsli başa düşə ki, açıq döş onunkudu:

Al geyib, yaşıl bürünər,
Züfləri yana hörülər,
Yel vurur, məmən görünər,
Yaxan düymələ, düymələ!..

Yaxan çarpaz ilişməsin,
Heç kim dinib danışmasın,
Yadlar görüb gülüşməsin,
Yaxan düymələ, düymələ!..

Əsli yenə döşünün açıq olduğunu başa düşmədi. Kərəm bu dəfə görək Əsli xana nə kimi işarələr elədi:

Köynəyinin gülü yaşıl,
Süsən sünbülə dolaşır,
Gözəllik sənə yaraşır,
Yaxan düymələ, düymələ!..

Əyninə geyibdi şilə,
Bizi tutub şirin dilə,
Zər kəmər çək incə belə,
Yaxan düymələ, düymələ!..

Kalağayın ucu sarı,
Açılır könlüm qubarı,

Söylə görüm kimin yarı,
Yaxan düymələ, düymələ!..

Əsli yenə də bir şey başa düşməyəndə Kərəm alıb, axır sözünü necə tamamladı:

Kərəm sənə nələr demiş,
Dilin, dodağını yemiş,
Kətan köynək, bəndi gümüş,
Yaxan düymələ, düymələ!..

Kərəm belə deyəndə Əsli üst-başına baxıb gördü ki, Kərəmin dediyi nişanlar bundadı. Yaxası da açıqdı. Tez döşünü düymələdi, Kərəmə gizli işarə verib, yola düzəldi.

Kərəm o saat özünü bazara verdi, bir dəst faxir libas alıb geyindi, bir baş Əslinin bağçasına getdi. Əslinin anası Kərəmi gördü, dedi:

– Ay oğlan, kimi istəyirsən?

Kərəm dedi:

– Ana, dişim ağrıyır. Dişimi çəkdirmək istəyirəm.

Arvad dedi:

– Gəl bəri çəkim.

Kərəm evə girib oturdu. Arvad onun ağzını açıb dedi:

– Hansı dişin ağrıyır?

Kərəm dedi:

– Azı dişim.

Arvad kəlbətini onun ağzına saldı, çəkmək istəyəndə Kərəm tərpendi. Arvad Əslini çağıraraq dedi:

– Qızım, bu oğlan kəlbətinin altında farağat dura bilmir. Gəl, bunun başını dizinin üstünə qoy, qəribdi, yazıqdı, dişini çəkim.

Əsli Kərəmi tanıdı. Amma qorxusundan dinə bilmədi. Yaşa Kərəmin başını alıb sinəsinə dayadı. Keşişin arvadı

Kərəmin azı dişini çəkdi. Kərəm dedi:

– Vay, saf dişimi çəkmisən. Ağrıyan o biri dişimdi.

Arvad o biri dişini də çəkdi. Əsli davam gətirə bilməyib, ağlamağa başladı. Arvad soruşdu:

– Qızım, bu nə işdi? Mən bu oğlanın dişini çəkirəm, sən niyə ağlayırsan?

Əsli dedi:

– Qərrib oğlandı, yazığım gəlir.

Kərəm dedi:

– Arvad, sən yenə də saf dişimi çəkmisən. Ağrıyan o biri dişimdi.

Belə-belə, arvad Kərəmin otuz iki dişini tamam çəkdi.

Kərəm yerindən qalxdı. Amma elə qalxdı ki, elə bil heç dişi çəkilməmişdi.

Arvad Kərəmin Əsliyə çox həsrətnən baxmağından şübhələnib, işarə elədi ki, keçsin o biri otağa. Əsli çar-naçar üzünü çevirib getmək istəyəndə, Kərəm sazı basdı döşünə, dedi:

Öldüm, öldüm, Əsli, sənin əlindən,
Yandı sinəm, bir də göstər yara üz.
Həmişə üstündə titrərdi canım,
Cəsəd dərqli, könül dərqli, yara üz.

Baş qoyum dizinə bəlkə sağalam,
Sağ qolumla yar yolunda sağ olam,
Çətin, çətin bu yaradan sağalam,
Hicran təkdi, dərdim təkdi, yara yüz.

Dərqli Kərəm deyər: qurban yar üçün,
Kəs ciyərim, doğru bağrım, yar içim,
Yar odu ki, yar yolunda, yar üçün,
Dərd-qəm çəkə, yaş axıda, yara üz.

Söz tamama yetən kimi Əsli xanın anası Kərəmi tanıyıb, bərkdən qışqırdı ki:

– Oy, aman, bu Kərəm imiş!..

Arvad Kərəmin dişlərini də götürüb, başı alovlu keşişin yanına xəbərə getməkdə olsun, otaqda Əsli ilə Kərəm tək qaldılar. Kərəm bir təhər ağzının qanını təmizləyib, Əsliyə tərəf gəldi. İki aşiq, məşuq bir-birinin boynuna sarıldılar. Amma Əsli bilirdi ki, anası xəbərə gedib, indi harada olsa atasını tapıb gətirəcək. Odu ki, saçından iki tel ayırıb, sinəsinə basdı, görək nə dedi:

Yenə düşdüm atəşinə, yanaram,
Yandım, Kərəm, məni rüsvay eyləmə!
Məni saldın sən bu eşqin oduna,
Yandım, Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

Aldı Kərəm, dedi:

Bizim eldən sora-sora gəlmişəm,
Nələr çəkdim, Əsli, sənin əlinnən?!
Dərin-dərin dəryalara dalmışam
Nələr çəkdim, Əsli, sənin əlinnən?!

Aldı Əsli:

Oğrun-oğrun dost bağına girmədim,
Əl uzadıb, qonça gülün dərmədim,
Ayrılalı bircə dəfə gülmədim,
Yandım, Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

Aldı Kərəm:

Axıtmışam gözlərimnən yaşımı,
Qürbət elə saldım qərib başımı,

Anan çəkdi otuz iki dişimi,
Nələr çəkdim, Əsli, sənin əlinnən?!

Aldı Əsli:

Qova-qova qərib elə gətirdin,
Bir olan dərdimi yüzə yetirdin,
Nə mən öldüm, nə də sən əl götürdün,
Yandım, Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

Aldı Kərəm:

Düşdüm dağa, daşa, çölə, səhraya,
Bu sərimi saldın olmaz sevdaya,
Məhşər günü sözüm vardı mövlaya,
Nələr çəkdim, Əsli, sənin əlinnən?!

Aldı Əsli:

Aman Kərəm, paşam Kərəm, xan Kərəm!
Alış, Kərəm, tutuş, Kərəm, yan, Kərəm!
Əsli olsun sənə qurban, can Kərəm!
Yandım, Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

Aldı Kərəm:

Bilmirəm mən bu sağlığı neyləyəm?
Xəncər alıb bağrım başın teyləyəm.
Dərd əlinnən bu sözləri söyləyəm,
Nələr çəkdim, Əsli, sənin əlinnən?!

Aldı Əsli:

Neçə ildi mən gəzirəm dağları,
Bu sinəmə çəkdi yaman dağları,

Əsli sənə Kərəm deyib yalvarı,
Aman Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

Aldı Kərəm:

Kərəm deyər: dost bağına girmədim,
Əl uzadıb qonça gülün dərmədim,
Mən yarımından heç bir vəfa görmədim,
Nələr çəkdim, Əsli, sənın əlınnən?!

Söz tamam oldu, Əsli dedi:

– Kərəm, atam sənı Süleyman paşaya bərk çuğullayıb.
Əyər o indı sənın burada olduğunu bilsə, yəqındı ki, tutub zın-
dana saldıracaq. Amma sən qorxma. Mən bır kağız yazım ve-
rim sənə, apar ver Süleyman paşaya. Öz dərdını aç, dıl nən də
ona de. Bəlkə paşa rəhmə gəlib, məni atamdan alıb, sənə verə.

Kərəm uşaq kimi ağlamağa başladı. Əsli Kərəmin ağlama-
ğına səbr eləyə bilməyib dedi:

Ağlama, ağlama, bağırım qan olu,
Qoy qoşum yanına qulların, Kərəm!
Bır ərizə yazım Süleyman xana,
Özün danış dərdı-dilləri, Kərəm!

Nə qədər atam var, mən ona pəsəm,
İlqarımnan dönsəm kəssin kilisəm,
Demə ki, qəribəm, mən də bikəsəm,
Çıxart xəyalından onları, Kərəm!

Əsli deyər: Kərəm qüvvəli, sanlı,
Öluncə atamla olacam qanlı,
İstəsən atlansın əcəm, osmanlı,
Virana qoyaram yolları, Kərəm!⁶⁶

Əsli sözünü müxtəsər eləyib dedi:

– Kərəm, burada oturub ağlamaqdan bir şey çıxmaz. Ya budu ki, sən dur tək get, ya da ki, hər ikimiz gedək paşanın yanına, öz ərzimizi ona yetirək.

Kərəm dedi:

– Paşadan mənim ağlım bir şey kəsmir. İnanmıram o atanı qoyub, bizə qulaq asa.

Əsli dedi:

Əvvəl başdan sənin ağlın olsaydı,
Qaçırtmazdın bədoyları, quşları,
Uymaz idin sən keşişin felinə,
Ağlar qoymaz idin tay-tuşları.

Sən xan oğlu öz yerində qalsaydın,
Gəncə gözəlinin birin alsaydın,
Onun qadasını cana salsaydın,
İndi çəkdirməzdin incə dişləri.

Əsli deyər: mən ağlaram ürəkdən,
Qurtarmadıq keşiş quran kələkdən,
Şikayət eylərəm qanlı fələkdən,
Yazı yazan yazıb, belə işləri.

Əsli sözünü qurtardı, tələsik o biri otağa keçmək istəyirdi ki, Kərəm onu gedən görüb dedi:

Dön bəriyə halallaşaq, ayrılacaq,
Bir bəri dön, qurban yara, Əsli xan!
Mehtər ollam, cilovunu çəkərəm,
Vara-vara hər diyara, Əsli xan!

Məcnun kimi bu çöllərə varmasam,
Cəfakeş bağmanam, gülün dərməsəm,

Axşam-sabah gül üzünü görməsəm,
Olacaqdı günüm qara, Əsli xan!

Kərəm deyər: mənnən seyrə varmazlar,
Bəna olub, sınıq könlüm hörməzlər,
Yəqindi ki, səni mənə verməzlər,
Kim eylər dərdimə çara, Əsli xan!⁶⁷

Əsli xan bir kağız yazıb, Kərəmə verdi, dedi:

– Paşanın bir vəziri var. Çox ədalətli, ağıllı bir adamdı. Al, bu kağızı saxla, işdi, əgər səni tutub eləsələr, verərsən haman vəzirə.

Kərəm kağızı alıb çölə çıxan kimi gördü ki, Sofi onu gözləyir. Görüşdülər, öpüşdülər, qaranlıq qovuşurdu deyin daha paşanın yanına getmədilər. Sofi onu götürüb gəldi mənzilinə. Gecə Kərəm nə qədər elədisə yata bilmədi. Axırda durub çıxdı bayıra. Baxdı ki, karvanqıran ulduz⁶⁸ göyün ortasına qalxıb, elə bil səhərdi. Aldı, görək karvanqıran ulduza nə dedi:

Sübh oldu, dərdlilər yatmaz,
Dönə, karvanqıran dönə!
Eşq atəşi sərdən getməz,
Dönə, karvanqıran dönə!

Barmağında qızıl üzük,
Qolunda qızıl bilərzik,
Boynun əymiş qıza yazıq,
Dönə, karvanqıran dönə!

Sənə karvanqıran derlər,
Yara ilqar verən derlər,
Mənə dərdli Kərəm derlər,
Dönə, karvanqıran dönə!

Bu dəmdə Sofi çıxdı çölə. Kərəm Sofiyə dedi:
– Sofi lələ, gəl gedək, Əsli xanın olduğu evin bacasına çıx-
xaq, görək Əsli xan nə eləyir. Heç olmasa onun üzünü görüm.
Hər ikisi bir-birinə qoşulub, Əsli xanın yatdığı evin baca-
sına gəldilər. Kərəm bacadan baxıb, gördü ki, Əsli xan yatıb.
Ürəyi qubar elədi, aldı sazı:

Gah gedirəm, gah gəlirəm bacaya,
Oyan, Əslim, üzdə xalın sevdiyim!
Karvanqıran gəldi çıxdı ucaya,
Oyan, Əslim, üzdə xalın sevdiyim!

Mən gəzmişəm alçaq ilə ucanı,
Yar yolunda fəda qıllam bu canı,
Necə dözümlən mən bu uzun gecəni?
Oyan, Əslim, üzdə xalın sevdiyim!

Səhər oldu, qalax burda nə edək?
Xəncər alıb, bağrım başın biz didək,
Sofi lələ mənə deyir, dur gedək,
Oyan, Əslim, üzdə xalın sevdiyim!

Kəsdireydim yadlığının yanını,
Bir tutaydım kipriyinin sanını,
Nə tapıbsan kor yuxunun kanını?
Oyan, Əslim, üzdə xalın sevdiyim!

Kərəməmə, mayiləm ala gözünə,
Şəkər söhbətinə, şirin sözüne,
Satınmı aldın sən yuxunu özünə?
Oyan, Əslim, üzdə xalın sevdiyim⁶⁹!

Demə fərraşlar onları pusurmuşlar. O saat hər tərəfdən tö-
külüb onları tutdular, qollarını bərk-bərk bağlayıb, paşanın ya-

nına apardılar. Kərəm əhvalı belə görüb, aldı, görək nə dedi:

Mədəd, mədəd Əslim, sənin əlindən,
Öldürməkdən qeyri kar bizə neylər?!
Biz ki, ta keçmişik can ilə sərdən,
İndi namus ilə ar bizə neylər?!

Əsli xanın atəşilə söylərəm,
Enib eşqin dəryasını boylaram,
Gecə-gündüz qəmlə, ahla oynaram,
İndi boran, çovğun, qar bizə neylər?!

Şahini gəzdirər bəylər qolunda,
Quşları səyirdər sağ-solunda,
Ruzi-şəb durmuşam haqqın yolunda,
Kəmənddir boynumda, dar bizə neylər?!

Eşqə uyub əsl-nəsəbi danmışam,
Seyrağının hiyləsini qanmışam.
Mən Kərəməm, eşq oduna yanmışam,
Cəhənnəmə girsək, nar bizə neylər?!

Paşa Kərəmdən soruşdu:

– Sən niyə keşişin qızınıni bacasına çıxmışdın?
Kərəm aldı sazı, görək ona necə cavab verdi:

Ay camaat, mənim dərdim –
Bir qəm, bir firqət, bir hicran.
Gözümü açandan gördüm
Bir qəm, bir firqət, bir hicran.

İtirdim Əsli xanımı,
Müxənnəs içdi qanımı,

Hər zaman üzür canımı,
Bir qəm, bir firqət, bir hicran.

Cəsədimdə yanan nardı,
Məni eşqə salan yardı,
Çəkdicəyim ahu-zardı,
Bir qəm, bir firqət, bir hicran.

Söyləməklə dərdim bitməz,
Nazlı yarım mürvət etməz,
Yaralı sinəmdən getməz,
Bir qəm, bir firqət, bir hicran.

Kərəm deyər: qan-yaş töküm,
Yar, qapında boynum büküm,
Bəzirganam, mənim yüküm,
Bir qəm, bir firqət, bir hicran⁷⁰.

Paşa dedi:

– Aşiq, sən bir müsəlman adamsan, Əsli erməni, özü də keşişin qızı. Bəyəm dünyada ayrı bir qız sənənin başına qəhətədi? Gəl sən ondan əl çək, ayrı bir qız al!

Paşanın sözlərindən Kərəmin ürəyi cövşə gəldi, sazı sinəsinə basıb dedi:

Ay həzərat, necə deyim,
Mən dönərəm, könül dönməz...
Bir gözələ düşdü meylim,
Mən dönərəm, könül dönməz...

Kəhlik kimi səkişlidən,
Köksü əlvən naxışlıdan,
Bir haramı baxışlıdan,
Mən dönərəm, könül dönməz...

Mənə qaş oynadır nadan,
Öldüm gözünnən, qaşınnan,
Əslitək keşiş qızınnan,
Mən dönərəm, könül dönməz...

Yolunda qoymuşam canı,
Didəmnən axıtdım qanı,
Kərəm sevdi Əsli xanı,
Mən dönərəm, könül dönməz...⁷¹

Paşanın vəziri Sofini çağırıb, Kərəmin əhvalatını ondan soruşdu. Sofi aldı, görək vəzirə nə cavab verdi:

Hey ağalar, üç dərd məni qocaldır:
Zülf dərdi, xal dərdi, bir də tel dərdi.
Mən yazığın min gününü bir elər,
Nadan dərdi, xoryat dərdi, fel dərdi.

Tərk eylədi vətəninini, elini,
Əlindən aldırdı qonça gülünü,
Kimsə bilməz bu qürbətdə halını,
Bağça dərdi, vətən dərdi, el dərdi.

Aç köksünü üstünə bir bağ tikəyim,
Əlvən-əlvən çiçəklərdən əkəyim,
Mən bu dərdin hansı birin çəkəyim?–
Süsən dərdi, sünbül dərdi, gül dərdi.

Coşqun dərdim sular kimi bulandı,
Vardı getdi, qarlı dağlar dolandı,
Dərd bağlayıb qapı-qarı diləndi,
Paltar dərdi, əba dərdi, şal dərdi.

Yazıq oldu, düşdü dildən dillərə,
Bülbül qonmaz oldu qonça güllərə,
Ağlaya-ağlaya düşdük yollara,
Gələn dərdi, keçən dərdi, yol dərdi.

Sofi deyər: Kərəm üzümə baxar,
Bu canımı eşqin oduna yaxar,
Mən bilirəm, bu dərd məni tez yıxar,—
Əsli dərdi, Kərəm dərdi, dil dərdi.

Sofi saz ilə dediyi kimi, söz ilə də Kərəmin bütün əhvalatını danışdı. Üstəlik Əslinin yazdığı kağızı da Kərəmdən alıb, verdi vəzirə. Vəzir baxdı ki, Əsli yazıb: «Kərəmə rəhmin gəlsin. O mənə aşiqdi, mən də ona. Atam bizə zülm eləyir». Vəzir işi belə görəndə Paşaya dedi:

– Paşam, Kərəm haqq aşığıdı. Biz gərək Əslini keşişdən alıb ona verək.

Keşiş dad-fəryad elədi ki:

– Kərəm haqq aşığı-zad deyil.

Paşa dedi:

– Biz onun haqq aşığı olub-olmadığını yoxlarıq.

Paşanın Hüsniyə adlı çox ağıllı bir bacısı var idi. Çağırıb əhvalatı ona söylədi. Hüsniyə dedi:

– Mən bu saat onu yoxlaram.

Hüsniyə xanım bir dəstə qızın hamısına bir cürə paltar geyindirib, yaz bağçasına gətirdi. Əslini də bu qızların içinə salıb, Kərəmdən soruşdu:

– De görüm, Əsli bu saat haradadı?

Kərəmə bəyan oldu ki, Əsli bağdadı, özü də qızlardan xeyli aralı, məlul-məhzun dayanıb. Aldı, gərək Hüsniyə xanıma nə cavab verdi:

Xan Əslim bağça içində,
Gəzər zavallı, zavallı...

Qarşımızda ala gözün
Süzər zavallı, zavallı...

Qaşları bənzər kamana,
Aşığın eylər divana,
Zülflərini yana-yana,
Çözər zavallı, zavallı...

Hey ağalar, hey bəylər,
Kərəm qeyri yarı neylər?
Görən bizdən neçün eylər
Həzər zavallı, zavallı...

Kərəmdi eşqinə yanan,
Olmuşuq dillərdə dastan;
Aşığın qətlinə fərman
Yazar zavallı, zavallı...

Hüsniyə xanım dedi:

– Əslinin harada olduğunu bildin. İndi sənin gözlərini bağlayacağam, altı qız gətirib qabağından keçirəcəyəm. Həmişə bir boyda, bir libasda, üzləri də örtülü. Əgər onları da tanısan doğrudan da haqq aşığısan.

Bir boyda, bir buxunda, bir geyimdə altı üzü bürüklü qız gətirdilər. Kərəm aldı, görək qızları nə cür nişan verdi:

Altı qızın biri Banı,
Altı qızlar, altı qızlar!
Bizə məhəbbətin hanı?
Altı qızlar, altı qızlar!

Altı qızın biri İnci,
Gözəllikdə lap birinci,

Qoynunda iki turuncu,
Altı qızlar, altı qızlar!

Altı qızın biri Püstə,
Dərdinnən olmuşam xəstə;
Qoy qədəmin sinəm üstə,
Altı qızlar, altı qızlar!

Altı qızın biri Ceyran,
Olum gözlərinə heyran;
Sizlə kaş sürəydim dövrən,
Altı qızlar, altı qızlar!

Altı qızın biri Xədcə,
Qəddi əlif, beli incə,
Gözəl görməmişəm səncə,
Altı qızlar, altı qızlar!

Altı qızın biri Bəsdı,
Gözləri canımın qəsdı,
Bu dərdlər Kərəmə bəsdı,
Altı qızlar, altı qızlar!

Hüsniyə xanım dedi:

– Afərin! Sən doğrudan da haqq aşığı imişsən. İndi qızın üzündə olan nişanları de, səndən əl çəkim.

Aldı Kərəm, görək Əslinin üzündə olan xallara necə qiymət verdi:

Ay həzərat, bilin, Əsli xanımın,
Üzündə xalları nazınan gəlir.
Bir xalı əlifdi, bir xalı beydi,
Bir xalı dəftərə yazınan gəlir.

Bir xalı heyvadı, gəlməz irəngə,
Bir xalı İrani salıbdı ləngə,
Bir xalı elçidi, gedər Firəngə,
Bir xalı söhbətü sazınan gəlir.

Bir xalı yaxşıdı, bir xalı yaman,
Bir xalı könlümə salıbdı güman,
Bir xalı buluddu, bir xalı duman,
Bir xalı dağlara ayaznan gəlir.

Bir xalı bəzzazdı, Rumun Qeysəri,
Bir xalı içibdi abi-kövsəri,
Bir xalı aqlımı edib sərsəri,
Bir xalı ağ üzə düzülən gəlir.

Kərəmə gəlibdi təmizlik, paklıq,
Tanrıya gəlibdi yalnızlıq, təklik;
Qatardan ayrılmış ay gözəl kəklik,
Xan oğlu üstünə bazınan gəlir⁷².

Kərəm sözünü qurtardı, düz gəlib dayandı Əslinin qabağında. Hüsniyə xanım dedi:

– Aşiq, qız tanımaqda mahirsən. İndi bir işimiz qalıb. Bu gün səhər burada bir qərib ölüb. Yuyublar, kəfənləyiblər, qalıb basdırmağı. Gedək ona bir namaz qıl, torpağa tapşırıq, sonra sənin toyunu eləyək.

Kərəm dedi:

– Baş üstə!

Hüsniyə xanım fərraşlara əmr elədi ki, Kərəmi qəbristana aparsınlar. Elə ki, Kərəmi apardılar, Hüsniyə xanım paşaya dedi:

– Ölüb eləyən yoxdu. Bu mənim axırncı sınağımdı. Bir diri adamı kəfənə tutdurub, tabuta qoydurmuşam. Durun, siz də

gedək. Əgər bu bilsə ki, kəfəndəki ölü deyil, tay haqq aşığı olmağına heç kəsin sözü ola bilməz.

Hamı Hüsniyə xanımın bu tədbirinə afərin deyib, ayağa qalxdılar, qəbristanə tərəf yola düşdülər. Elə ki, gəlib çatdılar, Kərəm cənazəyə baxıb soruşdu:

– Deyirsiniz ki, mən namaz qılmalıyam. Ancaq bilmirəm ölü namazı qılım, ya diri namazı?

Paşa qəsdən özünü qəzəbli göstərib dedi:

– Bu nə sözdü?

Kərəm dedi:

– Bu o deyən sözdü ki, kəfəndəki hələ ölməyib, diridi.

Hüsniyə xanım yerindən dik qalxıb dedi:

– Afərin sənə, aşiq! Daha mənim sənə sözüm yoxdu. Sən doğrudan da haqq aşığı imişsən. Qoy hamı bilsin ki, kəfəndəki doğrudan da ölü deyil, diridi.

Paşa keşişə dedi:

– Keşiş, görürsən ki, bu doğrudan da haqq aşığıdır. Sən gəl qızı ver buna.

Keşiş dedi:

– Mənim ona veriləsi qızım yoxdu.

Keşiş belə deyəndə Vəzir irəli yeriyyə dedi:

– Keşiş, budu, qızın özü də mənə yazıb ki, onlar bir-birini sevirilər. Əgər qız gəlib sənə üzünə dursa, nəticəsi çox pis olacaq. Sən gəl, qızı ver Kərəmə.

Keşiş çar-naçar razı olub dedi:

– Yaxşı, ancaq mənə üç gün möhlət verin ki, hazırlıq görüm.

Paşa razılaşıb, keşişə üç gün möhlət verdi.

İndi camaat toyu gözləməkdə, Kərəmlə Sofi də sevinməkdə olsunlar, eşit keşişdən.

Keşiş evinə gəlib, hamını yuxuya verdi. Gecə yarı ağırdan, yüngüldən götürüb yola düşdü, asta qaçan namərddi.

Səhər açıldı, gördülər keşiş qaçıb. Paşa onun dalınca atlı

saldı. Çox gəzib dolandılar, tapmadılar ki, tapmadılar. Kərəm halal-hümmət eləyib, Sofi ilə yola düşdü.

Səhər yeli əsirdi. Kərəm aldı, səhər yelinnən görək nə sifariş eliyir:

Əgər gedər olsan bizim ellərə,
Sənə bir sözüm var, dur, səhər yeli!
Mənim salamımı tez yetir yara,
Bu gün xan Əslimi gör, səhər yeli!

Qabaq gedib əsmə zülfün telinə,
Nəzər qıl ruyində bir cüft xalına,
Məhəbbət naməsin özün əlinə,
Bir tənha yerdə tap, ver səhər yeli!

Kərəm deyər: burda qoysaq sazları,
Xatirimə düşdü şirin sözləri,
Qaradı qaşları, ala gözləri,
Sən də muradına ir, səhər yeli!

Şəhərlər, kəndlər keçdilər, salıq-soraq elədilər, öyrəndilər ki, keşiş Hələb şəhərinə gedib. Günə bir mənzil, teyyi-mənazil, az getdilər, çox dayandılar, çox getdilər, az dayandılar, günlərin birində gəlib Hələb şəhərinə çatdılar.

Şəhər böyük, bunlar nabeləd. Özləri də yorulub əldən düşmüşdülər. Bir bağın kənarında oturdular. Kərəmin eşqi yenə də cövşə gəldi. Sazı göynəkdən çıxarıb sinəsinə basdı, ahəstə-ahəstə deməyə başladı:

Gizli sevda çəkib, eşqə düşənlər,
Bir gün olar həlbət əyana çıxar.
Çəkəlim möhnəti səbr ilə, könül,
Görək bunun sonu nə yana çıxar...

Fərhad Şirin üçün dəldi qayanı,
Məcnun Leyli üçün gəzdi səhranı,
Kərəm Əsli deyib gəzər dünyanı,
Aşıq öz eşqinə mərdana çıxar.

Qaradı qaşları, gözü dolayı,
Yaxşı təbib gərək versin davayı,
Axtarsalar hər tərəfdən dünyayı,
Belə aşiq ancaq bir dənə çıxar.

Bizə belə imiş təqdirin işi,
Axıtdı gözümdən qan ilə yaşı,
Aldı bu Kərəmi eşqin atəşi,
Bu sevdanın sonu büryana çıxar.

Bu bağ kimin ola, kimin olmaya? Hələb paşasının darğası Gülxanın. Demə Kərəm oxuyanda Gülxan bir kənarda dayanıb qulaq asırmış. Kərəmin oxumağı onun çox xoşuna gəlmiş. Yaxına gedib baxdı ki, bu aşiq kimdisə çox dərdli adama oxşayır. Soruşdu:

– Aşıq, kimsən, haralısan, dərdin nədi?
Sofi Kərəmin başına gələnəni Gülxana nağıl elədi.

Gülxan dedi:

– Aşıq, fikir eləmə, haman keşiş ailəsi ilə bərabər buradadı. Mən səni sevgilinə çatdıraram.

Gülxan bunu deyib, bir qarı çağırdı. Qarıya çoxlu pul verib dedi:

– Gedərsən filan evə. Oraya təzə bir keşiş gəlib. O keşişin Əsli adında bir qızı var...

Qarı dedi:

– Tanıyıram, sən sözünü de!

Gülxan dedi:

– Bax, bu oğlanı ki, görürsən, haman qızın butasıdır. Atasını

qızı buna vermək istəməyib, qaçıb bura gəlib. Bu da qızı axtara-axtara gəlib çıxıb buraya. İndi sən gərək bunun gəlməyini qıza xəbər verəsən.

Qarı pulu aldı. «Baş üstə», – deyib düzəldi yola. Bu qarı imanlı ipək qarı idi. Yolda fikirləşdi ki, bəlkə burda hiylə-miyələ var. Yaxşısı budu ki, qoy qabaqca öyrənim, görüm qız doğrudan da oğlanı sevir, ya yox.

Qərək qarı gedib çatdı Əsli olan evə. Baxdı ki, Əsli pəncərənin qabağında oturub, bahar buludu kimi gözlərinə yaş axıdır. Qarı salam verib, əleyk alandan sonra oturdu, başladı ordan-burdan söhbətə. Yavaş-yavaş gəlib çıxdı mətləb üstünə. Əsli açıb bütün əhvalatı qarıya danışdı. Qarı onu sınamaq üçün qəsdən başladı öyüd-nəsihət eləməyə ki:

– Nə istəyirsən onnan? O, müsəlman, sən erməni. Ondan əl çək, gəl səni gözəl bir oğlana verim.

Əsli qarından bu sözləri eşitcək üç tel ayırıb, sinəsaz elədi, aldı, görək nə dedi:

Qarı nənə, gəl eyləmə məzəmmət,
Bülbülüm var, gülşənim var, gülüm var.
Zalım fələk verib dərdin bolunna,
Göydən yerə olub, yaman zülüm var.

Ağ üstünnən bağlamışam qaramı,
Təbib sənən, gəl tez bağla yaramı,
Gözü yaşlı qoyub gəldim Kərəmi,
Yar yanında kasad olan dilim var.

Əsliyəm, əməyim getdi badlara,
Alışdım, tutuşdum, yandım odlara,
Qorxum budu, Məlik versin yadlara,
Sevgilimdən ayrı düşən əlim var.

Qarı dedi:

– Qızım, mən səni sınaırdım. İndi səni Kərəmlə bağçada görüşdürsəm razı olarsanmı?

Əsli xan bu sözü eşidən kimi göz yaşını töküüb dedi:

– Aman nənə, de görüm, Kərəm haradadı?

Qarı Kərəmin yerini ona söyləyib geri qayıtdı. Bu sözləri Gülxana söylədi. Gülxanla Kərəm bağçaya getdilər. Qarı da qayıdıb Əsli xana xəbər verdi. Əsli xan anasının yanına gəlib dedi:

– Ana, ürəyim darıxır, izn ver, bağa çıxım.

Anası ona izn verib dedi:

– Qızım, ancaq çox ləngimə, atan gələr, dava elər.

Qarı Əsli ilə vədə yerinə gəlməkdə olsun, eşit Kərəmdən. Kərəm bir də baxdı ki, Əsli qarı ilə gəlir. O, Kərəmi gördü, amma onu bağmana oxşatdı. Çünki Kərəm bağmanın belinə söykərib dayanmışdı. Əsli dönüb, bağın o biri tərəfinə getmək istəyəndə Kərəm dedi:

Aylar, illər həsrətini çəkdiyim,
Üzü dönmüş bivəfa yar, belə bax!
Gözəllərə sərxoş gəzmək ar deyil,
Asılıbdı gümüş kəmər belə, bax!

Oxudum əlifi, yetdim yasinə,
Şux məmələr xub yaraşır ya sinə,
Kamil ovçu bərəsinə ya sinə,
Rəncbərinəm, dayanmışam belə, bax!

Kərəm deyər: kam almadım dünyada,
Cəfa çəkdim, ömür verdim mən bada,
Məcnun kimi dolanıram dünyada,
Qocalmışam, piran oldum belə, bax!

Əsli dönüb Kərəmi gördü. Sevindiyyənnən donub yerindəcə qaldı. Kərəm baxdı ki, Əsli başdan-ayağa qara geyinib. Sazı döşünə basıb dedi:

Əvvəl bahar, yaz ayları gələndə,
Alaydım, gedəydim bağlara səni.
Cümlə quşlar muradını alanda,
Qaldıraydım yaşıl dağlara səni.

Camalın xubluğu mat elər mahı,
Göylərə dayanır aşığın ahı,
Geyin al-yaşılı, geymə siyahı,
Haqq nəsib eylesin ağlara səni.

Dərdli Kərəm deyər: gerçəkdi sözüüm,
Bu məlul könlümü şad elər üzün,
Qızarıb almalar, dəyəndə üzüm,
Endirəydim yaşıl bağlara səni.

Sən demə bu gün Hələb paşası gəzməyə çıxıbmış. Yolu buradan düşdü. Baxdı ki, darğanın bağında bir cavan oğan dərdli-dərdli oxuyur, bir qız da qulaq asır. Bu, paşaya toxundu. Atını sürdü düz bağın içinə. Əsli adam gəldiyini görcək, işin üstü açılmasın deyə, qaçıb getdi. Paşa aldı Kərəmin başının üstünü, dedi:

– De görüm kimsən? Burada nə qayırırsan?

Kərəm dinmədi. Paşa bir də soruşdu. Kərəm yenə də cavab vermədi. Paşa bir də qəzəblə soruşanda sazı sinəsinə mindirib dedi:

Şikayətim vardı çərxi-fələkdən,
Zalım fələk əydi, бүkdü belimi.
Əzəl bülbül kimi fəryad edərkən,
İndi lal eylədi şirin dilimi.

Yandı ciyərciyim, döndü büryana,
Axdı çeşmim yaşı, döndü ümmana,
Gətirdilər məni ulu divana,
Bağladılar ayağımı, əlimi.

Dərdli Kərəm qoydu başı qadaya,
Yar ilə getmədi xəlvət odaya,
Çox şükürlər olsun bari-xudaya,
Gözüm ilə gördüm Əsli yarımı.

Paşa diqqətlə qulaq asıb gördü, yox, burda nə isə deyəsən
başqa bir məsələ var. Dedi:

– Aşıq, de görüm kimsən? Dərdin nədi?

Kərəm dinməmiş Sofi dedi:

– Paşa sağ olsun, bu, Gəncəli Ziyad xanın oğludu. Neçə ildi
ki, keşişin qızına aşıqdı. Onun dalınca diyar-diyar gəzir. Axır-
da gəlib burda sevgilisini tapıb. Sevgilisi ilə görüşmək istə-
yirdi ki, siz gəlib çıxdınız.

Paşa soruşdu:

– Qız da bunu istəyirmi?

Sofi dedi:

– Bəli, soruşa bilərsiniz.

Paşa o saat bir ədalət divanı qurub, keşişi də, qızını da
çağırtdırdı. Qıza dedi:

– Qızım. Sən bu oğlanı sevirsənmi?

Əsli xan paşanın ayaqlarına yığılıb dedi:

– Sənə qurban olum, paşa, bu mənim sevgilimdi. Atam
məni ona verməyib, bizi fəraq oduna yandırır.

Paşa üzünü keşişə tutub dedi:

– Niyə qızını ona vermirsən?

Keşiş dedi:

– Əvvəla, mən erməniyəm, o müsəlman. İkinci də mənim
qızım nişanlıdı.

Paşa döndü, Əslidən soruşdu ki:

– Qızım, sən nişanlımısan?

Əsli dedi:

– Paşa, məni burada özləri güclə bir oğlana nişan qoyublar. Ancaq mən Kərəmdən başqasına getməyəcəyəm.

Paşa dedi:

– Keşiş, bunlara zülm etdiyin bəsdı. Gərək qızı verəsən ona.

Keşiş gördü ayrı yol yoxdu, dedi:

– Baş üstə! Mənə üç gün möhlət ver, hazırlıq görüm.

Camaat yerbəyerdən qışqırdı ki:

– Möhlət vermə, yenə də qaçacaq.

Paşa dedi:

– Yox, qaçmaz.

Sonra üzünü keşişə tutub dedi:

– Üç gün Əslini burada, öz qızlarımın yanında saxlayacağam. Get, hazırlaş. Üç gündən sonra toydu.

Hamı paşanın bu tədbirini bəyəndi. Hazırlıq başlandı. İndi hamı toya hazırlaşmaqda olsun, eşit keşişdən.

Keşiş çox hiyləgər, özü də sehrikar idi. Tez qıza qırmızı xaradan don hazırlatdı. Döşünə tilsimbənd düymələr tikdirdi. Üçüncü gün Əslinin yanına gəlib, öz əlilə donu ona geydirdi, sonra da dedi:

– Qızım, mən çox şadam ki, sən öz muradına çatdın. Xoşbəxt ol! Ancaq sənnən axırncı bir xahişim var. Babalım boy-nuna, əgər bu düymələri özün açasan, qoy düymələri Kərəm açsın.

Bəli, paşanın əmri ilə toy başlandı. Qırx gün, qırx gecə çaldılar, oynadılar, məclis keçirdilər, Əslini Kərəmə verdilər.

Kərəm gəlin otağına girib gördü ki, Əsli xan alxaraya bürünüb, özünə də yetmiş yeddi qələm ilə bəzək vurub. Kərəm bu gözəlliyi Əsli xanda görən kimi sazını alıb, görək nə dedi:

Sevdiyim başdan ayağa
Al qırmızı geyinibdi.
Yaraşır qəddi-dalına
Şal, qırmızı geyinibdi.

Atalıda, analıda,
Ördəklidi, sonalıda,
Qulaqları tanalıda,
Ləl qırmızı geyinibdi.

Badə doludu içməyə,
Gül, fidan, ağac əkməyə,
Vaxtı gəlibdi açmağa,
Gül qırmızı geyinibdi.

Yaşa, sevdiciyim, yaşa,
Nə yazılsa gələr başa,
Al yanaqda qoşa-qoşa,
Xal qırmızı geyinibdi.

Kərəm dədə gəldi sizə,
Qədəm basdı evinizə,
Mail oldu ala gözə,
Al qırmızı geyinibdi.

Kərəm sözünü tamam eləyib, Əslinin boynunu qucaqladı.
İki aşiq görüşüb, öpüşdülər. Əsli dedi:

– Can Kərəm, şükür olsun, çox cəfadan sonra axırda bir-birimizə çatdıq.

Bəli, adamlar dağılıb getdilər. Otaqda tək-cə Kərəmlə Əsli qaldı. Əsli dedi:

– Kərəm can, atam babal salıb ki, donumun düymələrini sən açasan.

Kərəm irəli gəldi. Nə qədər elədi düymələri açma bilmədi. Əsli də nə qədər çalışdısa düymələri açma bilmədi. Aldı Kərəm, görək düymələrə nə dedi:

Aman fələk, dad eylərəm əlindən,
Açılsın Əslidən düymə, mən öldüm.
Əsli xan ağlıyar, Kərəm alışar,
Açılsın Əslidən düymə, mən öldüm.

Ağalar ağası, şahların şahı,
Mənə kömək olsun göylərin mahı,
İmansız keşişin budu mətahı,
Açılsın Əslidən düymə, mən öldüm.

Kərəm belə oxuyanda Əslinin yaxasındakı düyməsinin biri açıldı.

Aldı Kərəm:

Keşiş qabağında bir qara duman,
Çağırram mövlanı halımdı yaman.
Müşkülləri açan peyğəmbər, imam,
Açılsın Əslidən düymə, mən öldüm.

Kərəm belə deyəndə düymənin biri də açıldı. Amma o biri düymə o saat bağlandı. Kərəm ağlaya-ağlaya dedi:

Atan keşiş, kilsələrdən kəndi var.
Hiyləgərdir, bilmək olmur, fəndi var.
Bir düymənin həştad səkkiz bəndi var.
Açılsın Əslidən düymə, mən öldüm.

Belə deyəndə düymələr axıra kimi açıldı. Bir düymə qalanda yenə başa kimi düymələndi. Aldı Kərəm, dedi:

Bahar olcaq, dağlar, qarın ərəsin!
Kərəm, ömrün bu qürbətdə çürüsün!
Düymə kəsən zərgər, əlin qurusun!
Açılsın Əslidən düymə, mən öldüm⁷³.

Düymələr yenə də bir düymə qalanacan açıldı. Kərəm bir bənd də oxudu ki, axırını düymə açılsın. İş tərsinə oldu. Söz qurtaran kimi yenə düymələr başa qədər düymələndi. Belə-belə düymələr açıldı, bağlandı, axırını düymə açılarda bir od çıxıb Kərəmin sinəsinə düşdü. Kərəm başladı yanmağa. Əsli dad-fəğan eləyib ağlamağa, özünü yeyib tökməyə başladı. Kərəm Əslini belə görəndə aldı, görək yana-yana nə dedi:

Gəl, Əslim, gəl ağlama!
Yanıram, Əslim, yanıram!..
Ciyərim odda dağlama,
Yanıram, Əslim, yanıram!..

Bir atəş düşdü canıma,
Anam yox, gəlsin yanıma,
Ellər ağlasın halıma,
Yanıram, Əslim, yanıram!..

Çəkdicəyim dərdlə ələm,
Mənnən ibrət alsın aləm,
Belə çalınıbdı qələm,
Yanıram, Əslim, yanıram!..

Kərəməm, söylənir adım,
Ərşə çıxıbdı fəryadım,
Əlimnən getdi muradım,
Yanıram, Əslim, yanıram!..⁷⁴

Alov t p d n dırnağa Kərəmi b r d .  slinin dad-f rya-
dına camaat tökülüb gəldi. Hamıdan qabaq  slinin tay-tuřları
i eriy  doluřdular. Ancaq Kərəmin alovunu söndürmək m m-
k n olmadı. Tamam yanıb k l oldu. Əsli p riřan saçlarını sinə-
saz eləyib, g z yařını t k -t k  g r k qızlara nə dedi:

Baxın, qızlar, mənim m řk l halıma,
Yandı Kərəm, saldı məni bu d rd .
 ydi qam timi, b kd  belimi,
Yandı Kərəm, saldı məni bu d rd .

Bizə haqdan bir inay t olurmu?
Mac ramız xoř rəvayət olurmu?
M hřerd  g r řm k qismət olurmu?
Yandı Kərəm, saldı məni bu d rd .

Mən  sliy m, itirmişəm m rdimi,
Bülbül uçub, xar alıbdı yurdumu,
A ın məzarını, g r m  z n ,
Yandı Kərəm, saldı məni bu d rd .

Söz tamam oldu. Qızlar pařaya xəbərə qa maqda olsunlar,
Əsli də t k-tənha ađlamaqda, eřit keřiřd n.

Keřiř arvadını  ađırıb dedi:

– Get, Kərəmdən bir xəbər bil. G r k o, yanıb k l ola.

Keřiřin arvadı qa a-qa a  z n  yetirib, bir təhər pəncərə-
d n  slini səslədi. Əsli gördü g l n anasıdı, gəldi pəncərəyə.
Anası xəbər aldı:

– Qızım, niyə ađlayırsan? Yoxsa Kərəm səni aldadıb qa-
 ıb?

Anası belə deyəndə  sli Kərəmin sazını götürüb, g r k
anasına n  cavab verəcək:

Allah sizə versin bəlalar, ana,
Ana, Kərəm yandı deyın ađlaram!
Qan ađlayır bađda güllər, lalələr,
Ana, Kərəm yandı deyın ađlaram!

Məni ađlar qoyduz cavan vaxtımda,
Qaralar yazdınız mənim baxtımda,
Atam tarmar olsun taci-taxtımda,
Ana, Kərəm yandı deyın ađlaram!

Gödək etdiz siz Əslinin dilini,
Bülbül olan buraxarmı gülünü?
Gözümlə görürəm Kərəm külünü,
Ana, Kərəm yandı deyın ađlaram!⁷⁵

Əsli bunu deyib, Kərəmin külünü ovuclayıb, başına tökdü. Sən demə külün içində hələ qor qalıbmış. Əslinin saçı od aldı. Anası onu söndürmək üçün qapıya qaçdı ki, içəri girsin. Əsli tez qapını daldan bağladı. Keşişin arvadı qışqırdı. Hamı tökülüb gəldi. Nə qədər elədilər qapını açə bilmədilər. Əsli də yanıb kül oldu, Kərəmin külünə qarışdı.

Paşa keşişin də, arvadının da təqsirini üzünə oxuyandan sonra hər ikisinin boynunu vurdurdu. Kərəm ilə Əslinin külünü sandığa yığdılar. Qırx gün, qırx gecə yas saxlayıb, külü bir qəbirdə basdırdılar, üstündən də bir günbəz tikdirdilər. Sofi də öluncə bu günbəzdə mücəvür qaldı.

ABBAS VƏ GÜLGƏZ

USTADNAMƏ

Dərdü qəmin ərbabıyam,
Dərdlər məndən irad olmaz.
Gündə yüz min xəyal eylər,
Mənim könlüm bir şad olmaz.

Göyə çəksə baş tayalar,
Fələk onu tez payalar,
Hər külüng çəpməz qayalar,
Hər iyiddən Fərhad olmaz.

Dərviş olan baxmaz pusta,
Uslu olan olar usta,
Güvənmə bivəfa dostu,
Bivəfadan imdad olmaz.

Səhər bağın əsər badı,
Dostundan istə muradı,
Mövlam yaradıb Muradı,
Hər kəs Dəllək Murad olmaz.

Aşıqlar ustadnaməni bir yox, iki deyər, biz də deyək iki olsun.

Bir adam ki, sənə ülfət eyləsə,
Yəqin onu əsil zati yaxşıdı.
Namərd sənə quzu-plov yedirsə,
Mərdin quru məhəbbəti yaxşıdı.

Dad, həzar çəkərəm pərgarsız sazdan.
Ver, qurtar əlindən nəzir-niyazdan,
Söyləyən qarıdan, gəzəyən qızdan,
Güləyən gəmindən lotu yaxşıdı.

Aşiq olan sözün söyləyər başdan,
Salla-baş adamdan, ürəyi daşdan,
Bədnəzər qonşudan, bədcins yoldaşdan,
Qədir bilənlərin iti yaxşıdı.

Aşiq Hüseyn söylər kəlməni teydən,
Dərsimi almışam əlifdən, beydən,
Çörəksiz otaqdan, gözəlsiz öydən,
Çölün, biyabanın otu yaxşıdı.

Ustadlar ustadnaməni iki yox, üç deyər, biz də deyək üç
olsun, namərdlər saralıb solsun.

Bu dünyada kamal nədi, var olan,
Ağlı az olsa da başdı, deyərlər.
İxtiyarı xəlayiqə car olan,
Adam cərgəsində keçdi, deyərlər.

Bayquş olub viranalıq eyləsə,
Məcnun kimi divanalıq eyləsə,
Nə qədəri vecsiz kəlam söyləsə,
Ağzından cəvahir saçdı, deyərlər.

Arayıban xiridarın tapgilan.
Xüffət çəkib, namus-arın tapgilan,
Aşiq Kamal bərabərin tapgilan,
İndən sonra sənə yaşdı deyərlər.

Dostlar, sizə haradan, kimdən xəbər verim, Tifərqanda¹ Xoca Mayıl adlı bir adam var idi. Xoca Mayılın Abbas adlı çox ağıllı bir oğlu var idi.

Bir gün Xoca Mayıl bərk xəstələndi, arvadını yanına çağıraraq, vəsiyyəti elədi:

– Oğlum, Abbas hankı sənəti xoşlasa qoyarsan o sənəti öyrənər.

Elə həmin gün Xoca Mayıl canını tapşırırdı sizə. Xoca Mayılın dəfn-kəfn eləyib, basdırdılar. Yeddi gün, yeddi gecə yas saxladıqdan sonra anası Abbası çıxartdı şəhərə. Hara apardısa, Abbas heç bir sənəti bəyənmedi. Ta ki, gəlib mədrəsəyə çıxdılar. Abbas mədrəsəni gördü, dedi:

– Ana, mən oxumaq istəyirəm.

Anası çox sevindi, onu mollağın yanına gətirdi. Molla arvadı dedi:

– Nə qulluq?

Arvad dedi:

– Bu uşağı gətirmişəm, oxudasan.

Molla dedi:

– Yaxşı, nə deyirəm, oxudaram.

Arvad Abbası mollağın yanında qoydu. Abbas başladı oxumağa.

Bir gün molla başqa yerə getmişdi. Abbas da uşaqları başına yığmışdı, əlini qulağına verib şikəstə deyirdi. Molla qayındanda onun səsinə eşitdi, gizləndən baxıb gördü ki, oxuyan Abbasdı. Molla içəri girib, Abbasın ayağını fələqqəyə saldı. Ayaqlarına o ki var idi, o qədər döydü ki, ayaqlarının bir qabıq dərisi getdi.

Abbas ağlaya-ağlaya evlərinə gəlib anasına dedi:

– Mən ta oxumağa getməyəcəyəm. Molla məni fələqqəyə salıb döydü.

Anası nə qədər cəzə-fəzə elədisə, Abbas oxumağa getmədi.

Hacı Seyid oğlu Saqi Abbasın dostu idi. Bir gün Abbas Saqi ilə bağa gəzməyə getmişdi. Bir qədər gəzəndən sonra hərəsi uzanıb bir ağacın dibində yatdı. Saqi bir vaxt yataqdan qalxıb gördü axşamı, amma Abbas yuxudan hələ ayılmayıb. Nə qədər elədi, Abbası ayılda bilmədi. Tez gedib Abbasın anasına, bacısına, qonşularına xəbər elədi. Səs düşdü, hamı tökülüb gəldi. Nə qədər elədilər Abbası oyada bilmədilər. Onu elə yuxulu götürüb evə gətirdilər. Bütün rəmmallar, qarılar yığıldı, bunu hərə bir yerə yozdu. Kimi dedi dəli olub, kimi dedi başına hava gəlib. Bir qarı onun nəbzini tutub dedi:

– O, eşq yuxusundadı, sabah ayılacaq.

Sabah açılan kimi Abbas yuxusundan ayılıb dedi:

– Ana, bu camaat niyə yığılıb?

Anası əhvalatı ona söyləyib dedi:

– Oğul, dərдин nədi?

Abbas dedi:

– Bir ucu çömçə, bir ucu nimçə gətirin, dərdimi deyim.

Gedib Abbasa bir saz gətirdilər. Abbas sazı sinəsinə basıb, görək nə dedi:

Ruzi-əl-məhşərdə mövlam eşqinə
İçmişəm kövsərdən bir cami-ləziz.
İsgəndər axtardı, tapıb içmədi,
Xızır içdi oldu cəvanü əziz.

Mələklər geyinib sündüstə braq,
Şəmsü qəmər göydə vurur mayallaq.
Şərabi-əntəhur, bir əcəb bulaq –
Süddən ağdı, tamı şəkərdən ləziz.

Xudaya, Abbası eyləmə zəlil,
Yetişsin dadimə Cabbarü Cəlil;

Göndərdin Quranı bəndəyə dəlil,
Şükr, biz də tapdıq imani-əziz.

Arvad dedi:

– Oğul, mən indi başa düşdüm. Bir qıza aşiq olmusan. De
görüm, kimə aşiq olmusan? Sevgilin haralıdı?

Abbas dedi:

– Ana, qulaq as, deyim.

Aldı Abbas, görək nə dedi:

Ağalar ağası, ağalar xası,
Ana, mövlam mənə buta veribdi.
Düldülün sahibi, Qəmbər ağası,
Ana, mövlam mənə buta veribdi.

Anası onun sözünün cavabında dedi:

– İndi ki, belə oldu. Oğul, qulaq as, birini də mən deyim.

Aldı anası:

Algilən duamı, duasız olma!
Göydəki quş kimi yuvasız olma!
Həyalı görəndə həyasız olma!
Götür namus, qeyrət, ari bil incə.

Aldı Abbas:

Haca gedər hacıların hacısı,
Bilən olmaz şirin ağzım acısı,
Mənim yarım Məmməd bəyin bacısı,
Ana, mövlam mənə buta verib.

Anası dedi:

– Sənə qurban olum, oğlum! Qonşumuzdakı Məhəmməd

bəyin bacısıdısa, bu saat gedim elçiliyə. Ümidim var ki, Məhəmməd bəy bacısını sənə versin. Ancaq uzaq yer olmasın ha...

Aldı anası:

Elə otur, elə dur, bəynişiñ olsun!
Yediyin, içdiyin xoş nuşun olsun!
Qərib İmam Rza yoldaşın olsun!
İmamların həşt-çaharı bilincə.

Aldı Abbas:

Mənim ağam Şahi-Mərdan Əlidi.
Hökm eyləsə, düşmən bağrın əridi.
Abbas deyər: yarım adı Pəridi,
Ana, mövlam mənə buta veribdi.

Aldı anası:

Ağanın əlindən sən badə içdin,
Alışdın, tutuşdun, odlara düşdün.
Səlbinaz da deyər: oğlumu qoşdum,
Haq-talanı bircə barı bilincə.

Anası çox ağladı, sıtqadı ki, oğlunu qoymasın gedə, Abbas razı olmadı. Axırda çar-naçar razı olub, oğluna xeyir-dua verdi. Abbas yola düşdü, Təbrizə tərəf getməyin binasını qoydu. Abbas getməkdə olsun, sizə kimdən xəbər verim, Xoca Mayılın siğə qardaşından.

Xoca Mayılın Təbrizdə bir siğə qardaşı vardı. Bu adam eşitdi ki, siğə qardaşının oğlu Abbas bərk azarlayıbdı. Xorcuna bir az çörəkdən-zaddan yığıb, Tifarqana tərəf getməyə başladı. Kişi az getdi, üz getdi, yolda Abbasa rast gəldi. Abbas onu ta-

nımadı. Salamdan-kalamdan sonra Abbas ondan soruşdu:

– Əmi, Təbrizə mən neçə günə gedib çıxı bilərəm?

Kişi gülümsünüb dedi:

– Oğul, Təbrizlə Tifarqanın arası uzaq yol deyil, bir saqqal boyu yoldu də. Tez çatarsan.

Kişi güləndə Abbas əl atdı saza, dedi:

Xəbər aldım təbrizlidən,
Məni hərcayı çağladı.
Viran bağlar xəzəl oldu,
Didələrim qan ağladı.

Bülbüləm, dala qonaram,
Zərgərəm, gümüş yonaram,
Ha bu dərdə mən yanaram,
Xoryat söz məni dağladı.

Abbasam, yoxdu məkanım,
Sana qurban şirin canım.
Şəhrinizdə Pəri xanım,
Sidqin mövlaya bağladı.

Xoca Mayıl Abbası tanıdı, o saat atdan yerə düşüb dedi:

– Abbas, sən mənim qardaşımın oğlusan. Mən sənin naxoş olmaq xəbərini eşitdim, Tifarqana gəldim. Şükr allaha, yaxşı olmusan. İndi gəl atı min, sən get Təbrizə, mən də sonra gələ-
rəm.

Abbas nə qədər dedi özün min, yaxşı deyil, sən məndən yaşlısan, kişi razı olmadı. Axırda Abbas atı mindi, yola düşdü. Az getdi, çox getdi, gedib Təbrizə çıxdı. Abbas baxdı gördü bir dəstə adam ağaqla bir oğlanı döyür. Abbas atdan sıçrayıb yerə düşdü, dedi:

– Bunu niyə döyürsünüz? Nə günahın sahibidi?

Dedilər:

– Hərəməzə bir manat borcludu, vermir, onunçün döyürük.

Abbas döyülən adamdan soruşdu:

– Adın nədi?

Döyülən adam dedi:

– Qəmbərdi.

Abbas adamlara dedi:

– Mənim atımı alın, bunun borcunu çıxın. Bu yazığı azad eləyin.

Adamlar atı alıb, oğlanın borcunu çıxdılar. Abbas elə buradaca bu Qəmbərlə siğə qardaş oldu. Abbas bir müddət Qəmbərin evində qaldı. Bir gün Qəmbərə dedi:

– Bu şəhərdə sazbənd varmı?

Qəmbər dedi:

– Sazbəndi neyləyirsən?

Abbas dedi:

– Bir saz qayırtdıracağam.

Qəmbər onu apardı sazbəndin yanına. Sazbənd ona bir cürə saz vermək istədi.

Abbas dedi:

– Xeyr, usta, o göydən asılan tavar sazı mənə ver! Bu cürəni neyləyirəm?!

Usta dedi:

– Sən uşaqsan, o sazı çala bilməzsən. O saz sənə üçün yaramaz. Onu ancaq yaxşı ustalar çala bilərlər.

Abbas dedi:

– Usta, sənə nə işinə qalıb. Sən o göydən asılan sazı mənə ver, haqqını da al. Çalaram da özüm bilərəm, çalmaram da.

Usta dedi:

– Oğul, mənim əhdim var. O sazı kim mənim könlüm istəyən kimi yaxşı çala bilsə, ona bağışlayacağam. Ancaq heç bir ustad aşırıq onu mən istəyən kimi çala bilməyib. Al, mən istəyən kimi çalsan sana peşkeşdi.

Usta sazı Abbasa verdi. Abbas sazı köklədi. Təzənəni simlələrə çəkəndə, saz durdu süxənvərlik eləməyə. Usta lap məhəttəl qaldı. Abbasa afərin söyləyib, sazı ona bağışladı. Abbas öz-özünə dedi:

– Mən sazı səssizcə aparmayım, qoy Ustadan bir neçə söz soruşum.

Aldı Abbas:

Şikəstə könlümün təbibisi usta,
Bu Təbrizin binaları neçədi?
Neçə ayə oxunur cim, sin, dal üstə²,
Oxunanda mənaları neçədi?

Usta dedi:

– Oğul, mənim sənətim saz bağlamaqdı. Mən elə şeyləri başa düşmərəm. Burada Aşıq Şirvandostu, Aşıq Sənan kimi usta aşıqlar var. Onlar Batmanqılincin aşıqlarıdır. Bu sözləri get onlardan soruş!

Abbas dedi:

– Usta, eybi yox, cavab verməsən də, icazə ver, gerisini deyim.

Usta dedi:

– Oxu, ancaq sənənin dediklərini mən başa düşəsi deyiləm.

Aldı Abbas:

Ərənlər üstümə gəldi nüməyan,
Bir ayə göstərdi bəyanbəbəyan,
Bir səf mələk gördüm, huriyi-qılman,
Dal gərdəndə şanaları neçədi?

Giriftaram bir pərinin dağına,
Gərmiş eləmədim solu sağına,

Abbas deyər: girdim xublar bağına,
Eyvan, otaq, xanaları neçədi?

Üstəlik usta ona xələt də verdi. Abbas bu xələti Qəmbərə bağışladı. Abbasla Qəmbər evə qayıtdılar. Bir-iki gün də keçdi. Bir gün Abbas Qəmbərə dedi:

– Qardaş, Aşıq Şirvandostu, Aşıq Sənan, Aşıq Hüseyn harda olur?

Qəmbər dedi:

– Abbas, onların adını çəkmə! Onlar yaman aşıqdı. Üstlərində də qırx aşıq var. Sənin gəldiyini, aşıq olduğunu bilsələr səni öldürərlər.

Abbas dedi:

– Onların məclislərinə gedək. Bir az sözlərinə qulaq asaq, görək nə cür aşıqdılar.

Qəmbər buna razı oldu. Bir-birinə qoşulub, bu aşıqların məclisinə getdilər. Qapıdan içəri girəndə Abbas salam verdi. Aşıqlar çalıb-çağırıb oynayırdılar. Abbas axıracan qulaq asdı. Məclis qurtarandan sonra bir qədər xərclik verdi. Oradan çıxıb, Qəmbərin evinə gəldi. Abbas Qəmbərə dedi:

– Qəmbər, o aşıqların hamısı tırınqı aşıqlardı. Kisələrində heç zad yoxdu. Sabah sazı götürüb onların məclisinə gedərik.

Qəmbər başladı dəlil-dələyil eləməyə ki:

– Onlar Batmanqılının aşıqlarıdır. Getmə, xataya düşərsən.

Abbas gördü Qəmbər getmək istəmir, bərk qorxur, ona üz vurmadı. Gecəni yatdılar. Səhər Abbas qapıya çıxmışdı, baxdı ki, bir çoban, yanında köpəyi gedir. Onu çağırıb dedi:

– Çoban qardaş, ağadan ayda neçə toxlu alırsan?

Çoban dedi:

– Nə ay, ildə beş toxlu alıram.

Abbas dedi:

– Bir illik haqqını verim, mənəmlə bu gecə bir yerə gedək. Çoban fikirləşdi ki, deyər yer qaz, qazaram, odun daşı,

daşıyaram, ta mana nə eləyəcək? Dedi:

– Yaxşı, razıyam. Burada dur, aparım bu qoyunu sahibinə tapşırım, sonra gəlim.

Abbas razı oldu. Çoban aparıb şeyləri evə qoydu. İti, qoyunu yeyəsinə tapşırıb Abbasın yanına qayıtdı, dedi:

– İndi hara gedirsən, gedək!

Abbas dedi:

– Əyninə bir çuxa geydirəcəyəm. Başına bir papaq qoyaçağam. Ayağına bir başmaq geydirəcəyəm. Belinə də bir qurşaq qurşayacağam. Sonra sana bir neçə söz öyrədib Batmanqılıncın aşıqlarının yanına aparacağam. Özünə də altı toxlu haqq verəcəyəm. Soruşsalar, deyərsən aşığam. Bax o yan-bu yan eləməzsən ha!..

Çoban razı oldu. Necə ki, demişdi, Abbas çobanı geyindirib, köhnə sazını da çiyninə keçirib dedi:

– Səni ki, aparacağam o məclisə, əvvəl qapıdan girəndə salam ver! Sonra başmağını çıxart, get başda oturanların lap üst tərəfində otur! Bir az keçəndən sonra de ki, icazə verin mənəm bu şagirdim sizin şagirdlərlə beytləşsin. Tay dalısı ilə işin yoxdu. Sən səssiz otur, qulaq as. Heç bir söz danışma.

Abbas ona bir beyt də öyrətdi. Çobanla Abbas bir-birinə qoşulub aşıqların məclisinə getdilər. Salam vermək, başmaq çıxartmaq çobanın yadından çıxdı. Başmaqlı-zadlı gedib yuxarı başda əyləşdi. Baxdı ki, hamı ona baxır, nə qədər fikirləşdi, beytlər yadına düşmədi. Axırda naçar qaldı, üzün Aşiq Hüseyinə tutub dedi:

– Usta, icazə verin, şagirdlərimiz bir az beytləşsinlər, biz də qulaq asaq.

Belə deyəndə aşıqlar bir-birinin üzünə baxdılar.

Aşiq Hüseyinə dedilər ki:

– Dur bunun şagirdinin də, ustasının da sazını əlindən al!

Həmin məqamda Batmanqılınc da adam göndərmişdi ki, qonağım var, bir kamil aşiq gəlsin, dövran keçirsin. Batmanqı-

İnc göndərdiyi adam da kənarında durub, bu həngaməyə tamaşa eləyirdi. Aşıq Hüseyn sıçrayıb çuxadan çıxdı. Sazını düzəldib dedi:

– Hanı şagirdin? De meydanıma gəlsin?

Çoban Abbasi göstərib dedi:

– Bax budu.

Abbas sazını köynəyindən çıxartdı. Aşıq Hüseynin müqabilinə atıldı. Bunlar meydan suladılar. Abbas dedi:

– Aşıq Hüseyn, fürsət sənindi, ya mənim?

Aşıq Hüseyn dedi:

– Nə fürsət-mürsət? Əvvəlki kəlmədə belini qırıb, sazını əlindən alacağam. Nə fürsətdən dəm vurursan?

Abbas dedi:

– Arxı tullan, sonra bərəkallah de! Bir o qədər laf eləmə! Nə bacarırsan de gəlsin!

Aldı Aşıq Hüseyn:

Mənnən salam olsun arif olana,
Peyğəmbər nə günü taci-sər oldu?
Kim qırxdı başını, muyin neylədi,
Nə sual eylədi, nə iqrar oldu?

Abbas başını bulayıb güldü. Sazı sinəsinə sıxıb, təzənəyi simə bərk-bərk çəkdi, dedi:

Ol cümə günündə, səbh namazında,
Peyğəmbər o günü taci-sər oldu.
Ahu qırxdı başın, muyin götürdü,
Həqiqət, mərifət o iqrar oldu.

Aşıq Hüseyn dedi:

– Gerisinə qulaq as, gör sənənin başına nə oyun gətirəcəyəm.

Aldı Aşıq Hüseyn:

Nə günü qırxıldı Rəsulun başı?
Ona kim gətirdi ülgücü, daşı?
Neçə tarixində oxunur yaşı?
Neçə ay, neçə il ömrü xar oldu?

Aldı Aşıq Abbas:

Cümədə qırxıldı Rəsulun başı,
Cəbrayıl gətirdi ülgücü, daşı,
Altmış iki tarix oxunur yaşı,
Altmış üç tarixdə ömrü xar oldu.

Aldı Aşıq Hüseyin:

Hüseyin deyər: gun cahanda neçədür,
Neçə yaqut, neçə mərcan, neçə dürr?
Rəsulun sərində muyi neçədir?
Harada yerləşib, bərqərar oldu?

Aldı Aşıq Abbas:

Abbas deyər: gun cahanda ikidür,
İki yaqut, iki mərcan, iki dürr.
Altı min altı yüz altmış ikidür,
Behişt-ələda bərqərar oldu³.

Batmanqılınc göndərən adam işin axırını gözləyirdi. Çoban yavaşcalıqnan əyilib, Şirvandosta dedi:

– Bəs siz neçə toxluya bura gəlibsiniz?

Aşıqlar belə hesab elədilər ki, çoban onlardan «toxlu bağlaması» soruşur, dəydilər bir-birinə. Heç biri toxlu bağlamasını bilmədi. Qaçmağa yol axtardılır, ancaq mümkün edə bilmədilər. Aşıq Abbas Sənana dedi:

– İndi, aşığı, mən sənnən bir neçə söz xəbər alacağam. Gərək cavab verəsən

Aşığı Sənan dedi:

– Sənin ağzından süd iyi gəlir. Sən şir meydanında davam gətirə bilməzsən.

Aşığı Abbas dedi:

– Eybi yoxdu, ağıl yaşda deyil, başdadı. Cücəni payızda sayarlar.

Aldı Aşığı Abbas:

Mənnən salam olsun Aşığı Sənana,
Bil neçə gül bitib, ovrağı nədi?
Məscidi-əqsayə kim qoydu bina,
Onun içi daşdı, qırağı nədi?

Bir neçə qəndillər asılıb dardan,
Neçəsi heyvadan, neçəsi nardan,
Xəbər ver, yer-göyün qapısı hardan,
Xəbər ver, kim örtər, növrağı nədi?

Abbasam, ağamdan içmişəm bada,
Bada içənlərdən oldum ziyada,
Üç kimsənə gördüm, getdi zülmata,
Onlar nə yandırır, çırağı nədi?

Bütün aşıklar gözlərini döyə-döyə bir-birinin üzünə baxdılar. Bir-birinə qaş-gözlə dedilər ki, biz gərək buna bir kələk qurub, başını buradaca batıraq. Abbas bunların hiyləsini anlayıb dedi:

– Hələ dalısına qulaq asın! Harasıdır? Təzə başlamışam.

Aldı Aşığı Abbas:

Mənnən salam olsun arif olana,
Neçə ulduz neçə aya bağlıdı?

Təqlid nədi müsəlmanlıq şərtiynən?
Neçə təqlid Mustafaya bağlıdı?

Durdum əlif-beydən dərşimi alım,
İstəyirsən mən də sizə dov gəlim.
Oturən alimlər, bir xəbər alın,
Dörd kitabda neçə ayə bağlıdı?

Abbasam, yoluma kim versin salıq?
Yetişsin dadıma o rəbbi-xalıq,
Dərya kənarında kim oldu balıq?
Namaz qılan nə qibləyə bağlıdı?

Abbas bunların kələyini əvvəldən başa düşmüşdü. Odu ki, söz qurtaran kimi üzünü onlara tutub dedi:

– Mən görürəm, sizin fikriniz başqadı. Amma elə fikrə düşməyin. Aşıqdı, biri güclü olar, biri gücsüz olar.

Çoban dedi:

– Abbas, sən aşıqsan ki, aşıqsan. Xalis haqq aşığısan. Sözü-nü arxayın oxu! Sana bir söz desələr, hamısını qıracağam.

Batmanqılınc göndərən adam dedi:

– Abbas, sözünü de! Bura aşıq məclisidi. Bir kəs sana ağır söz deyə bilməz.

Abbas sazı sinəsinə basıb, zilini zil, bəmini bəm eylədi, görək nə dedi:

Aldı Abbas:

Səhər-səhər dost kuyuna varanda,
Ona deynən, bizə yar isə gəlsin.
Elə danış seyraqıblar duymasın,
Zahirdə, batində var isə gəlsin.

Müsəlmanlar, siz düşməyin qiybətə,
Qiybət edən özü düşər zillətə,

İsgəndəri kim göndərdi zülmətə?
Hər kim ondan xəbərdir isə gəlsin!

Qızıl gül açılıb xəndan içində,
İnnabı dodaqlar dəhan içində.
Abbasam durmuşam meydan içində,
Hər kimin mənimlə varisa gəlsin!⁴

Abbas bu sözləri tamam eləyən kimi aşıqlar hər tərəfdən onun üstünə töküldülər.

Çoban işi belə görəndə çomağı çəkib, çuxasını bəlgə elədi. Bunları budayıb, şil-küt elədi, hərəsini bir tərəfə yıxdı. Abbas dedi:

– Çoban qardaş, bundan sonra mənim başım qada-baladan uzaq olmayacaq. Gəl sənə haqqını verim, get! Mən özüm nə elərəm, elərəm.

Çoban dedi:

– Mən sənə heç zad istəmirəm. Ölüncə mən sənə ilə yoldaşam.

Abbas dedi:

– O çiyindəki sazı sana bağışladım.

Bəli, ərz olsun, Batmanqılinc göndərən adam düz ağasının yanına gedib, əhvalatı ona söylədi, Abbası çox təriflədi. Batmanqılinc dedi:

– O aşığın yerini bilirsənmi?

Dedi:

– Lüt Qənbərin evindədi.

Batmanqılinc dedi:

– Bu saat Aşıq Abbası mənim hüzuruma gətir, görüm o nəçidi ki, mənim aşıqlarımı bağlayıbdı.

Fərraşlar gəlib Abbası Qənbərin evindən çıxartdılar. Qənbər dedi:

– Qardaş, yaxşı evini yıxdın. Batmanqılincin evinə gedən

geri qayıtmır. O sənin boynunu vurduracaq.

Abbas dedi:

– Qoy məni öldürsünlər. Eybi yox. Bir gün yaranmışam, bir gün də öləcəyəm. Sən uşaqlarının yanında qal, mən gedirəm.

Qənbər fikirləşib dedi:

– Ölüm nədi ki? Ondan ötəri də dostdan əl çəkmək olar? Mən də səninlə gedəcəyəm. Min uşağım olsa, hamısı sənin bir dırnağına qurban! Mən səni tək buraxmaram. Dost-dostnan axıracan.

Bunlar bir-birinə qoşulub, Batmanqılıncın yanına yola düşdülər. Yolları düşdü Pəri xanımın küçəsindən. Qulluqçular onları qoymayıb dedilər:

– Bu küçə ilə getmək qadağandır. Bura Batmanqılıncın bacısı Pəri xanımın küçəsidir.

Abbas dedi:

– Mən bu küçə ilə gedəcəyəm.

Pəri xanım Abbasın gəlməyini eşitmişdi. Ora-bura vurnuxub, Abbası görməyə çalışırdı. Evinin eyvanında, bağında gəzib, Abbası gözləyirdi. Həmin gecə o, yuxuda görmüşdü ki, Abbas onun küçəsi ilə gələcək. Odu ki, tezdən yerindən durub bağa çıxmışdı. Çeşmənin başında oturub, əlləri qoynunda Abbası gözləyirdi.

İndi eşit Abbasdan. Qulluqçular nə qədər əlləşsələr də Abbası ayrı yolnan apara bilmədilər. Çar-naçar razı olub, Abbası Pəri xanımın küçəsi ilə apardılar. Abbas yolnan gedirdi, gözünü çevirib baxdı ki, Pəri xanım balasını itirmiş maral kimi, əllərini qoynuna, başını çiyinə qoyub, çeşmənin başında dayanıb. Abbas onu görəndə ürəyi bitaqət olub dayandı. Üzünü qulluqçulara tutub dedi:

– Allahı seversiniz, qoyun bir neçə kəlmə oxuyum, sonra gedək.

Qulluqçular ona acıqlanıb dedilər:

– Adə, sən sarsaxlamısan, yoxsa nədi? Bura Pəri xanımın

küçəsidi. Buradan hələ bu vaxta kimi kişi xaylağı keçməyib. Tez ol, buradan uzaqlaş! Yoxsa Pəri xanım duyuyq düşüb səni də öldürər, bizi də.

Pəri xanım danışıqları kənardan eşidirdi. O saat qulluqçuları yanına çağırıb dedi:

– Onun xatirinə dəysəniz, nəslinizi yer üzünən kəsərəm. Qoyun nə keyfi istəyir eləsin.

Qulluqçular iki qat olub, Abbasın yanına qayıtdılar. Abbas sazın zilini zil elədi, bəmini bəm, götürsün görək nə deyir:

Aldı Abbası:

Səhər-səhər çeşmələr başında,
Gün kimi aləmə yayılan Pərim!
Hər kim mənnən sana yaman qandırsa,
Yar əqrəb dişləsin, ya ilan, Pərim!

Qovma dərgahınnan şirin nökeri,
Geymərem hər şilə, hər qələmkəri,
Hicran xəstəsiyəm, yeməm şəkəri,
Qoynundakı nara mayılam, Pəri!

Götür sürməni çək qaşına, gəlsin!
Çal əyri çalmanı başına, gəlsin!
Abbasın sözləri xoşuna gəlsin!
Hurilər qızınnan sayılan Pərim!⁵

Pəri xanım özünü saxlaya bilməyib Abbasın yanına yürdü. İki aşuq-məşuq sarmaşuq kimi bir-birinin boynuna sarılıb, yarım saata kimi ayrılmadılar. Pəri xanım dedi:

– Abbas, mənim qardaşımın yanına gedirsən, nə badə, nə badə qardaşımdan qorxasan. O sana təpinəcək. Səni hədələyəcək. Sən heç keyfini pozma! Mən səninem, sən də mənim! Bizi heç kəs bir-birimizdən ayıra bilməz. Nə soruşsalar düz

cavab ver! Mənim qardaşım mərdimazar adam deyil. Sana heç zad eləməyəcək. Səni incitməyəcək.

Abbas dedi:

– Gülgəz, qorxma, yar yolunda ölmək toy-bayramdı. O aşiq xoşbəxtə ki, yarın yolunda ölür.

Gülgəz Pəri dedi:

– Dediklərimi yadınnan çıxartma!

Abbas Pəri xanım ilə əltəmən olub ayrıldı. Quluqçular Abbası Batmanqılının məclisinə apardılar. Batmanqılın Abbası baxıb gördü ki, bu gözəllikdə oğlanı allah-taala tək yaradıb. Abbas da baxdı ki, Təbriz şəhərində nə qədər hörmətli adam varsa, hamısı Batmanqılının yanındadır. Öz-özünə fikir elədi ki, mən burada görəsən nə oxusam bunların xoşuna gələr. O, bu fikirdə ikən Batmanqılın ona dedi:

– Abbas, gərək aşıqlığını bürüzə verəsən, görüm nə cür adamsan ki, mənim aşıqlarımı yerindən tərptəmişən.

Camaat yerbəyerdən Batmanqılınca dedilər:

– Ağa, aşığa güldən ağır söz demək olmaz. O el gəzir. Qoy aşıqlığını bürüzə versin.

Abbas sazını çıxarıb basdı sinəsinə, dedi:

Ay ağalar gəlin sizə söyləyim,
Üzülməsin əldən əli bu bəyin!
Cənnəti-ələda, bağı-behiştdə
Xoşnişin döşənsin yeri bu bəyin!

Bu kəlmə Abbasın ağzından qurtaran kimi hərə əlinə çıxan xələti ona verdi. Qənbər o saat xələtləri topladı bir yerə.

Aldı Abbas sözün gerisini:

Əyninə geyibdi zər ilə xardan,
Xudam qəni edib dövlətü vardan.
Nəfəsi kəsgindi o Zülfüqardan
Kəmərin qurşasın Əli bu bəyin!

Adamlar genə xələt verdilər. Abbas dedi:

Şahların şahıynan çıxaydı ova,
Qüdrət şəmşirini gətirsin sova,
Gecə-gündüz Abbas eyləsin dua,
Haqdan uzun olsun ömrü bu bəyin!

Abbas qurtarandan sonra Batmanqılınc üzünü ona tutub dedi:

– Afərin, usta! Həqiqətən yaxşı aşıqmışsan. Halal olsun sana! Bir de görüm, mənnən nə istəyirsən?

Abbas dedi:

– Bəy, dil ilə desəm dilim quruyar, qoy saz ilə deyim.
Aldı Aşiq Abbas, görək Batmanqılınc nə dedi:

Könül bir cananın sevdasında,
Cismdə insandı, mahi-ənvərdir,
Boyunu arzular bağçada bülbül,
Bilmirəm susəndi, ya sənubərdir.

Sevdiyimin hüsnü qureyşin nuri,
Kənanın Yusifi, Çinin fəqfuri,
Deyirlər behiştə çox olur huri,
Onlar da köhnəlib, yar təzə-tərdir.

Çoxu aşıqlığı asan şey sandı,
Cəfasını gördü, çox tez usandı,
Abbas bir pərinin oduna yandı,
Görənlər dedilər: bax, səməndərdir⁶.

Abbas üstəlik dillə də dedi:

– Bəy, sənin bacın Pəri üçün gəlmişəm. Ya məni öldür, ya bacını allahın əmri, peyğəmbərin şəriəti ilə mana ver!

Batmanqılınc fikrə getdi. Hamı minnət elədi ki, Abbas haqq aşığıdı. Sözü yərə salma. Batmanqılınc Qara vəzirə dedi:

– Vəzir, nə deyirsən? Sənin tədbirin nədi? Pərini Abbasa verimmi?

Vəzir cavab verdi:

– Bəy, sən bacını saz çalana versən, hamı sana əl çalıb gülər.

Vəzirin sözü Abbasa çox toxundu. Sazını sinəsinə basıb, görək nə dedi:

Nə baxırsan gözü qanlı haramı?
Sən deyən günahkar ha mən deyiləm.
Hər şəhərin bir adı, bir sanı var,
Mən Misir şəhriyəm, Yəmən deyiləm.

Yarın qapısında üz qan eylədim,
Əl uzatdım, çəkdim üzqan eylədim,
Bir konula dəydin, yüz qan eylədin,
Mən ki, bir kəs ilə yaman deyiləm.

Abbas ağlar, libasını soydular,
Zülm eyləyib qönçə gülün dərdilər,
Hərcayilər qaş oynadıb güldülər,
Elə deyil, yarım, haman deyiləm⁷.

Batmanqılınc dedi:

– Vəzir, sən həmişə belə pis danışırısan. Bu gül kimi cavan oğlandı. Nə olar aşiq olanda? Aşiq daha yaxşı. Sən ki, bir qəlbi tikə bilməyəcəksən, niyə yıxırısan? Gəl razı ol, Pərini verək buna, çıxıb getsin, heç pis oğlan deyil. Ağıllı-kamallı bir oğlandı.

Vəzir dedi:

– Bəy, mən razı ola bilmərəm. Sən bacını padşah oğluna ver, biz də padşahla qohum olaq. Tifarqan nədi ki, ondan çıxan nə olsun?..

Abbas baxdı ki, vəzir işi burur. Batmanqılinc da onun sözünnən çıxmır. Abbas qorxdı ki, vəzir Batmanqılincin fikrini dəyişdirə, götürdü sazı, görək Batmanqılınca nə deyir:

Özündən kiçiyi buyurma işə,
Sözün yerə düşər, heç miqdar olmaz.
Hər nə ki, iş tutsan öz əlinlə tut,
İnsan öz işində cəfakar olmaz.

Özünən böyüyün saxla yolunu!
Düşən yerdə soruş ərzi-halını!
Amanat, amanat, qonşu malını,
Qonşu yox istəyən özü var olmaz.

Soruşun, Qul Abbas, halın necədi?
Gündüzlərim ay qaranlıq gecədi.
Sərv ağacı hər ağacdən ucadı,
Əsli qıtdı, budağında bar olmaz.

Vəzir qəzəbləndi, yerdən qalxmaq istəyəndə Abbas dedi:

– Qəzəblənmə! Hələ qulaq as!

Aldı Aşıq Abbas:

Ay ağalar, gəlin sizə söyləyim,
Yalquz daşdan olmaz divar, deyərlər.
Bəzircansan, aç mətahın, xırd elə,
Alanlar, yükündə nə var, deyərlər.

Bəylər olan saxlar alıcı quşu,
Sərraf olan seçər qiymətli daşı,

Bir oğul atadan artırsa işi,
Xalq içində ona tavar deyərlər.

İsgəndər atlandı çıxdı zülmatdan,
Xızr peyğəmbər içdi abi-həyatdan,
Bəhs düşdü iyiddən, qılıncdan, atdan,
Sırfanı onlardan sivar deyərlər.

Bir bağçanın əgər barı olmasa,
Alması, heyvası, narı olmasa,
İyidin dünyada varı olmasa,
Xalq içində ona sərsər deyərlər.

Tifarqanlı Abbas gecələr yatmaz,
Peyğəmbər qarğayıb, müxənnəs artmaz,
Hər nə versən haqqın yolunda itməz,
Min qadanı başdan sovar, deyərlər.

Vəzir dedi:

– Bu haranın bəd övladı idi, gəldi buraya çıxdı. Bəy, allah xatirinə, bunu rədd elə getsin. Yoxsa bundan bizə ziyan toxunacaq.

Vəzirin bu sözü Abbasa acıq getdi. Gördü ki, adamların çoxu vəzirin tərəfinə addadı. Onun tərəfində az adam qaldı. Batmanqılınc da heç dinmir. Elə bil vəzirdən qorxur. Abbas kə-dərlənib sazı sinəsinə basdı, görək nə dedi:

Ay ağalar, gəlin sizə söyləyim,
Kəsə-kəsə bağrım közə tutarlar.
Əzəldən belədi dünyanın işi,
Qiyamət pərdəsin üzə tutarlar.

Yeriyir mayalar dalında köşək,
Dünyaya gələnələr bir gün köçəcək,

Varlı yalan desə, yoxsullar gərçək,
Varlının sözünü sözə tutarlar.

Abbas, gərək dostun zatın biləsən,
Xəncər kimi bağrın başın böləsən,
Ağa vəzir, yüz il qazanc eləsən,
Axırın beş arşın bezə tutarlar!

Batmanqılınc dedi:

– Aşıq, heç fikir eləmə! Qız sənindi. Mən Pərinə sana verəcəyəm.

Batmanqılınc vəzirin sözünə baxmayıb, bacısı Pərinin şirnisini Abbasa içirdi. Yedilər, içdilər, çaldılar, oynadılar, keyf elədilər. Vəzir də acıq eləyib, məclisdən çıxıb getdi. Bu gündən Pəri xanım Abbasın nişanlısı oldu.

Amma ki, hələ Abbas Pəri xanımla bir yerdə olmurdu. Ayrı-ayrı otaqlarda olurdular. Abbas Məmməd bəyin yanında olurdu, Gülgəz Pəri də öz otağında.

Günlərin bir günü Batmanqılınc uzaq bir səfərə çıxmalı oldu. Odu ki, Abbası yanına çağırıb dedi:

– Abbas, mən uzaq səfərə gedirəm. Qalarsan elə burada. Gələndən sonra toyunuzu eləyəcəyəm.

Batmanqılınc Abbasla, adamlarla görüşüb, öpüşüb, çoxlu qoşunla səfərə çıxmaqda olsun, al xəbəri acıq eləyib gedən vəzirdən.

Vəzir Pəri xanımı öz oğluna almaq fikrində idi. İş belə görəndə gəzib dolandı, bir qarı tapdı, dedi:

– Səni dünya malından qəni eləyəcəyəm, Abbas ilə Pərinin arasını vur!

Qarı əlini gözünün üstünə qoyub dedi:

– Mənim əlimdən elə ancaq ara vuruşdurmaq gəlir. Ondan asan nə var ki? İstəyirsən günü sabah onların arasını vurum.

Qarı tumanını çəkə-çəkə, burnunu silə-silə, düz Abbasın

yanına gəlib, salamnan-kalamnan sonra dedi:

– Abbas, qərib ölkədə qız sevən oğlan onnan-bunnan soruşar, qızın halına-xasiyyətinə bələd olar, sonra nişanlanar. O Pəri xanımı sən nə ağilla aldın? Sənin beynini saz aparıb, adam tanımırsan.

Abbas məhəttəl qalıb dedi:

– Axı nə olub, qarı nənə? De görək, nə var?

Qarı dedi:

– Nə olacaq? Pəri xanımın gözləri kor, ayağı topal, dili də laldı.

Abbas lap məhəttəl qaldı, fikirləşdi, fikirləşdi, bir yana çıxarda bilmədi. Qulluqçunu çağırıb dedi:

– Aparıb bu qarının başını kəsdirərsən.

Qarı baxdı ki, onu öldürəcəklər, dedi:

– Oğul, mən sana pis demədim. Dedim ki, Pəri xanımın gözləri kordu, yəni naməhrəmə baxmır. Dili laldı, yəni yalan danışmır, söz gəzdirmir. Ayağı topaldı, yəni sarsaq-sarsaq gəzmir. Ta məni niyə öldürürsən?

Abbas gördü ki, qarı yaxşı danışdı, onun dediyini başa düşməyib. Ona çoxlu xələt verib azad elədi. Qarı özünü tülkülüyə vurub dedi:

– Abbas, bu yaxşılığın qabağında, mən səni Pəri ilə qaz damında görüşdürəcəyəm. İndi sən bunun əvəzində mənə nə verərsən?

Abbas dedi:

– Nə istəsən verərəm.

Qarı dedi:

– Axşam bizim evin qapısına gələrsən.

Bəli, axşam oldu. Axşamlarınız xeyirlə gəlsin! Abbas düz qarının qapısına gəldi. Qarının bir sürü qazı var idi. Onun üçün qarı bir daxma tikdirmişdi. Abbası aparıb qaz damında qoydu. Qapını da kilidləyib, düz Pəri xanımın yanına gəldi. Qarı bir tumanını çəkib, bir də burnunu sildi, beş-altı dəfə burnunu çə-

kənnən sonra Pəri xanıma dedi:

– Qadan alım, mənim xanım qızım, təkçə bir madar qızım var. Onu bu gün ərə köçürdürəm, başını bəzəyən yoxdu. Gə-dək onun başını bəzə! İnşallah, səni nişanlığa köçürdəndə mən də sənin toyunda süzə-süzə oynayaram.

Pəri xanım qarının sözünü yerə salmadı. Onun dalına düşüb, düz qaz damına gəldi. Qarıdan içəri girib, gördü heç kəs yoxdu, məhəttəl qalıb dedi:

– Qarı nənə, toy evi belə olmaz. Hancarı bura sahabsızdı? Heç kəs yoxdu. Bura lap qaz damına oxşayır.

Qarı dedi:

– Qadan alım, darıxma! Qızım su gətirməyə gedib. Buyur içəridə əyləş, xanım adamsan, qızım sənin qulluğuna gələr.

Pəri xanım içəri girəndə gördü qaz damının dibində bir gərdək var, gərdəyi qaldırıb baxanda gördü ki, dalında Abbas, saz da qucağında oturub. Pəri xanım çox acıqlı dedi:

– Abbas, mənim atamın gözəl bağları, evləri var. Nə üçün mənimlə belə yerdə görüşürsən? Heç ayıb deyilmi? Layiq bilib məni qaz damına gətirirsən? Heç bu yaraşan işdimi?

Abbas sazı döşünə basıb dedi:

Nazlı yarın qəmər hüsnü,
Ay, günü, tələti neylər?
Yarın ləbinnən bal əmən,
Şəkəri, şərbəti neylər?!

Ağladıban gülən olsa,
Eynim yaşın silən olsa,
Bir yar ki, dərd bilən olsa,
Qaş, göz, işarəti neylər?!

Qara zülfü kəmənd olan,
Ləbləri dolu qənd olan,

Başdan-ayağa bənd olan,
Sənəti, sərvəti neylər?!

Çıxıb təxt üstə oturan,
Ağ üzdən busə götürən,
Abbası yara yetirən,
Kəbə, ziyarəti neylər?!⁸

Qarı qapıya gəlib qışqırdı:

– İndi necəsiniz, elə qışqırım ki, bütün Təbriz əhli bura tökülsün.

Abbas işi belə görəndə dedi:

– Dayan, bir ağız deyim, sonra qışqırarsan.

Aldı Abbas:

Başına döndüyüm alagöz Pəri,
Tanrı səni mənnən ayrı salmasın!
Haq götürsün bu beymanı aradan,
Nişanası qiyamətə qalmasın!

Gedənin gəlməsin, yatanın ölsün,
Fələk əli dəysin, dövrənin dönsün,
Firiştələr vursun, ağzın əyilsin,
Sənin bir dərdini bilən olmasın!

Soruşmadın yazıq Abbas halını,
Mən sana neylədim, tanrı zalımı?!
Əzrayıl donunda alım canını,
Üstündə bir həşir quran olmasın!⁹

Pəri xanım bərk acıqlanmışdı. Acıqdan dartıb köynəyinin yaxasını da cırmışdı. Əlini sinəsinə qoyub, maral kimi nəfəs ala-ala dedi:

– Abbas, mənim sözlərim bəlkə xatirinə dəydi? Qadan alım, məni bağışla! Mən sənin xeyrinə danışırım. Axı bura nə sana, nə də mana yaraşmaz.

Pəri danışanda sinəsi qalxıb düşürdü. Abbas o saat sazı götürüb dedi:

Pəri, sənin püstanların,
Heç bilmirəm nəyə bənzər.
Biri yasin surəsinə,
Biri əlif-beyə bənzər.

Biri mimdi, biri cimdi,
Onları xəlq edən kimdi?
Biri səhər doğmuş gündü,
Biri bədir aya bənzər.

Biri Alxatın alması,
Biri Bağdadın xurması,
Biri şəkərin xırdası,
Biri şamamaya bənzər.

Mən Abbasam, aqlım çaşır,
Qolların boynumdan aşır,
Qızıl taxt üstə boylaşır,
Bir cüt şahzadəyə bənzər.

Bunlar bu danışıda, qarı özünü vəzirin qızı Əsmər xanımın yanına saldı. Altdan-üstədən ona danışdı dedi:

– Bu saat Abbas ilə Pəri xanım qaz damındadı. Mən onun qarğışından qorxuram, get gözünnən gör, nə bacarırsan elə!

Əsmər xanım qarının yanına düşüb, düz qaz damına gəldi. Gördü nə Abbas var, nə Pəri. Nə day var, nə daylaq. Qaz damını çox gəzdi, aradı, onlardan bir nişan tapmadı.

Demə Abbasla Pəri qarını güdürlərmiş, qarı Əsmərə xəbərə gedəndə onlar da qaz damından çıxıb gediblərmiş. Əsmər xanım dedi:

– Qarı, mən bu saat Pəri xanımın yanına gedəcəyəm. Əgər Pəri xanım Abbas ilə görüşmüş olsa, özünə məşatə verib, görüşməyibsə məşatə verməyib. Əgər görüşməsə sənin dərini soyacağam.

Əsmər xanım daban alıb düz Pəri xanımın otağına gəldi. Pəri xanım çox darıxırdı. Əsməri görə kimisi içəri çağırıb ona qonaqlıq verdi. Söhbətdən, mükalimədən sonra Pəri xanım ona dedi:

– Əsmər xanım, sən heç bura gəlməzdin, nə üçün gəlmişən? Mənim üçün nə qulluğun var?

Əsmər xanım dedi:

– Gəldim ki, bəlkə Abbas burada ola, baxam görə necə oğlandı. Sana layiqdimi?

Pəri xanım dedi:

– Vallah, Abbas bircə dəfə də olsun buraya gəlməyib.

Əsmər dedi:

– Bəs mən onu nə təhər görə bilərəm?

Pəri xanım dedi:

– Sabah bağa gəl, o tez-tez bağda olur. Mən orada onu sana göstərəm.

Bəli, Əsmər evə qayıtdı, sabaha kimi ilan vuran yatdı, o yatmadı. Sabah açıldı, üstünüzə çox xeyirli sabahlar açılsın, qızlar cəmləşdilər. Maral sürüsü kimi Pəri xanımın bağına toplandılar. Pəri xanım Abbasa bir kağız yazdı ki, durmasın, bağa gəlsin. Pəri xanımın bir süd anası var idi. Bu, iman, quran nəsisib olmuş bir qarı idi. Qızlar seyrə çıxanda qarı tez özünü Abbasa çatdırıb kağızı ona verdi. Abbas Pəri xanımın kağızını oxuyub, bağa gəldi. Abbas bağa çatan kimi Əsmər bir nar üzüb, Abbasa verib dedi:

– Buyur!

Abbas narı almaq istədi, sonra gözünü dolandırıb Pəri xanımına baxdı, gördü ki, onun rəngi qaçıb, narı almayıb, sazı sinəsinə basdı, görək nə dedi:

Payız olcaq bağlar tökər xəzəli,
Bahar olcaq bağçanıza bar gələr.
Bir iyidin olsa baxdı, iqbali,
Cənnət bağçasınnan nar gəlir.

Mən bu yerdə nə aşnayam, nə yadam,
Yar yanında nə qəmginəm, nə şadam,
Ay ağalar, nə bələli səyyadam,
Tor qururam tərlan üçün, sar gəlir.

Abbas deyər: gəncin üstü bədəndi,
Qara bağrım dəlik, zədən-zədəndi.
Ay ağalar, heç bilmirəm nədəndi,
Aləmə gen dünya mənə dar gəlir.

Əsmər Abbasın sözünü başa düşdü. Onun bərk acığı tutdu. Kinayəli, kinayəli Pəriyə dedi:

– Bunun biznən ki, arası yoxdu, bizi niyə buraya gətirmisiniz?

Pəri əl-ayağa düşüb, Abbasa dedi:

– Abbas, amandı, qoyma Əsmər getsin. Getsə bizi el içində biyabır eləyəcək, o yaman adamdı. Sən allah onun konlunu al!

Abbas götürüb sazı, görək Əsmərə nə deyir:

Başına döndüyüm, ay Əsmər xanım,
Nə göyçək yaradıb yaradan səni.
Mənim meylim sənən belə ki, xoşdu,
İstəməm gedəsən buradan səni.

Əsmər bu sözü eşidən kimi, tez Abbasın yanına gəldi. Abbas baxdı ki, Pəri alınıbdı. İndi də Pərinin konlunu almaq üçün dedi:

Gəlmə xoryat, yarı yolda qalarsan,
Seyrağıb əlində zəlil olarsan,
İki dostu bir-birinnən salarsan,
Görüm haq götürsün aradan səni!

Gözəllər içində bəsli, bəllisən,
Tərən cilvəlisən, yüz xiyallısan,
Ağ sinəsi bir cüt qoşa xallısan,
Görcəyin tanıdım oradan səni.

Gözəllikdə sənin əvəzin hanı?
Hüsnünü bəxş edib kərəmin kanı.
Dağların maralı, çölün ceyranı,
Ovçular keçirməz bərədən səni.

Haq da bilir Adəm ata zatıyam,
Göyü bilməm, yerin yeddi qatıyam,
Şikəstə Abbasam, xərabatıyam,
Könül, heç görmədim abadan səni.

İndi də Əsmər xanım acıq eləyib getmək istəyəndə Pəri xanım dedi:

– Abbas, Əsməri qoyma getsin, ta sənnən küsməyəcəyəm.

Abbas dedi:

– Elə getsin, daş da dalınca. Mən heç nə deyə bilmirəm. Belə deyirəm sən inciyirsən, elə də deyirəm o inciyir.

Pəri naəlac qalıb, on iki hörük saçlarınnan bir tel ayırıb, sinəsaz elədi, görək Əsməri nə cür geri qaytardı:

Başına döndüyüm, ay Əsmər xanım,
Sən bizim bağçaya, bağa xoş gəldin!
Süsəndən, sünbüldən, tər bənövşədən,
Mərhmət elədin, saya xoş gəldin!

Qızlar, bu ad mana yaman ad oldu,
Yandı qara bağrım, nə bərbad oldu.
Dağıldı gözəllər, daha dad oldu,
Əlif qəddim döndü yaya, xoş gəldin!

Pəri deyər: halay-halay ha bağlar,
Təbib gələr, yaralarım ha bağlar.
Əsmər getsə, viran qalar ha bağlar,
Qatardan üzülmüş maya, xoş gəldin!¹⁰

Əsmər onun sözünə baxmayıb, düz çıxıb getdi. Abbas da ona bir söz demədi. Pəri bu işdən çox kefsiz oldu. Qarını yanına çağırıb, əhvalatı ona söylədi. Qarı ona təskinlik verdi. Qızları onun yanına topladı. Qızlar Pərinin fikrini dağıtmaq üçün çalıb-oynadılar, oxuyub çağırdılar, Gülgəzin kefi açıldı, qəmi dağıldı. Abbas sevgilisinin qarı ilə belə kefdə görəndə sazını götürüb, görək nə dedi:

Başına döndüyüm ala göz Pəri,
Geyinmiş yaşılı, alınan oynar.
Cəvahir mətai, dürr xəridari,
Tutubdu dəstində ləlinən oynar.

Sevdiyim əyninə geyibdi ağı,
Çəkibdi sinəmə düyünü, dağı,
Zülfün əncəbini eylər məzağı,
Ağ üzdə münəvvər xalınan oynar.

Ay Abbas, Pərinin bu çəp işləri,
Yorğun maral kimi xoş baxışları,
İncidən, sədəfdən, dürdən dişləri,
Qaymaq dodaqları balınan oynar¹¹.

Pəri xanım Abbasın incidiyini bilib, onun konlunu aldı, dedi:

– Abbas, buradan xəlvətcə get! Vəzir bilsə işimizi xarab elər. Mənim sözlərimdən incimə! Mən sənə xeyrinə danışıram.

Onlar halal-hümmət eləyib, bir-birinnən ayrıldılar. Abbas evə təzəcə gəlmişdi ki, bir adam qara-nəfəs içəri girib dedi:

– Abbas, niyə durmusan? Anan ölüm üstədi.

Pəri əhvalatı bilib, gözünün yaşını ab-leysan kimi qırmızı yanaqları aşağı axıtmağa başladı, dedi:

– Abbas, məni qoyub hara gedirsən.

Abbasın ürəyi qubar eylədi. Bir təhər şirin dil ilə onu sakit eləyib, üstəlik dedi:

– Qəm yemə, anam yaxşı olar, yenə qayıdıb gələrəm.

Bəli, onlar həlal-hümmət eləyib ayrıldılar. Abbas daban aldı, Tifərqaqna yol elədi. Gəlib gördü anası ağır xəstədi. Abbas anasının yanında qalsın, sizə xəbər verək, şah Abbasdan.

Günlərin bir günü şah Abbas böyük ziyafət vermişdi. Əyan-əşrafı ziyafətə toplamışdı. Şahın baş hərəmi Pərlam başda əyləşmişdi. Pərlam çox gözəl xanım idi. Şah Abbas ona diqqətlə baxıb dedi:

– Görəsən dünyada Pərlam kimi gözəl bir xanım varmı? Əlbəttə, ola da bilməz.

Bu vaxt idi ki, Sarı Xoca ticarətdən təzəcə gəlmişdi. O, ayağa qalxıb, rəsmi-təzim eləyib, dedi:

– Şah sağ olsun, Təbriz valisi Məhəmməd bəyin Pəri xanım adlı bir bacısı var. Günəş onun gözəlliyinnən utanıb çıxmır, ay onun gözəlliyinnən xəcalət çəkib qaranlığa girir. Sizin

baş hərəminiz Pərlam onun əlinə su tökməyə də yaramaz.

Şah dedi:

– Sarı Xoca, elə şey olmaz. Dünyada Pərlamdan gözəl yoxdu. Tez Təbrizə gedib, Gülgəz Pərini ya zor, ya güc mənim hüzuruma gətirərsən. Sarı Xoca, əgər sözün doğru olsa, səni dünya malınnan qəni edəcəyəm. Yox, yalan olsa, boynunu vurduracağam.

Sarı Xoca dedi:

– Eybi yoxdu. Yalan olsa vurdur! Hələ bəlkə dediyimnən də bir az artıq gözəl olacaq.

Sarı Xoca sözünü tamam eləyib, Dəli Becan, bir də Allahverdi xanla Təbrizə yol aldılar, mənzilbəmənzil gedib, Təbriz şəhərinə çıxdılar. Hər üçü Məhəmməd bəyin evinə gəldilər.

Dəli Becan Pəri xanımın anasını çağırıb dedi:

– Şah Abbasın əmridi, gərək Pəri xanımlı İsfahana aparacaq.

Arvad dedi:

– Qadan alım, qızımın nişanlısı var.

Becan dedi:

– Uzun danışma! Artıq-əskik eləyərsən, səni də atın quyruğuna bağlaram, düz İsfahana apararam.

Arvad dedi:

– Aparırsan, apar, mənim gücüm yox, qoşunum yox. Onu deyim ki, oğlum bu qisası yerdə qoymayacaq.

Arvad sözünü tamam elədi, zar-zar ağlayıb, gözlərinin yaşını tökdü.

Bunlar burada qalsın, eşit Pəri xanımdan. Pəri xanım evdə oturub, Abbasın yolunu gözləyirdi. Kənizlərdən biri içəri girdi, dedi:

– Bəs, bilmirsən, Dəli Becan səni İsfahana Şah Abbasın hərəmxanasına aparmaq istəyir.

Pəri xanım qəzəblənib dedi:

– Məni heç kəs apara bilməz!

Elə bu söhbətdə Dəli Becan dəstəsi ilə Pəri xanımlı zorla

evdən çıxardıb, kəcavəyə basdılar. Pəri xanım dedi:

– Zalım Becan, indi ki, məni zorla aparırsan, kəcavəni əyləndir, anama bir neçə sözüm var, deyim, sonra apar.

Kəcavəni dayandırdılar. Pəri xanım on iki hörük saçınan bir tel ayırıb, döşünə basdı, mərcan dırnaqlarını təzənə eləyib, görək anasına nə dedi:

Əgər Abbas gələr olsa buraya,
Söyləgilən dalımızca gəlməsin.
Öldürərlər, itirərlər arada,
Nahaq qanı üstümüzə salmasın.

Ay ağalar, bu dərd məndə qalınca,
İncəlincə, saralınca, solunca,
O mənimdi, mən onunam öluncə,
Mənnən qeyri özgələri almasın.

Mən Pəriyəm, əlim yardan üzəli,
Yazıq canım bu dərdnən tez ölü,
Yetişsin dadıma Mürtəza Əli,
Üz çevirib İsfahana gəlməsin¹².

Anası ağlaya-ağlaya özünü kəcavənin ayağına salıb dedi:

– Bala, mən Abbası nə cür saxlaram? Yönü bəri olsa, ölsə də dalınca gələcək. O sənsiz dayana bilməz.

Pəri genə alsın, görək anasına nə deyir:

Başına döndüyüm gül üzlü ana,
Gəlməsin Abbasım, allah kərimdi!
Dərdinnən olmuşam dəli, divana,
Gəlməsin Abbasım, allah kərimdi!

Fələk məni dərdə salıb güldürər,
Ağladıban çeşmim yaşın sildirər,

Becan kəmfürsətdi, gəlsə öldürər,
Gəlməsin Abbasım, allah kərimdi!

Gülgəz Pəri saralıban solunca,
Qaynayıban peymanələr dolunca,
Qoy gəlməsin Məhəmməd bəy gəlinçə,
Gəlməsin Abbasım, allah kərimdi!

Onlar kəcavənin pərdəsini salıb, yola düzəldilər. Pəri getməkdə olsun, indi sizə kimdən xəbər verim, Lüt Qənbərdən.

Lüt Qənbər işi belə görən kimi, başına döyə-döyə özünü Tifarqanda Abbasa çatdırdı. Abbas Qənbəri gözü yaşlı görüb soruşdu:

– De görüm, Pəri xanımın başında nə var ki, ağlayırsan? Allah xatirinə, tez de!

Aldı Qənbər, onun cavabında görək nə dedi:

Başına döndüyüm, qurban olduğum,
Abbas, apardılar yarını sənin.
Alışıb oduna, büryan olduğum,
Abbas, apardılar yarını sənin.

Köç-köç oldu, kəcavələr düzüldü,
Axdı eyni yaşı, üzə süzüldü,
Geri baxdı, əli sənnən üzüldü,
Abbas, apardılar yarını sənin.

Mən Qəmbərəm. Söyləmərəm heç yalan,
Sarı Xoca, Becan, Allahverdi xan,
Elinə, ölkənə saldılar talan,
Abbas, apardılar yarını sənin¹³.

Abbas bu sözü eşidən kimi varından yox oldu. Göz yaşını abi-leysan kimi tökə-tökə Qənbərdən soruşdu:

– Ədə, nə danışırısan? Bəs, Məhəmməd bəy gəlməyib? Vəzir harada idi?

Qənbər dedi:

– Evi yıxılmış, nə qoymusan, nə danışırısan? Vəzir özü onlara kömək elədi. Pərinin yerini göstərdi.

Qənbər vəzirdən çox söz danışdı. Onun da kəcavə ilə İsfahana getdiyini ona xəbər verdi.

Vəzirin hərəkəti Abbasa pis gəldi. Sazı götürüb, görək nə dedi:

Bəd övladı əzəl başdan tanıram,
Çör-çöp yığar, yad ocağı yandırar.
Səhər durar, ar-namusun gözləməz,
Suyu tökər, öz ocağın söndürər.

Ulğun coşa gəlsə, köpük yağ olmaz,
Söyüd bar gətirsə, bağça bağ olmaz,
Zibil təpə olmaz, küllük dağ olmaz,
Yel əsəndə alçaqlara endirər.

Abbas bu sözləri deyər sərinnən,
Arxı qazın, suyu gəlsin dərinnən,
El bir olsa, dağ oynadar yerinnən,
Söz bir olsa, zərbi kərən sındırar.

Qənbər Abbasa çox təsəlli verdisə də, olmadı. Abbasın gözləri yaşla doldu, gözlərini çevirib İsfahana baxdı. Gördü dağları tamam çiskin, duman basıb. Aldı, görək nə dedi:

Duman, gəl get bu dağlardan,
Dağlar təzə bar eyləsin.
Nə gözlərim səni görsün,
Nə könlüm qubar eyləsin.

Haşa, sevdicəyim, haşa,
Deyilənlər gəldi başa,
Bir yannan özün tut daşa,
Bir yannan el car eyləsin.

Abbas ağlar zarı-zarı,
Getməz könlümün qubarı,
İlqarınnan dönən yarı,
Tanrı tezbazar eyləsin.

Söz tamam olan kimi dağlardan duman çəkildi. Yollara, dağlara gün doğdu. Ancaq Abbasın qəlbi açılmadı. Aldı, görək dübarə nə dedi:

Qasid gəldi, yardan xəbər gətirdi,
Necə çəkim bu fərağı, getdilər.
Aşiq məşuqunu qəhrə yetirdi,
Çəkdilər sinəmə dağı, getdilər.

Malı, mülkü verib ağca aldılar,
İlqarı verdilər, buğca aldılar,
Barı tərkd etdilər, bağca aldılar,
Pərişan qoydular bağı, getdilər.

Abbas, cavan ömrün sən verdin bada,
Günü-günnən dərdin oldu ziyada.
Yedilər, içdilər fani dünyada,
Aldılar beş arşın ağı getdilər.

Qənbər onun qolunna tutub dedi:
– Abbas, daha fikir eləməyin, ağlamağın yeri deyil. Pəri əldən gedib. Kimi desən, onu sənə alarıq.
Qənbərin sözləri Abbasın qulağına girmirdi, elə hey Gül-

gəzi yadına salıb ağlayırdı.

Səda gəldi mana canan elinnən,
Oyandım, ağlaram bu sabahları,
Bülbül ayrı düşüb qönçə gülündən,
Görüm açılmasın bu sabahları.

Ay da qalxıb günortanın yerinə,
Talib olan qulluq eylər pirinə,
İki sevgi yetmə biri-birinə,
Allaha xoş gedər bu sabahları.

Abbas deyər: müsəllaya varmadım,
Əl uzadıb, yar zülflərin hörmədim,
Xəzəl oldu, mən gülümü dərmədim,
Dərdilər, tökdülər bu sabahları.

Qənbər ona təsəlli verib dedi:

– Abbas, qardaş, qəm yemə! Gedib, gedib. Sən kimi deyirsən onu sana alırıq. Nə çox dünyada qız. İndi sən kirimişcə yerində otur! Pərinin fikrini tamam başından dağıt! Sən Şah Abbasla oynaya bilməzsən. Onnan Məhəmməd bəy kimi pəhlivan bacara bilmir.

Abbasın qəmi daha da artdı. Ona təsəlli-zad kar eləmirdi. Sazını götürüb, gözlərini sim, göz yaşını təzənə eləyib, görək nə dedi:

Dindirməynən qan ağlaram,
Artıbdı fərağım mənim.
Durub baş alıb gedərəm,
Tutduqca ayağım mənim.

Fələk məni salıb ləngə,
Düşmüşəm qovğaya, cəngə,

Gedərəm Hində, Firəngə,
Heç gəlməz sorağım mənim.

Abbas qürbət elə varsa,
Müxənnətdi geri qalsa,
Bu deylənlər gərçək olsa,
Sönübdü çırağım mənim.

Anası Abbasın yanına gəldi, göz yaşlarını bir-birinə qatdılar. Anası gördü ki, Abbas gedəcək. Ona təskinlik verib dedi:
– Qadan alım, oğlum, bu dönüş də mənim sözümü eşit! Heç hara getmə! Gəl Təbrizdə, Tifarqanda kimin qızını deyirsən sana alım. Sən bu daşı ətəyindən tök! Qız ağacı, qoz ağacı, çaldılar, çapdılar, daha geri qaytarmaq olmaz. Mən sənnən əl çəkəsi deyiləm.

Abbas sazı götürüb, onun cavabında dedi:

Nə ağlarsan, nə sızlarsan,
Bir dərdi beş olan könlüm!
Axırda zünnar bağlarsan,
Qəmə yoldaş olan könlüm!

Yarım gedib obasınnan,
Alım dərdi-bəlasınnan,
Çərxi-fələk badasınnan,
İçib sərxoş olan könlüm!

Doymamışam göz-qaşınnan,
Aləm yanır ataşınnan,
Heç duman getmir başınnan,
Baharı qış olan könlüm!

Abbas ağlar arsız-arsız,
Dünya, sənsən etibarsız,
Deyirdin dözərəm yarsız,
Döz, bağı daş olan könlüm!¹⁴

Arvad genə yalvardı, yapışdı, oğlunun göz yaşını yaylığı ilə sildi, dedi:

– Oğul, atanın yerində otur. Mülk-malına sahib ol! Birinin qızını da al, ev-eşik sahibi ol! Tacir ol! Bu aşığı daha burax!
Abbas başını bulayıb sazını sinəsinə mindirdi, dedi:

Mən olmuşam dərdü qəmin barkəşi,
Qəmdən tikdirmişəm nə qalam indi.
İstədim ki, yara bir namə yazım,
Nə mürəkkəb tapdım, nə qələm indi.

Leyli Məcnun məskənini dağ etdi,
Sinəsi üstün düyün etdi, dağ etdi,
Fələk vurdu, ləşkərimi dağıtdı,
Ləşkərim qalmadı, nə qalam indi.

Bir ərzim var, mən də deyim şahana,
İlahiyə şükr eylərəm, şaha nə?
Qorxuram ki, nazlı yarı şah ana,
Nə qovğayam indi, nə qalam indi.

Kitablar oxuyub, cimadə getdi,
Məhəmməd meraca cumada getdi,
Abbas ağalar, Gülgöz Cuma da getdi,
Pərisiz dünyada nə qalam indi.

Anası dedi:

– Oğul, Pərinin bir az gözəlliyi var, nə olsun? Ondan ağıllı,

kamallı qız çoxdu. O nədi ki, ondan ötrü ağlayırsan, özünü bada verirsən? Sən lap axmaq adamsan. Pəri heç əslində bir qız deyildi.

Anası çox dedi, Abbas az eşitdi. Axırda çar-naçar razı olub, Abbas ilə halal-hümmət eləyib yola saldı. Abbasla Qənbər düz gəlib Pəri xanım olduğu evə çıxdılar. Abbas nə gördü, lələ köçüb, yurdu qalıb. Pəri nə gəzir? Qızıl quş yerində qarğalar, tərlan yerində sar gəzir. Ürəyi qubar eylədi. Sazı sinəsinə basıb, görək nə dedi:

Gəldim, gördüm Pəri köçüb yurdunna,
Yaylaq yeri çəmən olmuş, ay olmuş.
Bundan belə mən sağlığı neylərəm?
Rəqib yar ləb əmən olmuş, ay olmuş.

Yenə artdı mən fəqirin ələmi,
Çərxi-fələk tərsə çəkdi qələmi,
Göz yaşına qərq eylərəm aləmi,
Qətrə sular ümman olmuş, ay olmuş.

Məclisimə surahılar düzüldü,
Eynim yaşı qəbdən-qaba süzüldü,
Ağla, Abbas, əlin yardan üzüldü,
Bu gün axır zaman olmuş, ay olmuş.

Pəri xanımı zalımlar İsfahana aparanda o, xəli toxuyurdu. Xəlisini yarımçıq qoyub, əlində olan kələfi də yerə tullayıb getmişdi. Bir kağız da yazıb, anasına vermişdi ki, gələndə versin Abbasa.

Pərinin anası elə bilirdi ki, qızın aparıldığını Abbas bilmir. Odu ki, onun fikrini dağıtmağa çalışdı, dedi:

– Abbas, başına dönüm, nə olub ki, belə rəngi-rufun solub?
Abbas dedi:

– Ana, tez Pəri xanımdan mana bir xəbər!
Arvad Pəri xanımın aparıldığını Abbasdan gizlətmək istədi. Özünü şad göstərüb dedi:

– Qadan alım, Pəri xanım qonşuya gedib, bu saat gələcək.
Abbasın gözünə Pəri xanımın toxuduğu xalı dəydi. Sazı köynəyinnən çıxarıb, zilini zil, bəmini bəm eləyib, görək nə dedi:

Müşərrəfəm, dilbər, sənin yolunda,
Dünya sövkətinnən xalı san barı,
Uğradıbsan məni Əyyub dərdinə,
Dərmanım səndədir, halısan barı?

Sallana-sallana o da gedərsən*,
Yandırılıb cismimi oda gedərsən,
Nahaq dilbər, sən də oda gedərsən,
Od budu–sinəmdə xalis anbarı.

Xalı yığışdırılır var ayağına,
Yoxsul üzün sürtür var ayağına,
Abbas, əlin yetsə yar ayağına,
Döşən payandaz, ol xalı, sən barı.

Abbas sözünü tamam elədi. Arvad baxdı ki, Pərinin getdiyini Abbas bilir. Kağızı çıxarıb ona verdi. Abbas Pərinin kağızını oxumağa başladı. Pərinin anası ona dedi:

– Oğul sən heç ağlayıb sızlama, Məhəmməd bəy gələcək, Pərinin yer üzündə də olsa tapıb gətirəcək, yer altında da. O elə oğul deyil, qisası yerdə qoymayacaq. Sən arxayınca yerində əyləş.

Abbas sakit olmadı, sazı götürüb dedi:

* Odu ha gedərsən.

Ağlaya-ağlaya düşdüm yollara,
Yar ayrısı, dərdü möhnət yara yüz...
Dərdim olub əvvəlkinən beş-betər,
Şan-şan oldu qara bağrım, yara yüz.

Tutdum yar əlinnən bəlkə sağalam,
Saqi laldı, saqi sərxoş, saqi lam,
Çətin-çətin bu yaradan sağalam,
Dərd bir olub, dərman doxsan, yara yüz.

Abbas deyər: yara qurban yar üçün,
Doğra bağrım, kəs ciyərim, yar için,
Yar odu ki, bu dünyada yar üçün,
Yaxa yırtı, zülf dağıda, yara üz¹⁵.

Bəli, bu da Abbası saxlaya bilmədi. Kəcavələrin getdiyi yolu öyrənib, daban aldı.

Abbas beş mənzili bir mənzil eləyib gedirdi. Bir də baxdı ki, odu, uzaqdan kəcavə görünür, Abbasın ürəyi dəmirçi körüyü kimi alışıb yandı. Sazı sinəsinə basıb dedi:

Başına döndüyüm, qurban olduğum,
Qoyma, Dəli Becan yarım apardı!
Alışıb oduna büryan olduğum,
Qoyma, Dəli Becan yarım apardı!

Şah Abbas hökmilə naməni yazır,
Qurub kəcavəni olubdu hazır,
İsfahannan gəldi o zalım vəzir,
Qoyma, Dəli Becan yarım apardı!

Mən Abbasam, heç vaxt söyləməm yalan,
Elimə, ölkəmə saldılar talan,

Xoca, Dəli Becan, Allahverdixan,
Qoyma, Dəli Becan yarım apardı!

Abbas baxdı ki, belə getməklə çata bilməyəcək. Özünü bir kəsə yola saldı. Bu yolnan gedib, onlardan qabaq Xoca Yaqub quyusunun başına çıxdı. Oturub gözləməyə başladı. Hannan-hana kəcavə gəlib çıxdı. Becan kəcavəni bir az kənarında açıb, quyudan su çəkməyə gəldi. Baxdı ki, quyunun başında bir cavvan aşiq oturub. Becan aşıqdan əhval-pürsan olanda Pəri xanım başını kəcavədən çıxarıb, gördü nə... Abbas quyunun başında.

Becan Pərinin nişanlısının Aşiq Abbas olduğunu eşitmişdi, amma görməmişdi. Onun üçün də Aşiq Abbası tanımadı. Tez Pərinin yanına qayıdıb gördü ki, Pəri ağlayır. Ondan soruşdu:

– Bu sirdən məni agah elə görüm, sən niyə bu aşığı görəndə ağladın?

Pəri sirri gizlədə bilməyib dedi:

– Becan, o gördüyün aşiq mənim sevgilimdi. Onun üçün ağladım.

Becan elə Abbası çoxdan axtarırdı. Sarı Xoca ilə kənara çəkilib, söz bir yerə qoydular ki, Abbası quyuya salıb öldürsünlər. Tez bir yaxşı süfrə düzəldilər. Abbası da çağıraraq, dil-ağız eləyib dedilər:

– Abbas, padşah əmr idi. Sənin nişanlıyı aparırıq. Bizdə günah yoxdu. Sən heç qorxma. Biznən gedərsən. Şah Abbas həmkar bir adamdır. Sana baxıb, nişanlıyı özünə verir. Heç qəm etməyin. İndi gəl, sən hamımızdan cavansan, səni quyuya sallayaq, bir az su çək, içək, sonra yola düzələk.

Abbas bunların sözlərinə razı oldu. Onların kələyini bilmədi. Bəli, hamı quyunun başına gəldi. Kəndiri Abbasın belinə bağlayıb, quyuya saldılar. Bir xeyli su çəkəndən sonra kəndiri kəsdilər. Abbas quyuda qaldı. Pəri bunu görəndə dad-fəğan eləyib qışqırdı, ağladı, yalvardı ki, Abbası çıxartsınlar. Ancaq onun

sözünə baxmadılar. Pəri xanım yüyürüb, quyunun başına gəldi.

Becan baxdı ki, Pəri özünü quyuya atmaq istəyir. Tez onu tutdu. Güclə dartıb, kəcavəyə mindirmək istəyəndə Pəri dedi:

– Becan, qoy heç olmasa bir neçə söz deyim, sonra nə eləyirsən elə!

Bircə insaf eylə, ay zalım Becan,
Ayırma Abbasdan, zülmü mana.
Sənsən bu ölkədə ədalət, divan,
Ayırma Abbasdan, zülmü mana.

Becan, sən eləmə qəddimi kaman,
Aşiqə, məşuqə çəkdirmə aman,
Sən olasan o duz-çörək, nəmək-nan,
Ayırma Abbasdan, zülmü mana.

Pəri dərd əlindən yetişdi cana,
Oldum yar eşqinnən dəli, divana.
Qəflə-qatır işlər ol Tifarqana,
Ayırma Abbasdan, zülmü mana.

Becan onu sürüyə-sürüyə kəcavəyə mindirdi. Kəcavə yola düşdü. Pəri başına döydü, şivən eylədi, tay haray hara çatacaq? Abbas əldən çıxmışdı. Başını yerə söykəyib, ağlamağa başladı. İndi eşit Abbasdan!

Abbas qəflə-qatırın tappılısınan bildi ki, kəcavə yola düzəldi. Pəri getdi. Quyunun içərisində sazı sinəsinə basıb, görək nə dedi:

Ay ağalar, gedənə bax, gedənə,
Məni gözü yaşlı qoyub, yar gedər,
Yüklənibdi qəflə-qatır, barxana,
Sanasan ki, külli-aləm var gedər.

Bizim yerin bənövşəsi bitibdi,
Heyf, cavan ömrüm başa yetibdi,
Kəcavəsi gedib gözdən itibdi,
Dəvə bozlar, sarvan ağlar, nər gedər.

Gəzdim alçaqları, gəzdim ucanı,
Görüm yolda qalsın dəli Becanı,
Yar yolunda qoyum bu şirin canı,
Abbas ağlar, Pəri kimi yar gedər¹⁶.

Bunlar getməkdə olsun, Abbas da quyuda qalmaqda, al xəbəri quyunun sahibi Xoca Yəqubdan!

Xoca Yəqub həmişə sübh namazını bu quyunun başında qıllardı. Səhər tezdən genə də quyunun başına gəldi. Baxdı ki, kimsə quyunun ağzını möhkəm-möhkəm daşla qayırib. Xoca Yəqub qaldı mat-məəttəl ki, görəsən bu necə olan işdi. Bir də Xoca Yəqub bir hənirti eşitdi. Diqqət eləyib, baxdı ki, səs quyudan gəlir.

Xoca Yaqub əvvəl elə bildi ki, onu qara basır. Ya quyuda cin, şeytan var. İstədi durub qaça. Sonra özünə ürək-dirək verib diqqət elədi, gördü yox, bu hənirti adam hənirtisinə oxşayır.

Səsləndi:

– Quyudakı, kimsən?

Abbas dedi:

– Mənəm. Tifarqanlı Aşiq Abbasam. Məni quyuya salıblar. Kimsənsə, allah xatirinə, məni buradan xilas eylə!

Xoca Yəqub səsindən Abbası tanıdı, dedi:

– Abbas, səni kim saldı quyuya?

Abbas dedi:

– Dəli Becan.

Xoca Yəqub dedi:

– Dayan, gedim adam gətirim, daşı quyunun ağzınnan gö-

türtdürüm, bir də ip gətirim, səni çıxardım.

Xoca Yəqub bunu deyib, daban aldı kəndə tərəf.

Bu vaxt Abbas nə gördü? Darda qalanların dadına yetən Şahi-mərdan, budu, gəldi. O saat əlini atıb quyunun ağzındakı daşı götürüb, atdı bir tərəfə, dedi:

– Abbas, qorxma, səbr elə, nicat taparsan.

Bunu deyib, əlini uzatdı, Abbası quyudan çıxarıb, qoydu kənara. Abbas bayax ha ağılı sərdən verib, bihuş yığıldı yerə. İndi Abbas burada qalsın, sənə kimnən deyim, Xoca Yəqubdan.

Bəli, Xoca Yəqub özünü kəndə çatdırdı. Bir dəstə adam götürüb, quyunun başına gəldi. Baxıb nə gördü? Daşı quyunun ağzından kənara tullayıblar. Abbas da kənardə bihuş yatır. Xoca Yəqub əlini göyə tutub dedi:

– Xudaya, bu nə möcüzədi? Bu daşı quyunun ağzından kim götürdü? Bunu quyudan kim çıxartdı?

Bu dəmdə Abbas ayıldı. Dörd tərəfə baxdı, göz gəzdirdi, Xoca Yəqubgildən başqa kimsəni görmədi. Sazı sinəsinə basıb, görək onlardan necə xəbər aldı:

Kor olasan, ay gözlərim,
Ağam görən hara getdi?
Beşikdə ikən əntəri,
İki bölən hara getdi?...

Zülfüqarı çəkdi daşa,
Bir cüt bulaq çıxdı qoşa.
Əjdahanı başdan-başa,
Bölüb, soyan hara getdi?..

İstərəm Şiri-xudanı,
Ağamı, Şahi-mərdanı;

Mən Abbası, binəvanı,
Ağlar qoyan hara getdi?..

Xoca Yəqub sözdən bütün əhvalatı başa düşdü. Üstəlik onu da bildi ki, Abbas sevgilisinin dalınca gedir. Xoca Yəqub ona xeyir-dua verib dedi:

– Aşıq, get! Yaxşı yol! Uğurlar olsun! Allah səni sevgilinə çatdırsın!

Abbas Xoca Yəqubla görüşüb, İsfahana yol aldı. Bir müddət yol gedənnən sonra bərk yoruldu, qıçları heydən düşdü, üzükuyulu düşüb yatdı. Aləmi-röyada gördü ki, bir adam ona deyir:

– Abbas, qalx! Yatmaq vaxtı deyil!

Abbas sərsəm yuxudan ayılıb, gördü göy əmmaməli, göy atlı bir adam onun yanında durub.

Göy atlı dedi:

– Abbas, bu atın rikabınnan yapış, gözlərini də yum! Havaxt desəm aç, onda açarsan.

Abbas atın rikabınnan yapışdı, gözlərini də bərk yumdu. Bir az sonra atlı dedi:

– Abbas, gözlərini aç!

Abbas gözlərini açdı, gördü İsfahan şəhərindədi. Yanında da heç kəs yoxdu. Çox fikirləşdi, bilmədi hara getsin. Gəzə-gəzə bir çayçıya rast gəldi. Çayçı baxıb gördü ki, bu elə bir gözəl oğlandı ki, yemə, içmə, xətti-xalına, gül camalına tamaşa elə! Özü də qərib adamdı. Dedi:

– Oğlan, görürəm qəribsən. Gəlsən, mənim yanımda şeyird qalasan.

Abbas dedi:

– Qalaram, niyə qalmıram.

Bəli, Abbas çayçıya şeyird qaldı. Burada üç-dörd gün şeyirdlik elədi. Abbas çayçıdan bütün əhvalatı öyrənib bildi ki, hələ Becan Gülgəz Pərini İsfahana gətirib çatdırmayıb. Abbas

gözləməyə başladı. Bəli, bir gün beş gün, bir həftə, düz qırx gün keçdi. Qırx birinci gün şəhərdə şadyanalıq başladı. Abbas baxdı ki, hamı tamaşaya gedir. Gəldi çayçının yanına, dedi:

– Əmi, biz də tamaşaya gedə bilərikmi?

Çayçı dedi:

– Niyə gedə bilmirik, lap yaxşı gedərik. Könlün istəyirsə, dur bu saat gedək.

Çayçı Abbası da götürüb, ala qapının ağzına gəldi. Bir az gözlədilər, bir də gördülər ki, kəcavələr, budu, gəlir. Becan Aşıq Abbası görən kimi tanıdı.

– Vəzir, biz bunu Xoca Yəqubun quyusuna salıb gəlmədikmi? Bu nə təhər işdi? Bu quyudan necə çıxdı? Özü də bizdən tez gəlib çıxıb.

Abbas onları belə mat-məhəttəl görüb, özünü atdı ortaya, dedi:

– Çox fikir eləmə, Becan! Pəri xanımı Şah Abbas üçün gətirməyin şadlığına izn ver bir neçə söz deyim.

Becan izn vermək istəmədi. Camaat yerbəyerdən qışqırdı:

– Söylə, aşıq, söylə!

Aldı Aşıq Abbas:

Başına döndüyüm, qurban olduğum,
Endir kəcavəni, yarı görəyim.
Ala gözlərinə heyran olduğum,
Endir kəcavəni, yarı görəyim.

Əmən bilər ləblərinin qəndini,
Salmışam boynuma yar kəməndini,
Telli, sarvan, sən bilirsən fəndini,
Endir kəcavəni, yarı görəyim.

Mən Abbasam, yol üstündə duraram,
Gah ağlayıb, gah da boynum buraram,

Sarı sarvan, sana bir ox vuraram,
Endir kəcavəni, yarı görəyim¹⁷.

Söz tamam oldu. Becan çayçıdan soruşdu:

– Bu neçə vaxtdı buradadı?

Çayçı dedi:

– Qırx gündü ki, mana şəyirdi.

Becan bu işə mat-məəttəl qaldı. Tez özünü Şah Abbasın hüzuruna yetirdi. Ədəb salamını yerinə yetirənnən sonra dedi:

– Qibleyi-aləm sağ olsun, sana bir sözüm var. Əgər izn versən, deyərəm.

Şah dedi:

– İzndi, de!

Becan dedi:

– Şah sağ olsun, qız gəlib, ancaq nişanlısı da gəlib.

Şah Abbas dedi:

– Becan, bu nə sözdü? Necə nişanlı?

Becan dedi:

– Şah sağ olsun, Pərinin Abbas adlı bir nişanlısı var. O bizim dalımıza düşüb Xoca Yəqubun quyusunun başına gəlmişdi. Biz onu quyuya saldıq. Ağzına da elə bir daş qoyduq ki, qırx adam götürə bilməzdi. İndi gəlib burada görürəm ki, Abbas çayçının yanında şəyirdi. Özü də qırx gündü buradadı.

Şah əmr elədi Abbas ilə çayçını onun hüzuruna gətirdilər. Şah xəbər aldı:

– Aşırıq, bunlar səni Xoca Yəqubun quyusuna salmışdılar, bəs nə cür olub ki, orada ölməyib nicat tapmısan?

Abbas dedi:

– Şah, dilimlə desəm, dilim quruyar. İzn ver, sazla deyim.

Şah Abbas izn verdi. Aşırıq Abbas sazı sinəsinə basıb, görək nə dedi:

Qalmışdım qəmi-zəmində,
Guşimə bir nida gəldi.

Oyandım xab-qəflətdən,
Məhəmməd Mustafa gəldi.

Dərin dəryaya dalmışdım,
Konlu zülmata salmışdım,
Hamıdan dalda qalmışdım,
Dada İmamzada gəldi.

Özüm doğru, sözüm düzdü.
Bədən birdi, yara yüzdü,
Abbas, üzün nurlu üzdü,
Cəbrayıldan səda gəldi.

Şah Abbas qəzəblənib dedi:

– Ədə, nə Məhəmməd Mustafa, nə İmamzada, nə Cəbrayıl? Sən nə danışırısan? Səni bu saat içi zəhərlə dolu quyuya salım, qoy dediklərin gəlib qurtarsın, görək nə cür qurtaracaqlar.

Bu tədbir Sarı Xoca ilə Becana çox xoş gəldi.

Yerbəyerdən dedilər:

– Şah sağ olsun, tədbirin çox gözəl təbirdi. Əmr et, əməl eləsinlər.

Bunların bu hərəkətləri Aşıq Abbası yandırdı. Sazını döşünə basıb dedi:

Şeytan qalib olub, şeytənət artsa,
Dəyər bir-birinə kəc adam oğlu.
Bütün dünya haqq yolunda düz olsa,
Qoymaz düzəlməyə bic, adam oğlu.

Bir söz deyim sənə, qəzəbə dolma!
Namərdin əlindən heç bədə alma!

Seyrağıb adamla oturub-durma!
Bir gün elər səni puç, adam oğlu!

Abbas deyər: cism nədi, can nədi,
Ərəsətdə gedə nədi, xan nədi,
Zülmkar padşaha din, iman nədi,
Qoyubsan küfrən tac, adam oğlu!

Aşiq Abbasın bu sözləri Şah Abbasın qəzəbini daha da artırdı. Ağzı köpükləndi. O saat hökm elədi, Aşiq Abbası zəhərlə dolu olan bir quyunun içinə saldılar. Çayçı Abbasın paltarını, sazını götürüb ağlaya-ağlaya evinə getməkdə olsun, indi eşit Pəri xanımdan.

Pəri xanım başına-gözünə döydü, göz yaşını tökdü. Özünü öldürmək istədi. Şah Abbas onu hərəmxanasına göndərdi. Elə bil Pəri zindana düşdü. Axşam oldu, Şah Abbas durub Pərinin yanına getdi. Pərinin gözəlliyi Şah Abbası heyran eləmişdi. Baxdı ki, Pərlam, doğrudan da, heç bunun əlinə su tökməyə də yaramaz. Şah Pəri xanıma yaxınlaşmaq istədi. Pəri dedi:

– Mənim sevgilimi zəhər quyusuna atıb öldürdün, bu öz yerində, ancaq onun qırxı çıxmamış, mənə səmt gəlsən özümü öldürəcəyəm.

Şah Abbas gördü xeyr, əməl eləyəsi iş deyil, ona əl vursa özünü öldürəcək, ipə-sapa yatan adam deyil. Odu ki, razı oldu.

Bunlar burada qalsın, sizə xəbər verim Məhəmməd bəydən.

Məhəmməd bəy səfərdən evlərinə gəlib gördü nə Abbas var, nə Pəri xanım. Anası bütün əhvalatı, mən sizə nağıl elədiyim kimi, ona nağıl elədi. Məhəmməd bəy çox qəmləndi. Bildi ki, bacısını İsfahana Şah Abbasın hərəmxanasına aparıblar, Abbas da onun dalınca gedib, özü də Şah Abbas Aşiq Abbası öldürəcək. Üç adam çağırtdırdı, biri ərəb, biri fars, biri də türk. Onlara dedi:

– Qoçaqlarım, İsfahana gedərsiz. Aşığı Abbasın öldü-qaldısını öyrənərsiz, qayıdıb mənə xəbər verərsiz. Şah Abbasa qonaq olub deyərsiz bizə elə aşığı lazımdı ki, üç dildə söz deyə bilsin: ərəbcə, farsca, türkcə. Bunu Abbasdan başqa dünyada heç kəs bacarmaz. Onda Abbasın öldü-qaldısını şah sizə deyəcək.

Məhəmməd bəy onlara çoxlu pul verib, yola saldı. Bunlar yola düşüb, İsfahana tərəf getməyin binasını qoydular. Mənzil-bəmənzil, teyyi-mənazil, az getdilər, üz getdilər, gedib İsfahana çıxdılar. Uzaq ölkə qasidi kimi, Şah Abbasın yanına gedib, xidmət məqamında dayandılar. Şah Abbas onlardan soruşdu:

– Nə məqsədə gəlmisiniz?

Qasidlər dedilər:

– Şah sağ olsun, bizim ölkədə yaşayan əhali üç dildə danışır: ərəbcə, farsca, türkcə. Bizim padşahımız oğluna toy eləyir. Ona üç dildə oxuya bilən aşığı lazımdı. Deyirlər Təbrizdən bura Abbas adlı bir aşığı gəlib, o bilir. Onun üçün gəlmişik.

Padşah dedi:

– Bizim ölkədə ərəbcə, farsca, türkcə oxuya bilən aşığı yoxdu. O dediyin Abbas da zəhər quyusuna düşüb ölüb.

Qonaqlar çayçıya rast gəlib, ona qonaq oldular. Çayçı bunlara çox hörmət-izzət elədikdən sonra soruşdu:

– Qonaqlar, ayıb olmasın soruşmaq, deyin görüm, siz bura niyə gəlmisiniz?

Dedilər:

– Bizim Aşığı Abbas adlı bir adamımız itib. Onu axtarıyıq.

Çayçı dedi:

– Aşığı Abbas elə mənim evimdə olurdu. Şah Abbas onu zəhər quyusuna atıb öldürdü.

Qonaqlar dedilər:

– O zəhər quyusunun yerini bilirsənmi?

Çayçı dedi:

– Bilirəm, ancaq oraya heç kəs gedə bilməz.

Qonaqlar dedilər:

– Sana bir kağız yazıb versək Gülgəz Pəriyə çatdırı bilərəsənmi?

Çayçı dedi:

– Çatdırı bilərəm.

Qonaqlar bir kağız yazıb, çayçı ilə Pəri xanıma göndərdilər ki, bilsin görək Aşıq Abbas ölüb, yoxsa hələ sağdı. Çayçı kağızı Pəri xanıma aparmaqda olsun, qulluğunuza Pəri xanımnan xəbər verim.

Pəri xanımın yanında Bəyim adlı bir imanlı qarı var idi. Bu qarı çox rəhmdil bir arvad idi. Pəri xanım həmişə sözünü ona söyləyib, sirrini ona deyərdi. O da Pəri xanıma əlinnən gələn köməyi elərdi. Pəri xanım Bəyim qarı ilə oturub söhbət eləyirdi, bu vaxt çayçı kağızı gətirib ona verdi. Pəri xanım qarını da götürüb, gəzmək bəhanəsilə quyunun başına gəldi. İndi eşit Abbasdan.

Abbas ölməmişdi. Qeybdən quyuda olan zəhər gülaba, Abbasın yeri də zərrin otağa dönmüşdü. Abbas güləb içində oturub, fikir dəryasına batmışdı, birdən Gülgəz Pərinin bir damla göz yaşı onun üzünə düşdü. Abbas dik sıçradı. Onun canı tir-tir əsdi, bu damla suyun yar gözünün yaşı olduğunu hiss etdi. O saat üzünü yuxarı tutub, görək nə dedi:

Başına döndüyüm ala göz Pəri,
Gahdan ağla, gahdan yada sal məni!
Qara bağrım şan-şan oldu, dəlindi,
Gahdan ağla, gahdan yada sal məni!

Bağman oldum, bağım təğayır oldu,
Gözüm gördü, ağlım tağayır oldu,
Xoryat əli dəydi, toğ ayır oldu,
Gahdan ağla, gahdan yada sal məni!

Mən sana can dedim, sən də mana can,
Alış eşq oduna, mənim kimi yan,
Alış Aşiq Abbas, yerim Tifarqan,
Gahdan ağla, gahdan yada sal məni!

Bəyim qarı baxdı ki, Abbas sağdı, Pərinin gəldiyini də bildi. İndi əgər Pəri də başlayıb onunla danışsa, eşidib bilən olar, işin içindən iş çıxar. Odu ki, Pərinin danışmağa qoymayıb dedi:

– Qızım, Abbasın sağlığını ki, bildin, bəsd. Tay burada durmaq olmaz. Abbası orada saxlayan saxlayır. Bilib, gələrlər, Abbası da öldürərlər, bizi də. Gəl çıxmaq gedək!

Pəri baxdı ki, Bəyim qarı ağıllı söz deyir. Durub onunla evə gəldi. Sonra Bəyim qarını göndərdi ki, gedib əhvalatı çayçıya xəbər versin.

Bəyim qarı özünü tez çayçının evinə yetirib dedi:

– Adamlara xəbər ver ki, Abbas hələ sağ-salamatdı.

Adamlar bu xəbərdən çox şad oldular, ancaq nə qədər elə-dilər, çalışdırsa, özlərini quyunun başına sala bilmədilər. Axırda nələc qalıb, Məhəmməd bəyə xəbər vermək üçün geri yola düşdülər.

Aşiq Abbas üçün quyuda bir saat bir il keçirdi. Günlərin bir günü öz-özünə dedi:

– Yaxşı, mən bu quyunun içərisində həmişə qalım, nə olsun? Axı mənim sevgilim Şah Abbasın əlində qalıb. Mənim yolumu gözləyir. Mən onu Şah Abbasın əlinə qurtarmalıyam.

Dərd yenə də Abbası götürdü. Sazı sinəsinə basıb, görək nə dedi:

Xaliqi ləm-yəzəl, vahidi-yekta,
Salma nəzərindən, ay ağa, haray!..
Mən ki, qovruluram tənə sözüynən,
Pərvanətək yandım, ayağa, haray!

Başına döndüyüm ala yapışır,
Zər-zərbab geyinib, ala yapışır,
Mərdin qaydasıdı—ələ yapışır,
Seyrağıb əl atar ayağa, haray!

Kəbədən gələnin bu müşk gülünə,
Bülbül əhvalını demiş gülünə,
Şikəstə Abbasın bu müşkülünə,
Sən özün yet dada, ay ağa, haray!

Abbas sözünü qurtaran kimi bir səs gəldi. Qeybdən ona dedilər:

– Abbas, fikir eləmə! Gözlərini yum! Səni zəhər içində bəsləyən, sənə nicat da verəcək.

Abbas gözünü yumdu. Bir vaxt gözünü açıb, özünü Pəri xanımın bağının qabağında gördü¹⁸. Gözünü dörd tərəfə gəzdirib gördü ki, Pəri xanım eyvanda dayanıb. Pəri xanım Abbası görüb güldü. Pəri xanımın gülməyi Abbasa toxundu. Öz-özünə dedi: ey dadi-bidad, yəqin Pəri xanım mənə üz döndərüb. Mənim bu hala düşməyimə gülür. Yəqin ki, o, şah Abbasın fənd-felinə uyub. Sazı sinəsinə basıb dedi:

Nə gülürsən, mənim kimi gülüncə,
Sən mana gülüncə, dərdə gül, Pəri!
Alışan otaqda, zərnişan bağda,
Süsəni, sünbülü dər də, gül, Pəri!

Bir zaman gəzərdik Təbrizdə bağı,
Sinəmə çəkirsən dağ üstədən dağı,
Bənd edibsən mənim kimi dustağı,
Sən məni qoyubsan darda, gül, Pəri!

Abbas gətirildi dar ayağına,
O qulaş qolların sal ayağına,

Qanının xına yax əl-ayağına,
İndi mənim kimi mərdə gül, Pəri!¹⁹

Pəri xanım baxdı ki, gülməyi Abbasın keyfinə toxunub. Tez Abbasın yanına gəldi. İki aşiq-məşuq bir-birinin boynuna sarıldılar. Pəri xanım dedi:

– Abbas, mən sənə salamət qurtarmağına sevinib gülürdüm. Sən niyə incidin?

Abbas dedi:

– Elə bildim ki, rəqibə uyub, məni tərək eləmişən.

Gülgöz Pəri dedi:

– Ağına ayrı şey gəlməsin. Mən sənə dönmərəm. Ancaq qorxuram gəlib bizi burada görələr. Gəl tez buradan gedək!

Abbas dedi:

– Pəri, qadan alım, bir neçə tapşırığım var, qoy deyim, sonra get! Ölüm itimdi, bəlkə sonra heç görüşmədik.

Bunu deyib Abbas sazı döşünə basdı:

Başına döndüyüm, a Gülgöz Pəri,
Əmərlər dilini, aman, əl aman!..
Badi-səba mənə yaman yağdı,
Dağıdar telini, aman, əl aman!

Kəsmə ala gözün siyah sürməsin,
Seyrağıblar qönçə gülün dərməsin,
Pünhan danış, bədnəzərlər görməsin,
Kəsərlər dilini, aman, əl aman!..

Hərdən sən Abbası yada salanda,
Dindirib, söyləyib, konlun alanda,
Əbrişim saçların səcdə qılanda,
İncidir belini, aman, əl aman!..

Gülgöz Pəri dedi:

– Abbas, heç qorxma! Yel də olub yanımdan ötə bilməzlər. Mən səninem, sən də mənim.

Abbas ilə Gülgöz Pəri bir-birindən ayrıldılar. Abbas tez çayçının evinə gəldi. Çayçı onun üzünən-gözünən öpüb, salamət qalmağına çox sevindi. Abbas Təbrizdən əhval soruşdu. Çayçı Təbrizdən gələn adamların əhvalatını ona söylədi. Çayçı Abbasa faxir libas geyindirib hamama apardı, qaytarıb evinə gətirdi. Dedi:

– Abbas, heç bir yana çıxma! Şah adamları səni görərlər, genə tutarlar.

Bəli, bir neçə gün də belə gəldi, keçdi. Abbas çayçının evində yedi, içdi, istirahət elədi.

Günnərin bir günündə Abbas öz-özünə dedi: Ey dadı-bidad! Mən burada niyə oturmuşam? Gedim Gülgöz Pərinin bağının yanına, bəlkə onu gördüm.

Abbas özünü Pəri xanımın bağının yanına saldı, baxdı ki, Gülgöz Pəri bir dəstə qız ilə bahar bağında seyrə çıxıb. Abbas bunu görəndə sazı sinəsinə basdı, dedi:

Yar geyinib yaşılınan, alınan,
Elə bildim sonam bu, sudan gəlir.
Müjgan atdı, dəydi, keçdi sinəmnən,
O cadu qəmzələr busudan gəlir.

Örtübən başına şalı-zər, gəzər,
Abıdan nimtənə, qızıl düymələr,
Yaraşır belinə zərbafdan kəmər,
Çəpkənli, çarqatlı ağ bədən gəlir.

Abbasam, çəkərəm aman-amana,
Nə ola yetəydi əlim canana,

Qoynu içi dönüb taza bostana,
Sərxoş sevdiciyim bu sudan gəlir.

Pəri xanım Abbasın səsini eşidib, çox şad oldu. Amma elə bu dəqiqədə Dəli Becan çıxıb onu gördü. Aman verməyib tutdu, bir baş Şah Abbasın yanına gətirdi. Şah Abbas çox təəccüb elədi, dedi:

– Abbas, bu necə oldu ki, o zəhər quyusunun içində sən parçalanıb ölmədin? Axı zəhər elə zəhərdir ki, onun içərisində bir dəqiqə dayanmaq olmazdı. Bu nə sirdi?

Aşırıq Abbas dedi:

– Şah, icazə ver, sazla deyim.

Şah icazə verdi.

Aldı Aşırıq Abbas, dedi:

Onun kimi şahı-xuban sevənin,
Nə dərdir var, qala qəmlər içində?
Gözəl şahın üzün görən çürüməz,
Yüz il qalsa elə nəmlər içində.

Əmib, əmib ləblərinnən qanaram,
Elə bilmə, ölsəm, yardan dönərəm,
Gündüz odlanaram, gecə yanaram,
Yarı görüb naməhrəmlər içində²⁰.

Şah Abbas Becana dedi:

– Becan, bunun yarının yanına kim getmişdi ki, bu belə danışıq?

Becan dedi:

– Şah sağ olsun, Sarı Xocadan başqa onun yanına kimsə gəldə bilməzdi.

Şah Abbas dedi:

– Abbas, Sarı Xoca anadan doğma xonsadı. O həmişə ar-

vadlar içərisində olur. Onu bil ki, bu vaxta kimi Pəri xanımın yanına heç kəs gəlməyib. O sənin yasını saxlayır. İkincisinə qalan yerdə, Pəri xanımın sana nə dəxli var? Naməhrəm yanına gəldi, gəlmədi.

Aşıq Abbas dedi:

– Şah, gerisinə qulaq as!

Əzəldən Abbasın sahibi sənsən,
Hökmi-Süleymansan, təxti-rəvansan,
Sərdari-əzəmsən, kökəb-nişinsən,
Mələkəsən münəvvərlər içində.

Aşıq Abbasın bu sözləri Şah Abbasın xoşuna gəlmədi. Abbası yanından qovdurdu. O gedəndən sonra Becanı çağıraraq dedi:

– Becan, nə olursa-olsun, mən bu gecə Aşıq Abbası öldürməliyəm. Axırı bu bizə əngəl olacaq.

Sonra da Sarı Xocanı çağıraraq dedi:

– Xoca, evə əlvən fərş döşərsən. Altına da ağzı yuxarı zəhərli almas qılınclar qoyarsan. Abbas gəlib keçəndə parçalanıb ölür. Şər deməsən, xeyir gəlməz. İşdi, elə ki, ölmədi, keçdi, onda bir almaya süleymani zəhər daxil edib verərsən, ölüb başımızdan rədd olub gedər.

Sarı Xoca şahın əmrini yerinə yetirdi, tapşırıqlarını düzəltdi.

Bəli, axşam oldu, Abbası toy-nağara ilə döşənmiş evə aparıldı.

Becan Abbasa dedi:

– Abbas, şah əmridi, gir bu əttarxanaya, kefin nə istəyir ləli-göhərdən götür, sonra məclis başlarıq. Məclis qurtarandan sonra da sənin toyunu buradaca edəcəyik.

Abbas evə qədəm basmayıb, qapıda dayandı, dedi:

– Becan, qoy bir neçə söz deyim, sonra içəri girim.

Aldı, görək nə dedi:

Əttar dükanında bir molla gördüm,
Tutubdu dəstində varağını gör!
Aldı cavabımdan, cavab anladı,
Döndərdi, mənanın var, ağını gör!

Abbas sözünü qurtaran kimi, almas qılınclar hamısı yastısına yerə düşdü. Abbas onların üstündən keçib evə girdi, mollanın yanına getdi. Molla ona dil-ağız eləyib, bir alma uzatdı, dedi:

– Abbas, bu almanı şah veribdi, al, ye! Sonra toyunu edəcəyik.

Abbas dedi:

– Molla, bir bənd söyləyim, sonra.

Aldı Abbas:

Bitib dost bağında canım alması,
Dərmə, kamil deyil, canım, alması.
Necə qəbul elər canım alması,
Doğram-doğram eylər, var, ağını gör!

Pəri xanım da yuxarıdan baxırdı. O, Abbasın işin içinnən ustalıqla çıxmağına sevinirdi.

Başını bulayıb gülmək istəyəndə qulağındakı sırğanın səsi otağa düşdü. Səsi Abbasın qulağı çaldı. Dedi:

Mənim yarım qaş oynadar, baş bular,
Göz süzdürər, dil tərpedər, baş bular,
Qibləgahım başım üstədən baş bular,
Tez azdı, sırğanın var ağını gör!

Padşah baxdı ki, Abbas qılıncları da bildi, almanı da. Üçüncünü də yoxlamaq istədi, dedi:

– Gedin, görün Pəri xanımın sırğası səslənibdimi?

Bir adam gedib, Pəri xanımdan soruşdu və geri qayıdıb, padşaha dedi:

– Qibleyi-aləm, doğru deyir. Pəri xanım başını tərpedib, sırğa səslənib.

Şah Abbas işi belə görəndə çağırdı Becan ilə Sarı Xocanı.

– Deyin görüm, nə tədbiriniz var?

Sarı Xoca ilə Becan Pəri xanımın paltarını bir dul ifritə qarıya geydirib, öyrətdilər ki, Pəri adı ilə içəri girib, gedib şahın ətəyinnən tutsun, desin: «Mən Abbası istəmirəm, səni istəyirəm». Bu tədbiri hazırladılar, sonra girib dedilər:

– Şah sağ olsun, biz belə məsləhət görürük ki, bu barədə Pəri xanımın özünün fikrini bilək, görək o kimə getmək istəyir. Şah Abbas, ya Aşiq Abbasa?

Hamı bu məsləhəti bəyəndi. Becan ilə Sarı Xoca Pərinin paltarını geyinmiş qarını içəri saldılar. Qarı düz gedib Şah Abbasın ətəyinnən tutdu ki:

– Mən Şah Abbasa getmək istəyirəm.

Aşiq Abbas məsələni başa düşdü.

Sazı döşünə basıb dedi:

Ay ağalar, gəlin sizə söyləyim,
Ala qarğa şux tərlandı bəyənməz.
Oğullar atanı, qızlar ananı,
Gəlinlər də qaynananı bəyənməz.

Adam var ki, getməyəsən işinə,
Adam var ki, dolanasan başına,
Adam var ki, ayran tapmır aşına,
Dindirərsən yağlı nanı bəyənməz.

Adam var əyninə geyinir dəri,
Adam var dünyada gəzir sərsəri,
Adam var mərfətdən yoxdu xəbəri,
Dindirərsən yol-ərkanı bəyənməz.

Adam var çölləri gəzər kəllahı,
Adam var tanımaz o bir allahı,

Adam var ki, bilməz o, bismillahi,
Adam var ki, yol-ərkanı bəyənmez.

Adam var dolanar səhranı, düzü,
Adam var düşürər külli-nərgizi,
Adam var geyməyə tapılmaz bezi,
Adam var, al geyər, şalı bəyənmez.

Adam var çox işlər eylər irada,
Adam var ki, yetə bilməz murada,
Adam var ki, çörək tapmaz dünyada,
Adam var yağ yeyər, balı bəyənmez.

Adam var ki, adamların naxşıdı,
Adam var ki, anlamazdı, naşıdı,
Adam var ki, heyvan ondan yaxşıdı,
Dindirərsən heç insanı bəyənmez.

Adam var dəstinə verərsən güllər,
Adam var gözüne çəkəsən millər,
Tifarqanlı Abbas, başına küllər,
Nə günə qalmısan, qarı bəyənmez.

Bu kələk də baş tutmadı. Aşiq Abbas bunu da bildi. Şah qəzəblənib, cəlladı çağırdı. Cəllad hazır olub dedi:

– Şah sağ olsun, qolum qüvvətli, qılıncım kəsgin, kimi istəyirsən, boğazını cücə boğazı kimi üzüm.

Şah Abbas dedi:

– Bu aşığı aparıb dar ağacından asarsan.

Cəllad Aşiq Abbası yaxalayıb, dar ağacının dibinə apardı. Aşiq gördü ölüm zamanıdı, əli yarından üzülür, üzünü cəllada tutub dedi:

– Cəllad, qoy bir neçə sözüm var, deyim, sonra kəndiri boğazıma keçir. Sazı sinəsinə basıb, görək nə dedi:

Durum dolanım başına,
Ala gözlü yar, gedirəm.
Ölsəm, boyuna sadağa,
Qalsam, intizar gedirəm.

Mərd ilə eylə ülfəti,
Çəkmə namərddən minnəti,
Bülbül kimi gül həsrəti,
Qışı, yazı, zar gedirəm.

Abbas deyər: gül fəslidi,
Bundan artıq dərd hansıdı?
Ayrılığın vədəsidi,
Gəl könlümü al, gedirəm.

Pəri xanım kənardan baxıb, göz yaşını ab-leysan kimi tökürdü. Abbas sözü qurtaran kimi Pəri on iki hörük pərişan saçından bir tel ayırıb, sinəsinin arasına basdı, incə barmaqlarını təzənə eləyib, görək nə dedi:

Başına döndüyüm gül üzlü cavan,
Halal-hümmət eylə, gəl, onnan ayrıl!
Bilməz idim belə hicran dərini,
Lütf elə, üzümə gül, onnan ayrıl!

Qasid gəldi, qəsdən xəbər gətirdi,
Əlif olan qəddim dala yetirdi,
Axdı çeşmim yaşı, üzüm götürdü,
Eynim adaların bil, onnan ayrıl!

Eşqin ataşdı sinəmdə dəftər,
Gecə-gündüz sənsən dilimdə əzbər,
Sən ol bu Pəriyə buta verənlər,
Qolunu boynuma sal, onnan ayrıl!

Gülgöz Pəri sözünü qurtarıb, özünü Abbasın üstünə atdı. Onun boynuna sarılıb dedi:

– Mən bunnan ayrılmayacağam. Məni də bununla öldürün!

Abbas bir özünə baxdı, bir boynuna sarılmış Pəriyə baxdı, bir də dönüb dar ağacına, cəllada baxdı, ürəyi qubar elədi. Təklük, kimsəsizlik ona əsər elədi. Eli, yurdu, adamları yadına düşdü. Məhəmməd bəy onun gözünün qabağına gəldi. Sazı sinəsinə basıb dedi:

Başına döndüyüm, qurban olduğum,
Hara getdi baxtı qara, gəlmədi?
Bülbül uydu, soldu gülün yarpağı,
Qismət oldu qönçə xara, gəlmədi.

Şah hökmüylə xan üstünə xan getdi,
Ağla didəm, yaş yerinə qan getdi,
Qol boşaldı, dil dolaşdı, can getdi,
Axır apardılar dara, gəlmədi.

Abbas deyər: bu ad yaman ad oldu,
Cismim ataş, qoynum dolu od oldu.
Mən dost dedim, dostlar mənnən yad oldu,
İndi uzaq düşdü ara, gəlmədi.

İndi bunlar burada qalsın, sənə kimdən deyim, Şah Abbasdan.
Şah Abbas vəzir-vəkili çağırıb dedi:

– Abbas haqq aşığıdı, onun sevgilisini əlindən alsaq, bəlaya düşərik. Bütün sınaqlardan çıxdı. Onu öldürməyib, Pərinə özünə verirəm, nə deyirsiniz?

Dedilər:

– Şah sağ olsun, hamımız razıyıq. Aşığı incitmək olmaz.

Şah əmr elədi, Abbası gətirdilər. Şah Abbas ona dedi:

– Aşıq, sevgilini özünə verirəm. Ya bizim ölkədə qal, ya da

öz ölkənə get.

Aşığı Abbas dedi:

– Şah, mərhəmətin artıq olsun, Pərini mənə buta verən həmişə köməyimizdədi. İzn ver, biz gedək.

Şah əmr elədi, Gülgəz Pərini çağırdılar. Gülgəz Pəri Abbasa tərəf gələndə Abbas elə bildi məclisə yeni gün doğdu. Özü də bu elə gündü ki, əsl günü batıl eləyir. Abbas quş kimi pərvazlandı, aldı sazı sinəsinə, görək nə dedi:

Könül, Məcnun kimi yayın dağlara,
Əyil bu lalənin budağınan öp!
Pərvanətək dolan yarın başına,
Arala tellərin, qabağınan öp!

Almaq olmaz nanəcibin qızını,
Çəkmək olmaz bədəsilin nazını,
O üzünü, bu üzünü, gözünü,
Dilindən, dişindən, dodağınan öp!

Kitabda oxunan sina yaxşıdı,
Seyrağıb gərdəni sına yaxşıdı,
Mən dedim: öpməyə sinə yaxşıdı,
Könül ha yalvarır buxağınan öp!

Bağçalar titrəşir bardan ötəri,
Almadan, heyvadan, nardan ötəri,
Abbas, ağlayardın yardan ötəri,
Dur Şahi-mərdanın ayağınan öp!²¹

Şah Abbas əmr elədi, kəcavələr qoşuldu, adamlar atlandı. Pəri xanım kəcavəyə tərəf gəldi. Abbas əhd eləmişdi ki, Gülgəz Pəriyə çatıb onu kəcavəyə mindirəndə onun üzəngisini özü basıb ata mindirsin. Odu ki, Pərini kəcavəyə gedən görüb, sazı basdı döşünə, dedi:

Qurban olum sinəndəki turunca,
Yetir sən dəstimi damana, Gülgəz!
Aytək şölə salıb ayna qabağın,
Əbruların bənzər kamana, Gülgəz!

Dedim: xanım, sallan gedək bu bağa!
Gör necə sarmaşıb budaq-budağa,
Üz sürtüm üzünə, dodaq-dodağa,
Könül bu qəflətdən oyana, Gülgəz!

Basım rikabını, Gülgəzim, atdan!
Sən məni qurtardın alovdan, oddan.
Oyattın Abbası xabi-qəflətdən,
Tovuz kimi silkin bu yana, Gülgəz!²²

Abbas sözünü qurtarıb Gülgəz Pərinin rikabını basıb, ata mindirdi. Elə bu zaman Məhəmməd bəy də gəlib çıxdı. Öpüşüb görüşənnən sonra yola düşüb, Təbriz şəhərinə gəldilər. Məhəmməd bəy əmr elədi ki, şəhəri çil-çırağban elədilər. Abbasla Gülgəz Pəriyə qırx gün, qırx gecə toy eləyib, şadyanalıq keçirdilər.

Abbas Məhəmməd bəyə dedi:

– Sən öz bacının toyunu elədin. Ancaq mənim də anam var; bacım var, izn ver, mən də gedim Tifərqanda özümə toy eləyim.

Məhəmməd bəy əmr elədi, bir dəstə at hazır oldu. Hamı atlandı. Gülgəz Pəri ilə Aşıq Abbası Tifərqana gətirdilər. Abbas anası, bacısı ilə görüşdü. Burada təzədən bunlara qırx gün, qırx gecə toy elədilər.

Ustad bir aşıq toyun axırında duvaqqapmanı oxudu:

Göz gördü, könül sevdi,
Sən tuti-zəbanı şirin.
Gəzərlər, yoxdur tayın,
Hələb, İsfahanı, şirin!

Görmüşəm çox mahalı,
Barabarı hanı, şirin?
Bülbüləm gül eşqindən,
Çəkirəm fəğanı, şirin!

Ahu fəğansan,
Qəmzəsi qansan,
Tazə cavansan,
Qaşı kamansan;
Kamandır qaşın,
İncidir dişin,
Yumrudur döşün,
Xoşdur baxışın.

Xudam sənə bəxş eyləyib,
Bu dürlü nişanı şirin!

Gözəlliğin nişanıdır,
Mayıl olub məh-camala,
Huri misal, mələk mənşər,
Mən valehəm xətti-xala,
Gözlərin qan piyaləsi,
Ənnabi ləblər piyala.
Yasəmən tellərini
Aşırıbsan qəddi dala.

Siyah tellisən,
Tuti dillisən,
İncə bellisən,
Ləbi ballısan;
Ləbləri göhər,
Sərvi-sənubər,
Xalları ülkər,
Ay təzə nöbər,

Vergilən muradımı,
Tez tapın inamı, şirin!

Hər tərəfdə gileylidir,
Sonalar siyah telindən.
Tutilər avaz alır
O şirin imran dilindən.
Ənkəbut tək şan asılıb,
Sənin o incə dilindən.
Yoldaşından gileyliyəm,
Bir də ki, sənin əlindən.

Yoldaşı ilqarlı gəlin.
Ağ sinni qarlı gəlin,
Yenə ucu düymələnib,
Əttar sədri parlı gəlin,
Bir busə lütf eylə mənə,
Ay taza nübarlı gəlin!
Ağ üzündən maç,
Telin bir qulac,
Üz rübəndin aç,
Vəsf etsin şair Vəli,
Bu şövkəti, şanı şirin!

Məhəmməd bəy toydan sonra bir neçə gün qalıb, dəstəsi ilə geri qayıtdı. Aşıq Abbas Gülgöz Pəri ilə öluncə Tifərqanda keflə, damaqla yaşayıb dövran keçirdilər. Siz də keflə, damaqla yaşayıb dövran keçirəsiniz, məddi-muradınıza çatasınız.

LEYLİ VƏ MƏCNUN

USTADNAMƏ

Can deməklə candan can əskik olmaz,
Məhəbbət artırar, məhriban eylər.
Çor deməyin nəfi nədi dünyada?
Abad könülləri pərişan eylər.

Nakəs adam danışığından saz olar,
Kərəmdən kəm, səxavətdən az olar,
Nüfədə qarışan şeyitbaz olar,
Mərd də sığışdırmaz, nahaq qan eylər.

Mən istərəm alim, mömin yüz ola,
Gözü haqq yolunda doğru, düz ola,
Dəhanında sözü üzbəüz ola,
Ələsgər yolunda can qurban eylər.

Ustadlar ustadnaməni bir deməyib iki deyir, biz də deyək,
iki olsun, düşmanın ömrü solsun.

Bir insan ki, əsil olsa binadan,
Qəlbə dəyməz, düz xəyalı gözləyər.
Artırıb şəfqətin şahən-şah olsa,
Bir təhərdə hər mahalı gözləyər.

Qəza, qədər başa salsa qaranı,
Dövlətə dost olan qılmaz çaranı,
Kasadlığa düşsən, kəsər aranı,
Tikə dostu dövlət, malı gözləyər.

Demə şair Vəli düşüb gümana,
Fəhm yetiribdi yaxşı-yamana;
Kamil olan heç qovl verməz şeytana,
Dərk eləyər, pürkamalı gözləyər.

Ustadlar ustadnaməni iki yox, üç deyər, biz də deyək üç
olsun, düşmənlərin ömrü puç olsun.

Mərifət bəhrində, ədəb-ərkanda,
Bir iyid istərəm lami-ləng ola.
Atı düldül ola, qılıncı düşər,
Dayanmaz, qabaqda yüz nəhəng ola.

Fərhad qaya çapar, sənginə yetməz,
Kimsə ərənlərin dənginə yetməz,
Heç cəng o mövlanın cənginə yetməz,
Ya Rum, ya Qeysər, ya Firəng ola.

Xəstə Qasım əl götürməz damandan,
Sidqini bağlayar sahib-zamandan,
O gün çox qorxaram şahi-Mərdandan,
Çəkə zülfüqarın xürd-təng ola.

Sizə haradan, kimdən söyləyim, keçmiş əyam-sabiqələrdən – Bağdad şəhərində Firuz tacirdən.

Bağdad şəhərində Firuz adında bir tacir vardı. Bunun malı, pulu həddən aşmışdı, amma heç bir fərzəndi yox idi. Özü də çox qocalmışdı. Firuz Abdulla adında birisini özünə köməkçi götürmüşdü. Abdulla çox sidq-ürəklə xidmət elədiyinə görə Firuz da onun xətrini çox istəyib, şəhərin varlı tacirlərindən birisinin qızı Reyhan xanımı Abdullaya almışdı.

Aradan bir müddət keçdi. Firuz tacir xəstələnib yorğan-döşəyə düşdü. Abdulla şəhərdə nə ki, həkim, cərrah vardı, götü-

rüb gəldi, heç biri Firuz taciri sağalda bilmədi. Günü-gündən Firuz tacirin əhvalı pisləşdi.

Bir gün Firuz Abdullanı çağırır dedi:

– Abdulla, bu mal, bu pul, bu da ilxı. Mən də ki, görürsən, ölürəm. Mən öləndən sonra bu dövlətimə sahib durmaq, ticarət aparmaq üçün bir övladım yoxdu. Gəl bu var-dövləti sənin adına salım, mən öləndən sonra ye, iç, keyfini çək, mənə də rəhmət oxu.

Abdulla dinməyib, başını aşağı saldı. Abdulla tacir Firuzun xətrini çox istəyirdi, uşaq kimi ağlamağa başladı.

Firuz adam göndərüb, şəhərin qazısını çağırtdı. Bütün var-yoxunu Abdullanın adına saldı. Çox çəkmədi ki, tacir Firuz ömrünü Abdullaya bağışladı.

Abdulla neçə müddət tacirlik eləyib, öz gəlirini artırdı. Çox çəkmədi ki, Bağdad şəhərində birinci adam oldu. Yetim, kimsəsiz Abdulla dönüb oldu xacə Abdulla.

İndi qulaq asın, sizə söyləyim xacə Abdulladan. Xacə Abdullanın dövlətinin gəlhağəl vaxtı idi. Mal, dövlət həddindən aşmışdı. Amma oğulsuz bu cahi-cəlal nəyə gerekdi?

Xacə Abdulla günlərin bir günündə durub hücrəsin bağladı, evinə gəldi. Əyalını çağırır dedi:

– Arvad, gəl abadanlıqdan xarabalığa, xarabalıqdan abadanlığa köçək.

Reyhan xanım dedi:

– Xacə Abdulla, dediyin beynimə batmadı. Açıq de görüm, nə demək istəyirsən?

Xacə Abdulla dedi:

– Gəl, otur yanımda.

Arvad xacə Abdullanın yanında oturdu. Abdulla dedi:

– Allah bizə bir fərzənd vermir. Fərzəndsiz də ki, evin ləzəti yoxdu. Gəl bu var-yoxumuzu fağır-füğaraya paylayaq, bəlkə allah bizə bir fərzənd verə. Sonra xarabalığı abadanlaşdırmaq asandı.

Xacə Abdulla var-yoxunu ehsan verdi. Fağır-füğaranın qarını doyurdu, nə ki, qızılları, pulları vardı əlsiz-ayaqsızlara payladı.

Ay keçdi, gün dolandı, doqquz ay, doqquz gün, doqquz saat tamam olandan sonra xacə Abdullanın övrəti Reyhan xanımın bir uşağı oldu. Uşağın adını Qeys qoydular.

Aradan bir ay keçmişdi ki, Qeys ağlamağa başladı. Hərçi elədilər ki, Qeysin ağlamağını kəssinlər, mümkün olmadı. Axırda belə məsləhət gördülər ki, Qeysi bulaq başına aparınlar, versinlər arvadların qucağına, hər kimin qucağında dayanıb ağlamasa, onu Qeysə daya tutsunlar.

Qeysin anası uşağı qucağına alıb, bulaq başına apardı. Qeysi hər kimin qucağına verdilər, dayanmadı, ağladı. Baxdılar gördülər ta arvad xeylağı qalmadı. Amma kənardə yaş yarım bir balaca qız dayanıb. Qeysi verdilər bu qız uşağının qucağına. Qız, uşağı alan kimi Qeys səsini kəsdi. Başladı mat-mat bu qızın üzünə baxmağa. Kənardan baxanlar bu işə təəccüb eləyib. Xəbər aldılar:

– Ay qız, kimin qızısan? Adın nədi?

Qız dedi:

– Mənim adım Leyli, özüm də Soltan Mahmud paşanın qızıyam.

Xacə Abdullaya xəbər gəldi ki, bəs Soltan Mahmud paşanın qızı Leyli xanım oğlun Qeysi qucağına alan kimi, ağlamağını kəsdi. Əgər çarə olsa, Leylidən olacaq.

Xacə Abdulla durub, Soltan Mahmudun yanına gəldi. Başına gələnə nağıl eləyib dedi:

– Gərək qızın Leylini verəsən, ta ağılları kəsənə kimi oğlum Qeysnən bir otaqda qalsınlar.

Soltan Mahmud xacə Abdullanın sözünü yerə salmayıb razı oldu. Xacə Abdulla Leylini götürüb gəldi evinə. Bunlara otaq ayırdı. Bir də daya tutub, bunları dayanın ixtiyarına verdi.

Aradan bir müddət keçdi. Uşaqlar yaşa doldular. Belə ki, məktəbə getmək vaxtları çatdı. Xacə Abdulla Qeyslə Leylini

məktəbə qoydu. O zamanacan oxudular ki, Leyli on altı yaşa çatdı, Qeys də on beş yaşa.

Günlərin bir günündə Qeyslə Leyli məktəbdən çıxıb, evlərinə gedirdilər, Qeys yolda diqqətnən onun gül rüxsarına tamaşa eləyib, əlini boynuna saldı, rüxsarından bir busə aldı. Leylinin yanaqları yeniyetmə qırmızı alma kimi alışıb yandı. Bu işi kim gördü, kim görmədi, bir imansız qarı. Qarı yolnan, dalında da bir şələ qaratıkan gedirdi. Gördü ki, Mahmud paşanın qızı Leyli Qeyslə öpüşür. Tez qaratıkanı yerə atıb, özünü Leylinin anasının yanına yetirdi, dedi:

– Nə durubsan, ay allahın yazıq bəndəsi? Qızın Leyli Qeysnən məktəbdən qol-boyun çıxıb, evə gəlirdilər, yolda Qeys Leylidən busənin yüzünü bir köpüyə alırdı, o da nisyə, xirmən vaxtına.

Leylinin anası qarıya inanmadı. Sabahı gün tezdən durub məktəbə gəldi. Daldalanıb divarın dibində Qeyslə Leylinin yolunu gözləyirdi ki, bir də gördü, budu, Qeysnən Leyli qol-qola keçirib, məktəbə gəlirlər. Qapının ağzında Qeys Leylidən bir busə aldı. Leylinin anası özünü saxlaya bilməyib, Leylinin biləyindən yapışdı, döyə-döyə götürüb apardı öz evlərinə, otaqların birinə salıb, qapıları da üzünə bağladı. Leyli tək-tənha otaqda qaldı. Bir müddət belə keçdi. Günlərin birində Leyli çox ah-zardan sonra pəncərəni açıb, bağa-bağçaya tamaşa edirdi ki, bir də gördü bir dəstə qız məktəbə gedir. Leylinin Qeyslə məktəbdə keçirdiyi günlər yadına düşdü. Siyah telindən birini ayırıb, sinəsaz elədi, sıxıb döşünə, görək qızlarnan Qeysə nə xəbər göndərdi:

Dəstə ilə gedən qızlar,
De, durmasın, ona, gəlsin!
Xəbər alsın – günüm qara,
Düşmüşəm zindana, gəlsin!

Ovçunun ovu dəstində,
Anamdı canım qəsdində,

Qaragöz Qeysin üstündə,
Düşmüşəm zindana, gəlsin!

Leyli qurban olsun sizə,
Qara zülfü tökün üzə,
Gedin deyin qaragözə,
Düşmüşəm zindana, gəlsin!

Qızlar ötüb getdilər, Leyli oturub ağlamağa başladı. Sən demə, anası qapının dalında dayanıb qulaq asırmış, gördü ki, Leyli Qeys deyib, gözünün yaşını bahar buludu kimi tökür, içəri girib dedi:

– Qızım, niyə ağlayırsan?

Leyli gözünün yaşını silib dedi:

– Ana, darıxıram. Axı niyə qoymursunuz məktəbə gedəm?

Anasının bir tərəfdən Leyliyə ürəyi yandı, bir tərəfdən də qəzəbləndi, aldı, görək nə dedi:

Eşitmişəm, əcəb balam,
Bir aşığa yar olmusan.
Məhəbbətin bəlasından,
Çox tez xəbərdar olmusan.

Anası belə deyəndə Leyli qızardı. Sonra siyah saçlarından üç tel ayırıb, sinəsinə basdı, aldı, görək anasına nə cavab verdi:

Nə deyirsən, aman ana,
Heç kimə mən yar deyiləm.
Aşıq-məşuq danışırısan,
Mən ki, xəbərdar deyiləm.

Aldı Leylinin anası:

Nə layiqdi dost yanında,
Qaldın dillər dastanında,

Biganələr bostanında,
Açıb, laləzər olmusan.

Aldı Leyli:

Oxuyuram məktəbdə mən,
Dolanıram ədəblə mən,
Bu diyari-Ərəbdə mən,
Heç ki, taxsırkar deyiləm.

Aldı Leylinin anası:

Sənsən gözəllər içrə baş,
Adın olub aləmə faş,
Qınar səni yar, yoldaş,
Deyirlər biar olmusan.

Aldı Leyli:

Var get o məktəbxanadan,
Xəbər algılən molladan,
Nə istəyirsən Leyladan?
Binamus, biar deyiləm.

Hər ikisi sözlərini tamam elədilər. Leyli dedi:

– Ana, mən heç kimə aşiq deyiləm. Gəl məni burax, gedim məktəbə. Mən Qeysi özümə qardaş bilirəm.

Anası razı olmadı. Leyli ağlamağa başladı. Leylinin anası işi belə görəndə dedi:

– Qızım, onu bil ki, bu gündən sonra sən məktəb üzü görməyəcəksən. Sənin yerin dörd divar arasına olacaq. Sən Qeysdən əlini üz! Ölsən də səni Qeyse verməyəcəyəm. Bir də Qeysin üzünü görməyəcəksən!

Leyli gözlərinin yaşını tökə-tökə görək anasına nə deyir.

Aldı Leyli:

Aman ana, gözüm ana,
Qoyma dər sim qala mənim.
Sənə qurban özüm, ana,
Qoyma dər sim qala mənim.

Oxuyuram hər fi başdan,
Ayırma yaru yoldaşdan,
Rəva deyil, qanlı yaşnan,
Qoyma gözüm dola mənim.

Leyliyəm, candan bezaram,
Dərdimə dərman yazaram,
Yengi açmış laləzaram,
Qoyma rəngim sola mənim.

Leyli sözünü tamam elədi. Dİlnən də yalvardı ki, burax məktəbə gedim.

Leylinin anası kəsən-kəs razı olmadı, qapıları Leylinin üzünə bağlayıb, çıxıb getdi.

Leylinin əlacı hər yerdən kəsildi. Günlərin bir günündə evdə oturmuşdu, Qeysin surəti gəlib dayandı Leylinin gözünün qabağında. Qız lap dəli-divanə oldu, durub gəldi pəncərənin qabağına. Açıb küçəyə tamaşa eləyirdi, gördü ki, bir oğlan qoltuğunda kitab-dəftər məktəbə gedir. Leyli əl eləyib, oğlanı saxladı, xəbər aldı:

– Can qardaş, sən Qeysin yoldaşlarındansanmı?

Oğlan dedi:

– Bəli.

Leyli dedi:

– Gəl sənə bir məktub verim, apar Qeysə ver.

Oğlan dedi:

– Yaz, aparım verim.

Leyli kağız-qələm götürüb, məktubu yazdı, oğlana verdi.

Oğlan soruşdu:

– Bacı, bu məktubda nə yazıbsan?

Leyli kağızın məzmununu görək Qeysin yoldaşına necə dedi.

Aldı Leyli:

Vəfalı yar, durub baxma yoluma,
Mən daha məktəbə gələn deyiləm.
Seyrağıblar vaqif oldu halıma,
Mən daha məktəbə gələn deyiləm.

Gecə, gündüz həsrətini çəkərəm,
Məhəbbətin ürəyimdə əkərəm,
Səndən ötrü qanlı yaşlar tökərəm,
Mən daha məktəbə gələn deyiləm.

Leyli deyər: bollu-bollu dərd məndə,
Əğyarın tənəsi saldı kəməndə,
Düşmüşəm məhbəsə, zindana, bəndə,
Mən daha məktəbə gələn deyiləm.

Oğlan məktubu Leylidən alıb, məktəbə gəlməkdə olsun, sizə xəbər verim Qeysdən.

Qeys bir neçə gün evdə qalıb, ata-anasından sirrini gizlətdi. Gecə-gündüz göz yaşını axıdıb, evdən bayıra çıxmadı. Qeysin anası Reyhan xanım oğlunu belə pərişan halda gördü, durub gəldi oğlunun yanına, gərdəninə tökülmüş qulac saçını alıb, sinəsaz elədi, görək Qeyse nə dedi:

Aldı Reyhan:

Oğlum, söylə sözün, mən sənə qurban,
Degilən, dərdinə çara eylərəm.

Qoymaram qalasan qəmlərə mehman,
Öz ağ günlərimi qara eylərəm.

Qeys anasına cavab vermədi. Göz yaşı damcı-damcı axıb tökülürdü Qeysin yanağına. Anası oğlunun bu halını görüb dedi:

Qurbanam gözündə yaşına sənin,
Ağını kim qatdı aşına sənin?
Əyər bir iş gəlsə başına sənin,
Mən özümü həzar para eylərəm.

Qeys yenə anasına cavab vermədi. Reyhan xanım özünü saxlaya bilməyib, əlin saldı Qeysin boynuna, görək sözünü necə tamamladı.

Aldı Reyhan:

Mən Reyhanam, gözüm qaldı yaş üstə,
Yandırdın bağrımı ab-ataş üstə,
Qoymaram Bağdadda daşı daş üstə,
Deyilən, dərdinə çara eylərəm.

Qeys bu dəfə də anasına bir söz deməyib, içindən elə bir ah çəkdi ki, ağızından od çıxdı. Sonra durub, birnəfəsə yüyürdü məktəbə. Amma göz gəzdirib Leylini tapa bilmədi. Leylinin həmişə oturduğu yerə gəlib, üzünü üstə yıxılıb, ağlamağa başladı. Məktəb yoldaşları yığıldı Qeysin başına. Bu dəmdə də Leylinin kağızı gəlib çatdı. Qeys alıb kağızı oxudu. Məzmunundan xəbərdar olandan sonra kağızı gətirən oğlana dedi:

– Qardaş, mənim yazı yazmağa əlim varmır, mən saznan deyim, sən də mən deyəni yaz.

Aldı Qeys:

Gecə, gündüz durub yolun gözlərəm,
Bilməm neçün, mehribanım gəlmədi.

Salıbdı başıma nigarım sevda,
Qan-yaş tökür giribanım, gəlmədi.

İstəməm izzəti, cahı, dövləti,
Neyniyirəm sənsiz dünya ləzzəti?
Ahularnan qıllam sözü, ülfəti,
Sərf edim yolunda canım, gəlmədi.

Qeysəm, vətənimdən qırağa düşdüm,
Leyli, Leyli deyib, sorağa düşdüm,
Gülzarı-hüsndən fərağa düşdüm,
Məsgən etdim biyabanı, gəlmədi.

Söz tamam oldu. Qeys kağızı alıb бүkdü. Sonra yenə də haman oğlana verib dedi:

– Aparıb verərsən Leyliyə.

Oğlan kağızı aparıb, yüyürməcə yetirdi Leyliyə. Leyli kağızı oxuyub məzmunundan xəbərdar olanda heç bilmədi neyləsin. Uşaq kimi evin bir küncündə oturub, ağlayıb sızılamaqda olsun, sizə xəbər verim Qeysdən. Qeys tay-tuşdan ayrılıb öz mollasının yanına gəldi. Molla xəbər aldı:

– Dərsə niyə gəlmirsən?

Qeys dedi:

– İzn ver, bir neçə sözüm var, deyim.

Molla izn verdi. Görək Qeys ondan necə halallıq istədi.

Aldı Qeys:

Halal eylə, hümmət eylə, əfəndim,
Məhəbbət oduna yana gedirəm.
Eşqin səməndini sürüb meydana,
Mənzil sürüb, biyabana gedirəm.

Görünməz nigarım, düşmüşəm dərdə,
Eşqinin sevdası dolandı sərdə,

Qərarım gəlməyir duram bu yerdə,
Mənzil sürüb, biyabana gedirəm.

Qeys belə deyəndə mollası dedi:

– Gəl, bu sevdadan əl çək, dərşini yarımçıq qoyma!

Qeys alıb sazını, cuş eləyə-eləyə, görək sözünü necə tamamladı.

Başa yetişmədi dərşim, savadım,
Bərəks etdi çərx-fələk muradım,
Mən Qeys ikən Məcnun qoyuldu adım,
Üz çevirib biyabana gedirəm.

Qeys sözünü müxtəsər elədi, mollası ilə halallaşmış, gəldi məktəb yoldaşlarının yanına. Görək bunlara nə dedi.

Aldı Qeys:

Məktəbdə cəm olan növrəs cavanlar,
Gəlin bir-bir halallaşın, gedirəm.
Tüllabeyi-elmlər, həm savadxanlar,
Gəlin bir-bir halallaşın, gedirəm.

Qəza-qədər yazdı lohi-talıma,
Atam-anam qan ağlasın halıma,
Bir dilbər sevdası düşüb canıma,
Gəlin bir-bir halallaşın, gedirəm.

Məni dərde salan meyi-saqidi,
Sinəm üstə yar düyünü, dağıldı,
Həmtaylarım, Qeysin axır çağıldı,
Gəlin bir-bir halallaşın, gedirəm.

Qeys sözünü müxtəsər eləyib, eşqi dəniz kimi cuşa gəldi. Dağ, dərə deməyib, elə hey getməyə başladı. O qədər getdi ki,

gözdən itdi, gəlib bir çölü-bərrü biyabana çıxdı. Çox gəzdi, az gəzdi, bir çeşmə tapdı, üzü-quyulu bu çeşmə üstə düşüb, ağlamağa başladı.

Qeys burada qalmaqda olsun, indi eşit xəbəri verim sənə Leylidən. Leyli eşitdi ki, Qeys Məcnun adını alıb, vəhşi tək üz qoyub çölü-bərrü biyabana, durub ayağa, gəldi qızların yanına, dedi:

– Qızlar, bahar fəslidi, gəlin gedək gəzməyə.

Qızlar razı oldular. Leyli gəlib anasından izn aldı. Çıxdılar çölə. Qızlar gəzmək niyyətilə, Leyli Qeysi axtarıb tapmaq niyyətilə, düşdülər çölü-bərrü biyabana. Gəzhagəz, gəlib çıxdılar bir çəmənəgaha. Leyli baxıb gördü ki, qızların yanında Qeysi tapa bilməyəcək. Belə bir tədbir töküüb, qızlara dedi:

– Qızlar, gəlin bu yeri nişanlıyaq. Sonra hərəmiz bir yana gedək. Kim tez gül dərib qayıtsa, bu ipək dəsmal onun olsun.

Qızlar razı olub, hərəsi bir yerə dağılışdılar. Leyli qızlardan ayrılıb, o qədər getdi ki, gözdən itdi. Bir qədərdən sonra gözüne bir tüstü göründü. Yeriylir irəli, gördü ki, öz məhbubu Qeysdi, bulanıb torpağa, iki diz üstə oturub, rəngarəng güllərdən yığıb qabağına, tamaşa eləyir. Leyli irəli yeriylir dayanmışdı. Qeys başını qaldırır onu görən kimi eşqi cuşa gəldi. Qalxdı ayağa. Leyli dedi:

– Qeys, bu nədi? Özünü niyə bu kökə salmısan?

Qeys aldı, görək Leyliyə nə cavab verdi:

Nə müddət di camalını görmürəm,
Salıb məni qəm bu halə, sevdiyim!
Dost bağının əlvən gülün dərmirəm,
Düşüb başım qalmaqala, sevdiyim!

Məhəbbətin salıb məni dərbəder,
Məskənim olubdu biyaban, çöllər,
Əliyyə-Mürtəza, saqiyyə-kövsər,
Verib mənə bir piyalə, sevdiyim!

Mən Qeysəm, dərindən olmuşam şeyda,
Sirrini demərəm əğyarə, yada.
Sən mənim, mən sənin, fani dünyada,
Salma məni yaman halə, sevdiyim!

Qeys sözünü tamam elədi, iki həsrətkeş sarmaşığı kimi bir-birinə sarılıb, bihuş, dünyadan xəbərsiz qaldılar. İndi bunlar burada qalsınlar, sizə xəbəri verim qızlardan. Qızlar rəngarəng güllərdən yığıban, dəstə tutub, nişan qoyduqları yerə cəm oldular. Gördülər ki, Leyli gəlib çıxmadı. Leylinin ləpirin tutub getdilər axtarmağa. Gəzib, gəzib, axırda gəlib çıxdılar haman çəmənliyə. Gördülər ki, Leyliyə Qeys gül bülbülə, bülbül gülə sarılan kimi bir-birilərinə sarılıb, heç dünyadan xəbərləri də yoxdu, başlarının üstə də iki gürzə ilan durub. İlanlar qızları görəndə kimi çəkilib getdilər. Qızlar bir neçə dəfə Leyli, Leyli çağırır, gördülər ki, bunlar heç ayılan deyillər. Leylini Qeysin qucağından ayıraraq götürdülər, şəhərə tərəf üz qoydular. Leyli ayılıb gördü qızlar bunu xəstə kimi aparırlar, xəbər aldı:

– Ay qızlar, məni belə niyə aparırsınız?

Qızlar dedilər:

– Sən gül dərməyə gəlmişdin, ya məhbubunla görüşməyə?

Leyli xəbər aldı:

– Mən haradaydım?

Dedilər:

– Sən Məcnunun yanında idin.

Leyli dedi:

– Qızlar dünyada nə yaxşıdı?

Bu suala hərə bir cür cavab verdi. Biri yeriyib irəli dedi:

– Dünyada sirdaşlıqdan başqa yaxşı şey ola bilməz.

Belə deyəndə Leyli qızlara yalvardı ki, bu gördüklərini atasına, anasına deməsinlər. Qızlar söz verdilər ki, demərik. İş bu yerə yetişəndə Leylinin ürəyi sakit olub, görək dərindən münasib nə dedi:

Aldı Leyli:

Sənə qurban olum, kərəmli xuda,
Gəlib bu mənzilə, yara uğradım.
Kərimdən, rəhimsən, həm müşkül-güşa,
İtirdiyim ruzigara uğradım.

Bir adın Hadı idi, bir adın Vəhdud,
Səndən hasil olub cəmi-əl-məqsud,
Sən ver muradımı, ya heyyə-əl-məbud,
Gəlib qəmi-dili-zara uğradım.

Baharın fəslidi, oxur bülbüllər,
Açılıb səbzələr, lalələr, güllər,
Divanəyəm, mənə Leyli deyərlər,
Eşqə düşdüm, xiridara uğradım.

Söz tamam oldu. Qızlar Leylini alıb evə gətirdilər, anasına da heç bir sirr vermədilər. Leyli oturub evdə, gecə-gündüz ağlamaqda olsun, eşit Qeydən.

Qeys eşqdən bihuş olub, üç gün, üç gecə özünə gəlmədi. Dördüncü günü sabahın yeli ona dəyib, ayıldı. Baxıb gördü ki, Leyli yoxdu. Elə bildi ki, bivəfalıq eləyib. Eşqin dəryası yenə cuşa gəldi. Baş götürdü, özünü ins-cins olmayan çöllərə çəkdi.

Qeysin atası eşitdi ki, oğlu Məcnun adı ilə səhralar müsafiri olub. Abasın çiyinə saldı, bir heybə çörək götürdü, düşdü ərəb çöllərinə, oğlunu axtarmağa.

Bir müddət səhraları gəzdi, ancaq oğlunu tapa bilmədi. Qayıdıb Bağdada gələn macalda yolda uzaqdan bir adam gördü, amma bu adamın yanında ağ-ağ şeylər vardı. Güman elədi ki, çobandı, yanında da qoyun-quzu. Dedi:

– Yaxşı oldu. Gedib bundan Qeysi soruşaram.

Bir neçə qədəm irəli gəlib, gördü bu çoban deyil, öz oğlu Qeysdi. Çayın kənarında dayanıb, mat-mat çaya baxır. Qeys

çayda atasının əksini görən kimi istədi qaça. Xacə Abdulla yapışıb oğlunun biləgindən, dedi:

– Oğul, üç gündü ki, səndən ötrü gəzirəm. Hər yeri gəzib, hər yetəndən səni soruşmuşam. De görüm, sənin dərdin nədi ki, belə çöllərə, səhralara düşmüşən?

Qeys heç bir söz demədi. Balaca papağını çıxartdı, qolunu çırmayıb, damarından balaca qan aldı. Atası xacə Abdulla baxıb gördü oğlunun qolundan qan açılıb töküldü daşların üstünə, hər yerdə «Leyli, Leyli» yazıldı. Sonra döşünü verdi atasının qulağına. Xacə Abdulla qulaq asıb gördü, Qeysin sü-mükləri də Leyli, Leyli deyir.

Dedi:

– Oğul, indi bildim ki, səni dəli-divanə eyləyən Leylidi. Gəl gedək toyunu eləyim. Leyli evimizdə səni gözləyir.

Abdulla Qeysi qatıb qabağına, götürüb gəldi Bağdada. Qeys evlərinə çatıb, qapıdan içəri girdi. Gördü ki, toydan heç iy də yoxdu. Atasından xəbər aldı:

– Ata, bəs hanı Leyli? Hanı toy?

Xacə Abdulla dedi:

– Oğul, hələlik sənə dərviş toyu eləyəcəyəm. Bəy toyu sonraya qalıb.

Qeys keçib otaqların birində oturdu. Qeysin anası Reyhan sevinə-sevinə Qeysin boynunu qucaqlayıb, o, üzündün, bu üzündən öpüb dedi:

– Qeys, oğlum, xoş gəlibsən!

Qeys Leylini anasından görək necə xəbər aldı.

Aldı Qeys:

Alıb başım, xidmətinə gəlmişəm,
Ana, mənim mehribanım görünməz!
Hanı, de, qəlbimin soltanı, xanı?
Neçün xətti-Süleymanım görünməz?

Leyli yarın sevdasına dolmuşam,
Hüsn-camalina aşiq olmuşam,
Sorağını bizim evdə almışam,
Gizlənbmi növcəvanım, görünməz!

Məcnunam, qəsidəm düşübdü dilə,
Qeysinəm, göz yaşım dönübdü selə,
Canım ana, mənə doğrusun söylə,
Gedibmi, o mehribanım, görünməz?

Qeys sözünü tamam elədi. Reyhan dedi:
– Oğul, Leyli burda idi, getdi ata-anasını görməyə.
Qeys səhərə kimi oturub Leylini gözlədi. Gördü ki, Leyli
gəlib çıxmadı. Qələm aldı, bir kağız yazıb verdi anasına, dedi:
– Ana, bu kağızı Leyliyə yetir.
Reyhan xanım xəbər aldı:
– Oğul, bu kağızda nə yazıbsan?
Qeys görək kağızın məzmununu anasına necə dedi:

Elimdən, yurdundan oldum dərbədən,
Hanı mənim məmləkətim, elim, yar?!
Aşiq aşiqinə beləmi yanar?
El bilməzsə, sən bilərsən halım, yar!

Şeyda bülbül havalanıb dövr elər,
Təbib gəlsə, yaralarım qövr elər,
Bir tərəfdən qohum-qardaş cövr elər,
Bir tərəfdən sən bükərsən belim, yar!

Bülbül ağlar, gül yerini aldı xar,
Bu sinəmdə oxlanmamış nəyim var?
Miskin Qeysi, gəl, qoyma sən intizar,
Qoyma çöldə gözü yaşlı qalım, yar!

Söz tamam oldu. Reyhan kağızı aparıb gizlətdi. Xacə Abdulla çıxıb bayıra pir kişilərdən yığdı, məsləhət gördülər ki, Leyliyə elçi getsinlər, Qeysə alsınlar.

Yığılıb pir kişilər xacə Abdulla ilə birlikdə gəldilər Soltan Mahmudun hüzuruna. Soltan Mahmud baxıb gördü ki, bir neçə kişilə bərabər xacə Abdulla onun evinə gəlir. Tez çıxıb qarşılarına, bunları xoş sifətlə qonaq otağına qəbul elədi. Oturub hərə öz istədiyi yerdə, bir qədər şirin-şirin söhbət elədilər. Xacə Abdulla baxıb gördü ki, məclisdə oturanların heç birisindən bir səda çıxmır. Axırda özü üzünü Soltan Mahmuda tutub dedi:

– Soltan Mahmud, mənim oğlum Qeys sənin qızın Leylinin dərdindən dəli-divanə olub. Biz də elliknən yığılıb sənin qızına elçi gəlmişik. Gərək Leylini verəsən Qeysə.

Soltan Mahmud başını aşağı endirib, gözlərini dikdi yerə. Haçandan-haçana sual elədi:

– Məcnunun mənası nədi?

Xacə Abdulla dedi:

– Məcnun, yəni divanə, dəli.

Soltan Mahmud dedi:

– Xub, indi ki, dəlidi, mən qızımı dəliyə necə verim?

Əhli-məclis yerbəyerdən qalxıb dedilər:

– İndi ki, qızın Leyli Qeysə getmək istəyir, daha sənin nə sözün ola bilər?

Soltan Mahmud dedi:

– Eybi yoxdu, mən razıyam. Əyər məcnunluq adını üstündən götürsə, mənim qızım qurbandı sənin oğluna.

Xacə Abdulla razı oldu, hər iki tərəfdən «allah mübarək eləsin» – deyib getdilər.

Sənə xəbər verim Qeysdən. Qeys oturmuşdu evdə, gördü ki, nə Leylidən bir xəbər çıxdı, nə də atasından. Eşqin dəryası cuşa gəlib, başladı hönkürtü ilə ağlamağa. Haçandan-haçana ağlamağını saxlayıb, qalxıb getmək istədi. Gördü ki, atası qapını açıb girdi içəri. Qeys sarılıb atasının boynuna, xəbər aldı:

– Atayi-mehriban, de görüm, necə gəldin?

Atası dedi:

– Oğul, Leylini aldım sənə.

Qeys başını tikib aşağı, bir xeylaq özünə toxtaqlıq verib dedi:

– Atayi-mehriban, bəs necə oldu ki, birkərəmə qızı verdilər?

Atası dedi:

– Oğul, Soltan Mahmud ərz elədi ki, əyər məcnunluq adın üstündən götürsən, vallah, billah, Leyli sənindi.

Xacə Abdulla belə deyəndə Qeys alıb sazın, öz atasına görək nə dedi:

Divanə əlində ixtiyar olsa,
Eşq daminə heç giriftar olurmu?
Bir kimsənin kamalında, ağılında,
Kəm olmasa kəm aşikar olurmu?

Təbibə dərdimin yox ehtiyacı,
Leylinin rüxsarı dərdim əlacı,
Bir kəsin eşq ilə dönsə məzacı,
Əğyar tənəsindən bimar olurmu?

Məcnunam, ay ata, eyləmə tədbir,
Tədbirin bugünə eyləməz təsir,
Leyli xəyalımı eyləyib təğyir,
Qeyridən qəميمə qəmxar olurmu?

Qeys sözünü müxtəsər eləyib, istədi üz qoyub səhraya gedə. Xacə Abdulla tutub oğlunu saldı otağa, qapıları üzünə bağlayıb, çıxıb gedirdi ki, Qeys pəncərədən boylanıb, elə bir qıy vurdu ki, ağzından od çıxdı. Dağ, daş titrədi. Xacə Abdulla qulaq asmayıb, istədi çıxıb gedə. Baxıb gördü ki, ayaqları

quruyub. İrəli qədəm ata bilmir. Dönüb dedi:

– Oğul, səni mən zindana salmıram. İzn ver, gedim sevgilinin atasının yanına məsləhətə.

Qeys dedi:

– İzn verirəm, amma axşama özünü mənə yetirərsən.

Xacə Abdulla çıxıb şəhərə, getdi tanış-bilişlərinin evinə.

Onlardan tədbir istəyib dedi:

– Mənim oğlum əldən gedir. Mənə tədbir!

Bir çoxları dedilər:

– Divanəyə nə tədbir?

Bir çoxları da dedilər:

– Apar pirə, bəlkə şəfa tapa.

Xacə Abdulla qalxıb oğlunun yanına gəldi. Otağın qapısını açdı. Qeys xəbər aldı:

– Ata, necə oldu?

Xacə Abdulla dedi:

– Oğul, gəl səni aparım pirə, bəlkə şəfa tapasan.

Qeys dedi:

– Ata, mənim ağlım yerindədi. Sən get elə bir dəli tap ki, pir ona şəfa versin. Mənim şəfamı Leylidən başqa heç kəs verə bilməz.

Xacə Abdulla gecəni yatdı, səhər tezdən durdu, güclə Qeysi qabağına qatıb, pirə yola düşdü.

Qeys gördü ki, göy üzündə beş-on durna gedir. Dayanıb durnalara dedi:

Göynən gedən beş-on durna,
Aparırlar pirə məni.
Məyər mən əlil olmuşam,
Aparırlar pirə məni?

Uca dağlarda məskənim,
Bəlli deyil heç məkanım,

Görsöz, deyin Leyli yarım,
Aparırlar pirə məni.

Məcnunam, düşmüşəm lova,
Dərdimə eyləsin dava;
Leyli yazsın mənə dua,
Aparırlar pirə məni.

Qeys sözünü müxtəsər eləyib, qoşuldu atasına, gəldilər
pirə, Xacə Abdulla dedi:

– Oğul, dayan burada, mən yalvardıqça sən də pirə yalvar,
bəlkəm şəfa tapasan.

Xacə Abdulla görək pirə necə ərz-hal elədi:
Aldı xacə Abdulla:

Qibleyi-aləmim, kani-şəfaət,
İstərəm dərdimə davalar səndən.
Çoxlar mənim tək istəyib nicat,
Bəxş olub onlara ətalar səndən.

Ey qədri bilinməz, nütfəsi ali,
Sənsən kəşf eyləyən müşküllü hali,
Divanə oğluma sən ver kəməli,
Neçələri yetib kəməla səndən.

Kəbəyi-beytulla deyirlər adın,
O İbrahim Xəlil qılıb bünyadın,
Ey piri-Bağdadım, sən ver muradım,
Abdulla götürsün şəfalar səndən.

Xacə Abdulla oğluna çox yalvardı ki:

– Oğul, sən də pirə yalvar, bəlkə sənə ağıl, kəmal verə.
Qeys gülüb, dedi:

– Ata, mənim başımda Leyli sevdası var. Pir mənim dərdimə dərman eyləyə bilməz. Mənim dərdimin dərmanı Leylidi.

Xacə Abdulla çox yalvardı oğluna, gördü ki, sözünə baxmayacaq, əlini alıb Qeysin boynuna, o üzündən, bu üzündən öpdü. Qeysə eşq güc gətirdi, nə kimi bağıra-bağıra fəryad-fəğanla çıxıb pirdən, o yerəcən getdi ki, gəldi çatdı bir dağın döşünə. Nə qədər əlləşdisə dağa çıxmağa yol tapa bilmədi, dedi:

Ey sane-cahan, fərdi-bihəmtay,
Lütfü kərəmindən bir yar istərəm.
Əql, kəmal mənim hacətim deyil,
Eşqin bazarında bidar istərəm.

Eşqin piyaləsin nuş edib qanım,
Məhəbbət rəngindən boyanıb qanım,
Daim zimistanda keçməsin günüm,
Baharın fəslində gülzar istərəm.

Sözün tamam eləyib yola düşdü, gəlib, dağın burcasına yetişdi, nə qədər o tərəf-bu tərəfə getdisə yol tapmadı, aldı, görək dağlara nə dedi:

Uca boylu duran dağlar,
Əcəb müşkül yolların var.
Sərv boylu ağacların,
Axan soyuq suların var.

Şir, aslan yığnaqların,
Ahu, maral oylaqların,
Gül, gülüstan yaylaqların,
Açılmış laləzarın var.

Məcnunam, yol azıb gəldim,
Həddən aşıb mənim dərdim.

Bir yol göstər, keçim gedim,
Can alıcı canların var.

Sözünü tamam elədi, dağın ətəyi ilə getməyə başladı. O qədər getdi ki, gəlib çatdı çölü-bərrü biyabana. Amma aclıq Qeysi elə taqətdən salmışdı ki, heç yeriyyə bilmirdi. Dayanıb, görək nə dedi:

Aldı Qeys:

Məni yoxdan var eləyən,
Sən məni nakam öldürmə!
Dərdə giriftar eləyən,
Sən məni nakam öldürmə!

Gizlin sirrim heç kəs bilməz,
Bilən əlacım eyləməz,
Üzüm şad olub heç gülməz,
Sən məni nakam öldürmə!

Məcnunam, dərdə peyvəstə,
Biyabanlar içrə xəstə.
Yetişməz xəbərim dostu,
Sən məni nakam öldürmə!

Sözün tamam eləyib, başladı yol getməyə. Bir qədər getmişdi ki, bir də baxdı bir şəxs bir ahunu qabağına qatıb aparır. Məcnun xəbər aldı:

– Ey şəxs, bu ahunun təxsiri nədi ki, əsir eyləmişən?

Şəxs dedi:

– Çıxıb getsənə yoluna. Nə işinə?!

Məcnun tutub bu şəxsin qabağını, başladı yalvarmağa. Yalvardı, görək necə yalvardı:

Səyyad, rəhm eylə bu hala,
Azad elə bu ahunu!
Gözü yaşlı bu qəzala,
Azad elə bu ahunu!

Gözdən axan ol yaş ilə,
Ayrı salma yoldaş ilə,
Çıxart gözüm maqqaş ilə,
Azad elə bu ahunu!

Məcnunun yoxdu minnəti,
Yox dost yanında hörməti,
Nədi ahunun qiyməti?
Azad elə bu ahunu!

Səyyad dedi:

– Hamı sənin kimi dəli ola bilməz ki? Mən ovu əlimdən buraxsam, əhli-əyalımın yanına nə üzlə gedərəm?

Qeys çox yalvardı ki, kişi ahunu buraxa, buraxmadı. Qeys əlini cibinə salıb axtardı, gördü təkçə bir qızıl var, çıxarıb səyyada verdi. Səyyad ahunu verdi Məcnuna, çıxıb getdi. Məcnun ahunu öpüb dedi:

– Mən sənə həmrəh oldum, sən də mənə həmrəh ol! Leyli mənim yadıma düşəndə, gərək Leyli təsəllisini sən mənə verəsən.

Ahu başladı Məcnuna Leyli təsəllisi verməyə. Beləliklə bir neçə ahu Məcnunun başına cəm oldu. Məcnun onlarla dolanmağa başladı.

Bir gün Məcnun oturmuşdu, gördü ki, bir nəfər şəxs, əlində bir qəşəng sabuta gedir. Məcnun kəsib səyyadın qabağın, yalvardı ki, bu sabutanı ver mənə.

Səyyad dedi:

– Sən nə axmaq adamsan! Mən zəhmət çəkim, sabuta tutum, gətirim verim sənə.

Səyyad belə deyəndə Məcnun alıb görək nə dedi:

Aman səyyad, gözüm səyyad,
Ver mənə bu sabutanı!
Sənə qurban özüm, səyyad,
Ver mənə bu sabutanı!

Leylinin gözləri qara,
Çıxıb qarşıma ilqara,
Sabuta dil yetirər yara,
Ver mənə bu sabutanı!

Səyyad dedi:

– Sən nə axmaqsan! Yarına məktub göndərəcəksən, mən niyə ovumu pulsuz-pələsiz sənə verim?

Məcnun cuşa gəlib, gərək sözün axır bəndini necə tamamladı:

Məcnunam, yoxdu tavanım,
Heç şeyə gəlməz gümanım,
Rəhm elə, cavandı canım,
Ver mənə bu sabutanı!

Qeys sözünü müxtəsər eləyib, dililə də çox yalvardı ki, sabutanı ver. Kişi verməyib dedi:

– Havayı da adam adama şey verərmi?

Məcnun ora-burasına baxdı, heç bir şeyə gümanı gəlməyəndə paltarını soyunub səyyada vermək istəyirdi ki, birdən gözü qoluna sataşdı, bazubəndi gördü. Açıb bazubəndi verdi səyyada, sabutanı aldı. Sonra ona dedi:

– Mən səni azad elədim, sən də mənim Leyli yarım məktub aparmalısan.

Sabuta insan kimi baş tərپətdi, bu da oldu Məcnuna yoldaş. Məcnun ahunu, sabutanı alıb, «Leyli, Leyli» deyə-deyə gə-

lib çıxdı bir çayın kənarına. Gözəl-göyçək bir çəməndə oturub, ahunu aldı qucağına, Leyli təsəllisi almaqda olsun, sabuta da qalxdı göyə, enib oturdu Məcnunun başında. Açıb qanadlarını Məcnuna kölgəlik elədi.

Bu dəmdə bir kişi yolla gedirdi. Məcnun baxıb gördü ki, bunun əlində zəncirli bir şey var. Məcnun durub özün yetirdi haman kişiyyə, xəbər aldı:

– Bu nə şeydi, belə zəncirləyib yanınca gəzdirirsən?

Kişi cavab verdi ki:

– Bunun adına mantar deyərlər.

Məcnun dedi:

– Nəyə lazım olan şeydi bu?

Kişi dedi:

– Bu mantarı oynadıb, pul yığıram.

Məcnun gülüb dedi:

– Əsil mantarı qoyubsan burda, onu niyə oynadırsan?

Kişi dedi:

– Hanı əsil mantar?

Məcnun dedi:

– Mənciyəz.

Kişi dedi:

– Sən nə səfeh adamsan.

Kişi istədi çıxıb gedə, Məcnun tutub dedi:

– Sən bu mantarı burax getsin, haman zənciri açıb bağla mənim boynuma. Sonra apar məni Bağdad şəhərinə. Leylinin imarətinin qabağında oynat, nə qədər qızıl istəsən, o sənə verər.

Kişi mantarı buraxdı. Zənciri taxdı Məcnunun boynuna. Hər ikisi gəldilər çıxdılar Bağdad şəhərinə. Kişi özün Leyli olan imarətin qabağına çatdırıb, başladı Məcnunu oynatmağa.

Bağdad şəhərinin əhalisi səğirən-kəbirən nə ki vardı, yığıldılar Məcnunun tamaşasına. Leyli pəncərədən baxdı ki, görsün imarətin qabağına bu qədər camaat nədən ötrü yığılıb. Birinci baxışda Leyli sevgilisini tanıdı, özünü saxlaya bilməyib,

çəkildi içəri, hədsiz-hesabsız qızıl səpələdi Məcnunun başına. Bahar buludu kimi gözlərindən yaş axıdıb, yıxıldı rəxtixabına.

Məcnun baxıb gördü ki, Leyli görünməz oldu. Kişiyə dedi:
– Məni apar Leylinin pəncərəsinin qabağına.

Kişi Məcnunu götürüb apardı Leylinin pəncərəsinin qabağına. Məcnun bir xeylaq oynadı. Gördü ki, Leyli evdən bayıra çıxmır. Eşqin dəryası cuşa gəldi, alıb zəncirləri əlinə, sinəsaz eləyib, görək yanıqlı-yanıqlı nə dedi:

Gül üzlü dilbərim, dur ver payımı,
Sailəm, qapına ehsana gəldim!
Zənciri salmışam qəddi-boyuma,
Dərdim tüğyan edib, dərmanə gəldim!

Cinunluğuma səbəb olubdu eşqin,
Binayi-könlümü dəlibdi eşqin,
Məni səhralara salıbdı eşqin,
Zülmdən qapına amanə gəldim!

Məcnunam, bir nura olmuşam əsir,
Gəlmişəm qapına, boynumda zəncir,
Göstər camalını, mahi-minəvvir,
Nə çəkibsən özün pünhana, gəldim!

Məcnun sözün tamam eləyib, gördü ki, Leyli görünmədi. İstədi üz qoya səhraya, bu dəm Leyli mənzilindən çıxdı. Məcnun Leylinin rüxsarını görən kimi eşqin dəryası cuşa gəldi, əl atdı zəncirə, parça-parça edib, hər parçasını bir tərəfə tulladı, üz qoydu səhraya. Bu tərəfdən də Bağdad şəhərinin uşaqları Məcnunun qaçmağını görcək, qıy vurub başladılar daşa. Məcnun yağış kimi yağan daşa baxmayıb, özünü yetirdi səhraya. Bir neçə gün gəzib dolanandan sonra, Leyli yadına düşüb, yenə üz qoydu Bağdad şəhərinə. İki gözünü bir parça əskiylə bağ-

layıb, xəlvət küçələrlə özünü saldı Leylinin bağına. Leyli çıxıb bayıra, gördü ki, Məcnunun gözləri bağlıdı. Elə bildi ki, həqiqətən Məcnun kor olub. Leyli təbə gəlib, siyah hörüklərini sıxdı döşünə, görək nə dedi:

Divanə dilbərim, neçün bağlanıb,
Söylə görüm, o məstanə gözlərin?
Qan ağlamaq yaraşarmı bülbülə,
Bağlanıbdı o məstanə gözlərin!

Biyaban, çöllərdə ahu-zar çəkib,
Norəstə qəddini dərdü qəm əyib,
Qeyse fələkdən nə bəlalər dəyib,
Baxmaz bizə o məstanə gözlərin?

Biçarə Leyliyəm, adım dildədi,
Seyrağıblar bilməm nə xəyaldadı,
Aç gözünü, yarın gör nə haldadı,
Baxsın, görsün o məstanə gözlərin!

Leyli sözünü müxtəsər eləyib, tutdu Məcnunun qolundan, apardı otağına, sarmaşığı gülə sarılan kimi, iki həsrətli sarıldılar bir-birinə.

Məcnun bir müddət Leyli ilə bir yerdə qaldı. Birdən eşqin dəryası cuşa gəldi. Qalxıb üz qoydu səhraya. O qədər getdi ki, gəlib çatdı öz biyaban mənzilinə. Gördü ki, burada o qədər ahu, sabuta var ki, gəl görəsən. Məcnun qatışıb bunlara, başladı bu heyvanlarla gün keçirməyə. Bunlar burda qalsın, indi eşidin Leylidən.

Aradan bir müddət keçdi. Leyli dərdə səbr eləyə bilməyib, günü-gündən saralıb zəfərana döndü. Günün birində anasının yanına gəlib dedi:

– Ana, darıxıram. İzn ver, qızlarla gülşən bağına seyrə çıxım.

Anası izn verdi. Leyli bir dəstə qız götürüb, seyrə çıxdı. Bir xeylaq gəzib, ürək açan yerlərdə əyləndikdən sonra bir çəmənə tapıb oturdular.

Leylinin gözü dörd idi ki, bəlkə Məcnuna bu tərəflərdə rast gələ. Amma Məcnunun heç iysi də gəlmirdi.

Leyli çox bikef olub əmr verdi ki, çadırı bir az o yanda qursunlar. Qızlar çadırın qabağında oturub, səbirsizliklə Məcnunun yolunu gözləyirdilər.

Bu zaman Salam şahzadə atasının vəziri ilə şikardan gəlirdi. Güzarları düşdü bu çadırın yanından. Salam şahzadə diqqətlə baxıb gördü ki, burda bir dəstə qız var. Amma bu qızların içində bir gözəl qız əyləşib, elə bil on beş gecəlik aydı. Salam şahzadə Leylidəki gözəlliyə heyran qalıb, vəzirə dedi:

– Vəzir, bu qız hansı bəxtəvərin qızıdır?

Vəzir dedi:

– Bu, Bağdadlı Soltan Mahmudun qızı Leyli xanımdı.

Vəzir belə deyəndə Salam şahzadə atının başını qaytarıb, özünü yetirdi şəhərlərinə. Beş gün, on gün otağından bayıra çıxmadı. Padşah bir gün xəbər aldı:

– Oğlum nə üçün mənim yanıma gəlmir?

Vəzir dedi:

– Şahzadə xəstədi.

Şah durub oğlunun yanına gəldi. Xəbər aldı:

– Oğlum, nə üçün bikefsən?

Salam şahzadə dedi:

– Ata, mənim dərdim naxoşluq deyil. İzn ver, dərdimi sənə deyim.

Padşah izn verdi. Salam şahzadə dedi:

Əzəl gündən mən Bağdada varanda,
Bir sona sallanıb, çıxdı qarşıma.
Zər kəməre qurşanmışdı incə bel,
İndi deyim nələr gəldi başıma.

Şəhərdən çıxmışdım tərən ovuna,
Gördüm, aşiq oldum gözəl boyuna,
Hərdən sığal verir zülfü-muyuna,
Bir sona sallanıb çıxdı qarşıma.

Salam deyir: sözüm çoxdu sinədə,
Tülək, tərən, məskən salar binədə,
Gözüm qalıb Mahmud qızı Leylidə,
Ata, rəhm et, gözdən axan yaşıma.

Salam şahzadə sözünü müxtəsər elədi, sözlə də atasına başa saldı. Padşah dedi:

– Oğul, elə bundan ötrü ah-zar eləyirsən? Bu dəqiqə elçi göndərib, Leylini sənə istərəm.

Şah vəzir-vüzərasını elçi sifətilə Bağdad şəhərinə göndərdi.

Soltan Mahmud elçiləri o ki var, layiqincə qəbul eləyib, nə üçün gəldiklərini xəbər aldı:

Vəzir dedi:

– Soltan Mahmud, gərək qızını allahın əmrilə Salam şahzadəyə verəsən.

Vəzir belə deyəndə Soltan Mahmud baxıb gördü ki, gələn elçilər ağır eldəndi. Özü də çox adlı-sanlıdılar. Üzünü tutub elçilərə dedi:

– Bir qız nə şeydi? Qurbandı sizə!

Elçilər elə burada mübarəkbad elədilər, Leylinin şirnisini içib, çıxıb getdilər.

Bunlar burada qalsınlar, indi eşit Zeyddən. Zeyd Məcnunun məktəb yoldaşı idi. Eşitdi ki, Leylini ərə verirlər. Özü-özünə:

– Ey dad, bu heç qeyrətdən deyil ki, Məcnun «Leyli, Leyli» deyib dağa-daşa düşsün; onun sevgilisini götürüb şahzadəyə ərə versinlər. Yox, mən bu işə gəndən baxa bilmərəm, – deyib, dəmir çarıqlarını ayağına çəkdi, əsanı əlinə aldı, heybəsində iki-üç çörək qoyub, yol getməyin binasını qoydu.

Ustad dili yüyrək olar. Zeyd bir müddət yol gedib, bir çayın kənarına çatdı. Gördü ki, burda bir şey od tutub yanır. Tez özünü yetirib, gördü burda yatan binəva Məcnundu, hər ah çəkdiyə ağzından od çıxır. Zeyd alıb, bir təhərlə Məcnunu ayıltı. Məcnun bir qədər çəkmədi ki, gözünü açıb Zeydi başının üstə görcək, qalxıb istədi uzaqlara qaça, Zeyd onun qolundan bərk-bərk tutub dedi:

– Qardaş, dur aparım səni Bağdad şəhərinə.

Qeys xəbər aldı:

– Nə üçün?

Zeyd dedi:

– Leylini Salam şahzadəyə verdilər. Bu gün-sabah toy olacaq.

Məcnun Leyli adı eşidən kimi gözünün yaşını tökdü. Zeyd gördü ki, Məcnunun gözündən axan yaş da yerə düşdükcə «Leyli, Leyli» deyib fəğan eləyir.

Sonra Məcnun ahuların birini qucağına alıb dedi:

Başına döndüyüm a vəfalı dostum,
Amandı, Leylini əldən verməyin!
Əhli-Bağdad gedin, minnətdar olun,
Yalvarım, Leylini əldən verməyin!

O incə bellini, qara tellini,
Quba qaz yerişli, tutu dillini,
Bağdad mahalında ağır ellini,
Amandı, Leylini əldən verməyin!

Dərya cuşa gəlsə, ada dayanmaz,
Qızıl kəmər incə beldə dayanmaz,
Yanar Məcnun cismi, oda dayanmaz,
Amandı, Leylini əldən verməyin!

Məcnun sözünü müxtəsər elədi, eşqin dəryası cuşa gəldi, mədəd deyib qalxdı. Tüstü kimi gözdən itib getdi. Zeyd kor,

peşiman Bağdad şəhərinə dönməkdə olsun, sənə deyim Leylidən. Leyli eşitdi ki, onu ərə verirlər. Gecəni gündüzə, gündüzü gecəyə qatıb, ağlamağa başladı.

Leyli bir gün axşam vaxtı gördü ki, bir neçə pərvanə şamın işığına aşıq olub, özlərini yaxıb yandırmaq istəyirlər. Haman dəqiqə Leyliyə təb zor eyləyib, hörük saçından üç tel ayırdı, sinəsaz eləyib, görək nə dedi:

Canım yara qurban edən pərvana,
Mən də sizin təkin yara aşığam.
İstərəm yetirim canı canana,
Mən də sizin təkin yara aşığam.

Mən də sizin təki yara bərabər,
Dolanım başına, hər axşam, səhər,
Verən yoxdu Məcnunumdan bir xəbər,
Mən də sizin təkin yara aşığam.

Biçarə Leyliyəm, Məcnundu butam,
Məhəbbət qoymayır dincələm, yatam;
İstərəm sizinlə ünsiyyət tutam,
Mən də sizin təkin yara aşığam.

Leyli sözünü müxtəsər eləyib, evdən bayıra çıxdı, özünü yetirdi reyhan bağına. Bir tərəfdə Məcnun deyib ağlamaqda olsun, eşit Zeyddən.

Zeyd Bağdad şəhərinə gəlib çatmışdı. Güzarı düşdü reyhan bağına. Gördü ki, bağın xəlvət bir guşəsindən yanıqlı bir səs gəlir. İrəli yerişib gördü ki, bu, binəva Leylinin səsidir. Leyli Zeydi görcək tanıyıb, haradan gəldiyini xəbər aldı. Zeyd dedi:

– Məcnunun yanından gəlirəm.

Leyli Məcnun adı eşitcək dedi:

– Can Zeyd, Leylinin axır çağıdır. Məcnunu səndən istəyirəm.

Zeyd dedi:

– Heç qəm çəkmə! Bədənimdə nə qədər can var, çalışıb Məcnunu sənə yetirərəm.

Zeyd bunu deyib, geriyə döndü, yol getməyin binasını qoydu.

Zeyd gecəni gündüzə, gündüzü gecəyə qatıb, gəlib çıxdı haman yerə. Ordan bir soraq tapmayan kimi, üz qoydu irəli getməyə. Az getdi, çox getdi, gəlib çıxdı bir çəməngaha. Gördü Məcnun ahunu alıb qucağına ağlayır, ahudan Leyli təsəllisi istəyir. Zeyd yetib, Məcnunu tutdu. Leylinin sözlərini ona deyib, onu başa salmağa başladı. Bu dəm Nofəl deyilən bir pəhlivan beş yüz qoşunuyla seyrə çıxmışdı. Gördü ki, budu, bir çəməngahda iki cavan oturub. Atını sürüb özünü bunlara yetirdi, gördü bu iki nəfərin birisi xəstədi. Ancaq elə gözəldi ki, gəl görəsən. Hayıf ki, o gül rüxsarı saralıb solub. Sərv qəddi əyilib. Nofəl özünü saxlaya bilməyib, əhval-pürsan olmaqçın, görək nə dedi:

Ahu-zarla gəzən cavan,
Qalx, dərdini söylə mənə!
Nədən oldun tərki-vətən?
Qalx, dərdini söylə mənə!

Nədən belə ah-zarlısan?
Yoxsa sən yadigarlısan?
Bir de görüm nə yerlisən?
Qalx, dərdini söylə mənə!

Nofələm, səni götürürəm,
Vətəninə tez yetirərəm,
Dərdinə əlac etdirərəm,
Qalx, dərdini söylə mənə!

Nofəl sözünü müxtəsər eləyib, dili ilə də xəbər alanda Zeyd alıb, görək ona nə dedi:

Başına döndüyüm ədalət şahı,
Bu növcavan, bil, Leyliyə aşıqdi,
Qan-yaş axıtmağı eyləyib adət,
Bu növcavan, bil, Leyliyə aşıqdi.

Minib eşq atına, olubdu süvar,
Vəhşilərlə eylər səhrada güftar,
Məcnunun cəsədi od içrə yanar,
Bu növcavan, bil, Leyliyə aşıqdi.

Zeyd deyir: Məcnunun ötübü dərdi,
Onu qürbətlərə atıbdı dərdi,
Səksənə, doxsana yetibdi dərdi,
Bu növcavan, bil, Leyliyə aşıqdi.

Zeyd sözünü müxtəsər eləyib, Nofəli başa saldı. Nofəl bu haqsızlığa tab gətirə bilmədi, alıb Məcnunla Zeydi, Bağdad şəhərinin kənarına gəldi. Tez bir kağız yazıb, Soltan Mahmuda göndərdi. Soltan Mahmud kağızı açıb oxudu. Gördü ki, bunu Nofəl çağırtdırır. Hirsindən kağızı cırıb atdı. Qasidə dedi:

– Əyər mən ona lazımamsa, hüzuruma özü gəlsin!

Qasid xəbəri Nofələ yetirdi. Nofəl hirsindən ox-yayının zəncirini çeynəməyə başladı. Bir nərə çəkib, Bağdad şəhərinə girdi. Çatıb, görək Soltan Mahmuda necə hədə-qorxu gəldi. Nofəl Soltan Mahmudun imarətinin qabağında at oynada-oynada dedi:

Oyuncaqdı şəhri-Bağdadın işi,
İndi Soltan Mahmud meydana gəlsin!
Bir qıy vursam qalar meydanda leşi,
İndi Soltan Mahmud meydana gəlsin!

Misirdən alıram baci-xəraci,
Çəkərəm, yıxaram hasarı, bürcü,

Gəlməsə meydana, yoxdu əlaci,
Durmasın Mahmud şah, meydana gəlsin!

Nofələm, mən indi meydan eylərəm,
Ol şəhri-Bağdadı viran eylərəm,
İndi təxtü tacın al qan eylərəm,
Durmasın Mahmud şah, meydana gəlsin!

Nofəl sözünü müxtəsər eyləyib, başladı meydanı gəzməyə. Soltan Mahmud baxıb gördü ki, gəlməsə olmayacaq. Atını minib qoşun-dəsgahla gəldi Nofəlin barabarına, dedi:

– Mənə görə qulluq?

Nofəl dedi:

– Qul sahibi olasan. Qulaq as, gör nə deyirəm. Yayın, oxun mizrab, saz eyləyib, görək nə dedi:

Baş götürüb ayağına gəlmişəm,
Soltanım, Leylini səndən istərəm.
Özüm üçün səni qəm-xar bilmişəm.
Soltanım, Leylini səndən istərəm.

Leyli, Leyli deyib gəzir çölləri,
Tərk eləyib ağır-ağır elləri,
Qanlı yaşa boyanmışdı telləri,
Qiyətli gövhəri səndən istərəm.

Nofəl yolda qoyar əziz başını,
Sitəm edib, axıtma göz yaşını,
Sinəsinə döyür səhra daşını,
Məcnunçun Leylini səndən istərəm.

Nofəl sözün tamam eləyib, dillə də Soltan Mahmuddan xahiş elədi ki, Leylini Məcnuna versin. Amma Soltan Mahmud

sözünün üstündə möhkəm durub, yox deyəndə, görək bir-birinə necə hər-bə-zorba gəldilər:

Aldı Nofəl:

Öz-özünü salma mənim cəngimə,
Gəldim, burdan əlləri boş getməyəm!
Nuh tufanın indi göstərmə sənə,
Gəldim, burdan əlləri boş getməyəm!

Aldı Soltan Mahmud:

Baxmagilən divanələr ahına,
Var get burdan, mən Leylini verməyəm!
Salmagilən özün qəm girdabına,
Var get burdan, mən Leylini verməyəm!

Aldı Nofəl:

Şəhərlər dağıdıb, ləşkər pozaram,
Min düşmanı bir qılınca düzəyəm,
İndi sənin mən başını üzəyəm,
Gəldim, burdan əlləri boş getməyəm!

Aldı Soltan Mahmud:

Gəl danışma sən bu qədər əfsana,
Batırma özünü nahaq al qana,
Sən neylərsən mənim təkin aslana!
Var get burdan, mən Leylini verməyəm!

Aldı Nofəl:

Bil, ismim Nofəldi, özüm namidar,
Çox ölkələr eyləmişəm tarü-mar.

Mərd iyidlər Bağdadı da dağıdar,
Gəldim, burdan əlləri boş getməyəm!

Aldı Soltan Mahmud:

Mahmud şaham, yetişmişəm mən cana,
Bac verməyəm sənəin təkin düşməna,
Laf söyləmə, gəl girəlim meydana,
Var get burdan, mən Leylini verməyəm!

Hər ikisi hər bə-zorbalarını tamam eləyib, şir kimi meydana girdilər. Qan su yerinə axmağa başladı. Məcnun bir vədə baxıb gördü ki, Soltan Mahmudun qoşunu qırılıb, ta bir şey qalmadı. Tez çıxdı dağların burcasına, əlinə gələn xırdalı-irili daş yığıb, Nofəlin qoşununun başına tökdü. Nofəl bir vədə baxdı ki, göydən daş yağır. Başını yuxarı qaldırıb gördü ki, daş yağdıran Məcnundu.

Dedi:

– Ey divanə, nə eləyirsən?

Məcnun cavab verdi:

– Sevgilimin atasının qoşununu qırarsan, məndən inci yər. Belə eləyirəm ki, onun xatiri xoş olsun.

Hamı Məcnunun sözünə məəttəl qaldı. Məcnun da özünü yerə atıb, çölü-bərrü biyabana üz qoydu. O qədər getdi ki, tüstü kimi gözdən itdi. İşi belə görə Nofəl davanı saxlatdırdı. Bu tərəfdən də Soltan Mahmud barışıq elan elədi, xoşluqla ayrıldılar. İşi yubandırmasın deyə Soltan Mahmud Leylini tezliklə köçürtmək üçün Salam şahzadəyə xəbər göndərdi ki, toy tədarükü başlamaqda olsunlar.

İndi eşit Məcnundan. Məcnun dağlar burcasından enib, özünü bir nəfəsə yetirdi qalın meşəyə. Bir cığır tapıb, başladı cığırla getməyə. Bu anda bir bülbül qonub ağac başına, başladı oxumağa. Məcnunun təbinə zor gəldi, alıb görək nə dedi:

Sıx ormanda gəzən bülbül,
Sən sızlama, mən sızlaram.
Bağrım başın əzən bülbül,
Sən sızlama, mən sızlaram.

Bülbül, göysün altı qara,
Ürəyim olubdu yara,
Mən həsrətəm Leyli yara,
Sən sızlama, mən sızlaram.

Məcnunam, başımdı qalda,
Bulud oynar sağda, solda,
Leylinin gözləri yolda,
Sən sızlama, mən sızlaram.

Məcnun sözünü müxtəsər elədi, çeşmənin üstündə yıxılıb ağlamağa başladı. Bülbül haman saat enib, oturdu Məcnunun kürəyinin ortasında. Bir az keçmədi ki, bir neçə göyərçin gəldi. Çeşmənin suyundan içib, bunlar da qaldılar Məcnunun yanında. Ahular, ceyranlar gəlib çıxdılar. Vəhşi heyvanlar da Məcnunla dostlaşmağa başladılar. İş o yerə çatmışdı ki, hətta gürzə ilan da Məcnundan ayrılmırdı, onunla bir yerdə gəzib dolanırdı.

Bir gün meşə heyvanları, şir, pələng, ayı, tülkü, dovşan, bütün quşlar Məcnunun ətrafına yığılıb, ixtilat məqamında oturmuşdular. Birdən Leyli Məcnunun yadına düşdü. Eşqin dəryası cuşa gəldi, qalxıb çıxdı dağların başına. Diqqətlə Bağdad şəhərinə baxdı. Ürəyindən qara qanlar axmağa başladı. Ahunun birini qucağına alıb dedi:

Dərdim yenə tuğyan etdi,
Viran qalsın belə ellər!
Cavan ömrüm zaya getdi,
Viran qalsın belə ellər!

Səndə gəlim necə durum?
Yar deyibən boyun burum,
Daş-torpağın xalis zülüm,
Viran qalsın belə ellər!

Məcnunam mən, ah çəkərəm,
Bürcü, barını sökərəm;
Leylini səndən dilərəm,
Viran qalsın belə ellər!

Məcnun sözünü müxtəsər elədi, enib dağların bürcəsindən, yol getməyə üz qoydu. Vəhşi heyvanlar, quşlar da ondan əl çəkmədilər.

Məcnun özün Leyli ilə görüşdükləri çəməngaha yetirib, gördü lələ köçüb, yurdu qalıb. Leyli yadına düşdü, təbinə zor gəlib aldı, görək nə dedi:

Ahu oynaqlı şux çəmən,
Əmanətimi istərəm.
Neçin viran olub bağrın?
Əmanətimi istərəm.

Bülbülün geyibdi qara,
Ürəyim olub səd para,
Təbib gəlsə, etməz çara,
Əmanətimi istərəm.

Yazıq Məcnun eylər dilək,
Bu qəm qoymur bizi gülək,
Güc eyləmə, çərxi-fələk,
Əmanətimi istərəm.

Sözünü müxtəsər eləyib, baxdı ki, otdan, çiçəkdən səs çıxmadı. Bir ah çəkib, üzü üstə yığıldı, ağlamağa başladı. Bütün

heyvanlar cərgə vurub, üzük qaşığı kimi Məcnunu araya alıb, onun keşiyini çəkməkdə olsunlar, eşit Leylidən.

Leylinin köçürülməyinə üç-dörd gün qalmışdı. Binəva heç bilmirdi nə eləsin. Günü-gündən payız yarpağı kimi saralıb solurdu. Soltan Mahmud qızının bu halını görüb, ondan xəbər aldı:

– Qızım, nə üçün belə bikefsən?

Leyli dedi:

– Mehriban ata, yaman darıxıram. İzn ver, səyahətə çıxım, bəlkə könlüm açıla.

Soltan Mahmud qoşun götürüb, qızı Leylini qoşdu qızlara, düşdülər yola. Bir çuğul qarısı da qoşuldu bunlara.

Soltan Mahmud bir neçə yerdə düşməyi qızına təklif elədisə də, Leyli razı olmadı. Harda dayanıb düşmək istəyirdilərsə, Leyli deyirdi:

– Ata, bura mənə xoşuma gəlmir.

Belə-belə üç gün yol gəlib, axır bir çəmənliyə çıxdılar. Çadırları qurdular. Hərəkət öz çadırına çəkildi. Leyli də öz çadırına çəkilib oturdu. Amma Məcnun üçün gözləri dörd idi. Bu dəmdə bir kəklik oxumağa başladı. Leylinin təbinə güc gəlib, görək kəkliyə nə dedi:

Baharın gözəl çağında,
Nə oxursan nazlı kəklik?
Yaxıb yandırma sən məni,
Az oxu sən, nazlı kəklik!

Qızıl gül yarpaq içində,
Sinəm çarpaz dağ içində,
Yaşıl donlu bağ içində,
Az oxu sən, nazlı kəklik!

Leyli deyir: öyün, öyün,
Bağrım başı olub düyün,

Halım yara yetir bu gün,
Az oxu sən, nazlı kəklik!

Leyli sözünü tamam eləyən kimi kəklik qalxıb, düz Leylinin çadırının üstündən keçib getdi. Leyli kəkliyin dalınca baxıb, öz-özünə dedi:

– Yəqin burda bir sirr var. Görək bu kəkliyin dalınca gedəm.

Qalxıb getməyə başladı. Kəklik özünü bir çəmənliyə verdi. Leyli haman çəmənliyi nişanlayıb, özünü oraya yetirdi.

Nə gördü? Gördü ki, bura vəhşi heyvanlarla doludu. Heyvanlar bunu görəndə kimi hərəsi bir yana çəkildi. Leyli irəli yeriyib gördü binəva Məcnun burada yatıb. Amma başının üstündə bir gürzə ilan var. İlan Leylini görəndə kimi çəkilib getdi. Leyli Məcnunun başını dizi üstə alıb, görək onu necə ayılmağa başladı:

Qədəm basıb hüzuruna gəlmişəm,
Qara gözlü mehribanım, oyan, yar!
Seyrağıblar girib canım qəsdinə,
Qara gözlü mehribanım, oyan, yar!

Aç gözünü, dərdim deyim sənə, yar,
Mən miskin sirin deyim sənə yar,
Ürək dağlı pənah gətdim sənə, yar!
Qara gözlü mehribanım, oyan, yar!

Leyli deyir: mən pərişan olmuşam,
Sarılan heyva kimi solmuşam,
Can sevdiyim, mən sərgərdan qalmışam,
Qara gözlü mehribanım, oyan, yar!

Leylinin iyi Məcnuna dəycək, gözünü açdı. Amma Leylini başı üstə görəndə kimi eşqin dəryası cuşa gəlib, istədi durub

qaça, Leyli Məcnunun qolundan tutub qoymadı. Hər iki aşıq sarmaşığı kimi bir-birinə sarılıb, elə qucaqlaşdılar ki, heç dünyadan xəbərləri də olmadı. Bunlar burda qalsın, sizə xəbər verim çuğul qarından.

Çuğul qarı gecənin bir aləmində durdu: – Gedim görüm Leyli xanım neyləyir, bəlkə mənə bir baş yağı düşdü, – deyib yola düzəldi. Gəlib çadıra çatdı, gördü ki, çadırın qapısı açıq, Leyli xanım da yoxdu. Çuğul qarı diqqətlə yerə baxıb gördü ki, Leyli xanımın izi günçıxan tərəfə gedir: – Gedim, görüm bu qız hara gedib? Bəlkə mənə buradan da bir baş yağı düşdü, – deyib, Leylinin izini tutub getməyə başladı.

Çuğul qarı o qədər getdi ki, Leyli öz sevgilisi ilə yatdığı yerə çatdı. Çuğul qarı özünü yetirib gördü nə, Leyli Məcnunla dodaq-dodağa verib yatıb. Çuğul qarı pəlçıqlı balağını əlinə aldı, dabanına tüpürüb, özünü bir başa Soltan Mahmuda yetirdi. Tövşiyə-tövşiyə dedi:

– Vay səni görüm qan qusasan. Nə durmusan? Qızın Leyli yenə o divanə Məcnunu tapıb. Filan yerdə dodaq-dodağa verib, elə yatıblar ki, heç dünyadan xəbərləri yoxdu.

Soltan Mahmud çuğul qarından belə eşidən kimi ona bir nəfər qoşdu ki, gedib xanımı götürüb gəlsin.

Çuğul qarı pəlçıqlı balağının ucunu dişinə alıb, qaranəfəs yüyürməyə başladı. Gəlib çatdılar o yerə ki, Leyli ilə Məcnun sarmaşığı kimi bir-birinə sarmaşılıb yatmışdılar. Çuğul qarı istədi əl atsın Leyliyə, onu Məcnundan ayırsın. Bu anda gürzə ilan kolun dibindən çıxıb, ona sarmaşdı. İş belə görə Soltan Mahmudun adamı dabanına tüpürüb, elə qaçdı ki, heç iyi-tozu da qalmadı. Bu tərəfdən Məcnun ayıldı. Çuğul qarını görə kimi, yerindən qalxdı. Gözü Leylinin rüxsarına sataşdı, eşqinin dəryası cüşa gəlib getməyə üz qoydu.

Sabahın mehi Leylinin rüxsarına dəyib, onu da ayıltı. Gördü ki, Məcnun yoxdu, onun yerinə qızıl gül kolunu qucub. Tez qalxdı, qara hörüklərini sinəsaz eləyib, görək bu ayrılığa nə dedi:

Şaxı sınımış qızıl güllər,
Yar yanımdan necə oldu?
Bürünmüşdü zülflərimə,
Yar yanımdan necə oldu?

Fələk mənə belə yazdı,
Qara gözlü, quba qazdı,
Danışanda xoş avazdı,
Yar yanımdan necə oldu?

Leyli, baxtın qəhrə dönüb,
Şad günlərin zəhrə dönüb,
Göz yaşların nəhrə dönüb,
Yar yanımdan necə oldu?

Sözünü müxtəsər eləyib, dönüb getmək istəyirdi ki, ayağının altında çuğul qarının meyitini gördü. Bildi ki, bunu atası göndərib. İş daha atasına da məlumdu. Hürük saçlarını əlinə aldı, cəhənnəmə vasil olmuş çuğul qarıya bir təpik vurub, qaçmağa başladı. Ta ki, gəlib öz çadırına yetişdi, çox kefsiz bir tərəfdə oturub, ağlayırdı ki, Soltan Mahmud çuğul qarının gəlib çıxmadığını görüb, onun çadırına gəldi. Qızını görcək xəbər aldı:

– Qızım hardaydın?

Leyli utandığından atasının üzünə baxa bilmədi, başını aşağı salıb, yavaşca dedi:

– Mehriban ata, darıxdığım üçün seyrə çıxmışdım.

Soltan Mahmud geri qayıtdı, xidmətçilərə çadırları yığışdırıb, şəhərə qayıtmalarını əmr elədi. Haman saat əmr yerinə yetirilib, Bağdada köçdülər.

O biri tərəfdən Salam şahzadə elçi göndərdi ki, Leylini apara. Soltan Mahmud razılıq verdi. Toy tədarükü başladı. Şəhərin yetmiş yeddi yerindən məşşatə çağırdılar. Leylini geyindirib, yetmiş yeddi qələm zinət verdilər. Qazanlar asıldı. Ocaq-

lar yandı. O günü fəqirən, səğirən hər kim vardı, toy məclisinə gəlmişdi. Hamı şadlıq keçirirdisə də, amma Leylinin könlü açılmırdı, gözlərindən bahar buludu kimi yaş axırdı.

Bunlar kefdə, damaqda olsunlar, sənə kimdən deyim, Zeyddən. Zeyd özünü Məcnuna yetirib, onu əhvalatdan xəbərdar elədi. Məcnun dedi:

– Qardaş, al bu zənciri boynuma bağla, məni Leyli olan imarətin qabağına apar!

Zeyd zənciri Məcnunun boynuna salıb, Leyli olan imarətin qabağına gətirdi.

Məcnun dedi:

– Qardaş, sən çırtma vur, oxu, mən oynayacağam.

Zeyd çırtma vurub oxudu, Məcnun oynamağa başladı. Toy məclisinə toplanan qızlar, gəlinlər tamaşaya çıxdılar. Səsküyə Leyli də çıxdı.

Məcnun Leylini görən kimi görək nə dedi:

Gəl, sevdiyim, halallaşaq, ayrılacaq,
Dolansın boynuna ağ əllər indi.
Nə xoş xına görüb, rəngi al çalır,
Şimşad barmaqlarla ağ əllər indi!

Çərxi-fələk gör nə işlər qayırdı,
Can sevgilim, səni məndən ayırdı,
Yazıq canım eşq oduna qovurdu,
Gəl tut tüstüsünə, ağ əllər indi!

Məcnunu gör, əcəb lüt-üryan oldu,
Bağrım başı yandı, ha büryan oldu,
Od tutub cəsədim yanhayan oldu,
Durubdu qəsdimə ağ əllər indi!

Məcnun sözünü müxtəsər elədi, elə bir nalə-fəryad çəkdi ki, dağ-daş titrədi, üz qoydu səhraya, elə bil ki, yayından ox

ayrıldı. Məcnunu qaçıb getmiş görün Leyli tab gətirə bilməyib, görək nə dedi:

Çərxi-fələk, xanımının dağılsın,
Eylədin sinəmi yara sən indi!
Bərbad olsun giribanın, dağılsın,
Saldın məni sönməz nara sən indi!

Əzəl başdan əyri oldun Adəmə,
Mədəd dedim, mən oturdum matəmə,
Çərxi-fələk, zəhər qatdın badəmə,
Kəsdin məni həzar para sən indi!

Leyli, qaldın nə bəd dillər içində,
Mənə ağlar bülbül güllər içində,
Rüsvay oldum ağır ellər içində,
Əcəb oldum üzü qara mən indi!

Leyli sözünü qurtarıb, ürəyi qəşş elədi, daş parçası kimi yerə sərildi. Qızlar onun üzünə müşk, ənbər səpib, ayıldıb öz otağına apardılar.

Toyunun üçüncü gecəsi kəcavələr hazırlandı, Leylini Salam şahzadənin imarətinə köçürtdülər. Elə ki, Leyli gəlin otağına daxil oldu, Salam şahzadə istədi yaxın dura, Leyli dedi:

– Şahzadə, mən indi səninem. Amma tələsmə, yeddi gün mənə möhlət ver ki, Məcnun yadımdan çıxsın.

Salam şahzadə bir söz demədi. Əlacı kəsilib razı oldu.

Bu yeddi günü Leyli gecə-gündüz ağlamaqda keçirdi. O, ağlayıb ölüm istəyirdi. Başqası ilə ülfət eləmək ona cəza kimi gəlirdi. Onun göz yaşı yerdə qalmadı. Yeddi günün tamamında Salam şahzadənin ürəyi partlayıb öldü. Leyli həm şad oldu, həm məyus. Şad oldu ona görə ki, diləyi hasil olmuşdu, məyus oldu ona görə ki, Məcnunun intizarını çəkirdi.

Leyli bundan sonra ta buralarda dayanmayıb, ata mülkünə gəldi. Gördü ki, Məcnun boynunda zəncir bir ağaca bağlanıb. Leyli dedi:

– Ey mənim mehribanım, gəl, Leyliyəm.

Məcnun dedi:

– Sən Leyli deyilsən, Leyli mənim ürəyimdədi.

Belə deyəndə, Leyli ağlamağa başladı. Məcnun zəncirləri qırıb qaçmağa üz qoydu. Leyli onun fərağına daha davam gətirə bilmədi, zar-zar ağlayıb, üzüquyulu düşdü. Onu yerdən qaldıranda gördülər ki, canını Məcnuna tapşırıb. Onun ölməyindən hamı qəmgin olub, Soltan Mahmuda lənət oxudular. Anası gəlib, qızı Leylinin üstədə saç yoldu, fəğan edib, ağlamağa başladı. Şəhər əhli səqirən-kəbirən yas keçirib, bu nakam qızı dəfn elədilər.

Zeyd tab gətirə bilməyib, göz yaşın axıda-axıda çöllərə düşüb Məcnunu axtarmaqda olsun, eşit Məcnundan.

Məcnun Leylidən ayrılıandan sonra özünü bir dağın dibinə verib, qurşağacan torpağa girmişdi, başını da bir çuxura salayıb, o qədər ağlamışdı ki, çuxur yarıyacan göz yaşı ilə dolmuşdu. Zeyd Məcnun binəvanı bu halda görüb dedi:

– Can qardaş, göz yaşı axıtmağın bicadı. Yazıq Leyli «Məcnun» deyə-deyə ömrünü sənə tapşırtdı.

Məcnun Zeyddən bu xəbəri eşidən kimi elə nalə çəkdi ki, dağ-daş lərzəyə düşdü. Ağlaya-ağlaya qalxıb dedi:

– Qardaş, məni qəbiristanığa apar.

Zeyd Məcnunu qəbiristana gətirdi. Məcnun ağlaya-ağlaya, dizin-dizin sürünə-sürünə əllərini qəbrə tərəf uzadıb dedi:

– Mənsiz məzara gedibsən! Elə vəfan bu imiş? Amma mən səndən ayrılmaram.

Sözünü qurtaran kimi üç dəfə «Leyli» deyib, üzüquylu onun qəbrinin üstünə yıxıldı. Zeyd gəlib onu qaldırmaq istəyəndə gördü canını sevgilisinə tapşırıb, gözlərini həmişəlik yumub.

Zeyd bu iki aşıq-məşuqun keçirdiyi günləri xatirinə salıb,

Məcnunun başını dizinin üstünə aldı, bahar buludu kimi gözlərinin yaşını axıtmağa başladı. O biri tərəfdən şəhər əhli əhvalatı eşidib, tökülüb gəldi. Hamı bu nakam aşiq-məşuq üçün göz yaşı axıtdı, qara geydi.

Adamlar bu həsrətkeşlərin hər ikisini bir qəbrdə dəfn eləyib, Soltan Mahmuda lənət oxudular. Onlar işıqlı dünyada yox, qaranlıq məzarda biri-birinə qovuşdular.

Ustad aşiq bu dastanı aşağıdakı şikayətlə sona çatdırdı.

Ay fələk, sənin cövründən,
Köçdü insan qalmadı.
Neçələri nakam öldü,
Çox növcavan qalmadı.
Yar yarından ayrı düşdü,
Əhdü peyman qalmadı.
Kəlmənə bəli söyləyib,
Mətləb qanan qalmadı.
Nə xəstələr şəfa buldu,
Nə də loğman qalmadı.

Beş gün səndə mən deyənin
Axırın biymar elədin.
Neçə-neçə Süleymanın
Taxtını tar-mar elədin.
Baisliklə ülfət qıldın,
Bir belə bazar elədin.
Hər kəsə ki, şərbət verdin,
Tezcə zəhirmar elədin.
Pozuldu bağçalar, bağlar,
Soldu, gülşən qalmadı.

Mən zəhmindən xof elədim,
Didəm verdi qanlı yaş.

Sümüyümə lərzə düşdü,
Cismimdə yandı ataş.
Bu dünyada kim keyf sürdü
Söylə görüm başa-baş?
Zəhmətini mən çəkməkdən
Qara bağrım oldu daş.
Qəhrinə baş əyməkdən
Musada can qalmadı.

NƏCƏF VƏ PƏRZAD

USTADNAMƏ

Mərifət bəhrinə qəvvasam deyən,
Gir dərin dəryada çalxan, yüz ha yüz,
Mən aşığam yüz ha yüz,
Sonam göldə yüz ha yüz,
Bivəfadan yar olmaz –
Ömür üzsən yüz ha yüz.
Qarı düşmən bir də gəlib dost olmaz,
Əlin tutub yalvarasan yüz ha yüz.

Dərviş olan gedər, gəzər dərində,
Yelkən açar dayazlarda, dərində.
Mən aşığam dərində,
Dayazında, dərində,
Qul olasan, qalasan,
Nazlı yarın dərində.
Əl açasan ərənlərin dərində,
Calayasan sınıx könül yüz ha yüz.

Ələsgərəm, ağlayasan, güləsən
Bülbül kimi aşıq idin gülə sən.
Mən aşığam gülə sən,
Danışasan, güləsən.
Bağban ölüb, bağ soldu,
Həsret qaldın gülə sən.
Naşı bağban, əl uzatma gülə sən,
Çək əlini qızıl güldən yüz ha yüz.

Ustadlar ustadnaməni iki deyərlər, birini də deyək iki olsun.

Hər cəfənglər saz götürüb, söz deyib,
Şairlik ismini sana çəkməsin.
Çibin, milçək, zənbur kimi sızlayıb,
Qanqalın şəhdini şana çəkməsin.

Şairlik elmində bir kamal gərək,
Divanı, təcni hər misal gərək,
Kotana qoşmağa kəltə kal gərək,
Kala qabax körpə dana çəkməsin.

Ustadlar kəlamı bizə gələndə,
Xəstə cismim olur taza güləndə,
Arif məclisində üzə gələndə,
Onda yaxasını yana çəkməsin.

Lənət müxənnəsə, ara qatana,
İnsan gərək yalan sözdən utana,
Xəbər verin sınıx saxsı satana,
Cürdəyini çox zindana çəkməsin.

Qovğaya düşübdü bu yazıx Hüseyin,
Nə məndə can qalıb, nə də baş, beyin,
Tülkü dərələrdə aslana boyun,
Hünərini qana-qana çəkməsin.

Ustadlar ustadnaməni deməyi babal bilmişlər, biz də babal altında qalmayaq – üçünü deyək.

Ta ki, mənə mədh eyləmə dünyanı,
Ha bu dünya bir bekara dünyadı.

Hələ Adəm peyğəmbərdən qabağa,
Bir üzü ağ, biri qara dünyada.

Dünyaya düşənlər qismətin yeyər,
Kamillər agahdı, cahillər uyar,
Sehrikardı, işin bilənlər duyar,
Vəfasızdı, həm məkkara dünyadı.

Altun səfalıdı, mədən səfasız,
Təbib səfalıdı, xəstə səfasız,
İnsan vəfalıdı, dünya vəfasız,
Əlbət yaxşı bixəbərə dünyadı.

Dəryalar bulanmaz daş düşməyinən,
Qəvvaslar qərq olmaz su daşmağınan,
Ariflər anlayar danışmağınan,
Əlarifə yek işarə dünyadı.

Ağır suya girmə, keçə bilməzsən,
Yıxar səni, çıxıb qaça bilməzsən,
Qırar qanadların, uça bilməzsən,
Şahin-şonqar dönən sara dünyadı.

Ovçu-maral sözün qırağa qoyaq,
Bir məndən, bir səndən gəl indi deyək,
Əyri oturuban doğru söyləyək,
Söhbət qatan zəhrimara dünyadı.

Heç oxşarmı günə lampa işığı,
Qarın doymaz yalamaqla qaşığı,
Molla Cuma, sənin kimi aşığı,
Kəmənd ilə çəkən dara dünyadı.

Qulluğunuza kimdən xəbər verim, İsfahanlı Şıx oğlu Şah Abbasdan. Şıx oğlu Şah Abbasın Əziz adlı bir sövdayarı variydi. Onun adına deyirdilər tacir Məhəmməd. Tacir Məhəmməd var-dövləti çoxudu, amma züryəti yoxudu. Bu tacir İsfahanla İstanbulun arasında işləyirdi.

Günlərin bir günündə tacir Məhəmməd öz yoldaşları ilə bərabər İstanbula gedəsi oldu. Ancaq İsfahanla İstanbulun arasında bir mənzil var idi. İyirmi gün gedib, oraya çatdılar. O mənzilin adına Alxas çəmənini deyirdilər. Tacir Məhəmməd həmin mənzildə düşüb istirahət eləyirdi. Bir də gördü ki, bir tacir karvanı da gəlib, onlardan aralı düşdü. Onun da adına tacir Əhməd deyirdilər. Tacir Məhəmməd öz yoldaşlarından bir nəfər göndərdi, dedi:

– Ay bala, get, o tacir hər kimdisə ona de, tacir Məhəmməd sizi qonaq çağırır.

Həmin adam gedib tacir Əhmədi dəvət elədi. Tacir Əhməd gəlib, tacir Məhəmmədlə tanış oldu. Hər ikisi yeyib içdikdən sonra söhbətə başladılar. Söhbət arasında tacir Məhəmməd soruşdu:

– Ay qardaş, nəyin var, nəyin yoxdu?

Tacir Əhməd cavab verdi:

– Qardaş, dünya ciyfəsindən hər bir şeyim var, amma züryətim yoxdu.

Tacir Məhəmməd dedi:

– Yaxşı, öz tayımı tapmışam. Sən də mənim günümdəsən. Mənim də züryətim yoxdu. Özüm dərdə yoldaş tapmışam.

Hər ikisi kefsiz idi. Bu vaxt bir dərviş qəsidə oxuya-oxuya çadırdan içəri daxil oldu. Dərvişin qəsidə oxumağı tacirlərin xoşuna gəldi. Əllərini ciblərinə saldılar ki, hərəsi dərvişə bir qızıl versinlər, dərviş dedi:

– Mən pay alan dərviş deyiləm, pay verən dərvişlərdənəm. Dərdinizi mənə deyiniz, görüm niyə qəmgin əyləşmişiniz?

Tacir Məhəmməd dedi:

– Sən pay verən dərvişlərdənsən, yəqin bizim dərdimizi də bilirsən, ver payımızı.

Dərviş cibindən bir alma çıxartdı, verdi tacirlərə. Almanın bir üzü süddən ağ idi, bir üzü lalədən qırmızı. Dərviş dedi:

– Almanı ortadan tən yarı kəsin. Ağ tərəfi birinizdə qalsın, qırmızı tərəfi birinizdə. Həmin almanın bir üzü oğlandı, bir üzü qızdı. Onu deyə bilmərəm ki, hansı oğlandı, hansı qızdı. Çünki aranızda dava düşər. Hər kəs almanı öz külfətiynən nisftaam eləsin. Birinizin oğlu, birinizin də qızı olacaq. Yerlərinizin uzaqlığına baxmayıb, gərək onları bir-birinə verəsiniz. Çünki bir almadan əmələ gəlirlər, bir alma kimi gərək qovuşsunlar.

Dərviş sözünü tamama yetirib, qayıb oldu. Tacir Məhəmməd dedi:

– Ay tacir Əhməd, indiyə kimi qazanıb nə qayırmışıq, indidən sonra da nə qayıraq. Gəl yüklərimizi dəyişək. Mənim aldığım mal sənin yerində qiymətə gedir, sənin apardığın isə mənim yerimdə. Bu qırx günlük yolu gedib qayıdana kimi almalar xarab olar. Bəlkə dərvişin veridiyi almadan bir pay qismət oldu.

Hər ikisi razılaşıb, mallarını dəyişdilər. Hansının malı çoxdu, qiymətli, üstlərini düzəltdilər, verən verdi, alan aldı. Tacirlər öz evlərinə çatdılar. Tacir Məhəmmədin arvadı soruşdu:

– Ay kişi, bu qədər ki, sən sövdəyarlığa gedib gəlirdin, səndə belə xoş ətirli iy olmurdu. Bu dəfə niyə səndən belə gözəl iy gəlir?

Tacir Məhəmməd dedi:

– Arvad, afərin kamalına! Məndə bir parça alma var. Elə alma görməmişəm. Yarı yolda bir dərviş verib. İy də ondan gəlir.

Almanı tacir Məhəmməd öz külfətiynən yedi. İstanbuldan da tacir Əhməd həmin para almanı öz külfətiynən yedi. Hər ikisinin külfəti hamilə qaldı.

Aşıq dili yüyrek olar, at ayağı külək, tez aparıb, tez gətirər. Doqquz ay, doqquz gün, doqquz saat, doqquz dəqiqə tamam oldu, tacirlərin arvadları bari-həmlini yerə qoydular. Tacir Məhəmmədin külfətinin bir cüt ekiz züryəti oldu. Biri oğlan, biri qız. Çünki almanı kəsəndə ağdan bir azca qırmızının tərəfində qalmışdı. Odur ki, ekiz uşaq oldu. Tacir Məhəmməd dedi:

– Ay arvad, indiyə kimi bizim züryətimiz olmuyub. İndi ikisi birdən olanda camahat içinə bu söz çıxsaxsa, pis gözə, pis nəfəsə gələrək. Gəl qızı pünhanda saxlayaq.

Arvad razı oldu. Qızı pünhanda saxladılar, onun üçün də qızın adı oldu Pünhana. Oğlanın adını qoymaq üçün bütün qarıları yığdılar. Qarıların cürbəcür adları var. Qarı var ipək, qarı var köpək, qarı var zol gələn, qarı var zol qırtan, qarı var qanqal qopardan, qarı var iman-quran nəсіб olsun. Qarı var ilan, qurbağa, çayan cəmdəyinə dolsun. Qarı var qılçasından tut at dalına, ağzı harda durar, durar. Biri dedi:

– Mən oğlanın adını qoymuşam Sicimqulu, Sicim kimi ömrü uzun olsun.

Şıldırım-şırp qarı dedi:

– Sən düz qoymuyubsan. Mən bu gecə vayqamda oğlanın adını qoymuşam Örkənqulu, həm eninə versin, həmi uzununa.

O biri qarı dedi:

– Siz bacarmırsınız. Oğlanın adını mən qoymuşam Daşdəmir. Daşnan dəmir kimi ömrü bərk olsun.

Bunların hamısının hərləməsi xələt almaq idi. Tacir Məhəmməd qarılardan xələtini verdi, yola saldı. Oğlanın adını qoydular Nəcəf xan. Oğlanı bir yaşdan yeddi yaşa kimi böyütdülər. Yeddi yaşda oğlanı qoydular məktəbə. Oğlan oxumaqda olsun, sizə xəbər verim tacir Əhməddən. Tacir Əhmədin də bir qızı oldu. Qızın adını qoydular Pərzad xanım. Hər iki uşaq böyüməkdə olsun, ərz eləyək tacir Məhəmməddən. Günlərin bir günündə tacir Məhəmməd ömrünü sizə bağışladı. Nəcəf xan qaldı yetim. Nəcəf xan on səkkiz yaşa çatana kimi oxudu.

Həddi bülüğa çatdı.

Günlərin bir günündə Nəcəf xan anasına dedi:

– Ana, mənim atamın sənəti nə idi? De, mən də o sənətə gedəcəm, oğul gərək atasının yurdun itirməsin.

Anası fikirləşdi, öz-özünə dedi: «Bunun atasının evi yıxılsın. Bunun atası sövdəyarlığa gedəndə vaxt olurdu bir ilə gəlirdi. Əgər desəm atan sövdəyar idi, bu da sövdəyar olacaq. Gözümün ağrı-qarası bir oğlum var, gec gələndə mən intizar qalacam. Yaxşısı budu ki, bunu göndərim Şah Abbasın üstünə. Şah Abbas götürüb bir sənətə qoyar, gündüzlər işləyər, axşamlar gəlib gözümün qabağında yatar». Oğlana dedi:

– Oğul, sənin atanın sənətini Şah Abbas yaxşı bilir, get ondan xəbər al.

Nəcəf xan yön çövdürdü bir başa Şah Abbasın paytaxtına. İzn alıb, gördi içəri. Baş əyib gərnuş elədi, əl bağlayıb dayandı qabağında. Şah Abbas dedi:

– Oğul, nə üçün gəlibsən? Məndən nə istəyirsən?

Nəcəf xan özünü Şah Abbasa isnad verib, ərz elədi:

– Ey qibleyi-aləm, mən səndən atamın sənətini bilmək istəyirəm.

Şah Abbas onun atasını yaxşı tanıyırdı, dedi:

– Oğul, sənin atanın sənəti sövdəyarlıq idi. İstəyirsən bir qədər xərclik, bir neçə də yoldaş verim, get.

Nəcəf xan Şah Abbasdan bir qədər pul, bir neçə yoldaş alıb, sövdəyarlığa getdi. Əvvəl-əvvəl öz evlərinə getdi. Sövdəyarlığa yola düşən vaxt anasından soruşdu:

– Ana, qərbət vilayətdə umudlu dost yaxşı şeydi. Heç atamın dostlarından bilirsənmi?

Anası dedi:

– Oğul, hara gedirsən?

Nəcəf xan dedi:

– İstanbula.

Anası dedi:

– Oğul, atanın dostları çoxdu. Ancaq İstanbulda bir siğə qardaşlığı var, adı tacir Əhməddi.

Oğlan adını yazıb, düşdü yola. Günə bir mənzil, teyyi-tənazil, çatdı İstanbula. Çadırlarını qurub, alverə başladılar. Ancaq tacir Əhməd çox qocalmışdı, sövdəyarlığa gedə bilmirdi. Gördü İstanbulun kənarında tacirlər düşüblər. Ürəyi coşdu, dedi, gedim onlardan soruşum, görüm haralıdılar. Həm də Məhəmməddən bir xəbər öyrənim, görüm onun sonu-sopu varmı? Mənim qızım yekəlib, qız dediyin alma cinsidi, qaldıqca ətri kənara verər, mən tacir Məhəmmədin yanında utanaram.

Gəldi onların yanına. Xoş-beşdən sonra soruşdu:

– Oğlum, haralısınız?

Dedilər:

– Ay qoca baba, İsfahanlıyıq.

Tacir Əhməd dedi:

– Siz gələn yola qurban olum. İsfahanda mənim dostum var, adı tacir Məhəmməddi, onu tanıyırsınızmı?

Oğlanlardan biri dedi:

– Ay baba, tacir Məhəmməd ömrünü sana bağışladı. Ancaq bir oğlu var, bizim böyüyümüzdü, adı da Nəcəf xandı. O görkən çadır onundu. Tacir Əhməd əlində hasa, özünü yetirdi Nəcəf xanın çadırına. Qapıdan içəri girən kimi oğlanı başladı duz kimi yalamağa.

– Oğlum, sən mənim qardaşım oğlusan. Yoldaşlarınnan birlikdə mana qırx gün qonaqsan.

Tacir Əhməd bunları aparıb, ayrıca-ayrıca mənzil verdi. Otuz səkkiz gün qaldılar. İki gün qalmış tacir Əhməd qızı Pərzad xanım fikir elədi ki, mən ona gedib xoş gəldin eləməsəm, gedəndə məndən giley eləyəcək. İki qız yanına alıb, gəldi Nəcəf xanın mənzilinə. Nəcəf xana xoş gəldin deyəndən sonra, hər ikisi bir-birinə bülbül gülə aşiq olan kimi aşiq oldular.

Pərzad xanım fikir elədi, mənim başım batsın, niyə qabaqcadan gəlməmişəm. İki gündən sonra oğlan gedəcək, ayrılıq

atəşi mənim canımda qalacaq. Qız on dörd yasəmən zülfündən
üç tel ayırıb, basdı sinəsinə. Alsın, görək nə deyir:

Başına döndüyüm, xan əmim oğlu,¹
Gəl getmə, gəl getmə, qal bizim xanda.
Lalətək sinəmi eləmə dağlı,
Sənin məhəbbətin var şirin canda.

Aldı Nəcəf xan:

Başına döndüyüm, xan əmim qızı,
Gəl gedək, gəl gedək qal İsfahanda.
Eşqin atəşinə yandırma bizi,
Alma İsfahanda, nar İsfahanda.

Pərzad xanım gördü oğlan gedərgidi. Öz-özünə dedi, gö-
zəlliyimi oğlana nişan verim, bəlkə qala.

Aldı Pərzad xanım:

Ağamın əlindən içmişəm camı,
Mənimtək gözəldən alginən kamı,
Gəzdim İstanbulu, Urumu, Şamı,
Heç oğlan görmədim, yar, sən nişanda.

Aldı Nəcəf xan:

Şamama bəslərlər torpaq içində,
Qızıl gül bəslərlər yarpaq içində,
Alt-üst ləmpəli otaq içində,
Qol-boyun olaydıq, yar, İsfahanda.

Qız gördü oğlanın fikri getməkdədi. Odu ki, öz-özünə dedi:
məni də aparsın.

Aldı qaz:

Eşqi səməndini minib çaparsan,
Bəna olub, sınıq könlüm yaparsan,
Gedər olsan, mən Pərzadı apar sən,
İndi ki, qalmadın, yar, bizim xanda.

Aldı Nəcəf xan:

Nəcəf alsın qadasını Pərzadın,
Tərkinə qılmışam aşnanın, yadın,
İndi bildim ürəyində muradın,
Gəl gedək, mətləbin al İsfahanda.

Söz tamama yetdi. Qız oğlanın yanından çıxdı, getdi öz mənzilinə. Ancaq ağı başında yox idi. Anası suya buyuranda qız çörək gətirirdi, oduna buyuranda daş gətirirdi. Anası dedi:

– Sənin günün qara olsun! Sənə nə oldu? Yoxsa getdin, qonağa aşıq oldun?

Çünki anasının fikri yox idi, qızını qürbət vilayətliyə verməyə. Qız gördü ki, anası başa düşüb bir balaca məsələni açdı. Həya pərdəsini üzündən götürüb, aldı, görək nə dedi:

Canım ana, gözüm ana,
Yardan ötrü mən ağlaram.
Sənə qurban özüm, ana,
Yardan ötrü mən ağlaram.

Anası çağırıb dedi:

– Dədəyə deyərəm səni öldürər!

Qız dedi:

– Keşgə* deyəsən.

*Kaş ki.

Aldı qız:

Ərz halım de dədəmə,
Məni salma dərdə, qəmə,
Nəcəf gedir İsfahana,
Yardan ötrü mən ağlaram.

Canım ana, gözüm ana,
Əmdim südün qana, qana.
Pərzad qurban Nəcəf xana,
Yardan ötrü mən ağlaram.

Qızın atası qapıdan içəri girdi. Arvad dedi:

– A kişi, bu qızını öldür! Nəcəf xana aşıq olub.

Kişi dedi:

– Arvad, lap yaxşı olub. Heç qızın xətrinə dəymərəm. Ona görə ki, bizim ilqarımız var oğlanın atasıynan. İndi ki, birbirini seviblər, toylarını eləyib, yola salacam getsinlər.

Tacir Əhməd bunların toylarını eləyib, yeddi gün, yeddi gecə şənlik keçirdi. Qızın başı bəzənəndə aldı, görək nə deyir:

Qürbət ölkələrə mən gedər oldum,²
Haq belə yazıbdı yazımı mənim.
Atam yox, anam yox qürbət ölkədə,
Kim çəkəcək işvə-nazımı mənim?!

Anası dedi:

– Görürsənmi, belə işlər var, gəl səni qoymayım getməyə?

Aldı qız:

Yara dil vermişəm, qala bilmərəm,
Mən yarın oduna yana bilmərəm.

Gedərgi qonağam, dönə bilmərəm,
Ta görməzsınız üzümü mənim.

Parzad deyər: mən də düşdüm bu dərdə,
Heç kafər düşməsin mən düşən dərdə,
Nəcəf xandan olmuyaydım şərməndə,
Heç kim izləməsin izimi mənim.

Deyirlər, qızın anasında bir tilsim kitabı var idi. Qız yola düşən vaxtı köynəyin altından qızın döşünə saldı, dedi:

– Ay qızım, Nəcəf xandan qoçaq oğlanlar çoxdu. Hər kəs sənə əl atsa, kitab onu tilsimə salacaq.

Ancaq Nəcəf xan bilmirdi qızın döşündə kitab var. İyirmi gün yol getdilər. Alxas çimən addı mənzildə düşüb, dincəlməli oldular. Oraya kimi Nəcəf xan qızı danışdırmırdı. Nəcəf xan belə fikir eləyirdi ki, qıza əl vursam qız məndən inciyər, deyər evlərinə kimi məni qonaq saxlamadı. Mənzildə dincələn vaxtı Nəcəf xan fikirləşdi: sonra qız deyər ki, məndə ürəyi yoxdu onunçun dindirmir. Gecə qızın çadırına gedim, onun halını soruşum.

Bəli, gedib gördü qız yatıb. Qıymadı qızı oyatsın. Özü pal-tarını soyunub, qızın yanına uzandı. Yavaşca əlini qızın döşünə atdı ki, onu oyatsın. Nəcəf xanın əli dəydi tilsim kitabına. Kitab oldu bir göyərçin, Pərzad xanım dönəndə Nəcəf xanın gözünə göründü, dedi:

– Oğlan, mən getdim, sən də gəl.

Nəcəf onun dalınca düşdü. Tilsim dağında kitab oldu bir quş, Nəcəf xan da yarıdan aşağı daş, yarıdan yuxarı adam olub qaldı.

Sizə kimdən xəbər verim, Pərzad xanımdan. Gecənin bir vaxtı Pərzad xanım oyandı, gördü yanında bir dəst kişi libası var. Tanıdı ki, Nəcəf xanıdır. Qız əlini döşünə atanda gördü kitab yoxdu. Dedi:

– Anamın evi yıxılsın, mənə yaxşı gün ağladı!...

Qız fikir elədi öz-özünə dedi: «yaxşısı budu ki, Nəcəf xanın paltarını geyinim, papağını başıma qoyum, adımı da qoyum Nəcəf xan, qoşuna xəbər verim ki, Pərzad xanım yoxdu, durun gəzək dağları, daşları, bəlkə tapam»

Həmin fikir qızın ürəyində, Nəcəf xanın paltarını geyinə-geyinə görək nə deyir:

Cavan sevdim, fərəhləndim, ucaldım,
Getdi cavan, gözüm ağları qaldı.
Belim бүkdü bir ayrılıq, qocaldım,
Çəkdi sinəm üstə dağları, qaldı.

Əynimə geymişəm yarın libasın,³
Üstündən qurşandım zərri-zibasın,
Uçdu getdi, qoydu dövlət xanasın,
Yaxşı öpüb qucmaq çağları qaldı.

Son qəfəsdən uçurtmuşam göyərçin,
O sehri-caduya mən ollam laçın.
Pərzad külah altdan qərq eylər saçın,
Getdi Nəcəf, solu sağları qaldı.

Sözü tamama yetirdi. Qız öz-özünə fikir elədi ki, mən özümən iki qarabaş gətirmişəm. Gedim onların yanına, əgər onlar məni tanımasa heç kim tanımaz. Gecəynən durub getdi qarabaşı Saqinin çadırına. Saqi yatmışdı. Aldı, görək Pərzad nə deyir:

Budu, gəldi bahar fəsli,
Dağların lala vaxtıdı.
Nə yatıbsan, oyan, Saqi,
Əldə piyala vaxtıdı.

Saqi gözün açıb dedi:

– Nəcəf xan, ayıb deyilmi, gecənin bu vaxtında mənim çadırımda nə gəzirsən? Əgər Pərzad xanımın çadırını axtarırsansa o biri çadırdadı, səhv gəlmisən.

Pərzad xanıma gördü ki, Saqi onu tanımadı. Çıxıb getdi Pərinin çadırına. Aldı, görək Pərinə nə cür qaldırdı:

Nə yatıbsan, Pəri xanım,
Qan ağlar çeşmi-giryanım,
Yardan ayrı düşən canım,
Çəkərəm nəyə, vaxtıdı.

Pəri də gözünü açdı, tanımadı, dedi:

– Oğlan, səhv gəlmisən.

Pərzad çadırdan çölə çıxıb, aldı o biri bəndini:

Bülbül gileylidi xardan,
Qurtarmadım ahu zardın;
Pərzad ayrı düşdü yardan,
Örtərəm qara, vaxtıdı.

Sözləri qurtarıb, qoşuna hay saldı:

– Durun, Pərzad xanım yoxdu!

Qoşun qalxıb, yeddi gün dağı-daşı gəzdi, Pərzad xanımı tapmadı. Həmin qarabaşlar bir-birinə dedilər:

– Biz Pərzad xanımdan da gözəlik, bizim birimizi alıb qayıtsın, ta bizə niyə əziyyət verir?

Özlərinə ziynət verməyə başladılar. Pərzad xanıma gördü bu ziynət o ziynətdən deyil. Aldı, görək nə deyir:

Səhər dostum şənə tutub dəstində,
Dağıdar tellərin ay bular-bular!

Biri sidqinən dilək diləsə,
İnşallah mətləbin ay bular, bular!

Mürğün dəhanında nə danə dedim,
Sərrafın dəstində nə danə dedim,
Dərdimi dərd bilməz nədənə dedim,
Anlamaz başını ay bular, bular!

Bu dərd, bu qəm mənim canımda qaldı,
Heyva kimin gül rəngim saraldı,
Desələr Nəcəfi kim dərdə saldı,
Onda söyləginən ay bular, bular!

Sözü tamama yetirdi, qoşunu qaytardı yurd yerinə. Yoldaşları dedilər:

– Nəcəf xan, yühlənək gedək, burda qalmağın xeyri yoxdu.
Pərzad xanım pünhana çəkilib, aldı, görək nə deyir:

Başına döndüyüm yarı-bafadar,
Mən sənin ucundan dağıdar oldum.
Məcnun kimi veyranələr küncündə,
Dolandım çölləri sərgəndər oldum.

Baş tapmadım öz dediyim sözümdən,
Ağlayanda qan-yaş gəlir gözümdən.
Gahdan bir də ab alıram özümdən,
Yanıb eşq oduna səməndər oldum.

Mən qızam, kimə qılım dadımı,
Canım çıxsın çəkim yarın odunu,
Pərzad idim, Nəcəf qoydum adımlı,
Gedib İsfahanda qələndər oldum.

Sözü qurtarıb, kağıza yazdı, qoydu ocax daşının altında. Yoldaşlarına dedi:

– Yüklənin, gedək İsfahana.

Az getdilər, çox getdilər, İsfahana çatdılar. Pərzad xanım fikir elədi ki, Nəcəf xanın evini tanımıram. Xəbər alsam da mənim qız olmağımı biləcəklər. Lazım budu ki, özümü xəstəliyə vurum. Mahna eliyib, özünü xəstəliyə vurdu. Yoldaşları dedilər:

– Nəcəf xan xəstələnib, yeriyə bilmir, aparaq evinə.

Bəli, onu evə apardılar. Özünü tanımamazlığa vurdu, dedi:

– Mənim anam hanı?

Dedilər:

– Oğlan ağır xəstədi, anasın tanımır.

Göstərib dedilər:

– Anan budu, bala, qorxma.

Qız yaxşı tanıdı ki, Nəcəf xanın anası budu. Anası da elə bildi ki, bu doğrudan da Nəcəf xandı. Bu mahnaynan qonum-qonşu, hamıyı tanıdı. Bir aydan sonra xəstəlikdən qalxdı. Anası dedi:

– Ay oğul, sənin atan həmişə sövdəyarlıqdan gələndə şah Abbasa xonça bəzəyib aparırdı. Sən niyə aparmırsan?

Qız dedi:

– Ana, xəstəlikdən yeni durmuşam. Mən də apararam.

Bəli, qız bir ləyaqətli xonça bəzəyib, şah Abbasa apardı. Paytaxta çatanda şah Abbasa baş əyib gərnuş elədi. Şah Abbas əl tutub, yer göstərdi. Bir qədər söhbətdən sonra, Pərzad xanım bir tərəfi qaçaq qoydu. Çünki fikir eləyirdi ki, mənim qız olmağım bilinməsin. Çox sözdən sonra Şah Abbasdan icazə alıb qayıtdı. Pərzad xanəm gedəndən sonra Şah Abbas vəziri çağırdı, dedi:

– Ay vəzir, Nəcəf xan mənim çox xoşuma gəldi. Ona nə bağışlayaq, bizdən razı olsun?

Vəzir dedi:

– Nə bağışlasan, mən də razı olaram.

Şah Abbas dedi:

– Mənim elə bir şeyim yoxdu. Gəl sənin qızın Gülgöz xanımı Nəcəf xana verək.

Vəzir dedi:

– Sən bilərsən.

Şah Abbas Nəcəf xana kağız yazdı: Öz xoşumnan vəzirin qızını sənə verdim, gəl apar.

Nəcəf xan kağızı alıb oxudu, gördü iş əngəldi. Əgər desə almıram, şahın qəzəbi tutacaq. Əgər desə alıram, sirri açılacaq. Öz-özünə dedi:

– Keçib ondan, nə olar-olar, deyim qızı alacam.

Bəli, Nəcəf xan razılıq verdi, qızın toyunu eliyib gətirdilər. Pərzad xanım axşam qızın yanına gedəsi oldu. Qapıdan içəri girəndə qıza yaxın getmədi. Çəkilib bir tərəfdə oturdu, başladı Quran oxumağa. Qız gərdəyin dalından başını çıxarıb dedi:

– Ay Nəcəf xan, məni yas yerinə gətirməyibsən ki? Bu nədi oxuyursan, gəlib niyə oynuyub gülmürsən?

Nəcəf xan dedi:

– Səsini kəs. Atam öləndə mənə vəsiyyəət eliyib ki, oğul, havax evləndin, əlini nişanlığa vurmamışdan qabaq qırx gün mənə xətm eləyərsən. Mən də atamın vəsiyyəətini yerinə yetirirəm.

Gəlin namısa gəlib dedi:

– Qırx gün də mənim əvəzimdən qaynatama xətm eliyərsən.

Pərzad xanım öz ürəyində dedi: nə yaxşı oldu? Səksən günə kimi ya Nəcəf xan gələr, ya da mən şəhərə bələdləşib qaçaram. Bəli, səksən gün də qurtardı, Nəcəf xan gəlmədi. Vəzirin qızı gördü Nəcəf xandan bir hacət açılmadı, istədi qaçsın. Pərzad xanım başa düşüb, qızın ayağının altını qızıl gülün çubuğuyun döyüb, qara tuluq elədi. Qız qaça bilmədi, başladı yerdə yatmağa. Ancaq əl altından şaha, atasına yazmışdı: məni

erə verdiyiniz oğlan, məni zülmən saxlayır.

Bunlar burda qalmaqda olsun, sizə kimdən xəbər verim,
Nəcəf xandan. Nəcəf xan tilsimdə götürsün, görək nə deyir:

Mədət-mədət aləmləri yaradan,
Haray, məni bu cadıdan qurtar!
Ənbiyalar, övliyalar, ərənlər,
Haray, məni bu cadıdan qurtara!

Mənim ağam şahı-Mərdan ya Əli,
Kərəm eylə, qiblə səmtdən dön bəri,
Yerin, göyün, ərşin, kürşün ləngəri,
Haray, məni bu cadıdan qurtara!

Nəcəfəm, çağır ram ya şahlar şahı,
Yetişsin dadıma ol qibləgahı,
Xorasanda qızıl günbəz pənahı,
Haray, məni bu cadıdan qurtara!

Sizə kimdən xəbər verim, ovçu Əhməddən. Ovçu Əhməd yaranmışın hamısının dilini bilirdi. Əlində qızıl quş ova çıxmışdı. Naxırçıdan, buzovçudan soruşdu:

– Bala, burda ovdan-zadan nə gördünüz?

Dedilər:

– Heç bir şey görmədik. Ancaq tilsim dağında nifi-nifi bir bəni-adəm səsi gəlirdi.

Ovçu Əhməd dedi:

– Nə olur olsun, mən oraya gedəcəm, görüm bu nə əhvalatdı.

Ovçu Əhməd dağa çıxdı. Nəcəf xan gedən kimi, o da qurşaqdan aşağı daş oldu. Ovçu Əhməd Nəcəf xana dedi:

– Ay bala, sən nə işin sahibiydın, mən də sənə oduna düşdüm.

Nəcəf xan dedi:

– Mənim dərdimdən halı olma. Keçib ondan.

Ancaq Ovcu Əhmədin əlindəki qızıl quşnan Nəcəf xanı tilsimə salan kitab danışırdı.

Ovcu Əhməd gördü quş olan kitab qızıl quşa deyir:

– Sənin sahibin səni buraxsa, məni bu qayanın arasından çıxartsa, Nəcəf xan məni tutub başımı üzsə, qan daşa tökülsə bunlar hər ikisi azad olar.

Ovcu Əhməd Nəcəf xana dedi:

– Ay oğlan, quşu buraxıram. Quş quşu sənin başının üstündə qovalayanda əlini at səni tilsimə salan quşu tut, başın üz. Əgər tuta bilməsən ikimiz də tamam daş olacığıq.

Ovcu Əhməd quşu buraxdı. Quş quşu qovdu, quş Nəcəf xanın başının üstündən keçəndə Nəcəf xan quşu tutdu, o saat başın üzdü, qanı daşa töküldü. İkisi də tilsimnən qurtardı. Ovcu Əhməd Nəcəf xanı götürüb evinə apardı. Yolda ondan soruşdu:

– Oğul, nə işin sahabıydın ki, burda tilsimə düşmüşdün?
Nəcəf xanın yaraları qovr elədi, aldı, görək nə deyir:

Dad eylərəm qara baxtın əlindən,
Yar üzünə həsrət qalan mən oldum!
Əyyub kimi canda yara bəslərəm,
Əzəl doğru, sonra yalan mən oldum!

Nə bir dostum var, nə də həmdəmim,
Günü gündən artar dərdinən qəmim,
Nuh kimi dəryaya qərq oldu gəmim,
Gəmissi dəryada qalan mən oldum!

Nəcəfəm, qurtarmam qəm otağından,
Bülbül əl götürməz gül budağından,

Dilindən, dişindən, tər buxağından,
Tərsa sevən Şeyx Sənan mən oldum!

Sözlər tamama yetəndən sonra ovçu Əhməd dedi:

– Oğul, indi başa düşdüm ki, sən yar ucundan çöllərə düşsən. Bir qızım var, adı Xanı xanımdı. Özü də pəhlivandı. Evimizə çatan kimi qızımı sənə verəcəm.

Nəcəf xan dedi:

– Keşmə heç o tilsimdən qurtarmıyaydım. Mən fədəm-dəmə deyirəm, bu damnan dama deyir.

Bəli, Nəcəf xanı apardı evə. Çatan kim zor-xoş qızının kəbinini kəsdi Nəcəf xana. Nəcəf xan günü-gündən saralmağa başladı. Qorxusundan açıb deyə bilmirdi. Qorxurdu ki, qız onu vurub öldürsün. Axırda qız ondan soruşdu:

– Nəcəf xan, niyə saralırsan, dərdin nədi?

Nəcəf xan ayrı bir mahna tapmadı, dedi:

– Mən həmişə səyahətə çıxıb gəzən adamam. Məni gəzməyə buraxmırsan, mən də saralıram.

Qız çağırıb bir neçə oğlan yığdı, dedi:

– Nəcəf xannan səyahətə çıxın. Ancaq Nəcəf xan qaçsa yay-oxunan vurun.

Nəcəf xan oğlanlarla səyahətə çıxdı. Nəcəf xan bir baş atı sürdü Pərzad xanımdan ayrıldığı yurd yerinə. Gördü lələ köçüb, yurdu qalıb. Heç kim yoxdu. Ocaq daşını qaldıranda gördü altında bir kağız var. Alıb oxuyanda gördü Pərzad xanım İsfahana gedib. Baxdı ki, bir neçə bəzircan İsfahana gedir, dedi:

– Ay bəzircan, ayağını saxla. Bir qatar sözüm var, deyim:

Aldı Nəcəf xan:

Əgər gedər olsan şəhri-İsfahana,⁴
Yetir salamlarım yara, bəzircan!
Göndərsin xəbərini çöl quşlarından,
Yazsın ağ üstündən qara, bəzircan!

Bilmirəm ki, nə qatdılar badiya,
Müddətə düşmüşdüm sehr-cadiya,
Yetir salamlarım Pərizadiya,
Bir qulum itibdi, ara, bəzircan!

Ağzın gövhər, dişin inci sədəfi,
Dəmadəm çəkirim sinəmdə ahı,
Desələr gördünmü sən də Nəcəfi?
Sən danış həsrətdi nara, bəzircan!

Sözlər tamama yetdi. O vaxt kağız aparıcılar kağızı papağının tərkinə qoydular ki, görüksün, kağız sahibi kağızını tanı-sın. Adamlar Nəcəf xanı qaytarıb apardılar. Bəzircan da kağızı papağının tərkinə taxıb, düşdü yola. İsfahana çatanda gördü bir oğlan deyir:

– Əmi, kağızı ver, məninkidi.

Bu oğlan kim olsun, Pərzad xanım. Bəzircan onun üzünə baxanda elə bildi Nəcəf xandı, dedi:

– Ay oğul, özün mənən qabax gələcəydin, kağızı mənə niyə verirdin!

Pərzad xanım dedi:

– Bəzircan, o mən deyiləm. Qürbət vilayətdə bir əmim oğlu var, o da mənə oxşayır, yəqin odu.

Pərzad xanım kağızı oxuyub, məzmunundan halı oldu, dedi:

– Bəzircan, bir kağız da mən versəm, aparıb ona çatdırıb bilərsənmi?

Bəzircan dedi:

– Ay bala, mən cəfa çəkməyi öyrənmişəm, niyə aparmıram.

Aldı Pərzad xanım:

Göz yaşından namə yazdım o yara,
Naməm yetişəyin, canan, durma gəl!

Gözlərim yolunda, mən intizaram,
Vədə verdin bir ilqara, durma gəl!

Aşiq bilər məşuqənin halını,
Mən sevmişəm ağ üzündə xalını,
Gözləməkdən sən namərdin yolunu,
Qalmadı gözümdə qara, durma gəl!

Pərzad deyər: düşmənlərimiz güldülər,
Süsən dilər, sünbül dilər, gül dilər,
Qiyamatdı, qızı qıza verdilər,
Çox da keçdi günüm qara, durma gəl!

Naməni bəzircan alıb geri qayıtdı. Nəcəf xan hər gün yol gözləyirdi, gördü bəzircan, budu, gəlir. Naməni bəzircandan alıb oxuyandan sonra genə saralmağa başladı. Ovçu Əhmədin qızı ona dedi:

– Səni mən qan yerinə gətirməmişəm ki, niyə saralırsan?
Aldı Nəcəf xan, görək nə deyir:

Dərdim çoxdu, izah edə bilmərəm,
Gözü yolda intizar ata-anam.
Sevmişəm, ayrılıb gedə bilmirəm,
İllərətən qəmxanada yatanam.

Gözəl, sənsən gözəllərin ölkəri,
Yolunda qoymuşam can ilə səri,
Ya hurisən, ya mələksən, ya pəri,
Havax adın gəlsə qəmə batanam.

Yəqin bil: Nəcəfin din-imanısan,
Zileyxasan, Misrin sən soltanısan,

Adın Xanı, özün xanlar xanısın,
Sana qurban elim, günüm, atanam!

Söz tamama yetəndən sonra qız dedi:

– İndi ki, ata-anan intizardadı, sizin yerə gedək.

Oğlan dedi:

– Allah sənə şükür!

Vəzndən yüngül, qiymətdən ağır şeylərdən götürdülər. Hərəsi bir at minib, düşdülər yola. Yolda Nəcəf xan başına gələnləri qıza söylədi. Qız dedi:

– Namərd oğlu, bunu qabaxdan mənə niyə demirdin? Gen günündə həmdərdinəm, dar günündə qardaşınam.

Gecəni gündüzə qatıb, çatdılar İsfahana. Xanı xanım dedi:

– Nəcəf xan, mənə bir ayrı evə qoy, get qızlara de, gəlib mənə aparsınlar.

Nəcəf Xanı xanımı ayrı bir evdə qoyub qızların yanına getdi. Qapıya çatanda Pərzad xanım onun qabağına çıxdı. Gördü gələn Nəcəf xandı. Öpüş-görüşdən sonra Pərzad xanım dedi:

– Nəcəf xan, sən dayan qapıda. Mən içəri girim, vəzirin qızını muştuluqluyum.

Pərzad qapıdan içəri girdi, aldı, görək nə deyir:

Qalx ayağa bircə, vəzirin qızı,⁵
Sənin butan, mənə yarım gəlibdi!
Əyninə geydirrəm allı, qırmızı,
Sənin butan, mənə yarım gəlibdi!

Sənə çox vermişəm zəhməti, cəza,
Qırx günün namazın qılırdım qəza,
Axdı bu göz yaşım dərya-dənizə,
Sənin butan, mənə yarım gəlibdi!

Bilməm fələk nəyimizə nə qatdı,
Gecə deyil, gündüz mənə zülmatdı,
O Nəcəfdi, mənim adım Pərzaddı,
Hər iki gözəlin yarı gəlibdi!

Vəzirin qızı Gülgəz xanım məsələdən halı oldu. Bütün əhvalatı Pərzad xanım ona danışdı. Bu vaxt Nəcəf xan qapıdan içəri girdi. Aldı vəzirin qızı, görək ona nə deyir:

Sən gəldin otağa, nur yağdı bağa,⁶
Bu sınıx könlümə həmdəm, xoş gəldin!
Sən gələn yollara canım sadağa,
Bu sınıx könlümə həmdəm, xoş gəldin!

Sən gedəni çox qəlbimə dəyirdin,
Bənövşətək mənim qəddin əyirdin,
Qızıl gülün qulğunundan döyürdün,
Bu sınıx könlümə həmdəm, xoş gəldin!

Pərzad xanım çöldə Nəcəf xandan öyrənmişdi ki, birini gətirib başqa yerdə qoyub. Onun üçün də sözün təxəllüsünü Pərzad xanım söylədi:

Pərzad deyir: indi bizim özümüz,
Çöldə oxuyur şeyda bülbülümüz.
Vəzir qızı, sən də, mən də – ikimiz,
Gedək deyək: Xanı xanım, xoş gəldin!

Söz tamama yetdi. Hər ikisi getdi Xanı xanımı gətirməyə. İndi sizə hardan danışım, vəzirin qızı ki, atasına, padşaha Nəcəf xandan şikayət yazmışdı, gəldilər, Nəcəf xanı tutdular, apardılar dara çəkməyə. Hər üç gözəl geri qayıdıb, gördülər ki, Nəcəf xan evdə yoxdu. Məsələdən halı oldular ki, Nəcəf xanı

darə çəkməyə aparıblar. Ovçu Əhmədin qızı Xanı xanım dedi:
– Mənim pəhlivanlığım ağlar qalsın, bəs bizə nə vaxt lazım olacax?!...

Sözünü qurtarıb, dava libasını geydi, özünü meydana yetirdi. Bir nəərə çəkib, görək nə deyir:

Çağırıb allahı, girrəm meydana,⁷
Şah oğluna deyın, meydana gəlsin!
Meydanı boyaram zərəfşan qana,
Şah oğluna deyın, meydana gəlsin!

Vəzir qılıncını salmasın cana,
Yanıb-yanıb bağrım dönəcək qana.
Yüz tülkü neyləyər bir ac aslana?
Şah oğluna deyın, meydana gəlsin!

Tanı məni – Əhməd qızı Xanıyam,
Bu meydanda qənimimi tanıram.
Sən bil ki, Nəcəfin qoç qurbanıyam,
Şah oğluna deyın, meydana gəlsin!

Söz tamama yetən kimi, Şah Abbas cəlladları dayandırdı. Nəcəf xanı öldürmədi. Nəcəf xandan əhval-pürsan oldu. Nəcəf xan bütün əhvalatı, mən sizə nağıl eləyən kimi, ona nağıl elədi. Şah Abbas dedi:

– Əhsən Pərzad xanıma! Bu işləri düz aparın odu. Onun xatiri üçün onların toyunu eləyəcəyəm.

Qırx gün, qırx gecə toy elədi, hər üç gözəli verdi Nəcəf xana. Onlar murad hasil eləyib şad oldular, siz də şad olasınız.

Nəcəf xan öz toyunu aşağıdakı duvaqqapma ilə axıra çatdırdı:

Asta yeri, bir ərzim var,
Adı Gilə, ağrın alım!

Gümüş əzdir, düymə düzdür,
İncə belə, ağrın alım!
Kirpiyi ox, kamalı çox,
Boyu bala, ağrın alım!
Səhər təzə, gəlsən bizə,
Gülə-gülə ağrın alım!

Nitq oxuyur, şal toxuyur,
Əlində peşəsinə bax!
Yar gəlsin, dərən olsun,
Bağın bənövşəsinə bax!
Vaxt ötüb, ləkə tutub,
Könlümün şüşəsinə bax!
İki məmə, kimlər əmə,
Sədr üstə qoşasına bax!
Ay göyçək, bir sığal çək,
Siyah telə, ağrın alım!

Qız özün, yox əvəzin,
Gəlibsən cahana, gözəl!
Bimürvət, şirin şərbət,
Əzibsən dahana, gözəl!
Mən gələndə sizin elə,
Eyləmə bəhana, gözəl!
Səni deyib Nəcəf sevib,
Tök tellərin yana, gözəl!
Gedək qoşa, qal həmişə,
Bizim elə, ağrın alım!

VALEH VƏ ZƏRNİGAR

USTADNAMƏ

Dəli könül, məndən sənə əmanət,
Demə bu dünyada qalım yaxşıdı.
Bir gün olar qohum, qardaş yad olar,
Demə ulusum, var, elim yaxşıdı.

Bir məclisə varsan özünü öymə,
Şeytana bac verib, kimsəyə söymə,
Qüvvətli olsan da yoxsulu döymə,
Demə ki, zorluyam, qolum yaxşıdı.

Qoçaqdan olubsan, qoçaq olgilən,
Qadadan, bəladan qaçaq olgilən,
Aşırıq ol, comərd ol, alçaq olmagilən,
Demə varım çoxdur, pulum yaxşıdı.

Xəstə Qasım kimə qılsın dadını,
Canı çıxsın, özü çəksin odunu,
Yaxşı oğul yaman etməz adını,
Çünki yaman addan ölüm yaxşıdı.

Ustadlar ustadnaməni bir deməyib, iki deyərlər. Biz də deyək iki olsun.

Özündən kiçiyi işə buyurma,
Sözün yerə düşər, heç miqdar olmaz.
Hər nə iş görsən öz əlinlə gör,
İnsan öz işində cəfakar olmaz.

Özündən böyüyün saxla yolunu,
Düşən yerdə soruş ərzi-halını,
Amanat-amanat qonşu malını,
Qonşu yox istəyən özü var olmaz.

Soruşun: qul Abbas, halın necədir?
Gündüzlərim işıq, qara gecədir.
Sərv ağacı hər ağacdən ucadır,
Əsli qatır, onda əsla bar olmaz.

Ustadlar ustadnaməni iki yox, üç deyər. Biz də deyək üç olsun, düşmənlərimiz puç olsun.

Bivəfanın, müxənnəsin, nakəsin,
Doğru sözün, düz ilqarın görmədim.
Namərdin dünyada çox çəkdim bəhsin,
Namusun, qeyrətin, arın görmədim.

Namərdi özümə mən dost eylədim,
Yolunda canıma çox qəsd eylədim,
Söyüddən bağ saldım, peyvəsd eylədim,
Almasın, heyvasın, narın görmədim.

Ələsgər, elmində olma nabeləd,
Doğru söylə, sözün çıxmasın qələt;
Nakəsdə iman yox, bəydə ədalət,
Qazıların düz ilqarın görmədim.

– Rəhmət ustadlara.

Ustadlar xəbər verir ki, Qarabağ mahalının Abdal Gülablı kəndində Valeh adlı bir cavan aşiq var idi.

Valeh el arasında məşhur Şah Məhəmmədin nəvəsi idi. O lap uşaqlıqdan aşiqlik eləyirdi. Özü də haqq aşiqi idi. Dünyada

bir aşığı onun qabağında dura bilməzdi. Aşığı Valehin Səmənd adlı bir şagirdi də var idi. Səmənd aşığı Valehdən aşıqlığı öyrə-nirdi. O istəyirdi ki, ustadı valeh kimi aşığı olsun. Səmənd aşığı Valehnən toylara, məclislərə gedir, calıb-çağırır, dövran keçirirdi.

Sizə kimdən xəbər verim, Xarzən adlı qarından. Bu qarının Güləndam adlı bir nəvəsindən başqa kimsəsi yox idi. O, nə-vəsi Güləndamı Səməndə vermək istəyirdi. Ancaq Valehdən qorxub, ona bir söz deyə bilmirdi, hiylə ilə Səməndi Valehdən uzaqlaşdırmaq istəyirdi.

Bir gün Valeh ilə şagirdi Səmənd Lənbərəndə toydan evə qayıdanda qabaqlarına Xarzən qarını çıxırdı. Xarzən qarını bir bur-nunu çəkdi, bir tumanını çəkdi, Səməndə yanaşdı dedi:

– Qadan alım, bir bəri gəl, sənə pünhan sözüm var.

Səmənd Valehi tək qoyub, napak qarının yanına getdi. Qarını onun qulağına pıçıldayıb dedi:

– Ay axmaq, bu nə işdir? Bütün məclislərdə, toylarda oxu-yan sən, zəhmət çəkən sən, amma adı çıxan Valeh. Hər kəsi dindirisen, deyir sağ olsun usta Valeh, Səmənd nə bilir.

Səmənd qarından bu sözü eşidib, çox acıqlandı, dedi:

– Qarını nəyə, heylə sözləri danışma! Valeh mənim ustadım-dı. Özü də el arasında adlı, sanlı bir aşığıdır. Mən onun üzünə ağ ola bilmərəm. Bu sözü burada danışdın, bir də başqa yerdə danışma. Sənə ağır söz deyərəm.

Xarzən qarını hiyləgərliyə keçib, onun qılığına girdi, dedi:

– Ay bala, mənim sənə heyfim gəlir. Sən yaxşı aşığısan. Amma el arasında adın-sanın yoxdu. Sən Valehdən ayrılıb, gəl mənim yanına. Güləndam adlı, gözəllikdə misli-manəndi ol-mayan bir nəvəm var, onu da verim sənə.

Səmənd qarının sözünə allandı. Qız məsələsi onu yoldan çıxartdı, dedi:

– Yaxşı, razıyam, gələrəm.

Səmənd qarından ayrılıb, Valehin yanına gəldi, əlini sinə-

sinə qoyub dedi:

– Ay ustayi-mehriban, məni bağışla. Sənnən çox yoldaşlıq eləmişəm. Sən də mənə yaxşı usta olmusan. Ancaq tay mən sənnən ayrılıb, tək aşılıq eləmək istəyirəm.

Aşılıq Valeh Səmənddən bu sözü eşidən kimi bildi ki, onu qarı yoldan çıxarıb, dedi:

– Mənim sözüm yoxdu. İstəyirsən get. Amma onu bil ki, mənim sözümə baxsan xeyir apararsan. Mən istəyirəm ki, sən aşılığın lap yaxşı öyrənib, bir yaxşı aşılıq olasan, özünə bir gün qazanasan, mənə də həmişə rəhmət oxuyasan.

Səmənd Valehin sözünə qulaq asmadı, sazını götürüb getdi. Amma o bilirdi ki, aşılıq Valeh kimi ustadın qabağında bu mahalda aşılıq edə bilməyəcək; ona görə qarının nəvəsini alıb, gedib özgə mahallarda dolanmaq lazım idi. Səmənd öz hərəkətinə peşman oldusa da, amma Valehin yanına da dönə bilmədi. Başladı kəndbəkənd gəzib, aşılıq eləməyə. Səmənd gəzməkdə olsun, al xəbəri dəmirqarı Dərbənddə Zərnigar xanımdan.

Dəmirqarı Dərbənddə Zərnigar adlı bir qız var idi. Bu qız o qədər gözəl idi ki, misli-manəndi yox idi. Aya deyirdi: sən çıxma, mən çıxacağam; günə deyirdi: sən çıxma, mən çıxacağam!

Məxləs, bu Zərnigara hər yerdən elçi gəlirdi. Amma Zərnigar belə şərt qoymuşdu ki, hər kəs məni bağlasa, ona gedəcəyəm, bağlaya bilməsə, boynunu vurduracağam. Bütün mahallardan aşılıqlar dəstə-dəstə tökülüb gəlirdi. Zərnigar hamısını bağlayıb, zindana salırdı. Hər dəfə zindanda qırx aşılıq tamam olanda boyunları vurulurdu. Odur ki, Zərnigar xanım adam kəlləsindən minarə saldırmışdı. Özü də dünyanın hər tərəfinə kağız yazıb öz fikrini bildirmişdi.

Atası, yaxın adamları nə qədər deyirdilər ki, belə şey olmaz, bu adamları az qırdır, Zərnigar sözünün üstündə möhkəm durub, heç kəsin sözünü qəbul eləməirdi. Onun sözü söz idi. Hər hankı aşılıqla deyişməmişdən əvvəl deyirdi:

– Aşıq, mən şərtimi kəsirəm: hərgah sən məni bağladın, istəyirsən özün məni al, istəyirsən öldür. Elə ki, mən səni bağladım, dərhal boynunu vurduracağam.

Zərnigar bu tövr ilə çoxlu aşıq qırdırıb, otuz səkkiz karlı aşıq da dustaq eləmişdi. İndi bu burda qalsın, eşit, sənə deyim Səmənddən.

Səmənd gəzə-gəzə gəlib, dəmirqapı Dərbəndə çıxdı. O, elə bildi ki, burada ondan başqa aşıq yoxdu. Düz bir baş saz çiyində, gəlib Zərnigarın sarayının qabağında dayandı, Zərnigar onu görəndə kimi qarabaşlara hey vurdu.

– Ay qızlar, o gedən aşığı tutun, mənim yanıma gətirin. Allah yaxşı yetirdi. Bunnan otuz doqquz aşıq hazır olur, birini də girə salandan sonra hamısının boynunu vurduracağam.

Qarabaşlar gedib Səməndi Zərnigar xanımın yanına gətirdilər. Zərnigar xanım Səməndə bir bağlama dedi, Səmənd cavab verdi, Zərnigar ikinci bağlamayı dedi, Səmənd cavab verdi. Üçüncü bənddə boğazının yolu qurudu. Zərnigar xanım əmr elədi. Qarabaşlar onu aparıb saldılar zindana. Səmənd yan-yörəsinə baxıb, nə gördü?... burada otuz səkkiz aşıq yan-yanı yatır. Səmənd bunlardan əhval-pürsanlıq elədi. Onlar əhvalatı tamamilən Səməndə nağıl elədilər. Bu əsnada Zərnigar dustaqların yanına gəldi. Qarabaşlar da yanında, başlayıb aşıqların hər ikisinə bir çörək verə-verə gəldi, Səməndə yetişdi, Səməndin baxtınan tək ona bütün bir çörək düşdü. Zərnigar gülüb dedi:

– Deyəsən bu aşıq naz-nemətdə böyümüş adamdı.

Səmənd ondan bu sözü eşidəndə keçmişləri yadına düşdü, dərdi cuşə gəlib dedi:

– Ay baxtavarın qızı, mən gündə üç dəfə ustamla cücə-plovu içəri vururdum, damağımnda ləzzət verirdi. İndi bu yavan çörəyi də mənə çox görürsən?!

Xanım dedi:

– Bura sən dövrən edən məclis deyil. Bura qiyamət aya-

ğıdır. Qırx aşiq düzələn kimi hamınızın boynunu vurduracağam.

Səmənd dedi:

– Zərnigar xanım, səbəb nədi? Niyə bizim boynumuzu vurdurursan? Biz nə günahın sahibiyik? Nə olsun, aşığın biri çox biliklidi, biri az bilikli, biri də biliksiz olar.

Zərnigar xanım onun üzünə qışqırıb dedi:

– Biliksiz aşıqların hamısını öldürmüşəm.

Az bilikli aşiq da sizsiniz ki, qırx tamam olanda hamınızı qıracağam. Dünyada mənim sözlərimə cavab verən aşiq tapılmayacaq, diyəsən mən tək qalacağam.

Səmənd qah-qahnan gülüb dedi:

– Ay xanım, başına dönüm, bizlər xingal, süddü-plov aşığıyıq. Sənin babın deyilik, sənə cavab verə bilmərik. Ustad aşıqlar var, get onnarnan danış.

Zərnigar dedi:

– Qoçaq, bu sözü deməkdə səndə bir söz var. Yəqin sən yaxşı aşiq tanıyırsan. Əgər tanıyırsansa mənə de.

Səmənd dedi:

– Əlbəttə tanıyıram. Onu bil ki, sənin hərifin Qarabağın hər tərəfində adı dillərdə gəzən Abdal Gülablı ustad aşiq Valehdir. O sənə cavab verə bilər. Bizimlə niyə cəngə girirsən? Get ustad meydanına ki, canına üşütmə salsın.

Zərnigar üzünü Səməndə tutub dedi:

– Bir namə yazsam, aşiq Valeh gələrmimi?

Səmənd dedi:

– O belə məclisləri göydə axtarır. Cannan-başnan gələr, özü də səni beş kəlməynən bağlayar. Onu da bil ki, Valeh kimi norəsidə, xətt-xalı bənövşə, qədd-qaməti sərvcavan yoxdu.

Zərnigar Səmənddən Valehin belə tərifini eşidib, görməmişdən, bir könüldən min könlə, Valehə aşiq oldu. Hüzura bir molla çağırıb dedi:

– Molla əmi, mən hər nə desəm sən yazarsan, birini burax-

mazsan, yoxsa başını bədənindən qopararam. Molla qələmi götürdü, Zərnigar sazı.

Aldı Zərnigar:

Bizdən salam sənə, ay aşiq Valeh,
Əgər aşiq isən bu meydanə gəl!
Ya aşıqlıq ismini götür üstündən,
Ya hünərin varsa, bu dövrənə gəl!

Dilimdən çıxıbdır bir belə ilqar–
Kim məni bağlasa olam ona yar.
Aşıqlar sərindən tikdirrəm minar,
Sən də qıyar olsan şirin canə, gəl!

Bir neçə aşiqi eyləmişəm bənd,
Ayağında zəncir, boynunda kəmənd,
Adım Zərnigardı, məkanım Dərbənd,
Məni anar olsan, bu məkanə gəl!

Sözünü tamam eləyib dedi:

– Molla əmi, hər nə dedim, yazdınmı?

Molla dedi:

– Bəli, xanım, yazdım, bir təkini də buraxmadım.

Zərnigar naməni mollaya bir də oxutdurdu. Sonra qayıdıb müşəmmələdi, bir qasidə verib, Abdal Gülaba yola saldı. Qasid mənzilbəmənzil, teyyi-mənazil gecəni gündüzə qatıb, gündüzü gecəyə, özünü yetirdi Abdal Gülablıya, Valehi soruşdu, dedilər səhər tezdən Lənbərəne gedib. Qasid Lənbərəne gəlib, gördü ki, aşiq Valeh şirin dövrən keçirir. Naməni onun sazının üstünə qoydu. Valeh kağızı açanda içindən Zərnigar xanımın şəkli çıxdı. Bir belə mələk simalı, boy-buxunlu, misli-bərabəri olmayan qızın şəklini görəndə Valeh uzaqdan-uzağa, bir könlüdən min könlə aşiq oldu, rəngi saralıb, əhvalı dəyiş-

di. Adamlar təəccüb eləyib soruşdular.

– Aşığı, nə oldu ki, təbin dəyişildi? O oxuduğun kağızda nə var idi?

Valeh əhvalatdan onları xəbərdar edib dedi:

– Dərbənddə Zərnigar adlı bir qız meydanə gəlib, bütün aşıqları bağlayıb, zindanə salıb. İndi kağız yazıb mənə çağırır. Mən də gedəcəyəm, ya allah mənə verər, ya ona.

Dedilər:

– Ay aşığı, dəli olmusan, bu qədər uzaq yolu gedib qayıda bilməzsən, bizi başı kəsik qoyma!

Valeh onların sözünü qəbul eləməyib dedi:

– Yox, üz vurmayın, gedəcəyəm. Mən meydandan qaçsam, namərd olaram. O qızlığıynan mənə kağız yazıb, mənə deyishməyə çağırır, bəs mən kişiliyimnən getməyim? Lap dəmirqapı Dərbənd olmaya, qülleyi-qaf ola, gənə gedəcəyəm.

Dedilər:

– İndi ki, gedirsən, onda barı toyumuzu qurtar, sonra get. Toy qurtarmamış səni buraxmarıq.

Valeh razı olub, görək Zərnigar xanımın kağızını oxuyandan sonra nə dedi:

Aydın olsun gözlərimiz,
Gəlibdi yarın kağızı.
Alıb ələ, oxuyarıq
O Zərniyarın kağızı.

Sazımı mən allam ələ,
Yol gedərəm gülə-gülə,
Mən tutaram onu dilə,
O bəxtiyarın kağızı.

Qaşığı qəmər, gözü ala,
Dodaqları bənzər bala,

Valeh ona qurban ola,
O xoş nigarın kağızı.

Yoldaşı güldü. Valeh ona dedi:

– Niyə gülürsən?

– Ona görə gülürəm ki, bu qaraçı sözüdü. Aldı yenidən, görək Zərnigar xanıma nə cavab yazdı:

Aldı Aşıq Valeh:

Qarabağdan dod eləyib gələrəm,
Əgər bir dövtələb var isə, gəlsin!
Cəhənnəmi bu dünyada elərəm,
Hər kimsənə günahkar isə gəlsin!

Çıxaram meydana divanə nisbət,
Pəhlivanam, Əbulmərcanə nisbət,
Füzuli, Firdovsi, Nizami nisbət,
Kimin artıq dərsi var isə gəlsin!

Mənəm şair Məhəmmədin nəbadı,
Güllü aşiqə o aşiq babadı,
Aşıqlarda hər kəşdənin övladı,
Valeh ilə bərabər isə, gəlsin!

Aşıq Valeh sözünü tamam edib, nəməni qatladı, müşəmmələyib qasidə verdi, dedi:

– Qasid, Zərnigara deyilən on günətən acmış qurd kimi özümü ona yetirəcəyəm.

Qasid «göz üstə» deyib, Dərbəndə yola düşdü. Bərkitdi çarıqların dabanını, qırdı yerin damarın, gedib öz vaxtında nəməni Zərnigara yetirdi. Zərnigar nəmənin məzmunundan xəbərdar olub, şad-xürrəm Valehin yolunu gözləməyə başladı. Bu yannan toy məclisində aşiq Valehin başı o qədər söhbətə

qızışdı ki, bir vədə gördü on gün tamam olub, hələ bir neçə gün də üstündən keçibdi. Fikrə düşüb dedi: ay dili-qafil, bütün Qarabağda, Dərbənd mahallarında adım batacaq, hamı deyəcəək aşığı Valeh bir Dərbəndli qızından qorxub, onun meydanına getmədi. Bu töhmətə dözmək olmaz, tez bir zamanda Zərnigarın meydanına getmək lazımdır.

Anası Səlbi xanıma dedi:

– Ana, yol tədarükü gör, səfərə gedəcəyəm.

Səlbi xanım dedi:

– Gözümün işığı, dizimin taqəti oğlum Valeh, de görüm hara səfər edirsən?

Valeh istədi anasını allada, başa gəlmədi. Axırda əhvalatı başdan-başa ona nağıl elədi. Səlbi xanım oğlundan belə bir əhvalatı eşidib dedi:

– Ay bala, bəs nişanlın Sənəm xanımı neyləyirsən? Axı o sənin yolunu gözləyir. Toyunu elə, sonra get.

Aldı Valeh, görək anasına nə dedi:

Başına döndüyüm ana,
Halal eylə, hümmət eylə.
Südün əmdim qana-qana,
Halal eylə, hümmət eylə.

Gedirəm mən düzləriylə,
Vidalaşmaq sizləriylə,
Yeniyetmə qızlarıylə,
Halal eylə, hümmət eylə.

Süsəli, sünbüllü dağlar,
Güllü, bənövşəli bağlar;
Anam Valeh deyib ağlar,
Halal eylə, hümmət eylə.

Valeh sözlə anasına dedi:

– Ana, bir neçə günün səfərinə gedirəm. İnşallah, gələndə toyumuzu edəcəyəm.

Səlbi xanım dedi:

– Oğul, belə səfərə gedən çox gec gələr. Ona görə nişannın Sənəm ilə görüş, sora get.

Valeh «göz üstə» deyib, Sənəmgilin evlərinə gəldi. Gördü ki, Sənəm evdə yoxdur. Amma nökörləri Rəhim evdədi. Rəhimdən xəbər aldı:

– Sənəm hara gedib?

Rəhim dedi:

– Xanlığın toyu var, oraya gedib.

Valeh Rəhimi Sənəmin dalınca göndərdi, özü də oturub yolunu gözləməyə başladı. Rəhim gedib Sənəm xanıma dedi:

– Ay baxtavarın qızı, xalqa it hürəndə bizə də çaqqal ulayır. Bir qurupapaq və çiyi çömçəli gəlib, evi kəsdirib, səni çağırır.

Sənəm o saat bildi ki, nişanlısı aşiq Valehdir. Rəhimi qarmalayıb dedi:

– Sən get, mən də gəlirəm.

Nökər gəraylı deyə-deyə, yüyürə-yüyürə aşiq Valehin yanına gəldi. Aşiq Valeh nököri tək görən kimi ürəyi gumbultu ilə yerə düşdü, elə bildi ki, Sənəm gəlmir. Aldı sazı, görək nökörindən nə soruşdu:

Aldı aşiq Valeh:

Başına döndüyüm yarın nököri,
Dərdimi canana dedin, nə dedi?...
Sən də mənim kimi şirin dilinlə,
Çəkdi bir pünhanə, dedin, nə dedi?...

Hatəm bağçasında oynar gülünən,
Gəlmişəm, yanında qalmam ilinən,

Dediyim söhbəti sözü sirtinən,
Danışiban ona dedin, nə dedi?...

Mən sevmişəm ağ üzündə xalını,
Yoxsa yar gizlədər mah camalını,
Divanə Valehin ərzi-halını,
Yusif-Kənana dedin, nə dedi?...

Nökər dedi:

– Qorxma, sözlərinin hamısını dedim. Dedi: sən get, mən də gəlirəm.

Aradan bir az keçmişdi, bir də baxdı ki, budu, Sənəm bir neçə qızla toydan gəlir. Qızları görcək Valehin qanı cuşə gəldi, sazı sinəsinə basıb dedi:

Toy üstündən gələn qızlar, gəlinlər,
Toyunuzdan əcəb allı gəlmisiz.
Aşıq öldürməkdə vardı qəsdiniz,
Fikr eləyib nə xəyallı gəlmisiz?

Biri-birisini çağırır bacı,
Bir dərdə düşmüşəm, yoxdur əlacı,
Nə vaxtdı dəhanım dadıyır acı,
Üçünüz də ləbi ballı gəlmisiz.

Eynini eynimdən eyləmə iraq,
Axıban didəmdən tökülər fəraq,
Bir Sənəm, bir Valeh, bir xəlvət otaq,
Hayıf ola qalmağallı gəlmisiz.

Aşıq Valeh sözünü tamam edib Sənəmlə hümmət elədi, sonra sazını çiyinə keçirib, ata süvar oldu, ayaq üzəngidə, diz qabırğada, ata bir şallaq vurub, yola rəvan oldu. Yevlaxdan

keçib Qaradüyün kəndinə çata-çatda gördü bir dəstə qız Kür qırağında səyahətə çıxıb, gül-bənövşə dərir. Bunların arasında bir qız var, gözəllikdə misli-bərabəri olmaz, elə bil Züleyxadı. Valehin ağı başından getdi, aldı, görək bu qıza nə dedi:

Sallana-sallana seyrə çıxanda,
Sərv qamətindən xəcalət çəkər,
Lalə yanağından, nərgiz gözündən,
Qonça gülüşündən nədamət çəkər.

Nəstərən, bənövşə çalışa yüz il,
Çətindi ömrünə yetəndə müşkül,
Məgər zülflərinən bəhs edən sünbül,
Düşər ayaqlara, qərabət çəkər.

Valehin bağırını eylədin büryan,
Qurbanam yolunda, ey əbrü kaman,
Bircə mən deyiləm hüsnünə heyran,
Həsretini küllü vilayət çəkər.

Qızlar gülüşə-gülüşə dedilər:

– Aşiq, sağ ol, var ol!

Valeh dedi:

– Görək mənə xələt verəsiniz.

Aşığın fikri ayrı idi. Qızlar onu başa düşmədilər. Gözəl qız aşığa bir dəstə gül verib dedi:

– Al, aşiq, bu da sənin xələtin.

Aşiq Valeh gülü ondan alıb dedi:

– Çox sağ ol, bundan yaxşı xələt olmaz.

Qızlar gülüşə-gülüşə çıxıb getdilər. Valeh də qızlardan ayrılıb başladı getməyə. Qarabağdan çıxha-çıxda qanrılıb vətə-nə sarı baxdı, gördü dağlar baş-başa verib, bağlarda bülbüllər cəh-cəh vurub oxuyur. Güllər pardaxlanıb qəhqəhə ilə gülür.

Bənövşə, yasəmən bəhsə girib, hər biri bir rəng çalır. Ürəyi qubar elədi, gözlərinin yaşı axdı. Öz-özünə dedi: ya qismət, bir də bu gözəl elimə, ölkəmə qayıdam, ya qayıtmayam. Sazı sinəsinə basıb, görək eli ilə nə cür halallaşdı.

Aldı Valeh:

Süsənli, sünbüllü dağlar.
Halal elə, hummət elə!...
Bənövşəli, güllü bağlar,
Halal elə, hummət elə!...

Göy çəmənli düzlərinən,
Dövrən sürdüm sizlərinən,
Yeniyetmə qızlarınan,
Halal elə, hummət elə!...

Valeh gedir bir murada,
Sığınar qadir ustada,
Ya gəlim, gəlməyim ya da,
Halal elə, hummət elə!...

Valeh eli, obası ilə halallaşdıqdan sonra yola rəvan oldu. Günün istisi idi. Bir qədər at sürdü. Ona susuzluq əl verdi. Bir də gördü iki qız su aparır. Yaxınlaşıb gördü ki, bunların biri qızdı, biri gəlindi. Amma o qədər gözəldirlər ki, misli-bərabərləri yoxdur. Sazı döşünə basıb, təzənəyi simlərə çəkdi, görək nə dedi:

Aldı Valeh:

Bu duran bir cüt sonanın,
Hansına qurban mən olum?!
Məzlum baxıb, can alanın
Hansına qurban mən olum?!

Qəddi-qaməti dünyada,
Maşallah çəkən ustada,
Hər ikisi mələkzada,
Hansına qurban mən olum?!

İki təzə nocavanım,
Qəməzləri tökür qanım,
Valeh deyir: birdi canım,
Hansına qurban mən olum?!

Qızla gəlin aşığı görən kimi özlərini yığışdırdılar. Gəlin qıza dedi:

– Sən dinmə, mən aşığı danışdırım, sən ləzzət apar.

Onlar Valehin lap yanına gəldilər. Gəlin Valehin bir böyründə, qız da bir böyründə dayandı. Gəlin dedi:

– Aşığı, tap görək, bizim hansımız qızıq, hansımız gəlin, tapmasan, səni çatı ilə döyəcəyik.

Valeh diqqətlə baxıb dedi:

– Sən gəlinsən, o da qızdı.

Qız dedi:

– Aşığı, bir qatar söylə, ürəyimiz açılsın.

Gəlin dedi:

– Ay qız, sən dinmə, söz mənimdir, qoy mən aşığa deyim oxusun.

Qız dedi:

– Niyə, mən səndən əskiyəm? Ya mənim dilim bağlıdı?!

Bunlar bəhsə başladılar, o dedi mən beləyəm, bu dedi mən beləyəm.

Valeh sazı köynəyindən çıxarıb, görək bunları nə cür sakit elədi:

Bir qız ilə bir gəlinin bəhsi var,
Gəlin deyər: bu gün meydan mənimdir.

Qız da deyər: açılmamış qönçəyəm,
Fəslı-bahar bağı-reyhan məndədir.

Gəlin deyər: ördəyim var, qazım var,
Şirin-şirin söhbətim var, sazım var,
Sallananda yüz qız qədər nazım var,
Həya, iman, ədəb, ərkan məndədir.

Qız deyər: mən oxşamışam anama,
Ləlü mərcan düzülübdür tanama,
Əl vursalar sındırlarlar şamama,
Əl dəyməmiş tağı bostan məndədir.

Gəlin deyər: gəl, qız, düşmə araya,
Gər mən ölsəm, aləm batar qaraya,
Bəzənərək, sallam səni bəlaya,
Şövq salan camalü can məndədir.

Valeh deyər: ikinizə mən qurban,
Yolunuzda mən qoymuşam başla can,
Eyləməyin bu qərıbi bağı qan,
Sizdən ötrü çeşmi-giryan məndədir.

Qızla gəlin Valehin sözündən sonra bəhsi buraxdılar. Valeh onlardan su istədi.

Hərəsi Valehə bir parç su verib dedilər:

– Aşiq, çox sağ ol, min yaşa!

Valeh qızlardan ayrılıb yola düşdü. Ta ki gəlib Zərdabın yanına çıxdı. Nə gördü?... Bir nazənin sənəmi qırx incə belli qız gəzməkdən evə aparırlar.

Valeh diqqət ilə baxanda gördü, vallah, bu elə qızıdır ki, dünyada misli-manəndi yoxdu. Qırx qarabaş bu gözəli üzük kimi araya alıb, pərvanətək başına dolanırdı.

Valehin sinəsi dəmirçi kürəsi kimi alışıb yandı. Sağrı qabırğanın ucundan bir sancı tutub, lap ciyərinə vurdu. Bərkdən dedi:

– Çox eybsiz, misilsiz gözəl görmüşəm; amma bunun bircə eybi var.

Bu qız da şair Məsum Əfəndinin qızı Xətayi xanım idi. Çox ağıllı, kamallı bir qız idi. Xətayi xanım Valehin sözünü eşidib, kənizlərə dedi:

– Əgər bu cavan quş olub göyə uçası olsa, genə gərək tutub mənim yanıma gətirəsiniz.

Kənizlər Xətayi xanımın hökmünə əməl edib, Valehi xanımın hüzuruna çağırdılar. Xətayi xanım dedi:

– Ey cavan, səndən bir söz xəbər alacağam. Hərgah düzünü dedin, canını qurtardın. Düzünü demədin, boynunu vurduracağam.

Valeh adn içdi ki, hər nə xəbər alsan, düz cavab verəcəyəm. Xətayi xanı buyurdu:

– Aşıq, de görüm mənim eybim nədir?

Valeh ərz elədi.

– Xanım, sən özgə təşvişə düşmə. Mənim sözüümün mənası budur ki, sən eybsiz gözəlsən. Ancaq hayıf ki, pıran olub qocalacaqsan. Bir tərəfdən gül yanağın solacaq, digər tərəfdən də öləndə bütün vücudun xak içində çürüyəcək. Mən ona heyfsilənirəm. Fikrini ayrı yerə aparma.

Xətayi xanım aşığı Valehdən belə ağıllı sözü eşidib buyurdu:

– Cavan, danışığından məlum olur ki, sən yəqin çox biliklisən, artıq dərəcədə kamal, ağıl, huş sahibisən. Hərgah razı olsan, bu axşam mənə mehman ol, qulluğunda durum, söhbətinə qulaq asıb, feyziyab olum.

Valeh ərz etdi ki:

– Hərçənd yoldan qalırım, amma eybi yoxdu, mehman olaram. Sənin kimi gözəlin sözünü yerə salmaq günahdı.

Xətayi xanım dedi:

– İndi sən evdə otur, mən sənin burada olmağını atama xəbər verim. O izn versin, bu gecə burada qalsan söhbət edərik.

Aşıq Valeh gülüb ərz elədi.

– Gözəllər soltanı, məgər atandan iznsiz söhbət eləmək olmazmı?

Xətayi xanım buyurdu:

– Əlbəttə, olmaz. Mən şair Məsum əfəndinin qızıyam. Atamın qabağına bir şair, bir aşiq çıxma bilmir. Əgər ondan iznsiz bir aşiq gəlib burada oxusa, onu dərhal bağlayıb, sazını əlindən alır. Özünü də zindana salır.

Valeh dedi:

– Elə isə, get izn al, qoy özü də buraya gəlsin.

Xətayi xanım atasının yanına gəlib ərz etdi:

– Atayi-mehriban, bir cavan aşiq var. İzn ver, bu gecə onu qonaq saxlayıb, söhbət etdirim. Özü də kamil bir oğlandı.

Məsum əfəndi Xətayi xanımın sözünü sındırmayıb dedi:

– Qızım, izndir, saxla. Mən də səninlə gedib baxaram. Kamil ustad olarsa, mən də söhbətinə qulaq asaram. Olmazsa, qayıdıb gələrəm.

Xətayi xanım hərçi dedi ki, çox cavandı. Sənin hərifin deyil. Səni görəndə xofdan oxuya bilməz, Məsum əfəndi razı olmayıb, Xətayi xanım ilə bərabər Valehin yanına gəldi. Məsum əfəndi Valehə salam verib dedi:

– Oğlum, söylə görüm səfərin haradı?

Valeh salamı alıb, ərz etdi:

– Əmi, səfərim kannan məkanadı.

Məsum əfəndi dedi:

– Oğlum, kan kandı, məkan nədi?

Aşıq Valeh dedi:

– Kan bu dünya, məkan da o dünyadı.

Məsum əfəndi Valehə afərin deyib, buyurdu:

– Oğlum, şükür, məsələyə arıfsən. Bəs indiki səfərin ha-

radı?

Valeh ərz elədi:

– Əmi can, səfərim dəmirqapı Dərbənddə peyda olan Zərnigarın dövrənədə.

Məsum əfəndi Zərnigarın çox bilikli, bir fəsad qız olmasını söyləyib dedi:

– Oğlum, gör nə aləmdir ki, Zərnigar peyda olandan mən şairliyimi danmışam. Nahaq yerə özünə zəhmət vermə. Zərnigardan heç kəs bacarmaz.

Valeh dedi:

– O qız mənə deyib qoyub. Ya gərək öləm, ya da onun deyindən çıxıb, dustaq etdiyi otuz doqquz aşığı zindandan xilas edəm.

Məsum əfəndi nə qədər öyüd verdisə də, Valeh qəbul eləmədi. Məsum əfəndi gördü ki, oğlan gedəcəkdi, dedi:

– Oğlum, indi ki, gedirsən, sözümə qulaq as. Mən bir neçə bənd bağlama deyəcəyəm, hərəgah açdın, onda Zərnigarın da cavabını verə biləcəksən, yox, açma bilməsən, onda heç getmə. Çünki Zərnigar qırx aşığı düzələn kimi hamısını öldürəcək. Özün də məhv olarsan. Onların da qanına bəis olarsan.

Aşığı Valeh dedi:

– Çox əcəb, buyurun.

Məsum əfəndi sazı götürüb, aşığı Valehə belə bir bağlama dedi:

Aldı Məsum əfəndi:

Kəndinə laf edib, şairəm deyən,
Sualımın qabağında döz indi.
Diksinmə, çəkinmə, qısqanma, qorxma,
Al sualımı, ver cavabın tez indi.

Aldı aşığı Valeh cavabında dedi:

Bilsəydik mahalı bəndə salıbsan,
Vallahı, gəlməzdik bura biz indi.
Diksinməyəm, qısqanmaram, qorxmaram,
Xəbər alsan o sualdan yüz, indi.

Aldı Məsum əfəndi:

O kim idi doğdu yüz səksən oğlan?
Kim idi həzrətə apardı qurban?
O kim idi əzəl etdi nahaq qan?
Kim idi vermədi ona qız, indi?

Aldı aşiq Valeh:

Havva ana doğdu yüz səksən oğlan,
Cəbrail həzrətə gətirdi qurban,
Qabili öldürdü Habil – nahaq qan,
Adəm verməmişdi ona qız indi.

Aldı Məsum əfəndi:

Kim idi əlləri vardı neçə min?
Hər əlində barmaqları neçə min?
Hər barmaqda qələm çalar neçə min?
Bunu bilən kəsə yoxdu söz indi.

Aldı aşiq Valeh:

Cəhənnəm maliki, əli yeddi min,
Hər əlində barmaqları yeddi min,
Hər barmaqda qələm çalır yeddi min,
Onu nə biz görək, nə də siz indi.

Aldı Məsum əfəndi:

O kimdi neçə il hey namaz qıldı?
Neçə il orada xidmətdə durdu?
Neçə min mələkə xidmətkar oldu?
Axırında danışmadı düz indi?

Aldı aşiq Valeh:

İblisdi, neçə il hey namaz qıldı,
Səksən il orada xidmətdə durdu,
Səksən min mələyə xidmətkar oldu,
Oldu şeytan, danışmadı, düz, indi.

Aldı Məsum əfəndi:

Məsum deyir: kimdi sahibi-qüdrət?
O nə idi, ona vurubdu zinət?
O kim idi himnən danışdı xəlvət?
Onu bilən kəsə quluq biz indi.

Aldı aşiq Valeh:

Valeh der: Məhəmməd sahibi-qüdrət,
O cənnətdi, ona vurubdu zinət,
Min kəlmə meracda danışdı xəlvət,
Qadir ləmyəzələ yoxdu söz indi.

Söz tamama yetişdikdən sonra Məsum əfəndi dedi:
– Əhsən! Çox kamil aşiqsan, Zərnigarın öhdəsindən, olsa-
olsa, sən gələcəksən. İndi mən öz otağıma gedirəm. Siz söhbət
edə bilərsiz.

Məsum əfəndi durub öz otağına gedəndən sonra Xətayi

xanım Valehə dedi:

– Valeh, indi mənə bir elə söz oxu ki, həm xoşuma gəlsin, həm də acığımı tutsun. Əgər oxumasan, bu gecə sabaha kimi sənə yuxu yoxdu.

Valeh Xətayidən bu sözü eşidən kimi dedi:

– Xanım, sən kimi gözəl qızın sözü sınıncə, düşmənin boyunu sınınsın. Sazını sinəsinə basıb, görək nə deyir:

Aldı aşiq Valeh:

Bu yer gözəlinə nabeləd oldum,
Söz dedim, qurumuş dilə bükülmüş,
Xətayi görcəyin eylədim xəta,
Ləl, göhər bir məndilə bükülmüş.

Qurban olum ala gözün məstinə,
Bal tökülüb al dodağın şəstinə,
Əlim qoyum tər məmənin üstünə,
Darçına, mixəyə, hilə bükülmüş.

Gecə ikən mehman olduq bullara,
Geyinib batıblar yaşıl, allara,
Qızıl bəzmənd, lülə şümşad qollara,
Gümüş kəmər incə belə bükülmüş.

Nabelədəm ulusuna, soyuna,
Mina gərdəninə, uca boyuna,
Divanə Valehi ala qoynuna,
Sanasan ki, bülbül gülə bükülmüş.

Aşiq Valeh sözünü tamam edən kimi Xətayi xanım dedi:

– Valeh, allahdan gizli deyil, bəndədən nə gizlin?! Səni görəndə mən dəli-divanə olmuşam. Sənə bir könüldən min könülə aşiq olmuşam.

Aşıq Valeh dedi:

– Xanım, onu bil ki, mən Zərnigar xanımın cənginə gedirəm. Onun şərti var, hər kəs onu bağlasa, ona ərə gedəcək, bağlamasa, işi şuluqdu.

Xətayi xanım oğlandan bu sözü eşidib, çox qəmgin oldu. Dedi:

– Valeh, onu bil ki, atam məni çox adamlara vermək istədi, mən getmədim. Ona görə and içib ki, daha mən səni ərə verməyəcəyəm. Özün hər kimi bəyənsən, ona get. İndi səni sevmişəm, sözümü yerə salma!

Bəli, aşiq Valeh Xətayi xanım ilə bir neçə gün qalandan sonra Məsum əfəndi ilə, Xətayi xanım ilə görüşüb, halallaşib yola düşdü. Mənzillər keçdi, məkanlar aşdı. Bir neçə gün yol gedib, Zənbur çayının kənarına çıxdı. Valeh baxdı ki, çay daşılıb, yernən, göynən gedir. Baxdı ki, çayın kənarında bir qoyun sürüsü var. Sürünün bir çobanı var idi ki, yeddi alaçıqın keçəsindən özünə bir qartı (yapıncı) tikdirmişdi. Bir çomağı var idi ki, toppuzuna yeddi batman ağırlığında dəmir çalmışdı. Valeh öz-özünə dedi: bu çobandan bir az süd alım, çörək yeyim, sonrası asandı. Çobanın yanına gəlib dedi:

– Çoban qardaş, acdın çobana, yoruldu sarvana deyərlər. Aclığım var. Bir az süd sağ, çörək yeyim.

Çoban qollarını çirməyib, bir neçə qara qoyun sağdı. Valeh toqqanın altını bərkidəndən sona çoban ona dedi:

– Çiyindəki sazından görürəm ki, aşıqsan. Amma de görüm o avara aşıqlardansan, yoxsa haqq aşığısan?

Valeh dedi:

– Haqq aşığıyam.

Çoban dedi:

– Bəs haqq aşığısan, niyə çayın bu tərəfində qalmısan? Bax, budu, sənə deyirəm; bu saat çayı qurudursan qurut, qurutmursan, sənə elə bir çomaq vuracağam ki, heç tozun da tapılmısan.

Valeh gördü xeyir, işlər şuluqdu. Aldı sazı sinəsinə, görək Zənbur çayına nə dedi:

Nə coşqun axırsan, Zənbur çayı, sən,
Gəlib səndən neçə aləm keçibdi,
Küllü Dağistanın seyrəngahısan,
Neçə əyyam, neçə aləm keçibdi.

Əzəl səndən keçib Nadiri-dövrən,
Beləsinə tamam İrani, Turan,
Pişvazına gəlir küllü Dağistan,
Təməmə Urumü əcəm keçibdi.

Bu dünya dediyin bir çərxi-gərdun,
Əvvəli şadlıqdı, axırı qəmgin;
Bir yarın eşqində olubdu Məcnun,
Valeh kimi ağı nacəm keçibdi.

Valeh sözünü tamama yetirən kimi, Zənbur çayı iki şaqqa ayrıldı. Çayın ortasından bir böyük yol açıldı. Bu zaman çoban Valehin ayrılığına yıxılıb dedi:

– Aşıq, mən sənnən qardaş oldum; hər yerdə dara düşsən, məni çağırarsan, dadına çataram.

Valeh çobandan əltənəm edib, Zənbur çayı verdiyi yoldan o taya addadı. Bir neçə müddət yol gedib, Dəmirqapı Dərbəndə çatdı. Bir dəstə adam toplaşmışdı. Valehdən soruşdular:

– Aşıq hardan gəlib, hara gedirsən?

Aşıq Valeh aldı, görək onlara nə dedi:

Qarabağdan səfər etdim,
Mülki-Şirvana mən gəldim.
Məcnuntək düşdüm səhraya,
Dəli-divana mən gəldim.

Şamaxı şəhrinə yetdim,
Əcayib seyrilər etdim.
Daşkəsən gədiyin ötdüm,
Hanki rizvana mən gəldim.

Xoşdu Cavanı yaylağı,
Soyuq sular tər bulağı,
Bahar fəsli gəlin çağı,
Əcəb xəndana mən gəldim.

Mən Valehəm, Zərnigara,
Sığındım pərvərdigara.
Canımı saldı odlara,
Misli-pərvanə, mən gəldim.

Sözünü tamam eləyib, onlardan ayrıldı. Gəlib bir gözəl bağı yanında dayandı. Baxdı ki, bu bağda əlvan mərmərlərdən tikilmiş bir ev var ki, başı buluddan nəm çəkər. Bağ nə bağ?!... burada dünyada olan hər cür ağac, gül, meyvə vardı. Bütün gözəl quşlar bu bağda yuva salıb, güllərin başında gəzir. Elə bil ki, behiştin bir guşəsidir. Valeh bağı hər tərəfini dolanıb, diqqətlə baxırdı, bir də gördü nə?! Bağı içində bir qız var, adamın aqlını aparır. Elə bil ki, bir ceyrandı bağına içinə səyahətə çıxıb. Qızın yanında qırx gözəl qarabaş var ki, hamısı inçəbel, qaraqaş, qaragöz. Amma heç biri xanıma oxşamır. Xanım lap gəl mənə gör, dərdimdən öl bir qızıdır. Qaşları kaman, gözləri şəhla, kipriyi ox, burun hind fındığı, sinə Səmərqənd kağızı, məmələri şamama kimi yumrulanıb baxanın aqlını aparır. Söhbətin gödəyi, elə bil ki, dünyada olan gözəlliyin hamısını allah bu qızın başına töküüb. Valehin ağı başından çıxıb, az qaldı yerə yıxılsın. Bir təhər özünü saxlayıb dedi: «Kəmtər oğlu kəmtər, nə qayıırısan? Məgər hər gözəl görəndə ürəyin keçəcək?! Bir təhər özünü saxla görək. Yəqin ki, bu nazənin haman aşığılar yağısı Zərnigar xa-

nım olacaq. Ölmək ölməkdi, xırıldamaq nə deməkdi? Gəl buna bir neçə bənd söz de. Hərgah Zərnigar isə, özünü bildirəcək». Aşıq Valeh sazı sinəsinə basıb, görək nə deyir:

Aldı aşıq Valeh:

Ey havalı gəştə çıxan nazənin,
Gəşt eləyib, nə havalı gəzirsən?
Neçə aşıqların bəndə salıbsan
Götürübən vüzl-vəbalı gəzirsən.

Demə, bu səyahətə çıxan qız elə doğrudan da Zərnigar imiş. Zərnigar xanım bu sözü eşidən kimi dedi:

– Allah yaxşı yetirdi. Öz ayağı ilə gəlib çıxdı. Bunu da bağlaram, qırx aşıq düzələr, hamısını qıraram. Tay zindanda saxladığım bəsdı.

Qızları səslədi ki:

– Ay qızlar, görün bu aşıq kimdi, gəlib mənim bağımın böyründə belə havalı-havalı oxuyur. Mən onun başına oyun gətirim, siz də tamaşa eləyin!

Zərnigar yasəmən zülflərindən üç tel ayırıb, sinəsaz elədi, basdı bağına. Mirvari barmaqlarını da təzənə eləyib, yasəmən tellərə çəkdi, dedi:

Bahar əyyamı, işrət çağıdı,
Gəşt eləyib mən havalı gəzirəm.
Otuz doqquz aşıq bəndi salmışam,
Götürübən vüzl-vəbalı gəzirəm.

Aldı aşıq Valeh:

Bu dünya dediyin bir bivəfadı,
Ona genə əlac zövqü səfadı,
Heylə yarsız gəzmək sənə cəfadı,
Eyləyibsən nə xəyalı, gəzirsən?

Aldı Zərnigar xanım:

Xaliqiləm-yəzəl, Vahidi-yektaş
Bir kamal qüdrətdən verib mənə pay;
Bu əsrdə aşiq gəlməz mənə tay,
O İrani, o Turanı gəzirəm.

Aldı aşiq Valeh:

Valeh kimi gəzmə ahu zarınan,
Ülfət elə bir vəfalı yarınan,
Qonuş bir münasib xridarınan,
Şux tərlansan, çox havalı gəzirsən.

Aldı Zərnigar xanım:

Gör necə boynuna saldırram kəmənd,
Sərindən tikdirrəm minari-bülənd,
Adım Zərnigardı, məkanım Dərbənd,
Valeh kimi novcavanı gəzirəm!

Sözlərini tamama yetirdikdən sonra Zərnigar dedi:

– Aşiq Valeh, indi de görüm, mənən meydana girişəcək-sənmi?

Aşiq Valeh dedi:

– Necə ki, canımda can var, sənən varam. Gərək sənən bir dövrən eləyəm ki, bu dövrənin sədası İncirazi-adimə qədər getsin.

Zərnigar bu sözü eşidən kimi haman reyhan bağını zərli xalılarla döşətdirib, behiştə döndərdi. Dərbənddə olan adlı-sanlı adamları, xanı, axundu, üləmanı və bütün Dərbənd əhlini səğirdən, kəbirə məclisə çağırırdı. Bundan başqa, otuz doqquz aşığı əli-qolu bağlı məclisin bir tərəfindən bərqərar elədi. Elə ki hamı gəldi, bütün həzəratın gözünün qabağında Aşaq

Valeh ilə belə bağlaşdılar: hərgah Zərnigar aşiq Valehi bağlasa, onda otuz doqquz aşiq ilə bir yerdə Valehin boynunu vurduracaq. Əgər aşiq Valeh Zərnigarı bağlasa, həm otuz doqquz aşiq azad olunacaq, həm də özü Zərnigara sahib olacaq.

Zərnigar dedi:

– İndi, aşiq Valeh, səndən bir hərifnamə xəbər alacağam. Cavab ver görüm, necə verəcəksən.

Aldı Zərnigar xanım:

Bizdən salam olsun Aşiq Valehə,
Mərdin meydanıdı, gəl eyliyək cəng,
Görəyim kimi kimi verir zəvalə,
Kim kimin əlindən mat olu diltəng?

Aşiq Valeh dedi:

– Xanım, döşün atdanmasın, qabağındakı şirdi, siçan deyil.

Aldı aşiq Valeh:

Al cavabın deyim, Zərnigar xanım,
Mənəm aşıqlardan bir gırrani-səng,
Zərrəcə yerimdən tərpedə bilməz,
Yığılsa Rum, Qeysər ta Hindü Firəng.

Aldı Zərnigar xanım:

Səntək çox aslanlar salmışam girə,
Üç gündə bir çörək verirəm cirə.
Sənin də gərdənin keçər zəncirə,
Aşiq sərdarıyam, manəndi-fişəng.

Aldı aşiq Valeh:

Aşiq olan özün sənə bab etməz,
Salamı eşidən gecə xab etməz,

Dəmir zəncir eşq oduna tab etməz,
Gəl mənə bağlama top ilə tufəng.

Aldı Zərnigar xanım:

Məğrur olma sinəndəki varına,
Bir təpiyim bəsdə bürcü barına,
Zəhərlər qataram ruzigarına,
Qan ağlar halına dəryada nəhəng.

Aşiq Valeh dedi:

– Xanım heç özündən çıxma, daşansa da qayaya rast gəlib-
sən.

Aldı aşiq Valeh:

Qurban olum səni kimi cavana,
Sən bir zənanəsən, mənəm mərdana,
Xışmınan hayqırır girsəm meydana,
Aslanın cənginə tab etməz pələng.

Aldı Zərnigar xanım:

Bu meydana səni gətirmiş əcəl,
Görəcəksən hələ cəngilə cədəl,
Zərnigar der: sabah meydanıma gəl.
Bu gün sözdü sənə gəlmişəm irəng.

Aldı aşiq Valeh:

Qurban olum sənə tək çeşmi məstana,
Həriflər danışma, söylə bəyana,
Valehəm, sinəmi qurdum nişana,
Hər kamandar atsın, min tiğü xədəng.

Söz tamama yetdi. Zərnigar xanım sazı əlinə alıb dedi:
– Aşıq Valeh, yorulmuşam. Söhbətimizin mabədi sabaha qalsın.

Aşıq Valeh razı olmayıb dedi:

– Xeyir, olmaz, nə sözün var söylə, mən yorulmamışam.

Zərnigar baxdı ki, doğrudan da Aşıq Valeh zor aşıqdı, hərçi minnət, sünnət elədi, istədi söhbətin mabədini sabaha saxlasın, Valeh razı olmadı. Zərnigar qızmış pələngə döndü. Bərk acıqlandı. Sorğu-sualsız sinəsinə basıb, deyişməyə başladı: Dedi:

Bizdən salam olsun, Aşıq Valehə,
Əzəl nə şey xəlq eylədi sübhanı?
Neçə şeylər ondan oldu aşikar,
Yaratdı sүfəti, nəmi, nişanı?

Aldı aşıq Valeh:

Al cavabın deyim, Zərnigar xanım,
Əzəl bir dövr xəlq eylədi sübhanı.
Cəmi aləm ondan oldu aşikar,
Yaratdı sүfəti, nəmi, nişanı.

Aldı Zərnigar xanım:

Deynən görüm, nədi yerin əsası?
Nə üstündə qərar tutub durası?
Neçə ildi yernən göyün arası?
Nədən xəlq etdilər həft asımanı?

Aldı aşıq Valeh:

Bilgilən, balıqdı yerin əsası,
Gav üstündə qərar tutub durası,

Səksən min il yernən göyün arası,
Nurdan xəlq etdilər həft asimanı.

Aldı Zərnigar xanım:

O kim idi, kimdən xof etdi qaçdı?
Neçə il orada xaba uğraşdı?
O kim idi, onlar ilə qarışdı?
Adları nə idi, ismi-bəyanı?

Aldı aşiq Valeh:

Təmlixa padşahdan xof etdi qaçdı,
Yüz səksən il orda xaba uğraşdı,
Qitmir idi onlar ilə qarışdı,
Əshabi-Kəhf idi ismi-bəyanı.

Aldı Zərnigar xanım:

Zərnigarın bilmək olmaz sanını,
O kim idi yumadılar qanını.
Kimdi ki, alacaq özü canını,
O kim idi öldü, dirildi canı?

Aldı aşiq Valeh:

Valehəm, ulduzun bilməzlər sanın,
Şəhid olanların yumazlar qanın,
Əzrail olacaq özü öz canını,
O Cərcisdi öldü, dirildi canı.

Zərnigar baxdı ki, Valeh onun cavabını verir. Öz-özünə dedi: «Mən Zərnigar olam, mənim qıfıl bəndlərimin cavabını verələr». Valeh onun fikrini başa düşüb dedi:

– Xanım, fikirləşmə. Ürəyində nə qədər qıfılənd varsa de, gəlsin. Mən cavabın verməyə hazırım!

Bu sözdən Zərnigarın acığı tutdu, aldı, görək Valehə nə hərəkət-zorba gəlir. Valeh ona nə cavab verir:

Aldı Zərnigar:

Qara bağdan dud eləyib gəlmisən,
Aləm bilir mən ələyam, sən nəsən?!
Özün öz əlinlə yıxdın evini,
Haqdan sana bir bələyam, sən nəsən?!

Aldı Valeh:

Ey nazəninim, şairlər içində,
Aləm bilir mən yektayam, sən nəsən!
Qulluq eləmişəm neçə ustada,
Eşq içində dolu payam, sən nəsən?!

Aldı Zərnigar:

Mən səni salaram xaki-turaba,
Sualımdan aciz qaldın cavaba,
Boy vermərəm hər gəştiyə quraba,
Bu vilada mən dəryayam, sən nəsən?!

Aldı Valeh:

Sənintək gözələ al eylərəm mən,
Gətirib özümə mal eylərəm mən,
Dəryanın altından yol eylərəm mən,
Hikmətdə mən ki, Musayam, sən nəsən?!

Aldı Zərnigar:

Zərnigaram, səni çəkdirrəm dara,
Başından qoydurram qüllə minara.
Kimin var dərdinə eləyə çara,
Mən bir belə əhl-sevdayam, sən nəsen?!

Aldı Valeh:

Ustadım Səməddi, sakini-Abdal,
Onu görə kəsir dili olur lal,
Kamalda Hafizə verməzdi macal,
Valeh der: mən o əzayam, sən nəsen?!

Hər ikisi bağlamalarını axıra yetirdilər. Aşıq Valeh Zərnigara dedi:

– İzn ver, indidə mən qabağa düşüm. Beş bağlama sən demisən. Bir neçə bağlama da mən deyim, sən aç. Tay, sən qabaqca dediyin bəsd.

Dərbənd əhli yerbəyerdən dedilər:

– Zərnigar xanım, izn ver, desin. Uzaq ölkədən gəlib, xətrinə dəymə.

Zərnigar camaatın sözün yerə salmayıb dedi:

– Aşıq Valeh, deyə bilərsən. İznidir.

Aşıq Valeh, sazı götürüb, zilini zil, bəmini bəm eləyib, görək bağlama deməyə nə cür başlayır.

Aldı aşıq Valeh:

Səndən xəbər alım, Zərnigar xanım,
Əzəlki mətləbin, kamın necədi?
Nə ilə kamilsən, nə ilə naqis?
Mürdə, zində sərəncamın necədi?

Aldı Zərnigar xanım:

Al verim cavabın, ay Aşiq Valeh,
Əzəlki mətləbim, kamım ikidi.
Ədəbli kamildi, biədəb naqis,
Mürdə, zində sərəncamım ikidi.

Aldı aşiq Valeh:

O nədi ki, batinində nazirdi?
O nədi ki, vücudunda hazırıdı?
O nədi ki, şəbü zildə zahirdi?
Bundan artıq sənin camın necədi?

Aldı Zərnigar xanım:

Bir allahdı, batinində nazirdi,
O uşaqdı, vücudumda hazırıdı,
Dörd kitabdı, şəbü zildə zahirdi,
Bundan artıq dolu camım ikidi.

Aldı aşiq Valeh:

Valeh deyər: bir əliflə bir qayın,
Necə elər, mənasını siz deyin,
Necə addır, bəyanını söyləyin,
O nədi ki, demək olmaz ikidi?...

Zərnigar Aşiq Valeh deyən bu bağlamanın axırını bəndi-
nin mənasını açma bilmədi. Sözü güləşdirməyə başladı, dedi:

– Bu bağlamanın mənası dürüst deyil.

Aşiq Valeh dedi:

– Bu həzəratın qabağında mən özüm açaram. Keyfin

istərsə tay da deyərəm.

Zərnigar razı oldu, dedi:

– Özün aç, razıyam.

Aşiq Valeh öz bağlamasının qabağını özü deməyə başladı.

Aldı aşiq Valeh:

Valeh əbcəd hesabını yad elər,
Belə mənaları tez savad elər,
Bir əlif, bir qayın min bir ad elər,
Ancaq ona demək olmaz ikidi.

Aşiq Valeh sözünü qurtardı. Zərnigar özünü bağlanmış hesab eləyib, sazını qoydu Valehin qabağına. Valeh əzəl başdan otuz doqquz aşığı azad elədi. Sonra gülüb dedi:

– İndi sözün nədi? Əhdinə əməl edirsən, yoxsa yox?

Zərnigar dedi:

– Razıyam. Sözüm sözdü.

Buradaca bir molla çağırıb, kəbinlərini kəsdirdilər. Aşiq Valeh bir müddət burada qaldı. Sonra bir kəcavə qoşdurdu. Dərbənd əhli ilə xudahafizləşdilər. Gecəni gündüzə qatdılar, gündüzü gecəyə qatdılar, gəlib Məsum əfəndinin evinə yetişdilər. Bir neçə gün burada qalandan sonra Məsum əfəndidən izn alıb, Xətayi xanımı da götürdülər, mənzilbəmənzil, teyyimənzil, gəlib, Qarabağ elində Avdal Gülbalı kəndinə çatdılar. Valeh böyük bir məclis düzəldib, qonaqlıq elədi, camaatı, məmə yeyəndən pəpə deyənə yığıb, qırx gün, qırx gecə toy elətdirdi, şənlik keçirdi. Camaat boğaza qədər yeyib içdi, mübarəkbadlıq edib, evlərinə dağıldılar. Aşiq Valeh də bu gözəllərlə eyş-işrətə məşğul olub, ömr sürməyə, dövrən keçirməyə başladı.

Ustadlar Aşiq Valehin toyunu bu duvaqqapma ilə qurtardılar:

Həzərat, bircə baxın,
Görün necə yar oynuyur.

Naz edir, süzür gedir,
Sevdiyim aşkar oynuyur.
Təzə can, qəməsi qan,
Ağ sinəsi qar oynuyur.
Al yanax, büllur buxaq,
Məmələri nar oynuyur.
Əl vurun, cərgə durun,
Balaca dilbər oynuyur.

Mərdana, bu meydana,
Əcəb açıb qollarını,
Habelə sığmaz dilə,
Vəsf eləsəm dillərini,
Qaz ayaq, durna sayaq,
Xoş oynadır əllərini.
Yan çəkə, səkə-səkə
Burub gedir bellərini,
Afərin, səd afərin,
Necə hamavar oynuyur.

Bu sona, əcəb həna,
Gör nə yaxıb əllərinə,
Mərdana, dal gərdana,
Nəxşi düzüb tellərinə.
Nə nəzik, zər bilərzik,
Bağlayıbdı qollarına.
Bu qəmər, gümüş kəmər,
Qurşuyubdu bellərinə.
Buxağa, ay qabağa,
Düzübdü illər, oynuyur.

Əl açın, bir səs salın,
Bu baxtavar gəlsin coşa,

Gəl yaxın, bircə baxın,
Ağ üzünə, qələm qaşa,
Mən mail, oldum zail,
Eşq atəşi vurdu başa,
Binəva, çəkər cəfa,
Olmaz səfa, bu tamaşa,
Əlaman, allah, aman,
Cəlladi-xunxar oynuyur.

Gəl görək, keçdi ürək,
Kəklik cürə səkib əyri
Can canı, xublar xanı,
Sevdim səni, dil əzbəri.
Ağ üzün, çıxsın gözün,
Bir bəri bax, a müştəri.
Bu dünyada, nə üqbada
Yoxdur bunun bərabəri.
Əlqissə, rüxsari-gül,
Gözləri xumar oynuyur.

Sərraflar qiymət qoyar,
Hər adama yüz min manat,
Şiyvədə, bu qəmzədə,
Kimdə olar qədd-qamət,
Əl hissə və əl qissə,
Ay həzərat, ay camaat,
Bu gülmək, bu oynamaq,
Bu tamaşa, bu qiyamat,
Əlbəttə bu məclisdə
Molla Cümə var, oynuyur.

MƏSİM VƏ DİLƏFRUZ

USTADNAMƏ

Özündən özgəyə bir iş buyurma,
Sözün yerə düşər, qiyməti olmaz.
Hər iş tutar olsan, öz əlinlə tut,
Cəfası çox olar, minnəti olmaz.

Obadan obaya dolanma, könül,
Doğru söz deyəndə bulanma, könül,
Avara-avara dolanma könül,
Doğru yol tutanın bələdi olmaz.

Xərmöhərə gətirib, ləldir deyər,
Doğru söz deyərsən, təbinə dəyər,
Bir igid öz qədrin bilməsə əyər,
Düşər el gözündən, hörməti olmaz.

Halal ilə haram, bil ki, alışmaz,
Qaynayıban bir-birinə qarışmaz,
Cəsədə nuş olub, cana yapışmaz,
Rizasız tikənin ləzzəti olmaz.

Boynunu vurma sən yolda yönsüzün,
Bir bağı yanığın dinlə sən sözün,
Açgözün, namərdin, xəsis, sonsuzun,
İsmayıl, dünyada qeyrəti olmaz!

Ustadlar ustadnaməni bir yox, iki deyər, biz də deyək iki olsun.

Səyyad olub, ov bərəsin kəsəndə,
Yaxşı yerdə yaxşı gözlə, yaxşı yat.
Ovun gəlib bərəsinə çatanda
Yaxşı dinlə, dürüst oxun yaxşı at.

Bekar arvad cavan əri qocaldar,
Əsil arvad çox dədrini azaldar,
Üç şey deyim insan başın ucaldar –
Yaxşı səxa, yaxşı süfrə, yaxşı ad.

Arsız qohum xalqı sənə güldürər,
Pis qardaşın dərdi adam öldürər,
Hüseyn deyər: yıxılsan da qaldırar,
İyid düşmən, ilqarlı dost, yaxşı yad.

Ustadlar ustadnaməni iki deməz, üç deyər, birini də deyək
üç olsun.

Gözün açıb bu dünyaya gül olan,
Demə ki, nə yaxşı xoş səfası var.
Alçatma kəndini, bir növ dolan,
Səfası varsa da, çox cəfası var.

Hər yetənlə ülfət qılma, kənar gəz,
Həqiqi dost olan qəlbini əyməz.
Yüz namərd yığılsa bir mərdə dəyməz,
Məhəbbət əhlinin bir vəfası var.

Yaxşı dostu satma dünya malına,
Rəhmin gəlsin fəqərələr halına,
Əvvəlcə fikir ver işin dalına,
Dərk elə sirrinin hər xanası var.

Çıxma haqq yolundan, axtar doğru yol,
Hərcai sözləri eyləmə qəbul.
İstəyənlə ilqarında möhkəm ol,
Hərdəm xəyallığın nə binası var?

Hər namərdə bel bağlama müttəsil,
Göstərər isbatın olarsan xəcil,
Bədəsil kimsəyə üz versən dəlil,
Novrəs iman söylər iltihası var.

Yəmən şəhərində Xoca Əziz adda bir tacir var idi. Xoca Əzizin varı-dövləti həddini aşmışdı, ancaq övladdan Məsim adlı bir oğlundan başqa kimsəsi yox idi. Günlərin bir günü Xoca Əziz yük bağlayıb, Çin padşahının torpağına sövdəyəriyə getdi. Çin padşahının da gözəl qızı vardı. Ona bir yaxşı otaq yapdırmışdı, hovuzu sağ tərəfində, bağçası sol tərəfində. Bu elə otaq idi ki, dünyada misli-bərabəri yox idi. Bu otağın tikilişi Xoca Əzizin çox xoşuna gəldi. Otağın şəklini çəkirdi, şəkil çəkiləndə, nə təhər oldusa, buranın hovuzu sola, bağçası sağa düşdü. Əziz gəlib bu quruluşda öz torpağında oğluna bir otaq tikirdi. Ancaq burada hovuznan, bağça tərsinə – sağa-sola düşmüşdü. Məsim oxuyub, elmini tamam sinədəftər eləyib, öz otağında yaşamaqda olsun, indi sizə xəbəri verim Soltan Süleymandan, yəni Süleyman şahdan. Soltan Süleymanın dişi bərk ağrıyırdı, nə eləyirdi, gecə yata bilməyirdi. Bir gün vəzir-vəkili çağırıb dedi:

– Nə olardı bir şey olaydı, ona tamaşa eləyəydim, dişimin ağrısı qoyaydı.

Soltan Süleyman gördü heç kim bir şey bilmir, o saat fəriş-tələri çağırıb, olara dərini söylədi. Fəriş-tələrin biri dedi:

– Mən elə bir yer bilirəm, səni oraya aparsaq, tamaşa elərsən, dişinin ağrısı kəsər.

Süleyman şah dedi:

– Tez məni oraya aparın!

Fəriştə Soltan Süleymanı göynən gətirib, qoydu Məsimin öyünə, dedi:

– Şah sağ olsun, bax, bura yaxşı yerdir.

Soltan Süleyman doğrudan da xoşlandı. Dedi:

– Görən bura, bu oğlana yaraşan bir qız da olarmı ki, gətirələr bura, bular biri-biri ilə sevişə.

Fəriştələrin biri dedi:

– Var, Çin padşahının qızı. Elə otağı da oğlanın otağına oxşayır; özü də oğlana layıxdı.

Soltan Süleyman əmr elədi, fəriştələr gedib, qızı yatdığı yerdə gətirib qoydular oğlanın yanına. Süleyman şahnan fəriştələr də gözə görükmüyüb bir kənardan tamaşa eləyirdilər. Oğlanla qızın hər ikisini oyatdılar. Qız oğlana bir şillə vurdu ki:

– Sən mənim öyümdə nə gəzirsən?

Məsim dedi:

– Bura mənim öyümdü, sən burada nə gəzirsən?

O dedi: – Öy mənimdi, bu da dedi: – Yox, öy mənimdi. Soltan Süleyman bulara baxırdı. Bular sözləşdilər ki, otaqların nişanın deyək. Qız dedi:

– Mənim bağçam sağda, hovuzum soldadı.

Oğlan dedi:

– Mənimki isə sən dediyinin tərsinədi.

Getdilər, baxdılar. Qız gördü ki, oğlan düz deyir, öy onundu. Gəldilər otağa, qız dedi:

– Bu nə işdi? Yəqin məni bura gətirən var, gənə aparacaq.

Odu ki, qız üstündə Diləfruz yazılan üzüyünü oğlana verdi, özü də dedi ki:

– Mən buradan gedən kimi özümü vuracağam lallığa, kim gəlsə danışmayacağam, sən həkim libasında gəl, üzüyü maa görsət, onda danışacağam.

Bunlar bir-birinə əl atmaq istəyəndə fəriştələr qızı yuxuya

verib apardılar öz yerinə. Qız səhər yuxusundan ayılında dedi:

– Ay Məsim, bir az anarı yat.

Qızdar baxıb gördülər ki, xanım sayaxlayır. Dedilər:

– Ay xanım, Məsim kimdi?

Onda Diləfruz götürüb dedi:

Səhər durdum, seyrə vardım,
Yarı gördüm bağ içində.
Dərər, dərər, dəstə bağlar
Qızıl gül yarpağ içində.

Ləblərin təhr edir qəndə,
Rəhm eylə mən dərdiməndə,
Yar məni vurubdu bəndə,
Bir əlvan otağ içində.

Diləfruzam, budu andım,
Deməynən yardan usandım,
Pərvanətək oda yandım,
Qovrulmuşam yağ içində¹.

Qız bu sözü deyəndən sonra oldu lal. Çin padşahı hər yerə car çəkirdi ki, kim qızımın dilini açsa, qız onundu, açma bilməsə, onun başı mənimdi. Odu ki, heç kim qızın dilini açma bilmədi, o qədər həkim başı vuruldu ki, sayı-hesabı olmadı.

İndi ərz eləyək Məsimnən. Məsim fikrinnən çox saraldı. Atası bir dəstə molla göndərüb, oğlunun dərđini xəbər aldı.

Məsim mollaları görüb, başladı ağlamağa. Bu zaman molla ərz elədi:

– Oğul, o barmağındakı üzüyü ver maa, mən sənə dərdinə əlac eləyim.

Onun cavabında Məsim aldı, görək nə dedi:

Molla, mən də bir sevdaya düşmüşəm,
Dərd əlinnən yata bilməm, ağlaram,
Uçurdum əlimnən bəhri-laçınım,
Səyyadıyam, tuta bilməm, ağlaram.

Ah çəkibən sinəm üstən ötürrəm,
Göz yaşımnan şəccərələr bitirrəm,
Sərraf olsam qiymətinə yetirrəm,
Amanatdı, sata bilməm, ağlaram.

Haq da bilir əyriynən doğruyu,
Təbib bilir xəstəynən sayrısı,
Məsim deyər: Diləfruzdan qeyriyi,
Çarx altında buta bilməm, ağlaram².

Söz tamama yetdi. Molla Məsimin könlünü alıb dedi:
– Oğul, mən həmi mollayam, həmi də həkim.
Bu zaman Məsim təzədən aldı, görək nə dedi:

Gəl, ay həkim, mənim dərdimə dərman,
Səndən olmaz, öz dilbarım gərəkdi.
Eşqin tüccarıyam, qəm bəzirganı,
Həs-rət çəkən intizarım gərəkdi.

Mən də düşdüm eşqin cəzri, məddinə,
Nə olaydı yetəm dərdiməndimə,
Dərman eyləməyə yüz min dərdimə
Diləfruztək bir həmkarım gərəkdi.

Mən Məsiməm, dəli, dolu olmuşam,
Saralıbnan heyva təki solmuşam,
Orada bəlyə verib, bəlyə almışam,
O nişanda öz dilbarım gərəkdi³.

Söz təzəcə tamama yetmişdi, atası Xoca Əziz də gəldi.
Gördü mollalar da bir şey eliyə bilmirlər, oğlu yenə ağlayır.
Xoca Əziz dedi:

– Oğul, niyə ağlayırsan?

Götürdü Məsim, dedi:

Canım ata, gözüm ata,
Ağlaram, ata, ağlaram!
Mövlam verib mana buta,
Ağlaram, ata, ağlaram!

Aldı atası Xoca Əziz:

Bu yazılan necə yazıdı?
Sinən də eşqin gözüdü,
De görüm kimin qızıdı?
Ağlama, oğul, ağlama!

Aldı Məsim:

Yazılan haqdan yazıdı,
Bu sinəm eşqin gözüdü,
Çin padşahının qızıdı,
Ağlaram, ata, ağlaram!

Aldı Xoca Əziz:

Coşar dəli könül, coşar,
Coşubnan həddinnən aşar,
Xoca Əziz yola düşər,
Ağlama, oğul, ağlama!

Aldı Məsim:

Mən Məsiməm, oldum dəli,
Dadıma yetişsin Əli;
Həkim libasında yeri,
Ağlaram, ata ağlaram!⁴

Söz tamama yetdi, elə bu vaxtda Məsimin anası girdi içəri.
Məsim anasını görüb dedi:

Budu, gəldi bahar fəslı,
Zimistan vaxtı yeridi.
Süsən, sünbül, lalə, nərgiz,
Beymürvət baxdı, yeridi.

Aşiq deyilsənmi mægər?
Bənövşə boynunu əgər,
Yatmış idi beyəsəbər,
Süleyman taxtı yeridi.

Lalə göstərər dağını,
Bağmannar bəsdər bağını,
Sevdaı Məsim ağını
Sərdən buraxdı, yeridi⁵.

Anası ağladı, onun boynunu qucaqlayıb, üzünən, gözün-
nən öpdü. Göz yaşını onun göz yaşına qatdı. Anası işdən xə-
bərdar oldu.

Sonra Xoca Əziz ailəsi ilə xudahafızlaşdı, yük bağlayıb,
təzədən yola düşdü, özü də üzüyü özünən götürdü. Əhvalatı
Məsindən bir də ətraflı öyrəndi, Məsimi öz qohum-qardaşına
tapşırıb dedi:

Ey yıǵılan elim, ulusum mənim,
Amanatdı, can Məsimin, can sizin.
Qohumum, qardaşım, varisim mənim,
Amanatdı, can Məsimin, can sizin.

Mən bilirəm mənim günahım nədir,
Dadıma yetişsin subhani-qədir,
Gələm, ya gəlməyəm, vəsyətim budur:
Amanatdı, can Məsimin, can sizin.

Xoca Əziz çəkər aman əlaman,
Müşkül könlümnən heç çıxmaz güman,
Bugünkü imamımız sahibi-əzzaman,
Amanatdı, can Məsimin, can sizin⁶.

Xoca Əziz yük bağlayıb, yola düşdü. Aylar, illər yol getdi, həkim, sodəyər paltarında getdi çıxdı Çin padşahının torpağına.

Çin padşahı nə qədər çalışırdısa qızın dilini açdıra bilmirdi. Oydu ki, əmr elədi ki, özgə torpaqdan mənim ölkəmə heç kimi buraxmayın, çünki gəlib qızımın lal olduğunu görüb, mənə lağa qoyallar.

Xoca Əziz sərhədi keçəndə onu qoymadılar. Xoca Əziz götürüb, görək onu qoymayanlara nə dedi:

Bir yanım çarhovuz, sonalar üzər,
Yol ver, gəmçi, yol ver, qafiləm keçsin.
Bir yanım gülşanlıq, bülbüllər gəzər,
Yol ver, gəmçi, yol ver, qafiləm keçsin.

Yönümü çöyürrəm şahlar şahına,
Sıtqımı bağlaram qibləgahıma,

Bir namə yazaram Çin padşahına,
Yol ver, gəmçi, yol ver, qafiləm keçsin.

Saraldı Məsimim, gül kimi soldu,
Tutu kimi Diləfruzum lal oldu,
Kim der: yazıq Əziz, gəmin qərq oldu?
Yol ver, gəmçi, yol ver, qafiləm keçsin⁷.

Söz tamama yetdi. Xoca Əziz çox yalvardı, yapışdı, yenə qoymadılar. Onda Xoca Əziz götürüb Çin padşahına bir kağız yazdı ki, «mən belə-belə bir sodəyəyəm. Varım, dövlətim həddini aşıb. Özüm də qocalmışam. İstəyirəm gələm sənənin torpağına, öləndə də varım, dövlətim qalsın sənə».

Çin padşahına tamah güc elədi, icazə verdi ki, xocanı buraxsınlar. Xocanı buraxdılar Çin torpağına. Xoca Əziz gedib qəflə-qatırı açdı. O zaman da qayda belə idi ki, gərək padşahın adamları o mala əvvəlcə qiymət qoyeydilər, sonra sovdəyə sata bilərdi.

Çin padşahı bir dəstə adamnan Xoca Əzizin malına baxmağa gəldi. Mala qiymət qoyub qayıdanda Xoca Əziz dedi:

– Ey şah, eşitmişəm ki, sənənin qızın lal olub. Mən həkiməm, apar məni, onu yaxşı eləyim.

Şah Xocanı gətirdi öz otağına, dedi:

– Əyər qızın dilini açsan, qız sənəndi, açmasan, başın mənimdi.

Xoca Əziz razı oldu. Amba Əzizin çuxasının altında bir balaca cürə var idi. Əzizi apardılar qızın yanına, Xoca Əziz gördü qız o qədər gözəldi ki, gəl görəsən. Xoca onu görən kimi tir-tap yıxıldı yerə. Bir təhər durub gəldi qızın yanına. Qız gördü ki, bu heç həkimə oxşamır. Xoca Əziz burada yavaşca sazı çıxarıb dedi:

Sən ki, cananından canan döyüldün,
Niyə saldın eşq odunu canına?

Sən ki, onun üçün yanan döyüldün,
Nahaq yerdən sən susadın qanına.

Dərin-dərin dəryalara dalıbdı,
Sarılbıdı, heyva tək solubdu,
Eşqə mübtələdi, cunun olubdu,
Əziz Məsimdi, göhər kanı nə?!

Qırqların əlindən içibdi tası,
Mövluya bağlıdı yəqin ixlası,
Mən Əzizəm, ol Məsimin atası,
Göndəribdi söygülüsü yanına.

Xocanın sözü qurtarandan sora qız dedi:

– Həkim, sən sözünün axırında bir Məsim sözü dedin, o kimdi?

Xoca qızı aldadıb dedi:

– Qızım, Məsim bizim yerdə bir dağdı.

Xoca qızın nəbzini əlinə aldı ki, görsün onun dərdi nədi.

Bu yerdə qız aldı, görək nə dedi:

Əl vurma mənim nəbzimə,
Məndə yoxdu can, ey həkim!
Həlbətdə ki, sən bilirsən,
Dərdimi pünhan, ey həkim!

Həkim, dur gəzək bağları,
Bülbülün gülşan çağları;
Məsimin çarpaz dağları,
Sinəmdə nişan, ey həkim!

Diləfruzam bu dünyada,
Canımı yandırdım oda,
Yatmışdım mən vağyada,
Gördüm pərişan, ey həkim!⁸

Xoca elə ki, dedi: «Məsim dağ adıdı», – qız inanmadı. Aldı, görək dübarə nə dedi:

Əziz gəldin, əziz xəbər gətirdin,
Söylə görüm, Məsim sənə nəyindi?
Doğru danış, haq eşqini söyündür,
Söylə görüm, Məsim sənə nəyindi?

Baxaram, görünməz dağların başı,
Didəmdən axıtdım qanının yaşı,
Ya Məsim atası, ya da qardaşı,
Söylə görüm, Məsim sənə nəyindi?

Diləfruzam, mən də çəkərəm ahı,
Dadına yetişsin şahların şahı;
Verdiyim ilqardan dönmərəm dahı,
Söylə görüm, Məsim sənə nəyindi?

Elə ki, sözün qurtardı, Xoca dedi:
– Mən Məsim-zad tanımıram, həkim adamam.
Qız bunun həkimliyinə də şübhə eləyib, aldı, görək nə dedi:

Uca-uca dağ başınan gəlibsən,
Sənə həkimliyin nə nişanının?
Xancal alıb, bağrım başın dəlibsən,
Sənə həkimliyin nə nişanının?

Aldı Xoca Əziz:

Uca-uca dağ başınan gəlmişəm,
Mənim həkimliyim bu nişanının.
Xancal alıb, bağrım başın dəlmişəm,
Mənim həkimliyim bu nişanının.

Aldı Diləfruz:

Həkim sənin gözdərini oyduuram,
Oyduurub, yerinə manqal qoyduuram.
Verərəm davağa, dərin soyduuram,
Sənin həkimliyin nə nişanının?

Aldı Xoca Əziz:

Xan ağalar daldalardan baxarlar,
Şirin canım eşq oduna yaxarlar,
O nədi ki, qızlar barmağına taxarlar,
Mənim həkimliyim bu nişanının.

Aldı Diləfruz:

Diləfruzun dedicəyin tutasan.
Səni görüm mətlubuna çatasan,
Mənim daşım bu yerlərdən atasan,
Sənin həkimliyin nə nişanının?

Qızın bu sözünün qabağında Xoca Əziz dedi:

Mən Əzizəm, dedicəyin tutaram,
Allah versə mətlubuma çataram,
Sənin daşını bu yerlərdən ataram,
Mənim həkimliyim bu nişanının¹⁰.

Sözlər tamam olanda Xoca Əziz dedi:

– Qızım, bir stəkan ver, saa dərman verim. Yaxşı ol!

Qız bir stəkan su gətirdi, Xoca üzüyü stəkana saldı, qıza verdi. Qız baxıb gördü ki, bu Məsimə verdiyi üzükdü. Qul-qaravaşlar da aynadan gördülər ki, qız qoceynən əməlli-başlı danışır. Gedib bunu padşaha xəbər verdilər. Padşah o saat Xocanı apardırdı, dedi:

– Xoca, istə mənnən görək nə istəyirsən?

Xoca dedi:

– Yox, padşah, bizim şərtimiz var.

Padşah dedi:

– A kişi, sən qoca adam, o cavan uşaq, elə tutalım mən verdim, sənin insafına nə olub?! Əvəzində nə istəyirsən verərəm, sən qızdan əl çək!

Hamı Xocanı qınayıb dedi:

– Ə, sən kişmiş, noğul satan adamsan, neylirsən şah qızını?

Xoca gördü ki, onu qərib görüb hamı məzəmmət eləyir, ürəyi qubar eləyib, görək nə dedi:

Ay ağalar, heç kim qərib olmasın,
Qəriblərin yeri, yurdu dar olu.
Qərib dinsə yerbəyerdən qınallar,
Elli dinsə ellərində car olu.

Qəribin üzünə qapı açılmaz,
Yüz xan olsa bir gədədən seçilməz.
Onun üzü gülür, qəlbi açılmaz,
Tamam işi-gücü ahu-zar olu.

Xoca Əziz, dur buradan köç indi!
Köçübnəni vətəninə keç indi!
Kor yapalaq öz yerində laçındı,
Tülək tərhan qürbətdərdə sar olu.

Xoca Əziz aldı dübarə:

Yaxşı olar ellik, günlük, obalıq,
Yalnız daşdan divar olmaz deyəllər.
Bəzircansan, göstərməsən matahın,
Axtarıb, yükündə nə var deyəllər.

İsgəndər atlandı, çıxdı zülmatdan,
Xızır gedib, içdi abi-həyatdan,
Bəs düşdü qılıncdan, geyimdən, atdan,
Sırfanı onlardan suvar deyəllər.

Əsil bəylər saxlar alıcı quşu,
Sərraf olan seçər qiymətli daşı,
Bir oğul atadan artırsa işi,
El içində ona tavar deyəllər.

Xoca Əziz quldu, buradan getməz,
Seyrağıb olanlar mətluba yetməz,
Hər nə versən allah yolunda itməz,
Yüz min qada başdan sovar deyəllər.

Adamlar dedilər:

– A kişi, dəli-zad olmamısan ki, nəvən yerində şah qızını
istəyirsən.

Xoca Əziz Diləfruzu özünə yox, oğluna alacağını söyləyib,
aldı, görək nə dedi:

Qasid yoxdu yar yanına göndərəm,
Bir namə yazaram Yəmən elinə.
Payəndaz döşərəm Çinnən Yəmənə,
Ehtaşdığım yoxdu dünya malına.

Mənsuru çəkdilər Hələbdə dara,
Gül əlinnən bülbül sinəsi yara,
Biçdirrəm zibalar, tikidirrəm xara,
Zibalar düzdürmə qəddi-dalına.

Xoca Əziz, bu necə namus, nəc ardı?
Gədiklər bağlanıb, zirvələr qardı,

Qızın Diləfruz oğlum Məsimə yardı,
Qaynata da kəc baxarmı gəlinə?!¹¹

Sözünü qurtaranda padşah gördü ki, bu, özünən çox basıb kəsir. Odu ki, padşahın qəzəbi tutdu, onu istədi çəkdirsin dara. Xoca dedi:

– Padşah, günahım nə idi ki, məni asdırmaq istəyirsən?
Aldı Xoca, görək burda nə dedi:

Başına döndüyüm ədalət şahım,
Övladınla o cənnətə varasan.
Sərimin sərtacı, ey qibləgahım,
Günahkarsam, çəkdirəsən dara sən.

Uca dağ başında hərgiz qar olmaz,
Göy söyüddə heyva olmaz, nar olmaz,
Aynan gün də xalda bərabər olmaz,
Gözəllikdə sən Məsimi görəsən.

Şah hökmüynən məni gətdilər üzə,
Məsimin yolunda çox çəkdim cəza,
Bir qızdı, bağışda Xoca Əzizə,
Allahın yolunda gərək verəsən¹².

Camaat Xocanın sözündən sonra padşaha yalvardı ki, Xocanı öldürməsin. Xoca açıb hər şeyi danışdı ki, qızı mən özümə yox, oğlum Məsimə alıram. Həmi də qızın oğlumun nişanınıydı. Padşah əhvalatdan halı olub, qızı Xoca Əzizin oğluna verdi. Xoca qızı alıb, yola düşməkdə olsun, görək Məsim noldu. Məsim xüfətinən saralıb solurdu. Bir qoca qarı dedi:

– Oğul, var səndə, gözəllik səndə, niyə belə saralırsan?
Məsim qarının cavabında dedi:

Başına döndüyüm ay qarı nənə,
Saralıbdı, gül irəngim solubdu.
Bu gözdərim ağlamasın, neyləsin?
Dəli könlüm qəmü qayğı alıbdı.

Mərd istərəm bu sözləri götürə,
Götürübən mənzilinə yetirə,
Babam gedib sövdüyümü gətirə,
O səbəbdən gözüm yolda qalıbdı.

Boyu sərv ağacı, gərdəni mina,
Şirin can od tutub istər ki, yana,
Diləfruz dərdi məni salıb bu günə,
Qoy desinlər Məsim cinni olubdu.

Qız öyə gələndə gördü Məsim qavağa çıxmır. Ustadlar deyir ki, Məsim huşa gedibbiş, bəziləri də deyir ki, öz əhdinə görə ölübbüş.

Qız içəri girib gördü Məsim yerə uzanıldı, qəti danışmır, elə bil lal olub. Aldı Diləfruz, görək ağlaya-ağlaya nə dedi:

Üzü qonça, ləbi lalə, bənöfşə,
Ala gözlü mehribanım, de, danış!
Sən danışsan mənim qəlbim şad olu,
Mürvət eylə, çıxdı canım, de, danış!

Bayğu gələr, məsgən salar bu dala,
Uçdu bülbül, gəldi qondu bu dala,
Al xançalın, qara bağrım budala,
Qoy tökülsün qızıl qanım, de, danış!

On dörd, on beşdi Diləfruzun hey yaşı,
Didə yaşı, qanı yaşı, hey yaşı,

Ümməna dönübdü gözümün yaşı,
Çürüdər də giribanım, de, danış!¹³

Məsimdən səs çıxmadı. O, maddım-maddım Diləfruzun
üzünə baxırdı. Aldı Diləfruz, görək ağlaya-ağlaya nə dedi:

Haray, allah, nələr gəldi başıma,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?!
Rəhim edin gözdən axan yaşım,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?!

Yəqin bil ki, bu dərd məni öldürdü,
Öldürübən gül rəngimi soldurdu,
Deyəllər yad qızı qəsdən öldürdü,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?!

Rəhm eylə Diləfruz kimi kəsdəyə,
Rəqib yoxdu dərman edə xəsdəyə,
Ana gəlib oğlun mənən isdəyə,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?!¹⁴

Diləfruz gözlərini çevirəndə Məsim qalxıb yerində oturdu,
aldı, sevgilisinə dedi:

Ala gözlü mehribanım,
Əfruz, xoş gəldin xoş gəldin!
Sənə qurban yazıq canım,
Əfruz, xoş gəldin xoş gəldin!

Mən qalmışdım yana-yana,
Eşqin kar eylədi cana,
Gəl görüşək qana-qana,
Əfruz, xoş gəldin xoş gəldin!

Çoxdan həsrət idim sənə,
Çox haqqı-say qoydun mənə,
Baş alıb Çindən Yəmənə,
Əfruz, xoş gəldin xoş gəldin!

Dərdindən olmuşam xəstə,
Qəddi mina, boyu bəstə,
Ayaq basıb gözüm üstə,
Əfruz, xoş gəldin xoş gəldin!

Yar, qədəm qoydun otağa,
Olum boyuna sadağa,
Məsiməm, düşdüm ayağa,
Əfruz, xoş gəldin xoş gəldin!¹⁵

Sözün qurtaran kimi, yerdən qalxdı, qol-boyun oldular, öpüş-
dülər, görüşdülər. Başlarına gələnləri biri-birinə nağıl elədilər.

Hamı şad oldu, təzədən onlara qırx gün, qırx gecə toy elə-
dilər. Bir ustad aşiq onların duvaqqapmasını belə bağladı:

Süz, yeri, qaragöz maral,
Qəddi-dala mən müştəğam.
Şəkərdən şirin söz maral,
Ləbi-dala mən müştəğam.

Eşqin sevdası başımda,
Aşığam cavan yaşımda,
Geyinib sallan qarşımda,
Yaşıl, ala mən müştəğam.

Əhdini yerinə yetir,
Mətləbini tezcə bitir,
Nazik əllərinlə gətir,
Ver piyala, mən müştəğam.

Gəl gözünü süzə-süzə,
Dərdimi yetirmə yüzə,
Xoş növrəğa, lələ üzə,
Gül camala, mən müştəğam.

Qalx havalan tər lan kimi,
Mən boylanım ceyran kimi,
Dərddən qanan loğman kimi,
O kamala mən müştəğam.

Hər vaxt elə dostunu yad,
Mənim könlümü eylə şad,
Buraxma ahunu, səyyad,
Sən marala mən müştəğam.

İlqarına elə vəfa,
Yolunda çəkmişəm cəfa,
Həmdəm olaq, sürək səfa,
Qumrah hala mən müştəğam.

Könül mail ay qabağa,
Ağlım alan gül yanağa,
Zənəxdana, ağ buxağa,
Xətti-xala mən müştəğam.

Eşqin kölünə qalanda,
Əhdinə doğru qalanda,
Yazıq Miskini salanda,
Qilü qala, mən müştəğam.

QEYDLƏR

ƏSLİ VƏ KƏRƏM

Bu dastanın müxtəlif illərdə müxtəlif aşıqlardan toplanmış bir neçə variantı vardır. Bunlardan başqa bir neçə dəfə də müxtəlif nəşirlər tərəfindən dastanın qoşmaları nəşr edilmişdir. Variantlar süjet etibarını ilə bir-birindən çox da fərqlənmir. Əsaslı fərq yalnız bundan ibarətdir ki, Kərəm bəzən gəncəli, bəzən isfahanlı, bəzən Ziyad oğlu, bəzən şah oğlu, bəzən isə sadəcə bir molla oğlu kimi göstərilir.

Variantların süjet, təfərrüat fərqləri çox cüzdür. Hətta birinin nisbətən mükəmməl, digərinin nisbətən müxtəsər olması nəzərə alınmazsa, süjet fərqi, demək olar ki, heç yoxdur. Qoşmaların isə bir-birindən çox fərqli variantları vardır ki, yeri gəldikcə mümkün qədər göstəriləcəkdir.

«Əsli və Kərəm» dastanının variantları 1938-ci ildə Azərnəşr tərəfindən çap edilmiş «Dastanlar» kitabında, 1960-cı ildə Uşaq və Gənclər Nəşiriyatı tərəfindən ayrıca kitabça şəklində və 1961-ci ildə Azərnəşr tərəfindən çap edilmiş «Azərbaycan xalq dastanları»nın I cildində çap edilmişdir.

1. Ustadnamə xalq şeri növlərindəndir. Əsasən qoşma, bəzən də divani şəklində olur. Məzmunca mütləq hikmətamiz, nəsihətamiz olmalıdır. Aşıqlar bir ənənə olaraq dastanı çox zaman məşhur ustaların üç ustadnaməsi ilə başlarlar.

2. A l ç a q – burada təvazökar mənasında işlədilmişdir.

3. X ə s t ə Q a s ı m – məşhur el şairlərindəndir. Nə zaman anadan olub, nə zaman öldüyü dürüst məlum deyil. Bəzi mütəxəssislərin ehtimalına görə, XVIII əsrdə yaşamışdır. Güzəl qoşmaları, təcnişləri, ustadnamələri ilə xalq içərisində məşhurdur. Aşıqlar onu ustad hesab edir, buna görə də Dədə Qasım adlandırırlar.

4. A ş ı q M ə h ə m m ə d – XVIII əsrdə Zaqatalanın Varxiyan kəndində yaşamışdır. Dövrünün sənətkar aşıqlarındandır. Öz hikmətamiz ustadnamələri, gözəl qoşma və müxəmməsləri ilə aşıqlar arasında şöhrət qazanmışdır.

5. U l u l u K ə r i m – XVIII əsrdə yaşamış el şairlərindəndir.

Əsərlərinə müxtəlif cümlələrdə tez-tez təsadüf edilir.

6. Z i y a d x a n – dastanda Gəncə xanı kimi təsvir edilir. Lakin tarixi şəxsiyyət olması şübhəlidir. Bəzi variantlarda Kərəm İsfahan padşahının oğlu kimi verilir ki, bu variantlarda Gəncə, Kərəmin gəzdiyi yerlər sırasındadır.

7. Q a r a K e ş i ş – Ziyad xanın vəziri kimi verilir. Başqa dastanlarımızda da Qara vəzir adlı bir sıra mənfi surətlər vardır.

8. Bu bəndin belə bir variantı da vardır:

Quşum uçdu Əsli xanın bağına,
Əsil qızsan, əsil eylə, quşu ver!
Gözəllər düzülüb solu sağına,
Əsil qızsan, əsil eylə, quşu ver!

9. Bu bəndin belə bir variantı da var:

Fələk məni şad eyləyib güldürü,
Ağladıban çeşmim yaşın sildiri;
Bağa girsəm qaşığı peykan öldürü,
Əsil qızsan, əsil eylə, quşu ver!

10. Bu bəndin belə bir variantı da var:

Həsretin çəkərdim camalın görəm,
Boyun gül qonçası, iyləyəm, dərəm,
Adım Mahmud idi, sən qoydun Kərəm,
Əsil qızsan, əsil eylə, quşu ver!

11. Məlum olduğu üzrə «Əsli və Kərəm» bir sıra xalqlar içərisində çox geniş yayılmış, dəfələrlə Türkmənistan, Bolqarıstan, Ermənistan və Türkiyədə nəşr edilmişdir. Bunlardan başqa, əlimizdə erməni və gürcü əlifbaları ilə yazılmış müxtəlif qoşmalar da vardır.

Biz burada bunların arasındakı mühüm fərqi göstərməyə çalışacağıq.

Bu qoşmanın ikinci və üçüncü bəndləri İstanbulda nəşr edilmiş «Əsli və Kərəm» adlı dastanda* belədir:

Bən nə bildim bir keşiş qızıdır,
Səhərdə çıqmış tan yıldızıdır.

*«Əsli ilə Kərəm», İstanbul kitabxanası, Babi-ali cadəsində, № 2, 1911.

Tarılmış gözəl bana küsmüşdür,
Halımdan bilməzsən, nə çarə?

Dərdli Kərəm aydır firqətim qatı,
Kəskindi qılıncı, yürükdü atı,
Ol İsave, bən Məhəmməd ümməti,
Haq dininə dönməz isə, nə çarə?

Başqa bir variantda bu qoşma beş bənddir. Üçüncü və dördüncü bəndlər belədir:

Həsretin çəkərəm, əziz atalar.
Bülbül gül dalında yapar yuvalar.
Ölkələr dolusu dilbər yığılar,
Tapmaq olmaz tayın, haldı, nə çarə?

Bir kərrə sormadı mənim əhvalım,
Əsla rəhm etmədi ol ləbi-balım;
Eşq oduna yaxdı məni o zalım,
Atəşi sərində qaldı nə çarə?

12. İstanbul variantında bu qoşmanın üçüncü və dördüncü bəndləri belədir.

Dost bənimdir, əvvəl gələn bənimdir,
Ağzında söylənən kəlam bənimdir,
Yarım seyrə çıqmış, aləm bənimdir,
Geyinmiş yaşılı, al gəlsin, getsin!

Şah gəldi, fəth etdi Kərəmin kanı,
Görcək aşiq isən məşuqun hanı?
Dostun qapısında rəfiq et bəni,
Uğrasın üstünə əl, gəlsin, getsin!

13. 1937-cı ildə Hümmət Əlizadə tərəfindən tərtib edilmiş «Aşıqlar» kitabının II cildində bu qoşmanın belə bir variantı vardır:

Ay həzarat, dözə bilməm dərdinə,
Xan Əslim ağlıma düşüb, ağlaram.
Aşib getdi qarlı dağlar ardına,
Xan Əslim ağlıma düşüb, ağlaram.

Yenə viranələr mənə yurd oldu,
Ac aslanlar meşələrdə qurd oldu,
Bu ayrılıq yaman zülüm, dərd oldu,
Xan Əslim ağıma düşüb, ağlaram.

Dərdim gecə-gündüz söyləsəm bitməz,
Əslimin sevdası sərimdən getməz,
Yüz min öyüd versən mənə kar etməz,
Xan Əslim ağıma düşüb, ağlaram.

Kərəm deyər, dinlə sözün əzəli,
Yel gəldikdə bağlar tökər xəzəli,
Qərib sevməz bu yerlərin gözəli,
Sevdiciyim ağıma düşüb, ağlaram.

İstanbul variantında isə qoşmanın belə fərqli bəndləri də vardır.

Aşdı qarlı dağın ardına,
Xan Əslim ağıma düşdü, ağlaram.
Hey ağalar, tayanamam dərdinə,
Xan Əslim ağıma düşdü, ağlaram.

Tağlar başı bana yurd olur,
Tağ başında arslan, tilki, qurd olur,
Bu ayrılıq bizə yavuz dərd olur,
Sevdiyim xatirimə düşdü, ağlaram.

14. Gəncə variantında bu qoşmanın birinci bəndi belədir:

Xan Əslim elindən, yurdundan köçmüş,
Yol verməyin, başı dumanlı dağlar!
Belə getmiş atası ilə anası,
Yol verməyin, başı dumanlı dağlar!

İstanbul variantında isə ikinci və üçüncü bəndlər belədir:

İsfahan bəyləri qalxdılar toya,
Zənginin xalqı da dayandı Xoya.
Xas gümüştən olsa ağca maya,
Yol verməyin, başı tumanlı tağlar!

Uzaq getmiş yügrükilə aşqını,
Sona qalmış ixtiyarı, düşgünü,
Nə qaçarsan, ey tanrının şaşqını,
Yol verməyin, başı tumanlı tağlar!

15. İstanbul variantında bu qoşma belədir:

Dur, sərvə, dur, xəbər sorayım,
Sərv ağacı, sənə maralın qanı?
Dinlə, gəl dinlə, ver bənə cavabım,
Sərv ağacı, sənə maralın qanı?

Xəyal-xəyal olmuş qarşığı tağlar,
Xəstə halından nə bilir sağlar?
Döşək məlul, yadığı qan ağlar,
Sərv ağacı, sənə maralın qanı?

Toğru söyləməzsən, qəddin əyilsən,
Dilərəm mövladan belin bükülsən,
Çürüsən yarpağın, dalın qurusən,
Sərv ağacı, sənə maralın qanı?

Dərdli Kərəm edər yanıb ötərim,
Yavrımın peşində bir gün yetərim,
Viran bağda bülbül olub ötərim,
Sərv ağacı, sənə maralın qanı?

16. «Aşıqlar» kitabında bu gəraylının ikinci və üçüncü bəndi belə verilmişdir:

Baxmadım qaşu gözünə,
Dözə bilmədim nazına,
Siyah zülfünü üzünə,
Darayıb düzənə gedib.

Kərəməm, ağlayam, güləm,
Qanlı göz yaşını siləm,
Əcəlim yetişə, öləm,
Məzarım qazanım gedib.

İstanbul variantında isə belədir:

Baqdım qaşına, gözünə,
Canım tayanır nazına,
Siyah zülfün mah üzünə,
Tarayıb dökənim getmiş.

Yarın boyu bənzər fidana,
Yanar atəş saldı bu cana,
Bən ararım yana-yana,
Ol bənim canım getmiş.

Varayım qanda arayım?
Nazlı cəmalın görəyim.
Sinəmə xəncər urayım,
Sevgili yaranım getmiş.

Nə yerdə olduğun bilməm,
Bullam səni, sonra gülləm,
Qoy əcəlim gəlsin, öləm,
Mədəd Əsli xanım getmiş.

Kərəməm, boylə qalırsam,
Düşmandan ovcum alırsam,
Vədəm yetər bən ölürsəm,
Məzarım qazanım getmiş.

Başqa bir variantda bu qoşma altı bənddir. İkinci və dördüncü bəndlər belədir:

Gedib hər yerin arayım,
Nazlı camalın gərayım,
Sinəmə xəncər vurayım,
Sevgili cananım getmiş.

Nə yerdə olduğun billəm,
Onu tapıb, sonra gülləm,
Gər əcəlim gəlsə, ölləm,
Məzarım qazanım getmiş.

17. Bu gəraylı İstanbul variantında belədir:

Evlərinin  n  iydə,
İyd nin dalları yerdə;
Al tavanlı yüksək evdə,
G linmoldun, g linmoldun?

Aynasın almıř dizinə,
S rm sin  kmiř g z n ,
T rpuř n  gmiř y z n ,
Xanimmoldun, xanimmoldun?

Siyah zülfün, incə telin,
Yoxdur  slim s ncilin,
Dərdli Kərəm b ncil yin,
Yanarmoldun, yanarmoldun?

18. İstanbul variantında bu qořma belədir:

Fələk bəni baęa baęban eylədi,
Dost baęına gir m dim, aęlarım.
Əlim ilə dikdim baęı-bostanım,
G ll rin d r m dim, aęlarım.

N  çox olur bu  v r n ceylanı,
Qov rlar av ılar, ararlar anı,
Bən daha sevmiř m  sli xanı,
Yar boynuna saramadım, aęlarım.

Qanı benim tuti dilli maralım?
İtirdim yarımı, yanar aęlarım.
Kəsildi səbrim, qalmadı qərarım,
Dost halımdan bil m di, aęlarım.

Kərəm aydır: dostlar bu nə k m imiř,
İlə d g n, bayram bana q m imiř,
H rcainin edəcəyi var imiř,
İqrarına turamadı, aęlarım.

19. Bu qoşmanın İstanbul variantında belə bir bəndi də vardır:

Dünya qədər olsun malın,
Movlam artırsın kamalın,
Günəş yüzlü mah camalın,
Yazıq dildən-dilə düşdü.

20. İstanbul variantında bu qoşmanın son bəndi belədir:

Dərdli Kərəm gedər kəndi yoluna,
Movlam dərd verməsin başqa quluna,
Ellər quş qondurmuş gülün dalına,
Quş qonmazsa bizim güllər boş olsun!

21. Bu qoşma dastanın İstanbul variantında belədir:

Gedər oldum, yaranlarım dirilsin,
Bol olsun əppəyi, aşı dünyanın!
Şimdən geri dəftərimiz durulsun,
Sürməsin gözü, qaşığı dünyanın!

Ərənlər qurduğu yoldur, kəsilməz,
Tolu-tolu eşq badəsi içilməz,
Buna dünya derlər, xalqa kəsilməz,
Ləli gövhər olsun taşığı dünyanın!

Bal ilə yağ olsun çöllər, səhralar,
İstərsə süd olsun yeddi dəryalar,
Cümlə meyvə versin dağlar, ovalar,
İstərsə yaz olsun qışı dünyanın!

22. İstanbul variantında bu qoşmanın üçüncü bəndi belədir:

Canım ninə, bənim ricam sizədir,
Fələkin etdiyi bana cəzadır,
Bəlkə Əslim Kərəm yolun gözədir,
Ağla ninəm, ayrılığın günüdür!

23. İstanbul variantında bu qoşmanın belə bir bəndi vardır:

Tuz, etmək yediyim qom-qardaşlar,
Nədir bu fələkin etdiyi işlər?!
Gözümdən axıtdım qan ilə yaşlar,
Gəlin halallaşın, bən gedər oldum.

Başqa bir variantda belə bir bənd də var:

Kərəm deyər: tərki-vətən elərəm,
Üz tutuban diyar-diyar gəzərəm,
Əcəl aman versə, yara yetərəm,
Gəlin halallaşın, mən gedər oldum.

24. İstanbul variantında bu qoşma belədir:

Sallana-sallana yolum üstünə,
Çıxan dilbər bəni məcnun eylədi,
Usqufən əkdirmiş şahin baxışlım,
Baqan dilbər bəni məcnun elədi.

Şahin kibi binmək istər atlara,
Sinəsini sarmaq istər yadlara.
Aşığımı dürlü-dürlü odlara,
Qoyan dilbər bəni məcnun elədi.

Dərdli Kərəm aydır alıb satamam,
Qeyri gözəllərə könül qatamam,
Qızıl geymiş dev böhtan edəməm,
Turan dilbər bəni məcnun elədi.

25. Bu qoşma «Aşıqlar» kitabında belə getmişdir:

Üz tutmayın yana, nazlı bacılar,
Mən kənardan keçim, yol sizin olsun!
Ürəyimdə çoxdur dərdlər, acılar,
Acı zəhər içim, bal sizin olsun!

Yardan ayrı ahu fəğan edərəm,
Xancal alıb bağrım başın didərəm.
Susamışam, mən su içib gedərəm,
Bir su verin, içim, göl sizin olsun!

Əvvəldən müştəğam bir ala gözə,
Ağzı şirin şəkər, dodağı məzə,
Mənim bir gülüm var təzədən təzə,
Bağçada açılan gül sizin olsun!

Kərəmin sevdiyi Əslidi, Əsli,
Könlüm qubarlıdı, ürəyim paslı,
Əslimdən ayrılalı yaslıyam, yaşlı,
Mən qara geyinim, al sizin olsun!

İstanbul variantında isə üç bəndi belədir:

Gəldim isə yenə turmaz gedərəm,
Çəkim eşqin qatarını yedərəm.
Yanıqlıyam, bir su içər keçərəm,
Bir su ver içəyim, göl sizin olsun!

Mey içib məst oldum, istəməm məzə,
Yarı bulsam gərək bən gəzə-gəzə,
Bənim bir gülüm var təzədən təzə,
Dikəndə açılan gül sizin olsun!

Kərəm aydar: həm diləyim, həm uslu,
Yürəgim yaralı, cigərim paslı,
Əslimdən ayrıldım, yaslıyam, yaşlı,
Bən qara geyinim, al sizin olsun!

26. İstanbul variantında bu gəraylının belə bəndi də vardır:

Çağırıram qəni xudaya,
Füsrət vermə möhnətə;
Dərdli Kərəm qürbət eldə,
Ah çəkər, ağlar, əylənir.

27. Bu gəraylının Gəncədən toplanmış variantı belədir:

Ağalar, yarı qaçırdım,
Bəylər, xan Əslimi gördünmü?
Şeyda bülbülüm uçurdum,
Bəylər, xan Əslimi gördünmü?

Xan Əslim qılmana bənzər,
Kamalda loğmana bənzər,
Gözləri ceyrana bənzər,
Çöllər, xan Əslimi gördünmü?

Eşqindən eylədim həzər,
Yar həsrəti canım üzər,
Kərəm düşüb qürbət gəzər,
Yollar, xan Əslimi gördünmü?

28. Əndəlibi Qaracadağının 1857-ci ildə əlyazmaları içərisində bu şerin belə bir variantı vardır:

Durna, gedər olsan bizim ellərə,
Yara söylə başdan keçən halları.
Qohum-qardaş, yar, müsahib olanlar,
Dəxi çıxıb gözləməsin yolları.

Bahar ölgəc dağlar böyrü söküldü,
Boz, bulanıx axdı, çaya töküldü,
Bülbül də yavrusun aldı, çəkildi,
Heyif, soldu dost bağının gülləri.

Nalə çəkər bülbül gül həvəsindən,
Müşk, ənbər qoxar yar nəfəsindən,
Yantəbli, bazlı ovçu səsindən,
Ürküşdü sonalar, qaldı gölləri.

Fələk kəmənd atıb ömrüm köşkünə,
Rəhmin gəlsin mənim kimi düşgünə,
İmam Həsən, İmam Hüseyin eşqinə,
Öldürərlər, tök üstümə tellərin.

Mən Kərəməm, işim yoxdur xanının,
Qapına gəlmişəm dilü canının,
Ah çəkəndə didəm dolar qanının,
Yadıma düşəndə Əsli elləri.

29. Bu qoşmanın «Aşıqlar» kitabında nəşr edilmiş və Gəncədən toplanmış variantı belədir:

Fələk məni bağa bağban eylədi,
Süsən ağlar, sünbül ağlar, gül ağlar.
Xəzan əsdi, bağ pozuldu, gül soldu,
Bağban ağlar, bağça ağlar, çöl ağlar.

Nazlı yarım xına yaxıb əlinə,
Şana alıb, sığal verib telinə,
Sarılmadın Əsli xanın belinə,
Mina ağlar, kəmər ağlar, bel ağlar.

Yaşılbaşlar uçub qonar göllərə,
Məcnun kimi düşdüm çöldən çöllərə;
Kərəm deyər: aşıq qürbət ellərə,
Gələn ağlar, gedən ağlar, yol ağlar.

30. İstanbul variantında bu şerin birinci bəndi belədir:

Hey ağalar, bu dərdimə yanayım,
İtirdim Əslimi, görən olmadı.
Pərvanələr kibi yandım, tutuşdum,
Yandım, alavımı alan olmadı.

31. İstanbul variantında bu qoşma belədir:

Gəzə-gəzə bir sinəkə duş oldum,
Yəqin bildim bu sinəkin işini,
Tutdum, qılinc ilə kəlləsin kəsdim,
Yeddi tağ üstünə sərdim leşini.

Sinək vızıldadı, uçdu havaya,
Yağın süzdük üç yüz altmış tavaya,
Yüklətdik toqsan toqquz qatara,
Peşkeş etdik Qeysəriyəyə döşünü.

Sinəki tutub bir meydana atdılar,
Beş yüz kisə ağçaya yağın satdılar,
Gəmiklərindən bir körpü çatdılar,
Hesab etdik iki bindir yaşını.

Qarşıladım, yeddi qarış dizi var,
Otuz xirməndən böyük gözü var,
Səksən qəntar iç yağının xası var,
Seyf görmüş zəmhərinin qışını.

Dərisini çadır edib oturduq,
Ətin kəsdim, dörd guşəyə yetirdik,
Gürcüstanda Miraxura götürdük,
Açdı ağzını, saydı dişini.

Ol sinəki görən qaçdı geriyə.
Qarşı qoydu beş yüz atlı kişiyyə,
Qanadın yelkən etdik çəkdirməyə,
Fil burnundan uzun gördüm qaşını.

Bən bilirəm qaranlıqda gələni,
Gəlib bənim tatlı canım alanı,
Dərdli Kərəm söylə boylə yalanı,
Ya kim, gördü o sinəgin əşini.

32. İstanbul variantında bu gəraylı belədir:

Qanqınıza qul olayım,
Öndəki qoşa dilbər.
Movlam ayrılıq verməsin,
Göydəki quşa, dilbər!

Ok ilə urdun sinəmi,
Artırdın dərdi, vərəmi,
Gözlərin olmuş haramı,
Kirpiklərin meşə, dilbər!

Bir ok atdım zərnişana,
Vardı getdi pərişana,
Dedim bəlkə yumuşana,
Bağrı dönmüş taşa dilbər!

Kərəmin çəkdiyi ardır,
Daim işi, gücü zardır,
Bu bir başqa ruzigardır,
Hərdəm əsməz başa, dilbər!

33. İstanbul variantında bu qoşmanın üç bəndi belədir:

Seyr eylədim Gürcüstan elini,
Elləri var bizim elə bənzəməz,
Bağı, bağçasını seyr elədim,
Gülləri var – bizim gülə bənzəməz.

Elləri var – yazı yazar məanı,
Gülləri var – verər dərdə dərmanı,
Əlləri xoş hənalı aşiq bəyanı,
Malları var – bizim mala bənzəməz.

Başlarına samur qalpaq geyərlər,
Çağıranda «moyi, moyi» deyərlər,
Heyvan əti, xıncır əti yeyərlər,
Dilləri var – bizim dilə bənzəməz.

34. İstanbul variantında bu qoşma belədir:
Gözəlsən, yoqdur manəndin, mislin,
Boyu sərvə, yanaqları al gözəl!
Huridir əslin, mələkdir nəslin,
Dişi inci, dodaqları bal, gözəl!

Dinlə gəl sözüümü, ay saçı sünbül,
Bən sana bir güləm, san bana bülbül,
Ya tibə, ya bikarə, ya məhlul,
Hər nə isə bəndən xəbər al, gözəl!

Kərəm aydır: sənə qulun olayım,
Leylü nəhar, dost, qapında qalayım,
Bən də səndən muradımı alayım,
Sən də bəndən muradını al, gözəl!

35. «Aşıqlar» kitabında bu qoşmanın belə bir variantı da vardır:
Başına döndüyüm, ay mənim lələm,
Şirin candan mən usandım, ağlaram.
Alışdım, tutuşdum pərvanə kimi,
Aşkara oduna yandım, ağlaram.

Mən sevmişəm gözəllərin mərdindən,
Qurtarmadım bu zalımın dərdindən.
Getdim, gördüm Əsli köçüb yurdundan,
Yurdun gördüm, mən inandım, ağlaram.

Mən öpmədim yarın ala gözünü,
Səfil Kərəm itkin etdi özünü,
Zalım keşiş heç demədi düzünü,
Məlik hiləsini qandım, ağlaram.

36. İstanbul variantında bu gəraylının ikinci və üçüncü bəndləri belədir:

Əyninə geymişdir hələ,
Yanında var cüftə taya,
Sana deyirəm, sarı qaya,
Qayalar, xan Əslimi gördünmü?

Geyinmiş cüftə sayalar,
Yanına almış tayalar,
Tağlarda bitən lalalar,
Lala, xan Əslimi gördünmü?

37. «Aşıqlar» kitabında bu gəraylının belə bir variantı vardır:

Qarşı yatan Sultan dağı,
Nə dumandır başın sənin?
Sənin birdir yazın, qışın,
Bəlli deyil qışın sənin.

Əskik olmaz qarın, yağar,
Çiskin qaçar, duman qovar,
Səhər günəş sənə doğar,
Cəvahirdir daşın sənin.

Yar eşqindən qəmə daldım,
Canımı odlara saldım,
Ölülərdən xəbər aldım,
Kimsə bilməz yaşın sənin.

Mən Kərəməm, çıxma yasdən,
Dərdimdir dillərə dastan,
Ayrı düşdüm Əsli dostdan,
Ötər qərrib quşun sənin.

İstanbul varinatında isə birinci, ikinci və beşinci bəndlər belədir:

Sana derlər, Sultan tağı.
Nə dumandır başın sənin?!
Bəlirsizdir yazın, qışın,
Heç getməzmi qışın sənin?!

Dörd yana məst olmuşsan,
Dərdlilərə dərd olmuşsan,
Cümlə tağa üst olmuşsan,
Alçaq deyil başın sənin.

Kərəm aydır: gəldim, getdim,
Şu fani dünyaya getdim,
Ölülərdən sual etdim,
Kimsə bilməz yaşın sənin.

38. Bu qoşmanın «Aşıqlar» kitabında belə bir variantı vardır:

Çayın kənarında paltar yuyanlar,
Yolçunu yolundan eylər bu gəlin.
Qaldır rübəndini üzünü görüm,
Yolçunu yolundan eylər bu gəlin.

Əsli xanım behiştəki huridir,
Bir ah çəksəm dağı, daşı əridir,
Qız, allahı seversən, irəli dur,
Yolçunu yolundan eylər bu gəlin.

Gəlinin ləbləri verər həyatı,
Üzün görəndə çəkər dünya minnəti,
Qız, haqqı seversən, vermə zəhməti,
Yolçunu yolundan eylər bu gəlin.

İstanbul variantında isə dörd bəndi belədir:

İrmaq kənarında əsvab yuyanlar,
Yolçunu yolundan eylər bu gəlin.
Qaldır niqabını, yüzün görəyim,
Yolçunu yolundan eylər bu gəlin.

Bənim Əslim cənnətdəki, huridir,
Bir ah çəksəm tağlar, taşlar əridir;
Qız, allahı seversən, geri dur,
Yolçunu yolundan eylər bu gəlin.

Bir ah çəksəm tağlar, taşlar igilər,
Nədir bu səndəki siyah bənlər.
Qənalı barmaqlar, gözəl əllər,
Yolçunu yolundan eylər bu gəlin.

Gəlinin ləbləri söylər həyatı,
Yüzün görmək dəyər dünya qiyməti,
Qız, haqqı seversən, vermə zəhməti,
Yolçunu yolundan eylər bu gəlin.

39. «Aşıqlar» kitabında bu qoşmanın belə bir variantı vardır:

Ay camaat, görün nə hala qaldım,
Kimsə yetməz bu günümdə dada hey!..
Görüm seyrağının dönsün löyünü,
Saldı məni xan Əslimdən cida hey!..

Yağı düşmən özün burda bildirdi,
Müxənnəsi şad eyləyib güldürdü,
Ağladıban çeşmim yaşın sildirdi,
Fələk cavan ömrüm verdi bada hey!..

Kərəm deyər: yoxsul ikən bay oldum,
Qiymət bilməz yar əlində zay oldum,
Qanlı fələk məclisində pay oldum,
Məni boşaltdılar qabdan qaba hey!..

Gürcü əlifbası ilə Azərbaycan dilində yazılmış belə bir variantı vardır:

Mənim yarım aparmağa gəlmişlər,
Bəs mənim könlümü kimlər ovlar hey?!..
Al, yaşıl geyinmiş, tər qaralanmış,
Yaylığını pünhan tutmuş, ağlar hey!

Musurmanlar, bir gül əkdim dəryada,
Qəni movlam özü yetsin fəryada,
Bar ilahi, qismət etmə xoryada,
Qızıl gülün açılması çağlar hey!..

Uzaq mənzilləri yazıldımı ola?
...incilər düzüldümü ola?
Dəydi xoryad əli, pozuldumu ola?
Göz yaşınnan bəslədiyim tağlar hey!..

Musurmanlar, bir gül əkdim, dərsələr,
Dərib-dərib sinəm üstə sərsələr,
Hər sevgini sevgisinə versələr,
Aralıqda bir səd qoyar bəylər hey!..

Kərəm dədə qaynayıban coşanda,
Xunciyəri eşq oduna bişəndə,
Mənim yarım şol Qıvradan aşanda,
Yol verməyin boz dumanlı dağlar hey!..

Elyas Muşyeyin 1721-ci ildə yazılıb qurtarmış olduğu ehtimal edilən «Nəğmələr» kitabında bu qoşmanın belə bir variantı vardır:

Dərdlərim hansı birin söyləyim,
Ağalar, düşməsin yardan cida hey!
Yoldum dilbəndimi, bəyaz eylədim,
Sildim könlümün evin ayaz elədim,
Mən fələyə şəfa, niyaz elədim,
Fələk mənə göndərdi cəfa hey!..

Fələk olur çox iyidin fərmanı,
Bad əsər, sovurur əcəl zamanı,

Mənim bu dəvasız dərdim dərmanı,
Nə guh bilər, nə kənd bilər, nə va hey!..

Fələknən nərd oynaram, nedəram,
Fələk əlindən mən qanlar odaram,
Sübhə deyın yatmamışam bedaram,
Hər dü çeşmim həsrət çəkər xava hey!..

Kərəm dədə, yoxsul ikən bay oldum,
Qədir bilməz yar əlində zay oldum,
Qəhbə fələk məclisində mey oldum,
Boşaltdılar məni qabdan qaba hey!..

40. «Aşıqlar» kitabında qoşmanın belə bir variantı vardır:

Qırx incə gözəl qız ilə,
Gölündə ördək, qaz ilə,
Sallanıban yüz naz ilə,
Gəlişi Əslimə bənzər.

Kərəm haqdan dilək dilər,
Çeşmim qanlı yaşın silər,
Mən ağlaram, nazlı gülər,
Gülüşi Əslimə bənzər.

İstanbul variantı ilə isə bu qoşmanın beş bəndi belədir:

Aldı qız:

Anamın sərvi-dalıyam,
Sənin Əslin bən deyiləm;
Bir qərib yigit yarım var,
Sənin Əslin bən deyiləm.

Aldı Kərəm:

Ərənlərdən şəfa buldum,
Şükür, bəylərdən qurtuldum,
Ağ ceylanı yola gətirdim,
Şükür, bəylərdən qurtuldum.

Aldı qız:

Sözündən anladım əzəl,
Bağına düşməmiş gözəl,
Gürcüstana keçdi gözəl,
Sənin Əslin bən deyiləm.

Aldı Kərəm:

Dərdli Kərəm dilək dilər,
Gözündən qanlı yaş dökər,
Bən ağlarım, kəndi gülər,
Gülüşü Əslimə bənzər.

Aldı qız:

Bənim adım Güllü Nazlı,
Sənin aradığın Əsli,
Qoca xallı, bədir yüzlü,
Sənin Əslin bən deyiləm.

41. İstanbul variantında bu gəraylının belə bəndləri də vardır:

Gəl, gedəlim, Sofi qardaş,
Bu gün Əslim köç eyeləmiş.
Bən ağlaram, sən ağlama,
Bu gün Əslim köç eyeləmiş.

Ağlama, Sofi ağlama,
Əslimin yurdun saqlama,
Gedəlim, bizi yoldan eyeləmə,
Bu gün Əslim köç eyeləmiş.

Almalı tağdan asmışdır,
Parmaq dərədən keçmişdir,
Qeysəriyə ulaşmışdır,
Bu gün Əslim köç eyeləmiş.

42. İstanbul variantında bu qoşmanın ikinci və üçüncü bəndləri belədir:

Bənim yarım var, ol bana yetər,
Nərdədür tək görsəm əfkarım artar,
Əslimin ləbləri balı bana yetər,
Arının verdiyi balı neylərəm?

Dərdli Kərəm aydar: bilməzəm noldum,
Eşqinə düşəli sorardım, soldum,
İtirdim Əslimi, məcnuna döndüm,
Toldum badə ilə, toluyu neylərəm?

Başqa bir variantda isə birinci və ikinci bəndlər belədir:

Alagöz yarımı mənə versələr,
Bu fani dünyada malı neylərəm?!
Bir imdad olursa, elimdən olsun,
Haqq mənə yardımçı, eli neylərəm?!

Uca dağ başında tərhanlar süzər,
Göllərində yaşılbaş sona üzər,
Əslinin yanağı lələyə bənzər,
Qeyrinin verdiyi gülü neylərəm?!

43. D u r n a – şifahi və yazılı ədəbiyyatımızda həmişə qəriblərin xəbərlərini vətənə çatdıran bir quş kimi təsvir edilir.

İstanbul variantında bu gəraylının belə bəndləri də vardır:

Turnalar gedər mardına,
Turna, yara salam eylə!
Qarlı tağın ardına,
Turna, yara salam eylə!

Turna, gedərsən gülşənə,
Yerlərə döşənə-döşənə,
Al sana verəyim nişana,
Turna, yara salam eylə!

Turnam gəlir elindən,
Yucu tağların belindən,
Dərdli Kərəm halından,
Turna, yara salam eylə!

44. İstanbul variantında bu qoşmanın dörd bəndi belədir:

Əcuzda bir gözəl gördüm, qazılar,
Şövqü düşmüş xatiri can elinə.
Gördüm könlümə tanışdım,
Bal tökülür dodağından dilinə.

Qadir movlam xub yaratmış halını,
Səni sevən neylər dünya malını,
Hadədən çəkmişlər incə belini,
Boyu bənzər şimdi sərvə dalına.

Bənim yarım incələrdən incədir,
Köksdəki məmələri qönçədir,
Saçı sünbül topuğundan yucadır,
Bir telini verməm dünya malına.

İncimidir, sədəfmidir dişləri,
Qələm ilə çəkilməşdir qaşları,
Sağ yanında var örgülü saçları,
Salındıqça dökər incə belinə.

45. İstanbul variantında bu qoşmanın ikinci və üçüncü bəndləri belədir:

Bənim yarım siz də görüb şaşarsız,
Ol yuca tağları nasıl aşarsız.
Avçıyı görüncə siz də şaşırarsız,
Qışın Qaramandır sizin eliniz.

Yürü, şahin pəncəsinə düşərsiz,
Bingül yaylasını siz də keçərsiz,
Yaz gəlincə yaylalarda gəzərsiz,
Qırarsınız qanadınız, qolunuz.

Başqa bir variantda isə bu qoşma 4 bənddən ibarətdir və burada olmayan üçüncü bənd belədir:

Zalım şahin pəncəsinə düşərsiz,
Uca dağı, ormanları keçərsiz,

Yaz gələndə yaylaqlarda gəzərsiz,
Qırılmasın qanadınız, qolunuz.

46. «Aşıqlar» kitabında bu gəraylının belə bir bəndi də vardır:

Tütünü göyə çəkilər,
Saçı, saqqalı tökülər,
On beş yaşında bükülər,
Beli yardan ayrılanın.

47. İstanbul variantında bu qoşmanın birinci və üçüncü bəndləri belədir:

Alçaqdan, yüksəkdən enən turnalar,
İnsafınız yoqmu, aldı dərd bəni.
Gecə-gündüz xəyalına yandığım,
Məcnun kibi çölə saldı dərd bəni.

Gəldi bənim ilə inad oturdu,
Hicran otağını sinəmə qurdu,
Kəskin qılınc ilə başıma urdu,
Bölük-bölük etdi dərd bəni.

48. «Aşıqlar» kitabında bu qoşma belədir:

Qulluğunda üçcə kəlmə sözü var:
Birin eşit, birin öyrən, birin qan!
İyidin başına üç dövlət qonar;
Biri ağıl, biri kamal, biri şan.

Heç kəsin eylili heç kəsdə qalmaz,
Arayıb axtaran itiyin bulmaz,
Yəqin bil, dünyada üç şey zay olmaz,
Biri eylik, biri elm, biri nan.

Dərdli Kərəm diləyini dilə sən,
Ağlayasan, sızlayasan, güləsən,
Ey yaradan, mənə üç dərd verəsən,
Biri alış, biri tutuş, biri yan.

İstanbul variantında isə ikinci və üçüncü bəndlər belədir:

Keşişin etdiyi yanına qalmaz,
Arayıb da, sanma bəlasın bulmaz,

İki, üç şey haq qətində zay olmaz,
Biri eyilik, biri elm, biri nan.

Keşişin qızında qaldı nəzərim,
Qələm alıb, bu dərdləri yazarım,
Şimdən geri çox səyahət gəzərim,
Biri Tiflis, biri Bayazid, biri Van.

49. Başqa variantda bu qoşmanın burada olmayan aşağıdakı bəndləri də vardır:

Bu dərd məndən yad olanda,
Zəhər ağzım dad olanda,
Bir dəm gülüb şad olanda,
Dindirəyim, könül, səni.

Müştağam Əslim telinə,
Varaydım oba-elinə.
Hər dəm ərəb at belinə,
Mindirəyim, könül, səni.

Qurbanam Əsli adına,
Haqq yetirsin muradına,
Mənim kimi eşq oduna,
Yandırayım, könül, səni.

50. İstanbul variantında bu qoşma belədir:

Yarın əfkarından, yarın qəmindən,
Bana bir əcəb hal oldu bu gün,
Bənim bir dərdimi binə yetirdi,
Yandı cigərciyim kül oldu bu gün.

Turnamın qanadı bir qarış teldən,
Çəkəlim ayrılıq, nə gəlir əldən?!
Qürbət bülbülü kibi ayrıldım güldən,
Bülbüləm, gülümdən dor oldum bu gün.

Aqdı çeşmim yaşı, oldu bir irmaq,
Bana haram olsun bu yerdə turmaq,

Nə müşkül dərđ imiş yarıdan ayrılmaq,
Gecəmlə gündüzüm bir oldu bu gün.

Öksüz Kərəm edər ya bən nedəyim,
Əşmə, dostuma xəbər edəyim,
Alıb başım, diyar-diyar gedəyim,
Bildiyim tağlar yol oldu bu gün.

51. İstanbul variantında bu qoşma belədir:

Ah edəyim, könül, sənin əlindən,
Qaldıq bir əcayib zərın içində.
Nəmə ağlayım, nəmə güləyim,
Qönçə gülüm qaldı xarın içində.

Al, yaşıl, sünbülü bağlamış tağlar,
Dinməz gözümün yaşı, turmayıb çağlar,
Bəharın soltanı turmayıb ağlar,
Türlü-türlü qoquların içində.

Arayayım, alçaqlarda gəzəyim.
İndirəyim könül təxtin, büzəyim,
Bunun kibi tağ başında gizəyim,
Könül məskən tutdu şəhrin içində.

Dərđli Kərəm edər, vətənim, yoq eşim,
Heç kimsəm yoqdur sora bənim əhvalım,
Yardıdan ayrılalı büküldü belim,
Qaldıq namus ilə arın içində.

52. İstanbul variantında bu qoşma belədir:

Yazıq ömrüm qürbət əldə keçirdim,
Həsbhalım bildirən yoq, bilən yoq.
Getdi, fürsət əldə ikən qaçırdım,
Qərib qaldım, güldürən yoq, gülən yoq.

Əlimdən aldırdım nazlı sonamı,
Tərk eylədim atamı, anamı,

Deyə-deyə göm-göy etdim sinəmi,
Xəncər alıb dəldirən yoq, dələn yoq.

Bir xəbər almadım gözü aladan,
Anınçün qurtulmadım bən də bələdan,
Çok zamandır xəbər gəlməz selədən,
Heç bir xəbər gətirən yoq, gələn yoq.

Suyu, seli gəldimi qarlı tağların,
Açıldımı mor sünbülü bağların,
Bən Kərəməm, ah çəkərim, ağlarım,
Çeşmim yaşın sildirən yoq, silən yoq.

53. «Aşıqlar» kitabında bu qoşmanın belə bir variantı vardır:

Qalxıb göy üzündə uçan durnalar,
Ötmə qərib-qərib, könül şən deyil.
Qatar-qatar olub keçən durnalar,
Ötmə qərib-qərib, könül şən deyil.

Uzaq mənzillərdə quma batarsan,
Cığanı boynundan yana atarsan,
Bir olan dərdimə min dərd qatarsan,
Ötmə qərib-qərib, könül şən deyil.

Mən Kərəməm, atdım namus, arımı,
Yar yolunda verdim dövlət, varımı,
Əlimdən aldılar Əsli yarımı,
Ötmə qərib-qərib, könül şən deyil.

54. Bu qoşmanın «Aşıqlar» kitabında getmiş belə bir variantı da vardır:

Cilvələnilib çeşmə üstə durursan,
Gəlin, mənim xan Əslimə bənzərsən,
Doğrusun söylərlər haqqı sevənlər,
Gəlin, mənim xan Əslimə bənzərsən.

Xan Əslimin ağ üzündə xalı var,
Danışanda şirin-şirin dili var,

Gümüş kəmər qucan incə beli var,
Gəlin, mənim xan Əslimə bənzərsən.

Gəlin, gəl ağlatma sən məni, güldür,
Amandır, üzündən rübəndi qaldır,
İstər azad eylə, istərsən öldür,
Gəlin, mənim xan Əslimə bənzərsən.

İstanbul variantında isə bu qoşmanın beş bəndi belədir:

Aldı Kərəm:

İrmaq kənarında əsvab yuyanlar,
Allı gəlin, xan Əslimə bənzərsən.
Toğru söylə, əgər haqqı seversən,
Allı gəlin, xan Əslimə bənzərsən.

Aldı qız:

Tolandın tağları, buraya gəldin,
Var get, dərqli Kərəm, yarın deyiləm.
İtirdin ağlını, divanə oldun,
Var get, dərqli Kərəm, yarın deyiləm.

Aldı Kərəm:

Xan Əsli kibi yanağında xalı var,
Dürlü libas geymiş, incə beli var,
Gedə-gedə bir incə yolu var,
Allı gəlin, xan Əslimə bənzərsən.

Aldı qız:

Demə aşiq, səni çəkərlər dara
İçərimə açdın onulmaz yara,
Bən deyiləm yarın, var yarı ara,
Var get, dərqli Kərəm, yarın deyiləm.

Aldı Kərəm:

İnanmam, yüzündən niqabı qaldır,
Dilər azad eylə, dilərsən öldür,
Gəl ağlatma, gəlin, bəni güldür,
Allı gəlin, xan Əslimə bənzərsən.

55. İstanbul variantında bu qoşmanın belə bəndləri də vardır:

Yol üstündə bitən otlar,
Hər gələn bəri ögüdlər.

Qom-qardaş, qoç yigidlər,
Yoldaş der də ağırlarmola...

Nədir cürmüm, nədir xətam?
Necə bu qürbətdə yatam?
Ağ saqqalı bənim atam,
Kərəm der də ağırlarmola...

56. Başqa bir variantda bu qoşma 4 bənddir və sonuncu bənd belədir:

Ovçu deyər: şahin uçdu, qolumdan,
Uçdu, getdi vətənimdən, elimdən,
Kərəm yandı Əsli xanın əlindən,
Varamazsan, Kərəm, qışdı, geri dön!

57. Əndəlib Qaracadağının əlyazmaları içərisində bu şerin belə bir variantı vardır:

Ərzrumun gədiyini aşanda,
Çağırardım qadir allah, aman hey!..
Bir tərəfdən yağmur yağır, bad əsər,
Bir tərəfdən qarşım almış duman hey!..

Gəzə gəldim İravandan yolumu,
Soyuq aldı ayağımı, əlimi,
Öz-özümə haqq etmişəm ölümü,
Dəxi gəlməz sağlığıma güman hey!..

Soyuq alır bu gədikdən aşanı,
Tanımanam xanı, bəyi, paşanı,
Yarımın qaldı məndə yaylıq nişanı,
Yeri, yeri, çərxi dönmüş zaman hey!..

Mən Kərəməm, beş gün fəna dünyada,
Bəlalar çəkmişəm həddən ziyada,
Tutaram yaxandan, gələrəm dada,
Məhşər günü qurulanda divan hey!..

İstanbul variantında bu qoşma belədir:

Lələli tağında yolum azıtdım,
Çağırırım qəni movla, aman hey!..

Bir yanımda yağar yağmur, qar səpər,
Bir yanımda yuca tağlar, duman hey!..

İnilər tağların başı, inilər.
Dərdim artar, yaralarım yenilər,
Gözüm görməz, qulaqlarım çınılar,
Qadir movlam, bənim halım yaman hey!..

Axşam oldu, görmədim yolumu,
Soğuc aldı ayağımı, əlimi,
İxtiyar söylədim bən də ölümü,
Dəxi yoxdur sağlığıma guman hey!..

Tağlar, hümmət edin bunda qalмайım,
Qalırsam da qürbət eldə ölməyim,
Əski düşmənlərə möhtac olmayım,
Nərdə görəəm yar yüzünü zaman hey!..

Qurdlar, quşlar yığılırsa başıma,
Baqmaz gözdən aqan qanlı yaşım,
Qürbət eldə bir hal gəlsə başıma,
Toğru dönməz çərxi fəlek aman hey!..

Aşiq oldur kəndi kəndin qaynada,
Yigit odur səri meydanda oynada,
Kərəm edər: ölüm haqdır dünyada.
Axirətdə qarşı gəlsin iman hey!..

58. İstanbul variantında bu qoşmanın belə bəndləri də vardır:

Varayım qürbətə, çıxayım dedim,
Sidqilə movlaya tayanayım dedim,
Yıqılmış binayı yapayım dedim,
Fəlek yıqdı sarayını, köşkünü.

Kərəm edər: xəta gəldi dilimə,
Çoq savaşdım çara yoxdur ölümə,
Kimə nida etsəm, gəlməz yanıma,
Gəncligimdə görmədim xoş günü.

59. İstanbul variantında bu qoşmanın belə bəndləri də vardır:

Yuca-yuca tağlar başı aşıbdır,
Avçılar əlindən bağı pişibdir,
Bizim yerdən sizin yerə düşübdür,
Əsli xanın ceylanıdır bu ceylan.

Ceylan dedigin aq olur yüzü,
Mövlam sürmələmiş ala gözü,
Təpəsində vardır bir cüt buynuzu,
Əsli xanın ceylanıdır bu ceylan.

Bən Kərəməm, bu tağları gəzərəm,
Gələndən, keçəndən hiylə səzərəm,
Çoq zamandır qürbət eldə gəzərəm,
Əsli xanın ceylanıdır bu ceylan.

60. İstanbul variantında bu qoşma belədir:

Yanaram, yanaram, tütünüm tutmaz,
Qəribəm, bu qürbət ellərdə qaldım.
Yarımin sevdası sərimdən getməz,
Ağızda söylənən dillərdə qaldım.

Bir yarım yoqdur ki, halımdan bilə,
Ağlayıb-ağlayıb göz yaşım silə;
Qorqaram ki, quşlar üstümə gələ,
Aşamam tağları, illərdə qaldım.

Görürmü gözlərim ol Əsli xanı,
Yoluna qılmışam fəda bu canı,
Tərk eylədim yar ilə vətəni,
Geydirdim xırqəyi, şallarda qaldım.

Dərdli Kərəm deyər: öləməz oldum,
Ağlayıb, göz yaşım siləməz oldum,
Nə yana gedəyim biləməz oldum,
Şimdi səhralarda, çöllərdə qaldım.

61. İstanbul variantında bu şer belədir:

Yüksəyində yavru şahin bəslənir,
Yıldız tağı, neçün qalqmaz dumanın?
Alçağında tuti, qümrü bəslənir,
Yıldız tağı, neçün qalqmaz dumanın?

Yüksəyində para nəmli qarın var,
Alçağında mor sünbüllü bağı var,
Yardanmı ayrıldın, ahu-zarın var,
Yıldız tağı, neçün qalqmaz dumanın?

Gələn-keçən seyran edər meşəsin,
Belinə qondurmuş beyin, paşasın,
Haramilər bana hər bir guşəsin,
Yıldız tağı, neçün qalqmaz dumanın?

Yenə çevrilib əsir olmuşdur, bəli,
Rumda, Əcəmdə söylənir halı,
Qazımisan, sərdarmısan, qurd beli,
Yıldız tağı, neçün qalqmaz dumanın?

Hər taşlardan boyalı taşın var,
Şahin yuva yapmış, ötər quşun var,
Kərəm kibi nə bəlalı başın var,
Yıldız tağı, neçün qalqmaz dumanın?

62. İstanbul variantında bu qoşmanın dörd bəndi belədir:

Aman fələk, aman sənin əlindən,
Bu qərib könlümə ahu-zar gəlir.
Ah etdikcə qarlı tağlar inildər,
Xəbər aldım, karvan ilə yar gəlir.

Şahi göydən turna endirər,
Endirər də sinəsinə qondurar.
Ellər sevdiyinə namə göndərər,
Yarın sitəm sözü bana kar gəlir.

Yar yolunda fada qılan sərini,
Gücə-gündüz görəməzmi yarını,

Əlimdən aldıldım nazlı yarımı,
Geniş dünya başıma tar gəlir.

Dərdli Kərəm edər əbrü, kamandır,
Yarı görməyəli xeyli zamandır,
Ellərə yaz, bahar, çayır, çəmendir,
Neçün bizə yağmur ilə qar gəlir?

63. İstanbul variantında bu qoşma belədir:

Pək qaranlıq, bulamadım yolumu,
Soğuc aldı ayağımı, əlimi.
Bən kəndimə layiq gördüm ölümü,
Axirətdə qarşı gəlsin iman hey!

Uzun Əhmədə çıqdım bozuldu,
Ağ alnıma qara yazı yazıldı,
Məzarım qürbət eldə qazıldı,
Çağırdım qadir movlam, aman hey!

Bülbül qonar irğalandırar dalını,
Ördək qonar talğa edər gölünü,
Görəsim gəldi könül elini,
Şimdən geri gedəcəyəm güman hey!

Kərəm edər eşq qazğanın qaynadan,
Enib ovalarda atın oynadan,
Fəryad ilə çoq analar ağladan,
Yana-yana ağlayalım, haman hey!

64. «Aşıqlar» kitabında qoşmanın birinci, ikinci və üçüncü bəndləri belədir:

Alçaqlı, ucalı Ərzrum dağı,
Əsli xanım köç eyləmiş elindən,
Ağzım açım, indi sənə qarğayım,
Qəbul olsun hər nə çıxsın dilimdən.

Qarğayırım, sənin qarın getməsin!
Susənin, sünbülün, gülün bitməsin!

Bu dünyada əlin ələ yetməsin!
Qara Məlik iyləməsin gülündən!

Mən Kərəməm, ahu kimi mələrəm,
Ahım ilə dağı, daşı dələrəm,
Görən Əslim üzün haçan görürəm?
Bir də aşam qarlı dağlar belindən!

65. İstanbul variantında bu qoşmanın belə variantı vardır:

Bən bu dərdin qanğı biri söyləyim,
Tazalandı əski dərdim yarası.
Aman, ay, sevdiyim yar əldən getdi,
Yarəb, nədir bu fərqiğin çarası?

Kətən kömlək geyər, güldən nazikdir,
Bülbül, cövr eləmə gülə, yazıqdır.
Çoq qürbətlik çəkdim, bağrım əzikdir,
Xişmə gəlmə, ay cigərlər parası!

İçib eşqin tolusunu, qanayım,
Düşmüşəm eşqinə, necə yanmayım?!
Könül sevdi, anı necə dönəyim,
Mehrabımdır iki qaşı arası.

Kərəm edər, ay gözlərin sevdiyim,
Ta başından ayağına döndüyüm,
Abdal olub Qeysəriyə gəldiyim,
Öyə gözlər, barı gözlər görəsi.

66. Bu şerin belə bir variantı da vardır:

Ağlama, ağlama, bağrım qan oldu,
Yanınca qoşaram qullarım, Kərəm!
Bir neçə namə yazaram o Ziyad xana,
O bilər dərdlərim, hallarım, Kərəm!

Bir ad qoydum, biz də olduq nişanlı,
Kərəm ölsə, Qara Məlikdi qanlı,
Çağıraram, atlanır o Rum, osmanlı,
Kəsərəm bəndləri, yolları, Kərəm!

Mən Əsliyəm, söz demərəm pünhana,
Yolunda durmuşam mərdü-mərdana,
Səninlə gedərəm bağü-gülşana,
Gəl, gedib soldurma güllərim, Kərəm!

67. Bu qoşmanın belə bir variantı da vardır:

İpək olub, sarmaşaydım saçına,
Sümbülə bənzəyir saçın, Əsli xan!
Girim kəlisana, dönüm xaçına,
Qoy taxım boynuma xaçın, Əsli xan!

Bircə məni çağıraydın oyuna,
Ağ qulac qolların dola boynuma,
Payız gecəsində girim qoynuna,
Alım ağ üzündən maçın, Əsli xan!

Gecə-gündüz əl götürdüm duaya,
Bir sən ilə verəm səda-sədaya,
Bir qərrib quş idim, qalxdım havaya,
Göydə məni vurdu laçın, Əsli xan!

Mən səni baş bildim sultandan, xandan,
Seçmədim mələkdən, huri-qılmandan,
Aşığdı öldürən sən kimi candan,
Mən necə əl çəkim, keçim, Əsli xan?!

Kərəm deyər: ayrı düşdüm elimdən,
Bülbül idim, tərək olmuşam gülümdən,
Mən nə dedim, sən incidin dilimdən,
Nə idi taxsırım, suçum, Əsli xan?!

68. **K a r v a n q ı r a n** – gecə vaxtı çox aydın görünən işıqlı bir ulduzun adıdır. Dan ulduzuna oxşadığı üçün çox zaman ondan seçilmir. Hətta bir xalq əfsanəsinə görə guya bir karvan onu dan ulduzu hesab edərək yola çıxmış, karvan çovğuna düşüb qırılmış, buna görə də ulduz karvanqıran adlandırılmışdır.

69. İstanbul variantında bu şerin ikinci, dördüncü və beşinci bəndliri belədir:

Aqşam oldu, nə qaranlıq gecələr,
Səhər vaxtı azan oqur xacələr,
Qorquram ki, yarı yadlar qocalar.
Oyan, Əsli, gəl, xalını sevdiyim!

Bulamadım mən Əslimin kanını,
Yaslanaydım, yar, yadlığın kanını,
Satınmı aldın sən uyqunun kanını,
Oyan, Əsli, gəl, xalını sevdiyim!

Nə sarıb, sarılıb yatarsan,
Bu dərqli sinəmə dərdlər qatarsan,
Netdin vədi, bu qəflətdə yatarsan,
Oyan, Əsli, gəl, xalını sevdiyim!

70. İstanbul variantında bu şerin belə bir variantı vardır:

Bəni bunda lal eyləyən,
Dərddir, həsrətdir, fərqiçtdir.
Çəşmim yaşın sel eyləyən,
Dərddir, həsrətdir, fərqiçtdir.

Eşq atəşi var canda,
Qaynar, qaynar çıqmaz bu təndə,
Neyləyim üçü də var bəndə,
Dərddir, həsrətdir, fərqiçtdir.

Qılıç – öylə yara etməz,
Yar sevalası sərdən getməz,
Dəgmə, cərrah mərhəm etməz,
Dərddir, həsrətdir, fərqiçtdir.

Bəni eşqə salan yarıdır,
Vicudumda yanan nardı,
İşim bənim ahi zardır,
Dərddir, həsrətdir, fərqiçtdir.

Kərəm der olmuşam hakim,
Ağlamadan yoqdur pakim,
Bəzirganam, qəmdir yüküm,
Dərddir, həsrətdir, firqətdir.

71. Başqa bir variantda bu qoşma səkkiz bənddir. Beşinci, altıncı, yeddinci və səkkizinci bəndlər belədir:

Əlim əlvən xalından.
Guşi qızıl tanalıdan,
Bir can alan havalıdan,
Mən dönərəm, könül dönməz...

Dəvələrin gəlir daşdan,
Yük tutub al qumaşdan,
Onun kimi yaşılbaşdan,
Mən dönərəm, könül dönməz...

Əldən verdim din-imanı,
Yar yardan haçan usanı,
Gözümdən axıtdım qanı,
Mən dönərəm, könül dönməz...

Qorxmaram sultandan, xandan,
Yar yolunda keçdim candan,
Kərəm deyər Əsli xandan,
Mən dönərəm, könül dönməz...

72. İstanbul variantında bu şer belədir:

Əslimin yüzündə on beş xalı var,
Bir xalı dünya malına yetişir;
Bir xalı məğribə pəncə salmışdır,
Bir xalı cahanda lala yetişir.

Bir xalı ediyor mərdə mərd cəngi,
Bir xalı dökyor cümlə firəngi,
Bir xalı bozulmaz heç anın rəngi,
Bir xalı şöləsi xalqa yetişir.

Bir xalı budur ki, ta ərşə çıxar,
Bir xalı odur ki, aləmi yıqar,
Bir xalı budur ki, cahanı yaqar,
Bir xalı məşriqi-məğribə yetişir.

Bir xalı olmuşdur gözlər səvari,
Bir xalı görmüşdür bunca didarı,
Bir xalı dəgyor cahanın varı,
Bir xalı Kərəm qula yetişir.

73. İstanbul variantında bu şer belədir:

İsfahandır bizim elimiz,
Ördək uçdu, viran qaldı gölümüz,
Boylə necə olur bizim halımız,
Cöz Əslim, cöz köksün düymələrini.

Səni bana verdi yaradan xuda,
Səni bən arayıb gəzərəm hala,
Bir canım var olsun fəda,
Cöz Əslim, cöz köksün düymələrini.

Bizim eldən sürdüm bunda gətirdim,
Ərzurumda bulmuş ikən yitirdim,
Tərcanda bən xəstə oldum, yatırdım,
Cöz Əslim, cöz köksün düymələrini.

Aşıb gəldim tağların belindən,
Nələr çəkdim bən bu eşqin əlindən,
Şükür, qurtuldum aləmin dilindən,
Cöz Əslim, cöz köksün düymələrini.

Qara tağdan endim bir düz ovaya,
Fəğanım irişdi ərşi, əlaya,
Üzüm haqq dərgaha, elim duaya,
Cöz Əslim, cöz köksün düymələrini.

Cida düşdüm vətənimdən, elimdən,
Gör ki, nələr çəkdim eşqin əlindən,
Qeysəridə xəbər aldım gəlindən,
Cöz Əslim, cöz köksün düymələrini.

Dərdimi tuyanlar cümlə ağladı,
Bəylər tutdu qollarımı bağladı,
Yürəciyim eşq oduna dağladı,
Cöz Əslim, cöz köksün düymələrini.

Geydiyimiz qumaşlar cümlə al oldu,
Əbrimiş quşağım peştimal oldu,
Tutuldu dilimiz birdən lal oldu,
Cöz Əslim, cöz köksün düymələrini.

Sabah olur da yenə divan qurulur,
Qazıdan, müftüdən xəbər sorulur,
Netdin deyə Sofi bana tarılır,
Cöz Əslim, cöz köksün düymələrini.

Gör ki, bizi nə günlərə yetirdi,
Bu dərd bən-əbdin işin bitirdi,
Sürə-sürə bu diyara gətirdi,
Cöz Əslim, cöz köksün düymələrini.

Ərisin tağların qarı yolundan,
Rəqibə var ölüm dostun əlindən,
Tağlara düşmüşəm sənənin əlindən,
Cöz Əslim, cöz köksün düymələrini.

Gəl ikimiz bir döşəyə girəlim,
Kömləksizcə canı-cana qatalım,
Rəqiblərə nisbət səfa sürəlim,
Cöz Əslim, cöz köksün düymələrini.

Arayıb-arayıb, buldum odayı,
Alayım başıma gələn qəzayı,
Necə bir ağlatdın Kərəm dədəyi,
Cöz Əslim, cöz köksün düymələrini.

74. Bu şerin gürcü əlifbası ilə yazılmış belə bir variantı da vardır:

Bir atəş düşdü canıma,
Yanaram, Əslim, yanaram!
Sazımdan düşdü üzümə,
Yanaram, Əslim, yanaram!

Dəstini aldım dəstimə,
Zalım, nə girdin qəsdimə?
Dəxi su səppə üstümə,
Yanaram, Əslim, yanaram!

Kərəmin işin al eylə!
Şirin ləblərin bal eylə!
Gəl əməyin halal eylə!
Yanaram, Əslim, yanaram!

75. İstanbul variantında bu şerin belə bir variantı vardır:

Necə tayanayım bən bu həsrətə,
Ana, Kərəm yandı deyə ağlaram!
Sevdiciyim saldı bəni bu dərde,
Ana, Kərəm yandı deyə ağlaram!

Leyla üçün Məcnun tağlara düşdü,
Şirin üçün Fərhad qayalar dəldi,
Bizə bu ayrılıq movladan gəldi,
Ana, Kərəm yandı deyə ağlaram!

ABBAS VƏ GÜLGƏZ

Bu dastanın variantı 1961-ci ildə Azərneşr tərəfindən çap edilmiş «Azərbaycan xalq dastanları» (I cild) kitabında getmişdir.

Dastanın tərtibində Gəncə şəhərində yaşamış Aşıq Qara Mövlayevdən toplanmış variant əsas götürülmüşdür.

1. T i f a r q a n – Cənubi Azərbaycanda böyük bir kənddir.

2. N e ç ə a y ə o x u n u r c i m, s i n, d a l ü s t ə – ərəb əlifbası ilə «c», «s», «d» hərflərini bir yerdə yazdıqda olur «cəsəd». Məlum olduğu kimi, «cəsəd» həm də meyit – ölü deməkdir. Beləliklə, aşıq ölü üstündə hansı ayənin oxunduğunu soruşur.

Başqa bir variantda bu qoşma belədir:

Şikəstə könlümün məqsudu usta,
Bu Təbrizin sonaları necədi?
Tikilibdir çarşıları yanaşı,
Sarayları, binaları necədi?

Ərənlər üstümdə oldu numayan,
Bir camal göstərdi bəyanbəbəyan,
Bir saf mələk gördüm, bir saf da qılman,
Dal gərdəndə şanaları necədi?

Müştaq olduq bir pərinin dağına,
Canım qurban olsun xoş yığnağına,
Mən Abbasam, girsəm xublar bağına,
Eyvan, otaq, xanaları necədi?

3. Respublika Əlyazmaları fondunda mühafizə edilən 1201 №-li cügdə bu şer belədir:

Eşidin, dinləyin, arif olanlar,
Rəsul pəncşənbə günü taci-sər oldu.
Səlman qırxdı başın, muyin saxladı,
Haqq sual elədi əxi iqrar oldu.

Pəncşənbə günü qırxdırdı başı,
Cəbrayıl gətirdi ülgücü, daşı,

Altmış üç tarixdə söylənir yaşı,
Yeddi yüz əlli altı ay ömrü var oldu.

Həzrətin zülfü idi göyə götdülər,
Mələklər üçün uluş etdilər,
Məkkəyə qoyub nura tutdular,
Cənnəti-məvada bərqərar oldu.

Rəsul baş qırxdırdı, Səلمان su aldı,
Bismillah oxuyub ülgücü çaldı,
Cümlə göyə getdi, yerdə dü qaldı,
Mömin olan kəslər xəbər dar oldu.

Abbas deyər: dünyada gün ikidir,
İki ləl, iki gövhər, iki dürr,
Zülfü on iki min altmış ikidir,
Leylətulqədrdə müxtəsər oldu.

4. Bu qoşmanın belə bir variantı da vardır:

Bizdən salam olsun arif olana,
Hər kimsə mənimlə var isə gəlsin!
Cəhənnəmi indi ona göstərim,
Hansı bəndə günahkar isə gəlsin!

Zalım bəndə, uyma bunca qiybətə,
Qiybət edən tez düşəcək zillətə,
İsgəndəri kim göndərdi zülmətə?
Hər kim ondan xəbər dar isə gəlsin!

Qızıl gül bəslənir xəndan içində,
İnnabi ləblərin dəhan içində,
Abbasam, durmuşam meydan içində,
Kimə bu gen dünya dar isə gəlsin!

5. Bu şerin Gəncədən toplanmış bir variantının ikinci və üçüncü bəndləri belədir:

Bəzircanlar yaxşı saxlar nökrəi,
Geymərəm hər çiti, hər qələmkəri,

Xəstəyəm, yemərəm qəndi, şəkəri,
Qoynundakı nara qailəm, Pərim!

Sürməni çəkibsən gözü qaşına,
Qırmızı geyinibsən gülbaşına,
Abbasın sözləri gələ xoşuna,
Hurilər qızına tay olan Pərim!

Qazaxdan toplanmış variantda isə şerin iki bəndi belədir:

Arif olan yaxşı saxlar nökeri,
Geydirməz hər çitnən, hər qələmkəri,
Xəstəyəm, yemərəm qəndi, şəkəri,
Qoynundakı nara qailəm, Pəri!

Alasan sürməni, çəksən qaşına,
Al-qırmızı xub yaraşır başına,
Necə gəldin sən Abbasın xoşuna,
Hurilər qızına sayılam, Pəri!

6. Bu qoşmanın belə bir variantı da vardır:

Haq-taala, yek danə göhər yaratdı,
Camalda insandı, mahi-ənvərđi.
Qaməti yanında tuği-mənfail,
Bilməm əlif-beydi, ya sinəvərđi.

Camalı şöləsi qüdrətin nuri,
Yusif Kənanđı, Çinin fəğfuri,
Deyirlər behiştə çox olur huri,
Onlar da köhnəlib, yar taza-tərđi.

Çoxlar aşığı asan şey sandı,
Cəfa çəkdi, peşman oldu, usandı,
Könül bir Pərinin oduna yandı,
Qoy desinlər Abbas oda büryandı.

Cəbrayıldan toplanmış «Abbas və Gülgöz» dastanında isə bu qoşma belədir:

Yaradanmı gözəl töhfə yaradıb,
İnsan sifətində mahi-ənvərđi.

Tübə desən qəddi olar münfəil,
Ya bir əlifdi, ya bir sənubərdir.

Hüsnün hər zərrəsi qüdrətin nuri,
Cəmalı məhv elər Çini fəqfuri,
Deyirlər behiştə çox olur huri,
Onlar göhnəlibdi, bu tazə-tərdir.

Hər gələn dünyaya bir körpü saldı,
Bir müddət dolandı, bir müddət qaldı,
Bir ala gözlünün oduna yandı,
Görənlər desinlər Abbas da yardı.

7. Cəbrayıl variantında bu şer belədir:

Nə baxırsan gözü cəllad haramı?!
Sənin dediciyin ya mən deyiləm.
Hər şəhərin bir adı var, bir sanı,
Mən Çin şəhəriyəm, Yəmən deyiləm.

Bir bağa girdim, yüz qan eylədim,
Dərmədim güllərin, yüz qan eylədim,
Bir könülə dəydim, yüz qan eylədim,
Daha mən könülə dəyən deyiləm.

Şikəstə Abbas da burda üzgülər,
Qəvvas olub, dəryalarda üzgülər,
Hərcayılar qaş oynadar, üz gülər
Elə gül sevdiyim, ya mən də güləm.

8. Bu şer Gəncədən toplanmış variantda belədir:

Leyli yarın qəmər hüsnü,
Bu boyu tələti neylər?!
Yarın ləbindən bal əmən,
Şəkəri, şərbəti neylər?!

Qara zülfü kəmənd olan,
Ləbləri dolu qənd olan,

Başdan ayağa bənd olan,
Sənədi, sərxəti neylər?!

Çıxıb taxt üstə oturan,
Ağ üzdən busə götürən,
Abbası yara yetirən,
Kəbə ziyarəti neylər?!

Cəbrayıldan toplanmış «Abbas və Gülgəz» dastanında isə belə getmişdir:

Qız, sənin günəş camalın,
Ay, günü, səlatı neylər?!
Camalına müştəq olan,
Ay salavatı neylər?!

Siyah zülfü qəşəng olan,
Dəhanı dolu qənd olan,
Əzəl ilqara bənd olan,
Sənədi, sərxəti neylər?!

Süsəni, sünbülü bitirən,
Ətrini dağdan götürən,
Abbası yara yetirən,
Kəbə ziyarəti neylər?!

9. «Aşıqlar» kitabında bu şer belədir:

Gedəni gəlməsin, yatanı ölsün!
Göz-göz olsun, qabıq qoysun, soyulsun!
Hər yanına atmış piltə qoyulsun!
Nə yığıb yerini, salan olmasın!

Ciyərin doğrasın bir almas bıçaq,
Yeddi il yan yerdə uzansın naçaq,
Qohum-qardaşı düşsünlər qaçaq,
Əhvalını xəbər alan olmasın.

Sən pozmusan yazıx Abbas halını,
Mən sənə neylədim, tanrı zalımı?

Çəkim ciyərinə mən çəngəlimi,
Cinazənə yaxın gələn olmasın.

10. Gəncədən toplanmış variantda bu şerin ikinci və üçüncü bəndləri belədir:

Qızlar, bu ad mana yaman oldu,
Yandı qara bağrım, nə taban oldu,
Pozğun düşdü, qızlar pərişan oldu,
Əlif qəddim çöndü yaya, xoş gəldin!

Pəri deyər: halat-halat adamlar,
Təbib görcək yaralarım ağlar,
Əsmər xanım getsə boş qalar bağlar,
Əlif qəddim döndü yaya, xoş gəldin!

«Aşıqlar» kitabında (1-ci cild) isə şerin ikinci və üçüncü bəndləri belə getmişdir:

Hicran keçdi, könlüm natəvan oldu,
Qara bağrım laxta-laxta qan oldu,
Dağıldı gözəllər, pərişan oldu,
Əlif qəddim döndü yaya, xoş gəldin!

Gözəllər içində bəsi-bəllisən,
Şirin ixtilatlı, ləbi ballısan.
Zənəxdanı bir cüt qoşa xallısan,
Qatardan ayrılmış maya, xoş gəldin!

11. Bu şerin Gəncədən toplanmış variantı belədir:

Başına döndüyüm ala göz Pəri,
Geyinmiş yaşılı, alınan oynar.
Gözəllər də kəmərsinə olubdu,
Sir vermir cahıla, ahılınan oynar.

Sənsiz görüm xarab qalsın bu bağı,
Şeyda bülbül nə zövq eylər, nə zağı;
Zülfü dal gərdəndə açıb məzağı,
Ağ üzü münəvvər xalınan oynar.

Abbas der: Pərimin bu çəp işləri,
Fərə kəhlik kimi bu gülüşləri;
Almadı yanağı, incidi dişləri,
Qaymaq dodaqları balınan oynar.

12. Respublika Əlyazmaları fondunda mühafizə edilən A-73 №-li cüngdə bu şerin ikinci və üçüncü bəndləri belədir:

Fələk imiş bu işləri qayıran,
Ac gözlünü torpağınan doyuran,
Məni səndən, səni məndən ayıran,
Heç də illərinən üzü gülməsin.

Biçarə Abbasam, qaldım fəzada,
Aşıqlartək canım çıxsın cəzada,
Pərvərdigar bəlkə bir iş düzəldə,
Kafər bəndə məntək darda qalmasın.

Burada qoşma Abbas adına getmişdir.

13. Bu şerin Qazaxdan toplanmış variantı belədir:

Başına döndüyüm, qurban olduğum,
Abbas, apardılar yarını sənin.
Mən gələndə qayrılırdı kəcavə,
Abbas, apardılar yarını sənin.

İsfahandan gəldi bir neçə vəzir,
Şah Abbas hökmündə bir namə yazır,
Qayrıldı kəcavə, oldular hazır,
Abbas, apardılar yarını sənin.

Mən Qəmbərəm, hərgiz söyləməm yalan,
Elinə, alına saldılar talan,
Dəli Becan, Allahverdi xandı gələn,
Abbas, apardılar yarını sənin.

14. Respublika Əlyazmaları fondunda mühafizə edilən B-1371 №-li cüngdə bu gəraylı Kərəmin adındandır. Özü də belədir:

Gecə-gündüz dad eylərəm,
Bir dərdi beş olan könlüm!

Bülbültök feryad eylөрәм,
Qemә yoldaş olan könlüm!

Yarım çıxdı odasından,
Mән alıram qadasından,
Çarxı-fələk badasından,
İçib sərxoş olan könlüm!

Aləm yatmır ataşından,
Didəmin qanlı yaşından,
Heç duman getmir başından,
Baharı qış olan könlüm!

Kərәм deyər: mənəm sənsiz,
Fani dünya etibarsız,
Deyirdin dözmənəm sənsiz,
Döz, bağı daş olan könlüm!

15. Bu şerin Cəbrayıl rayonundan toplanmış variantı belədir:

Genə gəldi qarşımıza sağ aləm,
Sağ əsgərli, sağ leşkəri, sağ aləm,
Umud yoxdu mən bu dərddən sağalam,
Cəsəd birdi, dərd min birdi, yara yüz.

Gəl, biçara Abbas, ağla yar üçün,
Qara bağrın kabab doğra, yar için,
Yar odu ki, yardan sonra yar üçün,
Yaxa yırtı, zülf dağıda, yara yüz.

16. «Aşıqlar» kitabında (2-ci cild) bu şer belə verilmişdir:

Arif olan, işarədən qanaram,
Bülbülünəm daldan dala qonaram,
Alışaram, mən bu dərdə yanaram,
Bəsləyibdir ağ sinədə nar, gedər.

Hanı bu ölkədə ədalət, divan?
Yox kimsə eyləsin dərdimə dərman,

Heç insafa gəlməz biinsaf sarvan,
Sarvan çəkər, maya bozlar, nər gedər.

Mən gəzmişəm alçaq ilə ucanı,
Yar yolunda qurban dedim bu canı,
Görüm viran qalsın Azərbaycanı,
Abbas ağlar, Gülgəz kimi yar gedər.

17. «Aşıqlar» kitabında (1-ci cild) bu şerin birinci bəndi belədir:

Aman, vəzir, bircə girit ağları,
Əylə kəcavəni, yarı görəyim.
Ahu kimi naləm tutub dağları,
Əylə kəcavəni, yarı görəyim.

Birinci və üçüncü bəndlər isə Qazaxdan toplanmış variantda belədir:

Getmə, getmə, halallaşaq, ayrılmaq,
Endir kəcavəni, yarı görəyim.
Qulaş qollarını boynuma dola,
Endir kəcavəni, yarı görəyim.

Dərin-dərin dəryalara daldığım,
Şirin canım eşq oduna saldığım,
Ağ üzündən bir cüt busə aldığım,
Endir kəcavəni, yarı görəyim.

18. Variantların çoxunda Abbası zəhər quyusundan Əli çıxardır. Bu münasibətlə də Əli şəninə Abbas iki qatar şer söyləyir. Bu şerlər təqdim etdiyimiz variantda getməmişdir.

19. 1937-ci ildə Azərnəşrdə çap edilmiş «Aşıqlar» kitabında (1-ci cild) bu qoşma belə getmişdir:

Nə gülürsən mənim kimi gülüncə,
Sən mənə gülüncə, dərdə gül, Pəri!
Alişan otaxda, gülşən bağçada,
Süsəni, sünbülü dər də, gül Pəri!

Səninlə gəzirdik Təbrizdə bağı,
Sinəmə çəkirsən dağ üstədən dağı,

Bəndə saldın mənim kimi dustağı,
Çox məni qoyubsan darda, gül Pəri!

Abbas gətirildi dar ayağına,
Xınatək yaxıllam yar ayağına,
Yoxsulu çəksələr var ayağına,
İndi mənim kimi mərdə, gül Pəri!

20. Cəbrayıldan toplanmış «Abbas və Gülgəz» dastanında bu qoşma belədir:

Mənim kimi şahlar şahı sevənin,
Nə pakı var qala qəmlər içində.
Şahın üzün görənlər hərgiz çürüməz,
Min il qalsa əgər nəmlər içində.

Saqi versə piyalasın sanaram,
Əmər olsam ləblərindən qanaram,
Alışiban gecə-gündüz yanaram,
Yarı gördüm naməhrəmlər içində.

21. Cəbrayıldan toplanmış variantda bu şer belədir:

Mənim məcnun könlüm dağa yayıldı,
Əyilən lalənin budağından öp!
Dur dolan başına pərvanə kimi,
Şah gələn yolların türabından öp!

Xoşum gəlir o mövlanın özündən,
Dindirirsən nur tökülür sözündən,
Ayna qabağından, ala gözündən,
Dəstələ yanağı, buxağından öp!

Baxçalar sazlaşır bardan ötəri,
Xəstəyəm, gəlmişəm nardan ötəri,
Tifarqanlı Abbas, yardan ötəri,
Dur şah-mərdanın ayağından öp!

22. Cəbrayıldan toplanmış «Abbas və Gülgəz» dastanında bu şer belədir:

Sərim qurban səni çəkən nəqqəşə,
Dəstimi yetirdin damana, Gülgəz!
Qüdrət qələm çalmış o qələm qaşa,
Bənzər əbruların kamana, Gülgəz!

Yar gədi otağa, nur doldu bağa,
Sən gələn yollara canım sadağa,
Gəl verək ləb-ləbə, dodaq-dodağa,
Ağ sinən sinəmə dayana, Gülgəz!

Sən məni qurtardın alovdan, oddan,
Üzəngini basım, nazlı yar, atdan!
Biçara Abbasam, xabi-qəflətdən,
Tavustək silkinib oyan, a Gülgəz!

LEYLİ VƏ MƏCNUN

«Leyli və Məcnun» dastanının variantı 1941-ci ildə nəşr edilmiş «Nizami əsərlərinin el variantları» kitabında çap olunmuşdur.

NƏCƏF VƏ PƏRZAD

Bu kitabda verilmiş variant Bərdədə yaşayan Aşıq Hüseyn Çirkindən toplanmışdır. Dastanın bir variantı 1962-ci ildə Əhliman Axundovun toplayıb tərtib etdiyi «Azərbaycan xalq dastaları» kitabında nəşr edilmişdir.

1. Dastanın Afşar variantında bu deyişmənin 5 bəndi belədir:
Mələkzadə:

Başına döndüyüm, xan əmim oğlu,
Gəl getmə, bir zaman qal bizim xanda.
İncimə sözümdən sən, əmim oğlu,
Gəl getmə, bir zaman qal bizim xanda.

Nəcəf:

Başına döndüyüm, gül əmim qızı,
Gəl gedək, bir zaman qal o Kəşanda.
Sən mənim dərdimi bil, əmim qızı,
Şad olub, bir zaman gül o Kəşanda.

Mələkzada:

Deməginən yarım məndən inciyər,
Danışırıq, sözləri kim bilər.
Eldən ayrılısam hamı tənə qılar,
Gəl getmə, bir zaman qal bizim xanda.

Nəcəf:

Alması var, narıncı var, gülü var,
Mehribandı, əcəb gözəl eli var,
Nəcəfin də hər tərəfə yolu var,
Gəl gedək, bir zaman qal o Kəşanda.

Mələkzada:

Bir sözüm var axır sənə, pünhandı,
İnciməynən sən də məndən amandı!
Mələkzada genə sənə qurbandı,
Dedim, bir əylənib qal bizim xanda.

«Azərbaycan xalq dastaları»nda bu şer belədir:

Aldı Pərzad:

Başına döndüyüm, ay əmim oğlu,
İltimasım budu, qal bu məkanda,
Mürvət deyil bu ellərdən gedəsən,
Çoxdu məhəbbətin bu şirin canda.

Aldı Nəcəf:

Başına döndüyüm, ay əmim qızı,
Hər nə ki, istəsən – var İsfahanda.
Geydirəm əyninə alı, qırmızı,
Gəl gedək, bir zaman qal İsfahanda.

Aldı Pərzad:

Sənsən bu cahanın sultanı, xanı,
Sənə qurban edəm bu şirin canı,
Əgər gəzəsən Misri, Urumu, Şamı,
Gözəl tapammazsan heç mən nişanda.

Aldı Nəcəf:

Şamama bəslənir tağlar içində,
Bülbüllər oxuyur bağlar içində,
Dörd yanı aynabənd otaqlar içində,
Qolun sal boynuma, qal İsfahanda.

Aldı Pərzad:

Minibən səməndə sən də çaparsan,
Bu könlümü o könlünə yaparsan,
Əgər getsən, mən Pərzadı apar sən,
İxtiyar səndədi aparmasan da.

Aldı Nəcəf:

Nəcəf qurbanıdı tək Pərzadın,
Kim bilsin dərđini qohumun, yadın,
Mən nə bilim könlündəki muradın,
Gəl gedək, bir zaman qal İsfahanda.

«Azərbaycan xalq dastanları»nda bu şer belə getmişdir:

Qədir allah yazıları yazanda,
Həlbət belə yazdı, yazımı mənim!
Nə atam yox, nə də anam yanımda,
Kim çəkər qürbətdə nazımı mənim?!

Çıxıb minacata, dilərəm dilək,
Namərdlər qoymadı şad olub gülək,
Sənin taxtın yansın, a qanlı fələk!
Yetirginən gözəl yarımı mənim!

Pərzad xanım durub burdan gedəndə,
Tiğ oluban bağrım başın didəndə,
Olmaram, Nəcəfim, sənə şərməndə,
Hamı danlasa da üzümü mənim!

3. Cənubi Azərbaycandan toplanmış variantda bu şerin üç bəndi belədir:

Əynimə mən geydim yarın libasın,
Üstündən qurşadım zərin, zibasın,
Sevmiş idim iyidlərin mən xasın,
Yarım getdi, sağu solları qaldı.

Bahar fəsli nalə çəkər bülbüllər,
Bağçada açılar süsən-sünbüllər,
Boynu əyri bənövşə, qızıl güllər,
Öldü naşı bağban, bağları qaldı.

Sinəmdən uçurdum mürğü göyərçin,
O sehri-caduya uğradı laçın,
Mələkzadə külah alta qoyub saçın,
Getdi Nəcəf, dolu sağları qaldı.

4. Cənubi Azərbaycan variantında bu şer belədir:

Gələn bəzircanlar, gedən xacələr,
Yetirin ərzimi yara, bəzircan!
Əgər yolunuz düşsə şəhr-Kaşana,
Yazıram ağ üstündən qara, bəzircan!

Xədəng yerdə qurdular minagahı,
Qəmli sinəmə vurdular tiğ-gahı,
Deyin xəstə gördük yazıq Nəcəfi,
İndi düşdüm ahu zara, bəzircan!

Axır fələk ağı qatdı badəyə,
Saldı bizi burda sehri-cadıya,
Bir gün mehman oldum mələkzadəyə
Əlim ki, dəymədi nara, bəzircan!

«Azərbaycan xalq dastanları»nda bu qoşma belədir:

Başına döndüyüm, qurban olduğum,
Ağ kağız üstə yaz qara, sövdəgər!
Əgər məni səndən xəbər alsalar,
Salam yetir dostu, yara, sövdəgər!

Utanaram, necə deyim sözüümü?
Sürmə məst eyləyib ala gözümü,
Dağa, daşa çöndərərəm üzümü,
Yaman uzaq düşüb ara, sövdəgər!

Qaşlar cəllad, kirpikləri rəf-rəfi,
Ağız qönçə, dişlər ümman sədəfi.

Hər kim xəbər alsə xəstə Nəcəfi,
Deyərsən düşübdü dara, sövdəgər!

5. Cənubi Azərbaycan variantında bu şerin 3 bəndi belədir:

Ay məni mərdana ha bilən qızlar,
Həmişə özünə yar görən qızlar,
Qırx günlük əhdimə saf dözən qızlar,
Qızlar, müjdə verin, yarım gəlibdi!

Qırx günlük namazın qılaram qəza,
Yazıq qızlar sizə verərdim cəza,
Nəcəfim cadudan qurtarıb təza,
Qızlar, müjdə verin, yarım gəlibdi!

Göftarı Şirinəm, ləbi ballıyam,
Adım Mələkzadə, üzü xallıyam,
Mən də sizin kimi zənən əhliyəm,
Qızlar, müjdə verin, yarım gəlibdi!

«Azərbaycan xalq dastanları»nda bu qoşma belədir:

Gözün aydın olsun, şahımın qızı,
Mənim yarım, sənin butan gəlibdi!
Dur geyin əyninə alı, qırmızı,
Mənim yarım, sənin butan gəlibdi!

Nə müddətədi ayrı düşdüm yarımnan,
Göylər də ağladı ahu zarımnan,
Aləm od tutub yanar narımnan,
Mənim yarım, sənin butan gəlibdi!

Qadir allah işi xeyli yubatdı,
Gözlər şəhla, ləblər şirin nabatdı,
Nəcəf deyil, mənim adım Pərzaddı,
Mənim yarım, sənin butan gəlibdi!

«Azərbaycan xalq dastaları»nda bu qoşma belədir:

Çünki qədəm basdın bizim obaya,
Gözüm üstə, əziz canım, xoş gəldin!
Mən düşəydim o sən düşən cadaya,
Gözüm üstə, əziz canım, xoş gəldin!

Hərdən, birdən bü könlümə dəyərdi,
Baxıban üzümə boynun əyərdi,
Pərzad xanım məni hər gün öyərdi,
Gözüm üstə, əziz canım, xoş gəldin!

Bil, mail olmuşam mən də o gülə,
Həs-rət qaldım məndə şeyda bülbülə,
Leyla deyər: Pərzad, divanın eylə,
Gözüm üstə, əziz canım, xoş gəldin!

«Azərbaycan xalq dastanları»nda bu qoşma belə getmişdir:

İsfahanın işi becadır, beca,
Yoxdur rahatlığı nə gün, nə gecə,
Gecə ev kəsirlər, gündüzlər cücə,
Deyin Şah Abbasa, meydana gəlsin!

Dağlar başı qər-q olmuşdur dumana,
Nərə çəksəm lərzə sallam cahana,
Təxtini, tacını bularam qana,
Deyin Şah Abbasa, meydana gəlsin!

Mən Nəcəfin qoç quzu qurbanıyam,
Həmədanlı Əhməd qızı Xanıyam,
Gərək bu gün dost-düşməni sınıyam,
Deyin Şah Abbasa, meydana gəlsin!

VALEH VƏ ZƏRNİGAR

Bu variant 1944-cü ildə Laçının Əhmədli kəndində yaşayan Aşiq Məşədi Dadaşdan toplanmışdır.

Dastanın bir variantı da 1937-ci ildə çap edilmiş «Dastanlar və nağıllar» kitabında verilmişdir.

MƏSİM VƏ DİLƏFRUZ

Bu dastanın variantları 1937-ci ildə Azərnəşr tərəfindən çap edilmiş «Dastanlar və nağıllar» kitabında, 1961-ci ildə yenə Azərnəşr tərəfindən çap edilmiş «Xalq dastanları» (I cild) kitabında verilmişdir. Burada isə 1944-cü ildə aşıq Hüseyn Seyfəllidən toplanmış dastan verilmişdir.

1. Dastanın Kəlbəcər variantında bu şer belədir:

Səhərdən seyrana vardım,
Yarı gördüm bağ içində.
Dərər, dərər, dəstə bağlar,
Qızıl gül yarpaq içində.

Bağın barısından aşdım,
Süsən-sünbülə dolaşdım,
Öpdüm, qucdum, halallaşdım,
Bir xəlvət otaq içində.

Baxırsanmı ləbi çəndə,
Rəhm eyləmir dərdiməndə,
Yar məni saldı kəməndə,
Bir neçə dustaq içində.

Diləfruzam, budu andım,
Demərəm sevdim, usandım,
Piltətək alışıb yandım,
Qovruldu hey yağ içində.

Başqa bir variantda isə ikinci bənd belədir:

Hanı bəs mənim dediyim,
Noğulnan qənd yediyim,
Bir mən idim, bir sevdiyim,
Bir xəlvət otaq içində.

2. «Dastanlar və nağıllar» kitabında bu qoşma belə getmişdir:

Yaman vaxtda sevda yeni sərimə,
Ta sübhədək yata bilməm, aqlaram.
Əlimdən uçurdum tülək tərənə,
Səyyadıyam, tuta bilməm, aqlaram.

Mən ovçuyam, tərlanımı itirdim,
Göz yaşım ilə şəcərələr bitirdim,
Sərrafıydım, qiymətinə yetirdim,
Əmanətdir, sata bilməm, ağlaram.

İstəmərəm nazlı yardan ayrılısın,
Təbib tanırsən xəstə ilə sayrısın.
Məsim deyər: Diləfruzdan qeyrisin,
Çərx altında tapa bilməm, ağlaram.

Dastanın Kəlbəcər variantında isə bu qoşma belədir:

Yaman vaxtda sevda yendi sərimə,
Ta sübhədək yata bilməm, ağlaram.
Əlimdən uçurdum tülək tərlanı,
Çox haylaram, tuta bilməm, ağlaram.

Mən ovçuyam, şikarımı itirdim,
Göz yaşım ilə səccarələr bitirdim,
Sərrafıydım, qiymətinə yetirdim,
Amanatdı, sata bilməm, ağlaram.

Xudam bilir doğruynan, əyrini,
Yatan bilər xəstəynən sayrını,
Məsim deyər: Diləfruzdan qeyrini
Çərx altında tapa bilməm, ağlaram.

3. Kəlbəcər variantında bu qoşma belədir:

Gəl, ey həkim, mənim dərdimə dərman,
Səndən olmaz, öz dilbarım gərəkdi.
Ahü qəm möhnəti, hicran tapdağı,
Həsərət çəkən intizarım gərəkdi.

Aləm heyvətədi eşqin sərdinə,
Kaş ki, yetəydim dərdiməndinə,
Dərman eyləməyə onun dərdinə,
Diləfruz kimi həmkarım gərəkdi.

Mən Məsiməm, dergahlara dalmışam,
Şirin canım eşq oduna salmışam,

Özüm bəlgə verib, bəlgə almışam,
Öz nişanlım, öz ilqarım gərəkdi.

4. 1937-ci ildə nəşr edilmiş «Dastanlar və nağıllar» kitabında bu deyişmə belə getmişdir:

Aldı Məsim:

Başımda eşqin əsəri,
Ağlaram, ata, ağlaram!
Gözə göründü bir pəri,
Ağlaram, ata, ağlaram!

Aldı Xoca Əziz:

Yandı bağrım, döndü qana,
Ağlama, oğul, ağlama!
Nəyi var səndə nişana,
Ağlama, oğul, ağlama!

Aldı Məsim:

Sızıldaram yana-yana,
Yanar bağrım, dönər qana,
Üzüyü məndə nişana,
Ağlaram, ata, ağlaram!

Aldı Xoca Əziz:

At minnəm, cida götürürəm,
Özümü Çinə yetirürəm,
Ya ölləm, ya da gətirürəm,
Ağlama, oğul, ağlama!

Aldı Məsim:

Sözün söylərəm əzbəri,
Sinəmdə eşqin dəftəri,
Həkim libasilə yeri,
Ağlaram, ata, ağlaram!

Aldı Xoca Əziz:

Kim idi onun ustadı?
Kim verdi mətləb-muradı?
Sevgilinin nədi adı?
Ağlama, oğul, ağlama!

Aldı Məsim:

Sevdaya düşəndən bəri,

Əqlim olubdu sərsəri;
Adıdır Diləfruz pəri,
Ağlaram, ata, ağlaram!

Aldı Xoca Əziz:

Bu yazı necə yazıdır,
Sinəmdə yaman sızıdır,
De görəm, kimin qızıdır?
Ağlama, oğul, ağlama!

Aldı Məsim:

Bu söz Məsimin sözüdür,
Sinəmdə eşqin közüdür;
Çin padşahının qızıdır,
Ağlaram, ata, ağlaram!

Aldı Xoca Əziz:

Xoca Əziz coşub dola,
Müşküllərin asand ola,
İndi Çinə düşdüm yola,
Ağlama, oğul, ağlama!

Kəlbəcər variantında isə deyişmədə belə bəndlər vardır:

Aldı Xoca Əziz:

Malü dövlətim götürürəm,
Özümü Çinə yetirürəm,
Sövgünü sana gətirürəm,
Ağlama, Məsim, ağlama!

Aldı Məsim:

Durnalar gedir başına,
Quma döşənə-döşənə;
Üzüyü apar nişana,
Ağlaram, ata, ağlaram!

Aldı Xoca Əziz:

Bu yazı necə yazıdı,
Sinəmdə eşqin közüdü;
De görüm, kimin qızıdı?
Ağlama, Məsim, ağlama!

Aldı Məsim:

Bu yazı yaxşı yazıdı,

Sinəmdə eşqin közüdü,
Çin padşahının qızıdı,
Ağlaram, ata, ağlaram!

Aldı Xoca Əziz:

Qarlı dağlar qoşa-qoşa,
Arasından yollar aşa,
Xoca Əziz yola düşə,
Ağlama, Məsim, ağlama!

Aldı Məsim:

Məsim der: Diləfruz pəri,
Dərdimdən olmuşdu dəli;
Həkim libasında yeri,
Ağlaram, ata, ağlaram!

5. Kəlbəcər variantında bu şer belədir:

Budu, gəldi bahar fəsli,
Səllər axdı hey yeridi;
Açılıbdı lala, nərgiz,
Bülbül baxdı, hey yeridi.

Mən ağlaram yana-yana,
Yandı bağrım, döndü qana,
Baxdınmı bimürvət cana?
Çöndü bir baxdı, yeridi.

Bağban göstərir bağıni,
Lalə göstərdi dağını,
Diləfruz Məsim ağlını,
Sərindən aldı, yeridi.

6. Kəlbəcər variantında bu qoşma belədir:

Qohumum, qardaşım, ey canım mənəm,
Amanatdı, can Məsimin, can sizə.
Elim, obam, yerim, ulusum mənəm,
Amanatdı, can Məsimin, can sizə.

Bilməm neyləmişəm, günahım nədir?
Yetişdin dadıma, qüdrəti-qadir,

Gələm, ya gəlməyəm, vəsiyyətim budur:
Amanatdı, can Məsimin, can sizə.

Xoca Əziz deyər: amandı, aman!..
Mümkürün könlündən heç çıxmaz güman.
Çağırram sidqinən ya şahı-mərdan,
Amanatdı, can Məsimin, can sizə.

7. Kəlbəcər variantında bu qoşma belədir:
Bir yanı güllü bağ, bir yan laləzər,
Yol ver, gəmiçi, yol ver, qəfləm keçsin.
Bir yanı çərhovuz, ördəklər üzər,
Yol ver, gəmiçi, yol ver, qəfləm keçsin.

Yönümü çöyürrəm qibləgahına,
Şikayət eylərəm şahlar şahına,
Bir namə yazaram Çin padşahına,
Yol ver, gəmiçi, yol ver, qəfləm keçsin.

Gül kimi Məsimim saralıb soldu,
Tubutək Diləfruz Çində lal oldu,
Kim bilir, ay Əziz, gəmin qərq oldu,
Yol ver, gəmiçi, yol ver, qəfləm keçsin.

8. Kəlbəcər variantında bu qoşma belədir:

Uzaqdır yollar arası,
Qurbandır qaşım qarası,
Olubdur Məsim yarası,
Sinəmdə nişan, ay həkim!

Hər aşiq mətləbin dilər,
Haqdan mana yetmir səmə, r,
Məsimdən verginən xəbər,
Can sana qurban, ay həkim!

Diləfruza gəldi səda,
Başımdan heç getməz sevdə;
Dün gecə gördüm yuxuda,
Halım pərişan, ay həkim!

Başqa bir variantda isə bu qoşma aşağıdakı iki bənddən ibarətdir:

Oxuram ağdan qaranı,
Sinəmə vurma yaranı,
Təbibsən, eylə çaranı,
Bilirsən dərman, ay həkim!

Əfruz deyər: yar canım oda saldı,
Onunçün peymanalar qaynayıb doldu,
Sarıban gül rəngim nə yaman soldu,
Dərdimə bulunmur dərman, ay həkim!

9. «Dastanlar və nağıllar» kitabında bu şer belə getmişdir:

Əziz, xəbər verdin əziz yarımdan,
Söylə görüm, Məsim sənə nəyindi?
Hamıdan əzizsən, səfa gətirdin,
Söylə görüm, Məsim sənə nəyindi?

Məni yad eləyib gəlibsən mehman,
Yar yanından gələn yoluna qurban!
Danış, bir xoş xəbər, əziz, mehriban,
Söylə görüm, Məsim sənə nəyindi?

Dərin-dərin dəryaları üz də sən,
Gecə-gündüz fikirdə sən, sözdə sən;
Əfruz deyər: Xoca Əziz, düz de sən,
Söylə görüm, Məsim sənə nəyindi?

Kəlbəcər variantında qoşma belədir:

Xoş gəldin, əziz, mehribanım Əziz,
Əziz ata, bu ev sənə evindi,
Əziz, xəbər ver sən əziz yarımdan,
Yaxşı danış, yaxşı söylə, sev indi.

Odu ha, görünür dağların başı,
Axıtdım, qalmadı eynimin yaşı,
Məsimin atasısan, yoxsa qardaşı,
Söylə görüm, Əziz, Məsim nəyindi?

Diləfruzun dedicəyini tutarsan,
Bənnam olub, sınıq könül yaparsan,
Diləfruzu mənim deyin aparsan,
Aparmasan, boynunuzda deyindi.

«Qoşmalar» kitabında bu qoşma aşağıdakı kimidir:

Əziz, xəbər verdin əziz yarımından,
Xoş gəlibsən, bu ev sənin evindir.
Hamıdan əzizsən, mehribanımsan,
Xoş gəlibsən, bu ev sənin evindir.

Məni ad eyləyib, gəlibsən mehman,
Yar yanından gələn yoluna qurban!
Danış bircə görüm, əziz, mehriban,
Xoş gəlibsən, bu ev sənin evindir.

Dərin-dərin dəryaları izləsən,
Gecə, gündüz fikirdəsən, sözdəsən,
Tanrı üçün, Xoca Əziz, düz de sən,
Söylə görüm, Məsim sən nəyəndir?

10. Kəlbəcər variantında deyişmə belədir:

Aldı Diləfruz:

Qarlı-qarlı dağlar aşıb gəlibsən,
Sənin həkimliyin nə nişanının?
Xançalınan bağrım başın dəlibsən,
Sənin həkimliyin nə nişanının?

Aldı Xoca Əziz:

Qarlı-qarlı dağlar aşıb gəlmişəm,
Mənim həkimliyim bu nişanının,
Sən Pərinin mən oduna yanmışam,
Mənim həkimliyim bu nişanının.

Aldı Diləfruz:

Həkim, vallah, gözlərini oydurram,
Oyduzub, yerinə qanlar doydurram,
Verrəm Mənsur kimi dərin soydurram,
Sənin həkimliyin nə nişanının?

Aldı Xoca Əziz:

Xan-ağalar daldalardan baxarlar,
Xuni-cigər eşq oduna yaxarlar,
Qız-gəlinlər barmağına taxarlar,
Mənim həkimliyim bu nişaninan.

Aldı Diləfruz:

Eşqin səməndini minib çaparsan,
Bəna olub, sınıq könül yaparsan,
Həkim olsan mana üzük satarsan,
Sənin həkimliyin nə nişaninan?

Aldı Xoca Əziz:

Xoca Əzizəm, dediyini tutaram,
Bəna olub, sınıq könül yaparam,
Axtardığın o üzüyü sataram,
Mənim həkimliyim bu nişaninan.

Aldı Diləfruz:

Diləfruzam, neyləmişəm, neylərəm,
Gecə-gündüz ahu fəğan eylərəm,
Canımı Məsimə qurban eylərəm,
Sənin həkimliyin nə nişaninan?

11. «Dastanlar və nağıllar» kitabında bu qoşma belədir:

Sənə ərz eləyim, ay Çinin şahı,
Ehtiyacım yoxdur dünya malına.
Yəməndən Çinədək salsan payandaz,
Tirmələr geydirsən qəddi-dalına.

Bağçada bülbüllər yalvarır xara,
Mürvət elə, qıyma bu ahu zara,
Kəsdirsən əbrələr, biçdirsən xara,
İstəməm qul düzsən sağı soluma.

Xoca Əziz deyər: dövlətim vardır,
Uca dağ başında görünən qardır,
Qızın Əfruz oğlum Məsimə yardır,
Qaynata da kəc baxarmı gəlinə?

12. «Dastanlar və nağıllar» kitabında bu şerin iki bəndi belədir:

Xına qoyub ayağına, əlinə,
Qənd, şəkər əzilib dəhan, dilinə,

Naşı bülbül qona bilməz gülünə,
Ədalətsən, bu sözləri ara sən.

Ulğun köpükləsə köpük yağ olmaz,
Bağça bar gətirsə, söyüd bağ olmaz,
Ay ilə gün ondan türfə çağ olmaz,
Gözəllikdə sən Məsimi görəsən.

13. «Dastanlar və nağıllar» kitabında bu şer belədir:

Başına döndüyüm, qurban olduğum,
Şirin dilli mehribanım, de, danış!
Sən danışsan mənim könlüm şad olar,
Ala gözlü şux tərhanım, de, danış!

Bayğu gələr, məskən salar sənə, yar,
Sən hurisən, sən mələksən, sənə yar,
Sən çor desən, mən can deyim sənə, yar,
Xoş sifətli din-imanım, de, danış!

Əfruz deyər: dərdi-qəmə bulandım,
Yar yolunda cəfalandım, talandım,
Aşıq Kərəm kimi oda qalandım,
Alışbdı giribanım, de, danış!

Başqa bir variantda son bənd belə getmişdir:

Diləfruzam, didələrim ha yaşı,
Qanlı yaşı, didə yaşı, ha yaşı,
Ağlamaqdan gözlərimin ha yaşı,
Qurudubdur giribanım, de, danış!

14. «Dastanlar və nağıllar» kitabında bu şer belə getmişdir:

Aşıq olan məşuqunu səstəyə,
Təbib olan dərman qıla xəstəyə,
Qorxuram anası oğlun istəyə,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?

Oxun asmış, sədağacda yayı var,
Nə huridə, nə qılmanda tayı var,
Boynumda çox böyük haqqı-sayı var,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?

Əfruz deyər: yaxşı qaldım Yəməndə,
Yetəsən dadıma, ey xuda, sən də;
Qohumdan, qardaşdan, eldən şərməndə,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?

Kəlbəcər variantında isə qoşma belədir:

Qürbət eldə qara gəldi baxtımız,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?
Şad ikən qəm-yasa döndü taxtımız,
Çıxım xalqa nə danışım, nə deyim?

Çərxi-fələk genə bizi dindirdi,
Dostları ağlatdı, düşmən güldürdü,
Deyərlər, yad qızıydı, ağı verib öldürdü,
Atasına nə danışım, nə deyim?

Alim olan bu naməni saxlasın,
Yazıq olan haq sözləri haqlasın,
Atası var, qoy o, oğlun ağlasın,
Anasına nə danışım, nə deyim?

15. Kəlbəcər variantında bu qoşma belədir:

Başına döndüyüm Diləfruz xanım,
Qədəm qoyub, sən Yəmənə xoş gəldin!
Sənə qurban olsun bu şirin canım,
Qədəm qoyub, sən Yəmənə xoş gəldin!

Aləm bilir yar yolunda sayılam,
Haq verən paylara mən də qayılam,
Çətin olar mən bu dərddən ayılam,
Qədəm qoyub, sən Yəmənə xoş gəldin!

Tərk eylərəm vətənim, elimi,
Bülbülümü, gülşənimi, gülümü,
Məsim deyər: yəqin bildim ölümü,
Qədəm qoyub, sən Yəmənə xoş gəldin!

MÜNDƏRİCAT

Əsli və Kərəm.....	3
Abbas və Gülgəz.....	124
Leyli və Məcnun.....	194
Nəcəf və Pərzad.....	242
Valeh və Zərnigar.....	268
Məsim və Diləfruz.....	305
Qeydlər.....	325

**Azərbaycan folkloru külliyyatı,
XX cild, Dastanlar (X kitab),
Bakı, “Nurlan” nəşriyyatı, 2010.**

Nəşriyyat direktoru:
Nadir Məmmədli

Kompüterdə yığdı:
Səadət Əliyeva

Korrektoru:
Güllər Qələndərli

Kompüter tərtibçisi və
texniki redaktoru:
Ramin Abdullayev

Kağız formatı: 60/84 1/16
Mətbəə kağızı: № 1
Həcmi: 24,5 ç/v
Tirajı: 500
Qiyməti müqavilə ilə.

Kitab AMEA Folklor İnstitutunun
Redaksiya-Nəşriyyat şöbəsində yığılmış, səhifələnmiş,
“Nurlan” nəşriyyatında hazır diapozitivlərdən
ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.